

1. BEVEZETÉS

Az emberiség megjelenésével (10 ezer éve) a Földön addig kialakult élő és élettelen környezet folyamatosan változott. Hogyan? Kezdetben állattartás, növénytermesztés formálta, alakította az ember környezetét (erdőirtás, túlzott legeltetés, taljművelés okozta talajdegradáció), az ókorban a kialakuló nagyobb városállamok (Alexandria, Athén, Róma), hulladéka jelentősen szennyezte a folyóvizeket. A középkorban az erdőterületek csökkentek látványosan (háborúk), a hajózások nyomán megkezdődött az idegenföldi fajok meghonosodása... Mindezek ellenére azonban ezekben az időkben a természet átalakítása csak a települések környékére korlátozódott. Az ipari forradalomtól kezdődően azonban a bolygónk természeti képe gyors ütemben átrajzolódott (bányászkodás, erdőirtások, talajerózió, iparterületek).

Az emberiség fejlődésének alapját mindig a környezeti feltételek határozták meg, a környezeti erőforrások minősége és mennyisége, az ezekhez történő hozzáférés. Az ember igen rövid idő alatt megváltoztatta környezetét, olykor jövätehetetlen károkat okozva. A természeti értékek pusztulásának felismerésével megkésve ugyan, de megjelent a természeti értékek megőrzésének, védelmének a gondolata is. A védelem alapvető eszköze a jogi szabályozás. Jogi szabályozás nélkül nincs természetvédelem, s nem valósulhat meg ez a megfelelő hatósági szervezet, szakigazgatási szervek létrehozása nélkül sem.

A természetvédelmet tanulmányozva beszélnünk kell a természeti értékek védelmével kapcsolatos legfontosabb fogalmakról, a magyarországi és a nemzetközi szakigazgatási, jogi szabályozás rövid történetéről.

2. ÁLTALÁNOS TERMÉSZETVÉDELMI FOGALMAK

Az ember bioszférára gyakorolt káros hatásaival szemben, a még megmenthető területek, fajok fennmaradása érdekében kifejtett tevékenységeket természetvédelemnek nevezzük. Azaz a természetvédelem a természet élettelen és élő tudományos, kulturális és egyéb szempontból fontos értékeink, területeinek a megóvását, fenntartását, helyreállítását és részbeni bemutatását jelenti.

A természetvédelem célja:

1. a természeti értékek megóvása, fenntartása,
2. a természeti értékek fennmaradását szolgáló környezet helyreállítása,
3. a tudományos kutatások elősegítése,
4. a természeti értékek bemutatása, ismeretterjesztés,
5. a történelmi és kultúrtörténeti emlékhelyek megóvása,

6. a vadon élő növény és állatfajok génkészletének védelme (génmegőrzés).

A természetvédelem feladata továbbá:

1. a természetvédelem szempontjából fontos természeti tájak, területek, növény- és állatfajok védetté nyilvánításának megállapítása,
2. a védetté nyilvánított területeket, növény- és állatfajokat veszélyeztető jelenségek feltárása,
3. a védett területek, fajok megőrzése a károsító hatásokkal szemben,
4. a bekövetkező károsodások csökkentése,
5. a védett értékek utókor számára való megőrzése, fenntartása.

A természetvédelem kezdete a világ első nemzeti parkjának megalapításának éve: 1872. Ekkor alakult meg Észak-Amerikában a Yellowstone Nemzeti Park. Azóta 120 országban alakítottak ki nemzeti parkot, vagy azzal azonos elbírálású területet, számuk kb. 5 ezer. A világon mindenütt - így Magyarországon is - a természeti területek kiemelt oltalma védetté nyilvánítással jön létre.

3. A VÉDETTÉ NYILVÁNÍTÁSOK TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a természeti értékek korai védelmével kapcsolatos szabályozások csak *másodlagosan* jelentek meg, mintegy az ember szempontjából hasznosnak ítélt természeti javak megőrzését hivatott szabályozások „hozádékaként”. Kezdetben a jogi háttérrel elsősorban a vadászati, másodsorban az erdészeti, harmadrészt a madárvédelmi jogi szabályozás jelentette (*királyi dekrétumok*). Kiemelendő **II. Lipót** erdők védelmét szolgáló (1790), illetve **III. Károly** vadászatról és madarászatról szóló dekrétuma (megfogalmazásra került a vadászati tilalmi idő fogalma, amely az egyes fajok szaporodási időbeni védelmét szolgálta).

Hazánkban az intézményes természetvédelem 1879-től datálható, amikor megszületik az első magyar erdőtörvény. Ez sok vonatkozásban már segítette a különböző területek, tájformációk, az ezen élő növény- és állatvilág védelmét. Ez teremtette meg a **véderő** fogalmát. Ezt követően fokozatosan jelentek meg a madárvédelemmel, vadászati tevékenységgel kapcsolatos törvények (1883 – vadászati törvény, 1888 – halászati törvény, 1894 – mezővédelmi és madárvédelmi törvény).

1893-ban megalakult a **Magyar Ornithológiai Központ** (Herman Ottó kezdeményezésére), melynek jogutódjaként a **Madártani Intézet** ma is működik. A madarak védelmét szolgálta az 1901-es Földművelésügyi Minisztériumi rendelet, amely 132 madárfajt,

továbbá denevéreket, rovarrevő kisemlősöket helyezett védelem alá. 1906-ban bevezetik a Madarak és Fák Napját. **Kaán Károly** révén több erdészeti vonatkozású természeti érték feltárása és védelembe helyezésének gondolata merül fel. 1923-ban megjelenik az erdők védelmét szolgáló XVIII. sz. törvénycikk. 1935-ben megszületik az erdőkről és a természetvédelemről szóló IV. törvénycikk, amely már elsődleges természetvédelmi törvénynek számít. 1935-ben került sor az első magyarországi **természeti emlék** kijelölésére (Nagyharsány község közelében került hatósági védelem alá a magyar kikerics ott található hat termőhelye.)

Az **első területi védetté nyilvánításra** Magyarországon 1939-ben került sor, ekkor mondta ki a földművelésügyi miniszter az **Országos Természetvédelmi Tanács** javaslatára a **Debreceni Nagyerdő** egy részének védetté nyilvánítását.

Az első védetté nyilvánítást lendületes ütemben követte a többi, és ez a háború alatt sem szünetelt, így a II. világháború végéig kb. 200 természetvédelmi területet és természeti emléket jelöltek ki, illetve helyeztek védelem alá. Ebben az időszakban a védetté nyilvánított területek kis kiterjedésűek voltak (néhány hektár nagyságúak), azaz főként kisebb erdőrészeket, erdei tisztásokat (pl. a Halápi erdei tisztás), legelőket (pl. a Györszentiváni legelő) jelöltek ki. Gyakori volt, hogy különleges méretük, idős koruk, vagy a hozzájuk fűződő történelmi esemény miatt egyes fák (pl. a Cádi szelídgesztenyefa), fasorok (pl. a Nagycenki hársfasor), vagy facsoportok (pl. a Bujáki tölgycsoport) kerültek védelem alá. Történelmi emlékek (pl. a Pákozdi várrom) és források (pl. a Vörösberényi forrás) védetté nyilvánítására is sor került.

A II. világháború után 5 évig szüneteltek a védetté nyilvánítások, 1945 és 1949 között nem jött létre újabb védett természeti terület. A hazai természetvédelem szempontjából mérföldkőnek számított az első tájvédelmi körzet létrehozása. A **Tihanyi Tájvédelmi Körzetet** az **Országos Természetvédelmi Tanács** 1952-ben helyezte védelem alá. Ezután azonban hosszabb időre megtorpant a tájvédelmi körzetek védetté nyilvánítási folyamata; a következő 1965-ben a **Badacsonyi Tájvédelmi Körzet** kihirdetése volt (1962-től az **Országos Természetvédelmi Hivatal** lett a védetté nyilvánító hatóság.).

1950 és 1965 között 135 területet nyilvánítottak védetté, kb. 10.000 ha összterülettel. Fontos megemlíteni, hogy az ország jelenleg is legjelentősebb parkjai és arborétumai közül sok ebben az időszakban lett védett. A hazai természetvédelem jelentőségét emelte az 1961. évi 18. sz. törvényerejű rendelet, amely minden barlangot ex lege védelem alá helyezett.

Hazánk első nemzeti parkját, a **Hortobágyi Nemzeti Parkot**, az Országos Természetvédelmi Hivatal 1850/1972. számú OTvH határozata nyilvánította védetté (1973).

A 70-es évek elejétől (1972) a védetté nyilvánítási folyamat megélénkült, az OTvH 1977-ig két újabb nemzeti parkot alakított ki: a **Kiskunsági Nemzeti Parkot** (1880/1974. OTvH határozat) 1974-ben, valamint a **Bükki Nemzeti Parkot** 1977-ben (18/1976. OTvH határozat). A tájvédelmi körzetek száma 1977-re 21-re emelkedett. Védetté vált valamennyi magyarországi barlang, közel száz emlős-, hüllő-, kétéltű- ill. halfaj, továbbá – 20 faj kivételével – valamennyi madárfajunk.

A fajok védelméről részletesen 1974-ben jelenik meg jogszabály, megalkotják az „**eszmei érték**” fogalmát, a védett fajok pénzben kifejezett értékét. 1977-től 10 éven keresztül az **Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal (OKHT)** volt a védetté nyilvánító hatóság. Az 1982-es OKHT rendelet már megkülönbözteti a **védett és fokozottan védett fajok** fogalmát, bevezetésre kerül a **természetvédelmi bírság** fogalma. Ebben az időszakban a védetté nyilvánítások folyamatában bekövetkezett néhány éves szünet után elsősorban tájképi értékeket is magukban foglaló védett természeti területeket jelöltek ki. Újabb 15 tájvédelmi körzet létesült: többek között a Pilisi, az Őrségi, a Börzsönyi, a Budai és a Zempléni Tájvédelmi Körzet is ebben az időszakban jött létre. Az 1978-ban védetté nyilvánított tájvédelmi körzet nemzeti parkká szervezésével jött létre az országban negyedikként az **Aggteleki Nemzeti Park**, a 7/1984. (XII. 29.) OKTH rendelkezéssel.

A természetvédelem szervezetében újabb változás következett be 1987-ben, amikor az Országgyűlés a volt *Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal* és a volt *Országos Vízügyi Hivatal* összevonásával létrehozta a **Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztériumot (KVM)**. Ezért 1987-től a védetté nyilvánítások kihirdetése miniszteri rendeletben történt. A KVM, fennállásának 3 éve alatt 7 újabb tájvédelmi körzetet és több jelentős, kisebb területű természetvédelmi területet létesített.

1990 nyarán 3 hónapon keresztül létezett és volt a védetté nyilvánítás főhatósága a **Környezetvédelmi Minisztérium**. E rövid idő alatt is jöttek létre új védett természeti területek (pl. a Gödöllői Dombvidék TK). Ezt követően alakult meg a **Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium**, amely 8 éves működése alatt a már meglévő négy mellett újabb öt nemzeti parkot alapított. A **Fertő-Hanság Nemzeti Park** 1991-ben (2/1991. (II. 9.) KTM rendelet), a **Duna-Dráva Nemzeti Park** 1996-ban jött létre (7/1996. (IV. 17.) KTM rendelet), 1997-ben pedig sor került a **Körös-Maros Nemzeti Park** (3/1997. (I. 8.) KTM rendelet), a **Balaton-felvidéki Nemzeti Park** (31/1997. (IX. 23.) KTM rendelet), valamint a **Duna-Ipoly Nemzeti Park** (34/1997. (XI. 20.) KTM rendelet) avatására is.

Magyarország Európai Unió belépésének egyik feltétele a természetvédelmi jogi

szabályozás, amely az Európai Unió jogrendszer harmonizációját indokolja. Ennek megfelelően az Országgyűlés 1996-ban fogadta el a természet védelméről szóló törvényt, amelyet a **96/LIII-as** számon hirdettek ki, és 1997. január 1-én lépett hatályba. Hatályba lépésével országos jelentőségű védett természeti terület lett valamennyi láp, szikes tó (természetvédelmi terület kategóriában), valamint kunhalom, földvár, forrás és víznyelő is (természeti emlék kategóriában). Az első **Nemzeti Környezetvédelmi Program** (NKP 1997-2002) 6 éves időszaka alatt a védett természeti területek aránya jelentősen megnövekedett.

Az EU fajvédelmi direktívát és az élőlények élőhelyével kapcsolatos irányelveket figyelembe véve a környezetvédelmi miniszter 2001. májusában hirdette ki a **13/2001. sz.** rendeletet a védett és fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény-és állatfajok közzétételéről. Ilyen jellegű, az EU-ban fontos fajokat tartalmazó fajlista először jelent meg hazánkban.

2002 májusától a **Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium** (látta) látja el a természetvédelem „főhatósági” feladatait. 2002-ben az ország területének 9,2 %-a - az addig felmért "ex lege" védett lápokkal és szikes tavakkal együtt 9,9 %-a - természetvédelmi oltalom alatt állt. Leginkább a nemzeti parkok területe növekedett. Jelenleg (2006. december 31-ei állapot szerint) Magyarországon - országos jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett természeti területként - 10 nemzeti park (2002-ben megalakult az **Őrségi Nemzeti Park**), 36 tájvédelmi körzet, 152 természetvédelmi terület és 1 természeti emlék található.

4. A VÉDETTÉ NYÍLVÁNÍTÁS MENETE

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. tv. (Tvt.) szerint természeti területet és más védelemre érdemes földterületet

- a) országos jelentőségű terület esetén a **miniszter**,
- b) helyi jelentőségű terület esetén a **települési** - Budapesten a fővárosi - **önkormányzat** rendeletben nyilvánít védetté.

A miniszter rendeletben nyilvánítja **védetté, illetve fokozottan védetté a természeti értéket** (pl. vadon élő szervezetet, életközösséget), továbbá **fokozottan védetté területet**. Ha védett természeti érték, terület védelme csak különleges intézkedésekkel biztosítható, a természeti értéket, területet vagy annak egy részét fokozottan védetté kell nyilvánítani. (Tvt. 23§. (5)). E törvény erejénél fogva fokozottan védett a nemzeti park természeti övezete, a bioszféra-rezervátum magterülete, továbbá az erdőrezervátum magterülete (Tvt. 29.§ (4)).

Védetté nyilvánításra bárki javaslatot tehet. A védetté nyilvánítás előkészítése hivatalból indul meg.

Terület védetté nyilvánítását - helyi jelentőségű védett természeti terület kivételével - a területileg illetékes **nemzetipark-igazgatóság** készíti elő. Ha az előkészítés helyi jelentőségű védett természeti területté nyilvánításra irányul, a helyi védetté nyilvánítást előkészítő települési önkormányzati jegyzőnek, főjegyzőnek a terület védetté nyilvánításának indoklását alátámasztó iratok megküldése mellett meg kell keresnie az illetékes nemzetipark-igazgatóságot, amely nyilatkozik arról, hogy kívánja-e a terület országos jelentőségű védett természeti területté nyilvánítását. (Tvt. 25. § (2))

5. ILLETÉKESSÉG ÉS MŰKÖDÉS

Magyarországon jelenleg **9 Nemzeti Park Igazgatóság** van, amelyek működési területe az egész országot lefedi. A 29/2004.(XII. 25.) KvVM rendelet 2005. január 1-ei hatállyal szétválasztotta a természetvédelem hatósági és kezelési jogköreit; ennek értelmében szétváltak az illetékességi és működési határok is. A természetvédelmi hatósági munkát a továbbiakban az illetékes **Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőségek** látják el, míg a természetvédelmi kezelési tevékenységeket továbbra is a **Nemzeti Park Igazgatóságok** végzik.

6. A TERMÉSZETVÉDELEM ÉS FORMÁI

A természetvédelem a **természet élettelen és élő, tudományos, kulturális vagy egyéb szempontból jelentős tárgyainak és területeinek megóvása, fenntartása, helyreállítása és bemutatása.**

A természetvédelem sokoldalú tevékenységet- hatósági, gazdálkodási, műszaki, tudományos, kulturális feladatok ellátását jelenti. Általános, tágabb értelemben természetvédelem a föld felszínnel, a természeti erőforrásokkal való ésszerű gazdálkodás is. A Természetvédelmi Világstratégia ilyen értelemben foglalkozik a természeti környezet védelmével.

A természetvédelem a megóvás és fenntartás érdekében feltárja a *károsítás okait*, **megelőzi vagy megszünteti a veszélyeztető** vagy a sajátos tulajdonságokat megváltoztató **tevékenységeket** és a káros természeti hatásokat, illetve ahol lehet és szükséges, **helyreállítja** azokat **a természeti körülményeket**, amelyek a védett természeti értékeknek a fennmaradását biztosítják.

Passzív természetvédelem

Hazánkban a hagyományos természetvédelmi tevékenységnek a hatvanas évekig tartó első évtizedei során általában kis kiterjedésű, érintetlen, vagy kisebb mértékben zavart területeket helyeztek védelem alá. Ebben az időben a **passzív védelmi intézkedések** domináltak.

A **passzív természetvédelem** biztosítja a védelemre érdemes természeti értékek **jogi védelmét, gondoskodik a védett értékek őrzéséről, azok tudományos megfigyeléséről és kutatásáról. Ugyanakkor a védett értékekre ható természetes folyamatokba még akkor sem avatkozik be**, ha azok a védett területekre, tárgyakra károsak, azokat megváltoztatják, vagy megsemmisítik.

Ilyen gyakorlatot folytatnak, pl. a nagy amerikai nemzeti parkokban, ahol a villámcsapások nyomán keletkezett erdőtüzek terjedésébe nem szólnak bele, azokat a természetes folyamatok részének tekintik.

Hazánk nagy kiterjedésű védett területei általában nem ősi, hanem emberi behatásra létrejött ökoszisztémák, és ezek esetében a passzív természetvédelem módszerei szélesebb körben nem alkalmazhatók.

Az ajánlások azonban pl. a Bioszféra Rezervátum Magterületeknél a kívánatos állapot elérése után ezt a módszert tartják követendőnek.

Aktív természetvédelem

A védett terület jogi védelmén és őrzésén kívül **megelőzi és elhárítja a káros hatásokat**, valamint kedvező körülményeket biztosít a védett élőlények fennmaradásához.

A védelem érdekében **biztosítja a kedvező feltételeket**. Pl. a Hortobágyon a gyepek folyamatos legeltetésével biztosítható a kívánatos rövidfűvű puszta képének megtartása. Az ártéri kaszálóréteken a beerdősülés csak a rendszeres kaszálással akadályozható meg, a mocsaras területeken pedig a feltöltődés elleni védelmet szolgálja a nád időnkénti learatása.

Magyar viszonyok között a védett területek döntő többségén a hatósági és őrzési tevékenységen kívül egy sor egyéb beavatkozásra is szükség van. Ha például egy mocsarat védelem alá helyeznek, de a környéken vízrendezést, illetve vízgazdálkodást folytatnak, elképzelhetetlen a természetvédelem vízügyi beavatkozás nélkül, arról nem is beszélve, hogy éppen a passzív védelem miatt megszűntek a korábbi kedvező táplálkozási lehetőségek, és ezért egyes rezervátumokat bizonyos madárfajok elhagytak, és mesterségesen létrehozott vízfelületek közelében telepedtek le. Több helyen megfigyelhető, hogy a régebben

kialakított madárrezervátumok a madaraknak csupán a költési helyét biztosítják, míg a táplálkozó helyük mesterségesen létrehozott vízfelületek, halastavak területén van.

Még kézenfekvőbb az aktív természetvédelem indokoltsága és szerepe az ember által létrehozott védett területeken, parkokban, arborétumokban, erdő területeken. A természetvédelmi területek nagy részén tehát kisebb- nagyobb mértékű gazdálkodást, **“természetgazdálkodást”** kell folytatni. Ez az aktív természetvédelem legmagasabb foka.

7. A VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK CSOPORTOSÍTÁSA

A természet védelméről szóló **1996. évi LIII. törvény** szerint a védett természeti területeket és értékeket - a védelem kiterjedtségének, céljának, hazai és nemzetközi jelentőségének megfelelően - a következőképpen lehet csoportosítani:

A.) Országos jelentőségű védett természeti területek és értékek

1. Egyedi jogszabállyal védett természeti területek:

nemzeti park,
tájvédelmi körzet,
természetvédelmi terület,
természeti emlék.

2. Egyedi jogszabállyal védett természeti értékek:

ásványok, ásványtársulások, ősmaradványok,
mesterséges üregek.

3. A törvény erejénél fogva ("ex lege") védett természeti területek:

a.) természetvédelmi területnek minősül valamennyi

láp,
szikes tó;

b.) természeti emlékeknek minősül valamennyi

kunhalom,
földvár,
forrás,
víznyelő.

4. A törvény erejénél fogva ("ex lege") védett természeti értékek:

barlangok.

B.) Helyi jelentőségű védett természeti területek

természetvédelmi terület
természeti emlék

A **nemzeti park** az ország jellegzetes, természeti adottságaiban lényegesen meg nem változtatott, olyan nagyobb kiterjedésű területe, melynek elsődleges rendeltetése a különleges jelentőségű, természetes növény- és állattani, földtani, víztani, tájképi és kultúrtörténeti értékek védelme, a biológiai sokféleség és természeti rendszerek zavartalan működésének fenntartása, az oktatás, a tudományos kutatás és a felüdülés elősegítése.

A nemzeti parkok kijelölésénél nemcsak a hazai, hanem a Nemzetközi Természetvédelmi Unió (IUCN) előírásait is be kell tartani, mely szerint nemzeti parkoknak tekinthető az a nagyobb kiterjedésű védett terület, amely:

- a. 1000 ha-nál nagyobb,
- b. ahol a gazdálkodás alig jellemző, vagy az nem változtatta meg lényegesen a táj arculatát, a tipikus növény- és állattársulásokat, jellegzetes felszíni formakincsek, tájképi értékek tudományos, kulturális, oktatási-nevelési és idegenforgalmi szempontból kiemelt jelentőségűek,
- c. amelyet az adott ország legmagasabb természetvédelmi hatósága vagy más illetékes szerve védetté nyilvánít, jogilag biztosítva a nemzeti park létrehozását, a védetté nyilvánított terület biológiai, földrajzi, kulturális értékeinek védelmét,
- d. amely szabályozott módon biztosítja a terület egészének vagy kijelölt részének oktatási, nevelési, kulturális és idegenforgalmi szempontból történő látogatását.

Hazánkban 2002-ig 10 nemzeti park létesült.

A **tájvédelmi körzet** az ország jellegzetes természeti, tájképi adottságokban gazdag nagyobb, általában összefüggő területe, tájrészlete, ahol az ember és természet kölcsönhatása esztétikai, kulturális és természeti szempontból jól megkülönböztethető jelleget alakított ki, és elsődleges rendeltetése a tájképi és a természeti értékek megőrzése. A tájvédelmi körzetekben a táj eredet arculatát lényegesen meg nem változtató gazdasági és egyéb tevékenység megengedett, különösen a természethez közeli gazdálkodási módok (erdő-, legelő-, rét- és nádgazdálkodás), amelynek lehetővé teszik a természetközeli növény- és állattársulások fennmaradását. A védett táj jellegét alapvetően megváltoztató tevékenység (pl.: ipartelepítés, bányanyitás, szennyező létesítmények kialakítása, parcellázás) csak részben lehetséges. Kiemelten fontosak a természetjárás, az idegenforgalom, üdülés szempontjából. A tájvédelmi körzetek száma 38 (első a tihanyi, 1952), területük 350 000 ha. A legkisebb a 250 hektáros Hollókői Tájvédelmi Körzet, a legnagyobb a 20 000 ha-os Hajdúsági Tájvédelmi Körzet.

A **természetvédelmi terület** az ország jellegzetes és különleges természeti értékekben gazdag, kisebb összefüggő területe, amelynek elsődleges rendeltetése egy vagy több természeti érték

(növénytani, állattani, tájképi, víztani, földtani, kultúrtörténeti érték), illetve ezek összefüggő rendszerének a védelme. Az 1996. évi LIII. tv. 23. § (2) bekezdése alapján a védett láp, szikes tó természetvédelmi területnek minősül.

E területek nagy jelentőségűek egy-egy ritka, kiveszőfélben lévő élőlény állományának, populációinak fenntartásában, tekintve, hogy a jogi védelem önmagában még nem lehet elegendő a veszélyeztetett fajok megmentése érdekében.

A védett területek látogatási lehetőségek szempontjából lehetnek:

- a. zárt (nem látogatható)
- b. korlátozottan látogatható
- c. szabadon látogatható.

A **zárt területek** ökológiaiailag rendkívül sérülékeny élőhelyek, ritka, veszélyeztetett növény és állatfajok olykor utolsó esélyei. Ezek csak indokolt esetekben a tudományos és oktatási célból engedéllyel látogathatók.

A **korlátozottan látogatható** területeken a belépés külön feltételekhez kötött, időben s területrészekben, vagy a korlátozás járművekre vonatkozik. Többnyire madártani értékek, barlangok látogatásánál léteznek korlátozások.

A **szabadon látogatható** területeke (pl.: arborétumok) a természet megóvása mellett a belépés nem szabályozott).

A **természeti emlék** valamely különlegesen jelentős egyedi természeti érték, képződmény és annak védelmét szolgáló terület. Az 1996. évi LIII. tv. 23. § (2) bekezdése alapján a védett forrás, víznyelő, kunhalom, földvár természeti emléknek minősül.

A természet védelméről szóló **1996. évi LIII. törvény** hatályba lépése óta **ex lege** – azaz a **törvény erejénél fogva** – védett természeti területnek minősül valamennyi forrás, víznyelő, kunhalom és földvár; melyek általános védelmét azok egyedisége és összetett természetvédelmi jelentősége indokolja. E védett természeti területek – **természeti emlék** kategóriában – országos jelentőségűek; a védettség tényéből adódó természetvédelmi kezelésük az illetékes Nemzeti Park Igazgatóságok feladata.

1. ex lege láp: a láp olyan földterület, amely tartósan vagy időszakosan víz hatásának kitett, illetőleg amelynek talaja időszakosan vízzel telített, és amelynek jelentős részén lápi életközösség, illetve lápi élő szervezetek találhatók, vagy talaját változó kifejlődésű tőzegtartalom, illetve tőzegképződési folyamatok jellemzik.

2. ex lege szikes tó: a szikes tó olyan természetes vagy természetközeli vizes élőhely, amelynek medrét tartósan vagy időszakosan legalább 600 mg/liter nátrium kation dominanciájú oldott ásványi anyag tartalmú felszíni víz borítja, illetve a területén sziki életközösségek találhatók.

3. ex lege kunhalom: a kunhalom olyan kultúrtörténeti, kulturális örökségi, tájképi, illetve élővilág védelmi szempontból jelentős domború földmű, amely kimagasodó jellegével meghatározó eleme lehet a tájnak.

4. ex lege földvár: a földvár olyan védelmi céllal létesített vonalas vagy zárt alakzatú földmű, amely azonosíthatóan fennmaradt domborzati elemként történeti, kulturális örökségi, felszínalaktani, illetve tájképi értéket képvisel.

5. ex lege forrás: A források nem csupán víztani, felszínalaktani és tájképi értéket képviselnek, de sajátos élőhelyként illetve a belőlük táplálkozó vízfolyások révén jelentős szerepet töltenek be a biológiai sokféleség megőrzésében is. A bennük megjelenő víz jellege alapján főbb típusaik a talajvíz-, a réteg- és a karsztforrások; ez utóbbiak többsége barlangból lép – közvetlenül vagy közvetetten – a felszínre.

Az ex lege védelem szempontjából *forrásnak számít* a felszín alatti víz természetes felszínre bukkanása, ha vízhozama tartósan meghaladja az 5 liter/percet, akkor is, ha időszakosan elapad.

Az 1960-as években végzett országos felmérés alapján a VITUKI által összeállított forrásnyilvántartás közel 4300 forrást tartalmaz; ám az utóbbi évtizedek csapadékhiányos időjárása és a bányászati vízkiemelések miatt ezek közül számos elapadt vagy időszakos működésűvé vált. A védett források tényleges számának és aktuális állapotának egységes szempontok szerinti felmérése 2003-ban kezdődött meg.

6. ex lege víznyelő: karsztvidékeink jellegzetes felszínalaktani és tájképi értékei a víznyelők, amelyek a rajtuk keresztül koncentráltan a karszt belsejébe jutó vizek révén a karsztok legsebezhetőbb pontjait jelentik. A víznyelőkhez – azok felszín alatti folytatásaként és gyakran közvetlenül átjárható módon – barlang is kapcsolódik.

Az ex lege védelem szempontjából *víznyelőnek* számít az állandó vagy időszakos felszíni vízfolyás karsztba történő elnyelődési helye.

Az aktív és időszakosan aktív víznyelők jelentős része már korábban, egyedi jogszabállyal védetté nyilvánított területen – nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek területén – helyezkedik el. A törvény erejénél fogva védelem alá került további víznyelők pontos számának és aktuális állapotának egységes szempontok szerinti felmérése 2002-ben kezdődött meg.

Terület nélküli védettséget élveznek egyes növény és állatfajok. A védettséget élvező fajok csoportját a hazai természetvédelemben először már 1901-től a madarak képezték. 1974-től a madarakon kívül más gerinces fajok is (96 faj) törvényes oltalmat

kaptak, ettől kezdve megállapították az egyes fajok eszmei értéké. 1982-től kezdve növényfajok, gerinctelen és gerinces állatok kerültek védelem alá, kétféle fokozatban (védett, fokozottan védett). A védett növények köre 1992-ben tovább bővült. Védettek lehetnek tudományos, kulturális vagy más közérdekből az arra érdemes növény és állatfajok, ezek társulásai, különleges értéket képző növénytelepítések, ritkuló ősi háziállatfajták.

A törvényesen védett fajok „**védett**” és „**fokozottan védett**” besorolást kaphatnak. A védett és fokozottan védett élőlény védettségének hatálya kiterjed a faj minden egyedére, az egyed valamennyi fejlődési formájára (pete, lárv, báb, tojás, fióka, kifejlett állat), bármely állapotára (élő, vagy elpusztított egyed, preparátum). Védett állatfaj egyedének begyűjtésére, befogására, elejtésére természetvédelmi hatóság engedélye szükséges.

Minden védett faj törvényes eszmei értékkel védett. Az **eszmei érték** az adott faj forintban kifejezett értéke. A legutolsó **13/2001. sz. miniszteri rendelet** értelmében az eszmei érték a következőképpen alakul:

1. a **védett növények** eszmei értéke **2, 5, vagy 10 000 Ft**-ig terjed
2. a **fokozottan védett növényfajok** eszmei értéke **30, 50, vagy 100 000 Ft** lehet
3. a **védett állatok** eszmei értéke **2, 5, vagy 10 000 Ft**
4. a **fokozottan védett állatok** **100, 250, 500 000, vagy 1 000 000 Ft** közötti.

. táblázat. A magyarországi nemzeti parkok és székhelyük, 2002

Megnevezés	Megalakulásának éve	Területe (ha)	Székhelye
Aggteleki Nemzeti Park	1985	19 981	Jósfafő
Bükk Nemzeti Park	1977	43 130	Eger
Duna-Dráva Nemzeti Park	1996	49 473	Pécs
Hortobágyi Nemzeti Park	1973	80 549	Debrecen
Kiskunsági Nemzeti Park	1975	56 761	Kecskemét
Körös-Maros Nemzeti Park	1997	50 134	Szarvas
Fertő-Hanság Nemzeti Park	1991	23 588	Sarród
Duna-Ipoly Nemzeti Park	1997	60 314	Budapest
Balaton-felvidéki Nemzeti Park	1997	57 020	Veszprém
Őrségi Nemzeti Park	2002	43 933	Őrzsztépet

Forrás: Környezetvédelmi Minisztérium

. táblázat. Védett területek, 2002

Megnevezés	Száma (db)	Területe (ha)	Ebből fokozottan védett (ha)	Részesedése az ország területéből (%)
Nemzeti Park	10	483 840	76 717	4,8
Tájvédelmi Körzet	37	341 700	31 544	3,7
Természetvédelmi Terület	145	26 400	1 317	0,3
Természeti Emlék	1	-	-	-
Helyi jelentőségű védett természeti terület	1067	36 000	-	0,4
Összesen	1259	844940	109577	9,1

Forrás: Környezetvédelmi Minisztérium

. táblázat. A növény- és állatfajok védelme Magyarországon (a 13/2001. KöM rendelete alapján)

	Világ populáció	Magyarországi populáció	Mo-on védett 2001-től	Mo-on fokozottan védett 2001- től	Mo-on összesen védett 2001- től	Az EU-ban természetvédelmi szempontból jelentős fajok
Növények	350 000	3 000	632	63	695	498
Mohák	25 000	589	78	-	78	-
Harasztok	13 000	60	42	1	43	20
Nyitvatermők	640	8	-	1	1	1
Zárvatermők	311 360	2 343	512	61	537	477
Állatok	1 250 000	42 000	828	137	965	567
<i>Gerinctelenek</i>	<i>1 205 000</i>	<i>41 460</i>	<i>450</i>	<i>32</i>	<i>482</i>	<i>47</i>
Körszájúak		2	-	2	2	-
Halak	22 900	81	27	5	32	7
Kétéltűek	3 000	16	18	-	18	38
Hüllők	6 300	15	12	813	15	70
Madarak	8 700	361	280	14	361	329
Emlősök	4 100	83	41	105	55	76
<i>Gerincesek összesen</i>	<i>45 000</i>	<i>541</i>	<i>378</i>	<i>200</i>	<i>483</i>	<i>521</i>
Mindösszesen	1 600 000	45 000	1460	-	1660	1066
Fészeképzítő hangyafajok fészkei			6		6	

Forrás: Környezetvédelmi Minisztérium

. táblázat. Védett élőlények adatai.

Védett élőlények	Faj (db)	Fokozottan védett élőlények	Faj (db)
Növények		Növények	
Mohák	78	Mohák	-
Harasztok	42	Harasztok	1
Zárvatermők	491	Zárvatermők	61
Állatok		Állatok	
Kagylók	2	Kagylók	-
Csigák	41	Csigák	1
Rákok	1	Rákok	-
Százlábúak	1	Százlábúak	-
Pókok	15	Pókok	
Rovarok	390	Rovarok	31
Halak	27	Halak	5
Kétéltűek	18	Kétéltűek	
Hüllők	12	Hüllők	3
Madarak	280	Madarak	81
Emlősök	41	Emlősök	14

Tudományos név	Magyar név	Értéke (Ft)
HARASZTOK		
Notholaena marantae	cselling	100 000
NYITVATERMŐK		
Ephedra distachya	csikófark	100 000
ZÁRVATERMŐK		
Achillea horanszkyi	Horánszky-cickafark	100 000
Achillea tuzsonii	Tuzson-cickafark	100 000
Adonis x hybrida	erdélyi héric	250 000
Angelica palustris	réti angyalgyökér	100 000
Aster oleifolius	gyapjas őszirózsa	100 000
Astragalus dasyanthus	gyapjas csüdfü	100 000
Bulbocodium vernum	egyhajúvirág	100 000
Caldesia parnassifolia	szíveslevelű hídör	100 000
Campanula latifolia	széleslevelű harangvirág	100 000
Colchicum arenarium	homoki kikerics	100 000
Colchicum hungaricum	magyar kikerics	100 000
Crambe tataria	tátorján	100 000
Cypripedium calceolus	rigópohár	250 000
Dianthus diutinus	tartós szegfű	250 000
Dianthus plumarius subsp. lumnitzeri	Lumnitzer-szegfű	100 000
Dianthus plumarius subsp. praecox	korai szegfű	100 000
Dianthus plumarius subsp. regis-stephani	Szent István-szegfű	100 000
Digitalis ferruginea	rozsdás gyűszűvirág	100 000
Digitalis lanata	gyapjas gyűszűvirág	100 000
Dracocephalum austriacum	osztrák sárkányfű	250 000
Dracocephalum ruyschiana	északi sárkányfű	100 000
Epipactis bugacensis	bugaci nőszőfű	250 000
Epipactis gracilis	karsú nőszőfű	100 000
Epipactis placentina	piacenzai nőszőfű	100 000
Erysimum wittmannii	Wittmann-repcsény	100 000
Ferula sadleriana	magyarföldi husáng	250 000
Gladiolus palustris	mocsári kardvirág	250 000
Hammarbya paludosa	tőzegorchidea	100 000
Hesperis vrbelyiana	Vrbélyi-estike	100 000
Himantoglossum adriaticum	adriai sallangvirág	100 000
Himantoglossum caprinum	bíboros sallangvirág	100 000
Iris aphylla subsp. hungarica	magyar nőszírom	100 000
Knautia kitaibelii subsp. tomentella	Kitaibel-varfű	250 000
Ligularia sibirica	szibériai hamuvirág	100 000
Lilium bulbiferum	tüzes liliom	100 000
Linum dolomiticum	pilisi len	250 000
Liparis loeselii	hagymaburok	100 000
Micromeria thymifolia	szirti pereszlény	100 000
Nepeta parviflora	borzas macskamenta	250 000
Onosma tornensis	tornai vértő	250 000
Ophrys apifera	méhbangó	100 000
Ophrys holoserica	poszméhbangó	100 000
Ophrys insectifera	légybangó	100 000
Ophrys scolopax	szarvas bangó	100 000
Ophrys sphegodes	pókbangó	100 000
Paeonia officinalis subsp. banatica	bánáti bazsarózsa	250 000
Pinguicula vulgaris	lápi hízóka	100 000
Plantago maxima	óriás útifű	100 000
Primula auricula	cifra kankalin	250 000
Primula farinosa	lisztes kankalin	250 000
Pulsatilla patens	tátogó kökörcsin	250 000
Pulsatilla pratensis subsp. hungarica	magyar kökörcsin	100 000
Pyrus magyarica	magyar vadkörte	250 000
Salvia nutans	kónya zsálya	250 000
Seseli leucospermum	magyar gurgolya	100 000
Silene flavesces	sárgás habszegfű	100 000
Sparganium natans	lápi békabuzogány	100 000
Traunsteinera globosa	gömböskosbor	100 000
Utricularia bremii	lápi rence	100 000
Vicia biennis	kunsági bükköny	100 000
Vincetoxicum pannonicum	magyar méreggyilok	100 000

. táblázat. Fokozottan védett állatok/I.

Magyar név	Tudományos név	Értéke (Ft)
CSIGÁK		
Dobozi pikkelyescsiga	Hygromia kovacsi	100 000
ROVAROK		
Szitakötők rendje		
Ritka hegyiszitakötő	Cordulegaster heros	100 000
Egyenesszárnyúak rendje		
Álolaszsáska	Paracaloptenus caloptenoides	100 000
Magyar tarsza	Isophya costata	100 000
Stys-tarsza	Isophya stysii	100 000
Bogarak rendje		
Futóbogárfélék családja		
Beregi futrinka	Carabus hampei	100 000
Magyar futrinka	Carabus hungaricus	100 000
Zempléni futrinka	Carabus zawadzskii	100 000
Cincérfélék családja		
Atracélcincér	Pilemia tigrina	100 000
Pusztai gyalogcincér	Dorcadion (fulvum) cervae	100 000
Cserebogárfélék családja		
Remetebogár	Osmoderma eremita	100 000
Tegzesek rendje		
Drávai tegzes	Platyhyla frauenfeldi	100 000
Mecseki őszitegzes	Chaetopteryx schmidi	100 000
Lepkék rendje		
Farontólepkefélék családja		
Sztyeplepke	Catopta thrips	100 000
Szakállasmolyfélék családja		
Budai szakállasmoly	Glyphipterix loricatella	100 000
Boglárkalepkefélék családja		
Csikos boglárka	Polyommatus damon	100 000
Fóti boglárka	Plebejus sephirus	100 000
Szemeslepkefélék családja		
Ezüstsávós szénalepke	Coenonympha oedippus	100 000
Araszolófélék családja		
Anker-araszoló	Erannis ankeraria	100 000
Bükki hegyiaraszoló	Enterphria cyanata	100 000
Csüngőaraszoló	Phyllometra culminaria	100 000
Füstös ősziaraszoló	Lignioptera fumidaria	100 000
Magyar ősziaraszoló	Chondrosoma fiduciarium	100 000
Medvelepkefélék családja		
Metelka medvelepke	Rhyarioides metelkanus	100 000
Bagolylepkefélék családja		
Diszes csuklyásbagoly	Cucullia formosa	100 000
Keleti lápi bagoly	Arytrura musculus	100 000
Magyar őszi-fésűsbagoly	Asteroscopus syriacus	100 000
Magyar tavaszi-fésűsbagoly	Dioszeghyana schmidtii	100 000
Nagy szikibagoly	Gortyna borelii	100 000
Nagyfoltú bagoly	Oxytrypia orbiculosa	100 000
Vértesi csuklyásbagoly	Cucullia mixta	100 000
Villányi télibagoly	Polymixis rufocincta	100 000
KÖRSZÁJÚAK		
Dunai ingola	Eudontomyzon mariae	100 000
Tiszai ingola	Eudontomyzon danfordi	250 000
HALAK		
Dunai galóca	Hucho hucho	100 000
Lápi póc	Umbra krameri	100 000
Magyar bucó	Zingel zingel	100 000
Német bucó	Zingel streber	100 000
Petényi-márna (Magyar márna)	Barbus meridionalis (peloponnesius)	100 000
HÜLLŐK		
Pikkelyes hüllők rendje		
Gyíkok		
Pannon gyík (Magyar gyík)	Ablepharus kitaibelii	100 000
Kígyók		
Haragos sikló	Coluber caspius	500 000
Parlagi vipera	Vipera ursinii	1 000 000

. táblázat. Fokozottan védett állatok/II.

Magyar név	Tudományos név	Értéke (Ft)
MADARAK		
Bakcsó	<i>Nycticorax nycticorax</i>	100 000
<i>Barátkeselyű</i>	<i>Aegypius monachus</i>	250 000
<i>Barna kánya</i>	<i>Milvus migrans</i>	250 000
<i>Batla</i>	<i>Plegadis falcinellus</i>	250 000
Békászó sas	<i>Aquila pomarina</i>	1 000 000
<i>Borzas gödény</i>	<i>Pelecanus crispus</i>	250 000
Bölgébika	<i>Botaurus stellaris</i>	100 000
<i>Cigányréce</i>	<i>Aythya nyroca</i>	500 000
<i>Császármadár</i>	<i>Bonasa bonasia</i>	500 000
<i>Csikófejű nádiposzáta</i>	<i>Acrocephalus paludicola</i>	500 000
Darázsölyv	<i>Pernis apivorus</i>	100 000
Dögkeselyű	<i>Neophron percnopterus</i>	100 000
Eleonóra-sólyom	<i>Falco eleonora</i>	100 000
Északi sólyom (Vadászsólyom)	<i>Falco rusticolus</i>	100 000
Fakó rétihéja	<i>Circus macrourus</i>	100 000
Fattyúszerkő	<i>Chlidonias hybridus</i>	100 000
Fehér gólya	<i>Ciconia ciconia</i>	100 000
Fehérhátú fakopáncs	<i>Dendrocopos leucotos</i>	100 000
Fehérkarmú vércse	<i>Falco naumanni</i>	500 000
<i>Fehérszárnyú szerkő</i>	<i>Chlidonias leucopterus</i>	250 000
Fekete gólya	<i>Ciconia nigra</i>	500 000
Fekete sas	<i>Aquila clanga</i>	500 000
Feketeszárnyú székicsér	<i>Glareola nordmanni</i>	500 000
Feldegg-sólyom	<i>Falco biarmicus</i>	100 000
<i>Gólyatölcs</i>	<i>Himantopus himantopus</i>	250 000
<i>Gulipán</i>	<i>Recurvirostra avosetta</i>	250 000
Gyöngybagoly	<i>Tyto alba</i>	100 000
Gyurgyalag	<i>Merops apiaster</i>	100 000
<i>Halászsas</i>	<i>Pandion haliaetus</i>	250 000
<i>Hamvas rétihéja</i>	<i>Circus pygargus</i>	250 000
Haris	<i>Crex crex</i>	500 000
Héjasas	<i>Hieraaetus fasciatus</i>	100 000
Hóbagoly	<i>Nyctea scandiaca</i>	100 000
Kanalasgém	<i>Platalea leucorodia</i>	500 000
Kék vércse	<i>Falco vespertinus</i>	500 000
Kékcőrű réce	<i>Oxyura leucocephala</i>	500 000
Kerecsensólyom	<i>Falco cherrug</i>	1 000 000
<i>Kerti sármány</i>	<i>Emberiza hortulana</i>	250 000
Kígyászölyv	<i>Circaetus gallicus</i>	500 000
<i>Kis csér</i>	<i>Sterna albifrons</i>	250 000
<i>Kis héja</i>	<i>Accipiter brevipes</i>	250 000
Kis kárókatona	<i>Phalacrocorax pygmeus</i>	500 000
<i>Kis kócsag</i>	<i>Egretta garzetta</i>	250 000
Kis lilik	<i>Anser erythropus</i>	1 000 000
<i>Kormos szerkő</i>	<i>Chlidonias niger</i>	250 000
<i>Kövrigó</i>	<i>Monticola saxatilis</i>	500 000
Kuvik	<i>Athene noctua</i>	100 000
<i>Lilebíbic</i>	<i>Chettusia gregaria</i>	250 000
<i>Márványos réce</i>	<i>Marmaronetta angustirostris</i>	250 000
Nagy fülemüle	<i>Luscinia luscinia</i>	100 000
Nagy goda	<i>Limosa limosa</i>	100 000
Nagy kócsag	<i>Egretta alba</i>	100 000
Nagy póling	<i>Numenius arquata</i>	100 000
<i>Nagy sárszalonna</i>	<i>Gallinago media</i>	250 000
Parlagi sas	<i>Aquila heliaca</i>	1 000 000
Piroszlábú cankó	<i>Tringa totanus</i>	100 000
Pusztai ölyv	<i>Buteo rufinus</i>	100 000
<i>Réti fülesbagoly</i>	<i>Asio flammeus</i>	250 000
Rétisas	<i>Haliaeetus albicilla</i>	1 000 000
<i>Reznek</i>	<i>Tetrax tetrax</i>	250 000
<i>Rózsás gödény</i>	<i>Pelecanus onocrotalus</i>	250 000
Szalakóta	<i>Coracias garrulus</i>	500 000
Széki lile	<i>Charadrius alexandrinus</i>	500 000
Székicsér	<i>Glareola pratensis</i>	500 000
<i>Szikipacsirta</i>	<i>Calandrella brachydactyla</i>	250 000
Szírti sas	<i>Aquila chrysaetos</i>	500 000

. táblázat. Fokozottan védett állatok/III.

Magyar név	Tudományos név	Értéke (Ft)
<i>Tavi cankó</i>	<i>Tringa stagnatilis</i>	250 000
<i>Törpegém</i>	<i>Ixobrychus minutus</i>	100 000
Törpesas	<i>Hieraaetus pennatus</i>	500 000
<i>Törpevízicsibe</i>	<i>Porzana pusilla</i>	250 000
Túzok	<i>Otis tarda</i>	1 000 000
<i>Ugartyúk</i>	<i>Burhinus oedicephalus</i>	250 000
<i>Uhu</i>	<i>Bubo bubo</i>	250 000
<i>Uráli bagoly</i>	<i>Strix uralensis</i>	100 000
<i>Üstöksgém</i>	<i>Ardeola ralloides</i>	250 000
Vándorsólyom	<i>Falco peregrinus</i>	500 000
Vékonycsőrű póling	<i>Numenius tenuirostris</i>	1 000 000
<i>Vízirigó</i>	<i>Cinclus cinclus</i>	250 000
<i>Vörös gém</i>	<i>Ardea purpurea</i>	250 000
<i>Vörös kánya</i>	<i>Milvus milvus</i>	500 000
<i>Vörösnnyakú lúd</i>	<i>Branta ruficollis</i>	500 000
EMLŐSÖK		
Denevérek rendje		
<i>Csonkafülű denevér</i>	<i>Myotis emarginatus</i>	100 000
<i>Hosszúszárnyú denevér</i>	<i>Miniopterus schreibersi</i>	100 000
<i>Kereknyergű patkósdenevér</i>	<i>Rhinolophus euryale</i>	100 000
<i>Nagy patkósdenevér</i>	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	100 000
<i>Nagyfülű denevér</i>	<i>Myotis bechsteini</i>	100 000
<i>Óriás-koraidenevér</i>	<i>Nyctalus lasiopterus</i>	100 000
<i>Piszedenevér</i>	<i>Barbastella barbastellus</i>	100 000
<i>Tavi denevér</i>	<i>Myotis dasycneme</i>	100 000
Rágcsálók rendje		
<i>Csikós szöcskegér</i>	<i>Sicista subtilis</i>	250 000
<i>Északi pocok (Patkányfejű pocok)</i>	<i>Microtus oeconomus</i>	250 000
<i>Nyugati földikutya</i>	<i>Nannospalax leucodon</i>	500 000
Ragadozók rendje		
<i>Farkas</i>	<i>Canis lupus</i>	250 000
<i>Hiúz</i>	<i>Lynx lynx</i>	500 000
<i>Vidra</i>	<i>Lutra lutra</i>	250 000

7. SAJÁTOS JELENTŐSÉGŰ VÉDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK

A nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek meghatározott területrészei tudományos programok, nemzetközi természetvédelmi egyezmények céljait kiemelten szolgáló területekként kaphatnak további megkülönböztető besorolást:

1. bioszféra-rezervátum
2. tudományos rezervátum
3. erdőrezervátum
4. Európa Diplomában részesült terület
5. Ramsari egyezmény által kijelölt területek
6. Világörökség alapján kijelölt területek
- (7. Natura 2000 területek).

A **bioszféra-rezervátumok** nemzetközileg koordinált tudományos kutatások céljára kijelölt természeti területek. A vizsgálatok az ökológiai folyamatok megismerésére, az emberi tevékenységek által okozott változások megfigyelésére irányulnak. Olyan terület lehet bioszféra-rezervátum, amely:

- a. reprezentatív példája a természetes élőhelyeknek,
- b. rajta különleges értékű közösség él,
- c. extenzív földhasználat által létrejött tájkép jellemzi,
- d. vagy olyan degradált ökoszisztéma példája, amely egy természetesebb állapot irányába fejlődik (regenerálódik).

A bioszféra-rezervátumok kijelölése 1971-ben kezdődött, az UNESCO „Ember és Bioszféra” programja keretében. Hazánkban 5 bioszféra-rezervátumot jelöltek ki: **Hortobágyon**, a **Pilisben**, a **Fertő-tavon**, az **Aggteleki karszton** és a **Kiskunságban**.

Az **erdőrezervátumok** célja a természetes folyamatok szabad érvényesülésének biztosítása, az erdők természetes fejlődési folyamatainak megismerése. Területükön minden emberi tevékenységet beszüntettek, védőzónáikban a természetközeli erdőgazdálkodás azonban megengedett. Hazánkban 63 erdőrezervátum létezik.

Tudományos rezervátumok biztosítják a természeti folyamatok megismerését, az ezekre irányuló kutatások feltételeinek biztosítását. Itt a védelem kifejezetten a kutatások érdekében történik.

Az **Európa Diplomában részesült területeken** az Európa Tanács a védett természeti területek megőrzése érdekében folytatott természetvédelmi tevékenység kiemelkedő színvonalát ismeri el. Hazánkban ilyen elismerésben részesült az **Ipolytarnóci ősmaradványok természetvédelmi terület** (lábnymos mészkő), valamint a **Budai**

Tájvédelmi Körzet területén található Szénás-hegycsoport Pilisszentiván közelében, mint a **pilisi len** (*Linum dolomiticum*) egyetlen élőhelye.

A **ramsari területek** kiemelkedően értékes, nemzetközileg is jelentős vizes élőhelyek, amelyek megőrzése, fenntartása elsősorban a vízimadarak életfeltételeinek biztosítását szolgálja. A ramsari területek ezen túl a természetvédelem szempontjából jelentős rovar-, hal-, hüllő-, kételtű-, emlős-, illetve növényfajok sorának is otthont nyújtanak. Rajtuk a komplex természetvédelmi céloknak, az ökológiai rendszerek zavartalan működésének kell megvalósulnia. Magyarország 1979-ben csatlakozott az egyezményhez, 2001-ig 150 000 ha természeti területünk került fel a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékére.

. táblázat. A Ramsari-egyezmény jegyzékébe felvett magyarországi vizes élőhelyek (2001. május)

A jegyzékbe felvett vizes élőhely (az azt magába foglaló természetvédelmi egység)	Bejegyzésének éve	Területe (ha)
Szaporcai Ó-Dráva meder (Duna-Dráva NP)	1979	257
Velence-tavi Madárrezervátum Természetvédelmi Terület és a Dinnyési Fertő Természetvédelmi terület	1979	959
Kardoskúti Fehér-tó (Körös-Maros NP)	1979	488
Mártélyi Tájvédelmi Körzet	1979	2 213
Kiskunsági szikes tavak (Kiskunsági NP)	1979	3 903
Szegedi Fehér-tó, labodári és sas-éri Tisza-ártér, Csaj-tó a baksi nagy legelővel, Büdösszék (Pusztaszeri TK)	1979	5 000
Zám-, Angyalháza-, Pentezug-puszták, Hortobágy-halastó, Egyek-Pusztakócsi mocsarak (Hortobágyi NP)	1979	16 109
Tiszafüredi Madárrezervátum és a Kiskörei víztározó (Hortobágyi NP)	1979	7 012
Kis-Balaton (Balaton-felvidéki NP)	1979	14 745
Tatai Öreg-tó	1989	269
Fertő-tó (Fertő-Hanság NP)	1989	8 432
Balaton	1989	59 800
Bodrogyzug (Tokaj-Bodrogyuzi TK)	1989	3 782
Öreg turján, Tőzegbánya-tavak (Ócsai TK)	1989	1 078
Rétszilasi halastavak Természetvédelmi Terület	1997	1 508
Gemenc (Duna-Dráva NP)	1997	16 873
Béda-Karapancsa (Duna-Dráva NP)	1997	1 150
Izsáki Kolon-tó (Kiskunsági NP)	1997	2 962
Ugrai-tavak, Begécsi-tavak, Ugrai-rét, Csillaglaposai legelő, Sző-rét (Körös-Maros NP)	1997	2791
Pacsmagi-tavak Természetvédelmi Terület	1997	487
Összesen		149 818

A **világörökség-területek** olyan területek, amelyek természeti, vagy kulturális (történelmi, építészeti, művészeti stb.) értékei az egész földi élet, illetve a civilizáció szempontjából kiemelkedő jelentőségűek, az emberiség közös kincsét képezik. (Az **UNESCO** alkotta meg 1972-ben Párizsban a Világ Kulturális és Természeti Örökségéről Szóló Egyezményt.) Ahhoz, hogy egy jelölt helyszín a világörökség része legyen, szigorú feltételeknek kell megfelelnie (pl.: **természeti kritériumok**: kimagasló példái bolygónk története meghatározó szakaszainak, különböző ökoszisztémák kialakulását meghatározó folyamatoknak, egyedülálló természeti jelenségek, a biodiverzitás megőrzésében meghatározó élőhelyek, **kulturális kritériumok**: az emberiség kulturájának fontos állomásai, valamely kulturális hagyomány egyedülálló tanúságai, valamely épülettípus, amely az emberiség történelmét reprezentálják, tradicionális település-forma, stb.). Ezeken túl a jelölő államnak az érték fenntartására is kötelezettséget kell vállalnia.

Magyarország **kulturális értékei** jelenleg a Pannonhalmi Bencés Főapátság épülete, a budai Várnegyed a Duna-part látképével, hollókő az Ófalu épületegyüttesével, Pécs belvárosában lévő ókeresztény sírkamrák, Tokaj belvárosa. **Természeti értékeink** közül az Aggteleki karszt, a Hortobágyi Nemzeti Park teljes területe, a Fertő-táj. (Előkészítés alatt áll: visegrádi palota és fellegvár, budapesti földalatti vasút, ipolytarnóci ősmaradványok, mezőhegyesi ménesbirtok, az esztergomi vár, a Tihanyi-félsziget, a Rózsadomb termál karszterülete, a budapesti zsinagóga-negyed, a komáromi monostori erdő.

- Budapest Duna-parti látképe, a Budai Várnegyed, az Andrássy út és történelmi környezete (1987. *Kulturális*)
- Hollókő ófalu és táji környezete (1987. *Kulturális*)
- Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai (1995. *Természeti*)
- Az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és közvetlen természeti környezete (1996. *Kulturális*)
- Hortobágyi Nemzeti Park - Puszta (1999. *Kulturális - kultúrtáj*)
- Pécsi ókeresztény sírkamrák (2000. *Kulturális*)
- Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj (2001. *Kulturális - kultúrtáj*)
- A tokaji történelmi borvidék (2002. *Kulturális - kultúrtáj*)

Magyar Várományosi Listán szereplő helyszínek

- Tarnóc őslőhely (Természeti) 2003-ban *felterjesztve, felvételéről a döntés egyelőre elhalasztva (eredeti név: Ipolytarnóc - ősmaradványok)*
- A Komárom / Komarnoi erődrendszer (Kulturális) *szlovák-magyar közös felterjesztés*

- "Dunakanyar kultúrtáj" (munkacím) (Kulturális - kultúrtáj) *a Visegrádi középkori királyi központ és vadászterület, illetve Esztergom középkori vára korábbi két várományosi helyszín összevonásával*
- A Rózsadombi termál karszt területe (Természeti) *a meglévő Budapesti világörökségi helyszín kiterjesztéseként kerül majd felterjesztésre*
- Lechner Ödön és kortársai, a magyar szecesszió (Kulturális) *a pontos lehatárolás folyamatban van*
- A Tihanyi félsziget, a Tapolcai-medence tanúhegyei és a Hévízi tó (Kultúrtáj) *a helyszín lehatárolása és kategóriája 2003-tól megváltozott, mivel két, közeli helyszínt csatoltak hozzá sorozatnevezésként*
- A római limes magyarországi szakasza (Kulturális) *nemzetközi sorozatjelölés részeként*
- Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok (Kulturális - kultúrtáj)
- Tájház hálózat Magyarországon (Kulturális) *később átsorolásra kerülhet a "Szellemi örökség" (intangible heritage) Egyezmény körébe*
- Az északkeleti Kárpát-medence fatemplomai (Kulturális) *tervezett szlovák-magyar (-lengyel?) felterjesztés*

A **Natura 2000 területek** az európai jelentőségű természeti területek hálózatának elnevezése. Olyan területeket foglal magába, amelyek az EU területén természetes módon előforduló állat- és növényfajok, valamint élőhelyek együttese, és a tagországok között összehangolt megóvását biztosítják.

8. A MAGYARORSZÁGI TERMÉSZETVÉDELMI ÉRTÉKCSOPORTOK

A természetvédelmi értékek jellegük szerint az alábbi csoportokba sorolhatók:

- Földtani értékek: barlangok, töbrök, víznyelők, őskövételek, földtani szelvények, feltárások, sziklaalakzatok, egyéb geomorfológiai és egyes földrajzi értékek (hegy, völgy, sziget, félsziget, homokbuckák).
- Víztani értékek: forrás, patak, folyó, tó, mocsár, láp, víztározó, halastó, vizesés.
- Növénytani értékek: erdő, erdősáv, facsoport, növénytársulás, növényfaj, botanikus kert, arborétum, park.
- Állattani értékek: gerinctelen és gerinces állatok társulásai, populációi, egyedei, fejlődési alakok, élőhelyük.

- e. Tájképi értékek: természetes, vagy ahhoz közeli kultúrtáj, régészeti feltárások, műemlékek és ezek környezete.
- f. Kultúrtörténeti értékek: történelmi, irodalmi, néprajzi emlékhelyek, ipartörténeti, agrár, művészeti, régészeti értékek, s az ezeket bemutató helyek.

9. A TERMÉSZETVÉDELEM JELENLEGI JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK FŐBB ELEMELI MAGYARORSZÁGON

Magyarországon az 1994-ben megjelent **Nemzeti Környezet- és Természetpolitikai Konceptió** újrafogalmazta a természetvédelem alapelveit, amelyek az alábbiak:

1. **Holisztikus elv:** a természetvédelmet nem lehet pusztán a „kiválogatott” és különlegesen védetté nyilvánított természeti értékekre korlátozni. Az egyes természeti rendszereket általában kell védelemben részesíteni, a lehetséges védelmi formákat érvényesíteni.
2. **Folyamat elv:** a természet állapotának a megőrzése nem egy adott időbeni helyzet konzerválását, hanem a természeti rendszer tényleges folyamatosságát biztosítja.
3. **Komplementer:** a környezetvédelem és a természetvédelem két egymás kiegészítő tevékenység. Ezek cselekvési sorrendiségét, stratégiáját és intézkedési tervét szorosan össze kell hangolni, mert kölcsönösen hatnak egymásra.
4. **Az elegendő méret elv:** A védendő természeti értéknek, területnek elegendő nagynak kell lennie ahhoz, hogy a természeti rendszerek folyamatos működését biztosítsák, a biológiai sokféleség fennmaradásához szükséges populációméret garantált legyen.
5. **Globális szemlélet elv:** amely értelmében a természeti rendszerek működésével kapcsolatos elveket a helyi, regionális és régiók feletti stratégiákban is érvényesíteni kell.
6. **A fenntartható természeti és racionális tájhasználat elve:** rögzíti, hogy a természetvédelmi stratégiáknak törekedniük kell az ésszerű területi arányok meghatározására a humán környezet, a természeti gazdálkodás és a védett természeti területek között.

Az előbbieket mellett további elveket is megfogalmaz a Konceptió (pl.: **használó fizet elv, a károsító többet fizet elv**).

10. A TERMÉSZETVÉDELEM TÁRGYAI ÉS VÉDELMÜK

Barlangok

A természet élettelen értékei közül a barlangok hazánkban **1961. óta ex lege védelem** alatt állnak, azaz megismerésüktől kezdve, külön védetté nyilvánítási eljárás lefolytatása nélkül is védett természeti értéknek minősülnek; s törvény mondja ki azok kizárólagos állami tulajdonjogát is. Ezt az általános védelmet a barlangok széles körű természettudományos, történeti és gazdasági jelentősége, továbbá az a tény indokolja, hogy minden egyes barlang a természet helyre nem állítható, egyedi képződménye. **Járataik** földtani feltárásként tanulmányozhatóvá teszik a kőzetrétegek felépítését és szerkezeti viszonyait. **Kitöltésük** egyedülálló őslénytani és régészeti leleteket rejthet; egyedi **formaelemeik** és különleges **ásványviláguk** a földtörténeti múlt felszínalaktani-, vízrajzi- és klímaviszonyairól szolgálnak információkkal. A barlangok zárt világa különleges, e körülményekhez alkalmazkodott **állatfajok** számára nyújt életteret vagy tanyahelyet. Sajátos mikroklímájuk egyes légúti és mozgásszervi betegségben szenvedők gyógykezelésére is alkalmas. A **vízvezető barlangok** alapvető szerepet játszanak az ország jelentős részének ivóvízbázisát alkotó karsztvizek utánpótlása és minősége szempontjából. A barlangok lakó-, rejtek-, temetkezési- vagy kultushelyként, mondák és mesék színtereiként végigkísérik történelmünket az ősidőktől napjainkig; egyúttal esztétikai élményt nyújtó látványukkal jelentős **ismeretterjesztő és rekreációs feladatot is betöltenek.**

Az **ex lege védelem szempontjából barlangnak számít:** a földkérget alkotó kőzetben kialakult olyan természetes üreg, amelynek hossz tengelye meghaladja a két métert és jelenlegi vagy természetes kitöltésének eltávolítása után mérete egy ember számára lehetővé teszi a behatolást.

A barlangok alakja és mérete a kialakító folyamat jellegétől, erősségétől és időtartamától függően igen változatos lehet. A kisméretű barlangok megnevezésére használják a kőfülke, sziklaüreg, sziklaodú, sziklaeresz kifejezéseket is. Barlang keletkezhet a kőzettel egyidejűleg, a kőzetet létrehozó folyamatok hatására (**szingenetikus barlangok**), illetve utólag, a már megszilárdult kőzeteket pusztító természeti folyamatok révén (**posztgenetikus barlangok**).

A **szingenetikus** barlangok csoportjába tartoznak a korallzátonyok növekedése során közbezárt *korallbarlangok*, a sok oldott mészsanyagot tartalmazó patakok vizéből kicsapódó mésztufa lerakódása során keletkező *mésztufabarlangok*, valamint a láva kihűlése során, a megszilárdult felső lávakéreg alatti, még cseppfolyós kőzetanyag kifolyásával létrejövő

lávabarlangok.

Posztgenetikus barlangokat bármilyen közetben létrehozhatnak a földkéreg mozgásai, valamint az így keletkezett repedések mentén egyéb okokból bekövetkező utólagos elmozdulások (*tektonikus hasadékbarlangok, áltektonikus barlangok*); a szél koptató munkája (*deflációs barlangok*); a *fagy repesztő hatása*; valamint a meredek, sziklás tengerpartokon a hullámverés hatása (*abrázációs barlangok*). A gleccserek jégtömegének alján a víz olvasztó hatása is létrehozhat barlangot (*gleccserbarlang*). A fenti típusok azonban csak a barlangok kisebb hányadát képviselik, zömük köztük a Föld leghosszabb és legmélyebb barlangjai - a karsztosodásra alkalmas közetek (mészkő, dolomit, gipsz, kősó) belsejében mozgó vizek oldó és koptató hatása révén alakulnak ki. A **karsztok** belsejében létrejövő elsődleges vízjárathálózat elsősorban ott tágulhat barlanggá, ahol egy ponton nagy mennyiségű - rendszerint nem karsztos térszínről származó - víz jut be a rendszerbe (**víznyelőbarlang**), vagy ahol a különböző hőmérsékletű és töménységű vizek keveredése fokozza az oldóhatást, mint a forrászónák térségében (**forrásbarlangok**). A közetrések mentén leszivárgó vizek oldó hatása függőleges aknabarlangokat, **zsombolyokat** hozhat létre. A nagy hozamú patakokat vezető barlangjáratokban a víz által szállított hordalék is jelentős üregtágító hatást fejthet ki. A víznyelőtől a forrásig végigjárható barlangot **átmenőbarlangnak** nevezik. A karszt megcsapolási szintjének változásával többszintes, ún. **emeletes barlangok** alakulnak ki. A karsztvízszint feletti zónában a beszivárgó-befolyó vizek által kialakított barlangokat összefoglalóan **vadózus barlangoknak** nevezik. Megfelelő hidrológiai feltételek mellett azonban kioldódhatnak barlangok a karsztvíz szintje alatt, az ún. freatikus zónában is. Az előzőektől térszerkezetükben és oldásformáikban is különböző **freatikus barlangok** egy speciális csoportját alkotják a mélyből feltörő hévizek által kialakított, többnyire jellegzetes ásványkiválásokat (kalcit, aragonit, barit, gipsz) is tartalmazó hévizes barlangok.

Az üregtágító hatás megszűntével, a barlangok inaktívvá válásával megkezdődik lassú pusztulásuk: a lerakódott hordalék, az omladék és a beszivárgó vizekből kiváló cseppkőképződmények fokozatosan kitöltik az üregeket. A cseppkövekkel különösen gazdagon díszített barlangokat a köznyelv **cseppkőbarlangként** tartja számon. Egyes barlangokban a megrekedő téli hideg levegő hatására nagy tömegű jég is felhalmozódhat (jégbarlang).

Hazánk területén jelenleg mintegy **4100 barlangot** ismerünk; ezek közül az 1 km-es hosszúságot 30 barlangunk, a 100 m-es mélységet 29 barlangunk haladja meg. A **megőrzés szempontjából kiemelkedő jelentőségű barlangok fokozott védelem alatt állnak**, ezek száma jelenleg 145. A barlangok legfontosabb adatait tartalmazó **Országos**

Barlangnyilvántartás vezetése a Minisztérium feladata, melyet a Természetvédelmi Hivatal Barlangtani és Földtani Osztálya lát el.

Barlangvédelem

A barlangvédelem **célja** a barlangok természetes állapotának megőrzése, a változások, az emberi tevékenység által előidézhető károk elhárítása, illetve csökkentése.

A **barlang védettsége kiterjed** annak bejáratára, teljes járatrendszerére, befoglaló kőzetére, képződményeire, formakincsére, bármilyen halmazállapotú kitöltésére, természetes élővilágára, továbbá a mesterségesen létrehozott, bejáratú vagy barlangrészeket összekötő szakaszára is. Ha a védelem szükségessé teszi, a barlangok felszíne is védetté nyilvánítható.

Veszélyeztető tényezők

Barlangjainkat a felszín formáló **természeti erők** - földrengés, vulkánkitörés, víz, szél, hőmérsékletingadozás - hatására bekövetkező folyamatok is alakítják, hiszen azok fejlődéstörténetéhez a fokozatos pusztulás ugyancsak hozzátartozik. Ezek a folyamatok – kivéve a vulkánkitörés és a földrengés azonnal érzékelhető hatását - azonban emberi léptékkal ritkán mérhetők. Az észlelhető változások szinte minden esetben közvetlenül vagy közvetetten **emberi tevékenységgel** függenek össze. A barlang teljes megsemmisülésének veszélye elsősorban bányászat - főként külszíni - építkezés és útépités esetén áll fenn; de a földmunkálatok a természetes lefolyási és beszivárgási viszonyok megváltoztatása révén is veszélyeztetik a barlangokat és képződményeiket. Nemcsak barlang de **karsztvíz minőségvédelmi szempontból** is jelentős veszélyeztető tényező a szakszerűtlen vagy hiányos szennyvízelvezetés és hulladék elhelyezés a barlangok a vízgyűjtő területén, valamint a mezőgazdasági vegyszerek túlzott alkalmazása; illetve a barlangok hulladéktárolóként vagy dögtemetőként való hasznosítása. A helytelenül megválasztott **mező- és erdőgazdasági művelési módok** (pl. tarvágás, víznyelők közvetlen környékének felszántása) a talajbemosódás fokozódása révén is gondot okoznak a felszínelatti rendszerekben. További veszélyt jelentenek az engedély nélkül vagy attól eltérően, szakszerűtlenül végzett beavatkozások, mint a kitöltés megbolygatása, ásványok, régészeti vagy őslénytani leletek gyűjtése, műtárgyak elhelyezése, csapdázás, valamint a turizmus széleskörű elterjedésével együtt járó szennyezések és rongálások, szemetelés, firkálás, taposás, kormozás. Sajnos a civilizációs környezeti ártalmak ijesztő mértékű növekedése, a természeti erőforrások kizsákmányolása, a föld, a vizek és a levegő tudatlanságból és gondatlanságból eredő elszennyezése barlangjainkban is erősen érezteti hatását.

A barlangok a magyar állam tulajdonát képezik, kezelésüket a nemzeti park igazgatóságok látják el.

Fokozottan védett barlangok

A) Az Aggteleki-karsztvidék területén

Almási-zsomboly
Bába-völgyi 2. sz. víznyelő barlangja
Baradla-barlangrendszer
Baradla-tetői-zsomboly
Béke-barlang
Danca-barlang
Esztramosi Felső-táró 2. sz. ürege
Esztramosi Földvári Aladár-barlang
Frank-barlang
Hosszú-tetői-barlang
Kopaszgaly-oldali 2. sz. víznyelőbarlang
Kopasz-vigasz-barlang

Kossuth-barlang
Magas-tetői-barlang
Meteor-barlang
Rákóczi 1. sz. barlang
Rákóczi 2. sz. barlang
Rákóczi 3. sz. barlang
Rákóczi-oldaltáró barlangja
Rejteke-zsomboly
Szabadság-barlang
Szabó-pallagi-zsomboly
Széki-zsomboly
Vass Imre-barlang
Vecsem-bükki-zsomboly

B) A Bakony hegységben

Acheron-kútbarlang
Alba Regia-barlang
Bongó-zsomboly
Csengő-zsomboly
Cserszegtomaji-kútbarlang
Csodabogyós-barlang
Döme-barlang
Hajszabarnai Pénz-lik
Háromkürtő-zsomboly

Hévízi-forrásbarlang
Jakucs László-barlang
Jubileum-zsomboly
Lóczy-barlang
Odvas-kői-barlang
Szentgáli-kőlik
Tapolcai Kórház-barlang
Tapolcai-tavasbarlang
Tihanyi Forrás-barlang
Tüzköves-hegyi-barlang

C) A Budai-hegységben

Bátori-barlang
Budai Vár-barlang
Ferenc-hegyi-barlang
Gellérthegyi-barlang
József-hegyi-barlang
Molnár János-barlang

Pálvölgyi-Mátyáshegyi-barlangrendszer
Rácskai-barlang
Remete-barlang
Remete-völgyi Felső-barlang
Solymári-ördöglyuk
Szemplő-hegyi-barlang

D) A Bükk hegységben

Anna-barlang
Balekina-barlang
Balla-barlang
Bányász-barlang
Bolhási-Jávorkúti-barlangrendszer

Borókás-tebri 2. sz. víznyelőbarlang
Borókás-tebri 4. sz. víznyelőbarlang
Bronzika-barlang
Büdös-pest
Diabáz-barlang
Diósgyőr-tapolcai-barlang

Fecske-lyuk
 Fekete-barlang
 Felső-forrási-barlang
 Gyurkó-lápai-barlang
 Hajnóczy-barlang
 Három-kúti-barlang
 Herman Ottó-barlang
 Hillebrand Jenő-barlang
 Istállós-kői-barlang
 István-lápai-barlang
 Jáspis-barlang
 Kecske-lyuk
 Király-kúti-zsomboly
 Kis-kőháti-zsomboly
 Kő-lyuk
 Körös-barlang
 Létrási-vizesbarlang
 Lilla-barlang
 Mexikó-völgyi-víznyelőbarlang
 Miskolc-tapolcai-tavasbarlang
 Nagykőmázsa-oldali-zsomboly

E) A Cserhát hegységben

Naszályi-víznyelőbarlang
 Nézsai-víznyelőbarlang
 Nincskegyelem-aknabarlang

F) A Gerecse hegységben

Angyal-forrási-barlang
 Jankovich-barlang
 Keselő-hegyi-barlang
 Lengyel-barlang

G) A Mátra hegységben

Csörgő-lyuk

H) A Mecsek hegységben

Abaligeti-barlang
 Mánfai-kőlyuk

I) A Pilis hegységben

Ajándék-barlang
 Amfiteátrum-barlang

Nagykőmázsa-völgyi-víznyelőbarlang
 Pénz-pataki-víznyelőbarlang
 Pes-kő-barlang
 Pongor-lyuk
 Speizi-barlang
 Suba-lyuk
 Szamentu-barlang
 Szeleta-barlang
 Szeleta-zsomboly
 Szent István-barlang
 Szepesi-Láner-barlangrendszer
 Szirén-barlang
 Szivárvány-barlang
 Tar-kői-kőfülke
 Tatár-árki-barlang
 Udvar-kő
 Upponyi 1. sz. kőfülke
 Vár-tetői-barlang
 Vénusz-barlang
 Viktória-barlang

Megalodus-barlang
 Öreg-kői 1. sz. zsomboly
 Pisznice-barlang
 Szelim-lyuk
 Tükör-forrási-barlang

Mészégető-források-barlangja
 Orfűi Vízfő-barlang
 Spirál-víznyelőbarlang

Indikációs-barlang
 Kis-Kevélyi-barlang
 Kis-Strázsahegyi-hasadékbarlang

Leány-Legény-barlangrendszer
Papp Ferenc-barlang
Pilis-barlang
Pilisszántói-kőfülke
Róka-hegyi-barlang

Sátorkő-pusztai-barlang
Strázsa-hegyi-barlang
Szent Özséb-barlang
Szoplaki-ördöglyuk
Ürömi-víznyelőbarlang

J) A Vértes hegységben

Csákvári-barlang
Vértessomlói-barlang

K) A Villányi-hegységben

Beremendi-kristálybarlang
Nagyharsányi-kristálybarlang

Védett ásványaink

Magyarország egyes ásványainak védetté nyilvánítása - amelyre a lehetőséget a természet védelméről szóló **1996. évi LIII. törvény (Tvt.)** teremtette meg - egy olyan új kategóriával bővíti a kiemelt oltalomban részesülő élettelen természeti értékeink körét, ami egyedülálló az európai joggyakorlatban is.

A **2007. június 20-án** kihirdetett miniszteri rendelet a hazánk területéről ezidőszerezt ismert több mint 500 ásványfaj közül azt a **11 fajt** érinti, amelyek jogi védelméhez - azok nemzetközi, de legalábbis közép-európai viszonyok közötti **ritkasága sőt unikalitása, tudományos jelentősége, veszélyeztetettsége, illetve lelőhelyeik veszélyeztetettsége** folytán - kiemelkedő szakmai érdek fűződik. Az ásványtani szakértők bevonásával folyó előkészítő munkák eredményeként, ebbe a körbe kerültek **a rudabányai és mátrai ércesedések egyes réz- és cinkásványai**, az utóbbi évek egyik legjelentősebb új felfedezésének számító **nagybörzsönyi ikunolit**, a már-már iparszerű méreteket öltő gyűjtéssel fenyegetett **nemesopál**, valamint **három, világritkaságnak számító szerves ásványunk**.

A védett élőlényekkel ellentétben azonban az ásványok esetében a **természetvédelmi oltalom nem vonatkozik az adott faj minden példányára** (ami magába foglalná a mikroszkopikus méretű kristálykákat is), hiszen egy-egy ásványfaj példányainak ritkasága, jelentősége azok fejlettségével és méretével arányosan növekszik. A védett kör itt lényegében a **muzeális darabokra** terjed ki: azokra a *szabad szemmel is látható méretű kristálylapokkal határolt kristályegyedekre vagy rendezett külső megjelenéssel bíró halmazokra, amelyek elérnek egy meghatározott, ásványfajonként változó mérethatárt*. Az ilyen, kapitális méretű példányok hazánkban mindössze egy-egy, vagy legfeljebb két-három lelőhelyen fordulnak elő (a hazai védettség a bizonyíthatóan külföldi lelőhelyről származó ásványokat nem érinti).

Mindezekből is kitűnik, hogy a **védté nyilvánítás célja** nem az ásványok gyűjtésével kedvtelésből foglalkozó magánszemélyek, az ásványbörzék és -kiállítások ellehetetlenítése, hanem **a földtani örökségünk részét képező ásványvilág kiemelkedő képviselőinek a köz számára történő megőrzése** volt. Az, hogy a hungarikum jellegű, nemzeti kincsnek számító ásványainkat a jövő nemzedékek is tanulmányozhassák eredeti közetkörnyezetükben; az onnan már eltávolított, kapitális példányaik pedig az ország határain belül maradva, közgyűjteményeinkben a tudományos kutatást és a természettudományos ismeretterjesztést szolgálják.

E célkitűzések teljesülését a Tvt. vonatkozó rendelkezései biztosítják, melyeket - miután azok csak most, az első ásványok védetté nyilvánításával válnak alkalmazhatóvá - érdemes röviden átekinteni. Ezek előírják, hogy a **védett ásványokat lehetőleg az eredeti lelőhelyükön kell megőrizni**, vagy ha ez nem lehetséges, akkor **úgy kell őket elhelyezni, hogy oktatási, tudományos és bemutatási célokat szolgáljanak**. A bányászati tevékenység során feltárt védett ásványokat az illetékes nemzeti park igazgatóságnak be kell jelenteni, és lehetővé kell tenni a leletmentésüket. A törvény értelmében a **védett ásványok állami tulajdonban vannak**. Ez a rendelkezés a védetté nyilvánítás előtt gyűjteménybe került példányok tulajdonjogát nem befolyásolja, de annak változásakor az államot elővásárlási jog illeti meg. A védett ásványok gyűjtéséhez, forgalomba hozatalához, és külföldre viteléhez a természetvédelmi hatóság (a lakóhely szerint illetékes környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség) engedélye szükséges; végleges kivétel azonban nem engedélyezhető. Aki pedig a fenti tevékenységeket engedély nélkül, vagy attól eltérően végzi, az a védetté nyilvánítást kimondó miniszteri rendelet hatályba lépésétől kezdve természetvédelmi bírságra számíthat.

Magyarország ásványainak, így a most természetvédelmi oltalom alá került ásványoknak is a fontosabb adatai a miskolci Herman Ottó Múzeum internetes adatbázisában böngészhetők.

Erdők természetvédelme

Az elmúlt évtizedben a társadalom figyelme minden korábbinál nagyobb mértékben fordult az erdők és az erdőgazdálkodók felé, számon kérve a természeti környezet egyik legértékesebb alkotójának, az erdőnek a tartamos fenntartását és fejlesztését. A **természetvédelem központi témája lett az erdő**, az erdei életközösség faji és genetikai sokfélesége. A természetességhez való közeledés igénye világviszonylatban általánossá vált, amelyet az erdőtől és az erdőgazdálkodóktól egyaránt elvár a társadalom. Az erdők sokoldalú hasznosítására való törekvések egyrészt az erdőkben megtermelhető anyagi javak, másrészt a nem anyagi jellegű erdei szolgáltatások, a környezetvédelmi hatások, az üdülési, pihenési, turisztikai lehetőségek bővítését szorgalmazták.

Hazánkban az erdőről és az erdő védelméről szóló **1996. évi LIV. törvény** (a továbbiakban: Evt.) és a természet védelméről szóló **1996. évi LIII. törvény** (a továbbiakban: Tvt.) megalkotásával az új szakmai jogszabályok olyan jelentős – elsősorban természetvédelmi szemléletből fakadó – változásokat hoztak, melyek igazodtak a biológia és ökológia tudományos eredményeihez, az új társadalmi elvárásokhoz. A fent vázolt változások

következtében fellépő konfliktusok kezelése az erdők megőrzésének, egységes szemléletű kezelésének, az erdőkben folytatható természetközeli erdőgazdálkodásnak, és a természetvédelem és az erdőgazdálkodás együttműködésének alapja.

A **természetszerű és az ahhoz közel álló erdők** (kb. 650 e ha) a Tvt. 15. § (1) bekezdés a) pontja értelmében természeti területnek minősülnek. Ezekben az erdőkben él természetes növényvilágunk 45 %-a, és a fauna jelentős hányada is - mint élőhelyhez - ezen erdőkhez kötődik. Természetszerű és ahhoz közel álló természetvédelmi oltalom alatt álló erdők alkotják a védett természeti területek mintegy 45 %-át. A védett természeti területeken lévő erdők elsődleges rendeltetése a természetvédelmi törvény 32. § (1) szerint védelmi, ami alapvetően azt jelenti, hogy ezekben az **erdőkben a természet védelmének van prioritása a gazdálkodási érdekekkel szemben.**

Az erdők természetvédelme a minisztérium szervezetében az Erdészeti és Tájvédelmi Főosztályon belül működő Erdészeti-vadászati és Őrszolgálati Osztály felelősségi körébe tartozik, amelynek keretében az Osztály a következő **főbb feladatokat** látja el:

- erdők természetvédelme (a védett természeti területeken álló erdők természetvédelmi szakmai felügyelete, erdővagyon természetvédelmi szempontú védelme, erdőrezervátum program szakmai irányítása);
- a nemzeti park igazgatósági vagyonkezelésben levő erdők fenntartásának, szakkezelésének irányítása.

E sokrétű feladatkört az Erdészeti-vadászati és Őrszolgálati Osztály egyrészt jogszabályokban biztosított hatáskörök gyakorlásán keresztül, másrészt pedig egyes kiemelt jelentőségű természetvédelmi programok szakmai koordinálása, ill. részbeni finanszírozása útján látja el. Az erdők természetvédelmével kapcsolatos távlati elképzeléseket, részletes célkitűzéseket "A természetvédelem erdészeti szakmai koncepciója és távlati fejlesztési feladatai" címen összeállított stratégiai dokumentum tartalmazza.

Vadászterületek természetvédelme

A vadászterületek természetvédelme a minisztérium szervezetében az Erdészeti és Tájvédelmi Főosztályon belül működő Erdészeti-vadászati és Őrszolgálati Osztály felelősségi körébe tartozik, amelynek keretében az Osztály a következő főbb feladatokat látja el:

- védett természeti területeken kialakított vadászterületek természetvédelmi szakmai felügyelete;
- a nemzeti park igazgatóságok vadászatra jogosultsága alatt álló vadászterületeken folytatott vadgazdálkodás szakmai irányítása, felügyelete és ellenőrzése;
- védett természeti területeken a vadállományt érintő veszélyeztető okok feltárása, a károsodás megelőzése, elhárítása, a már bekövetkezett károk csökkentése és a helyreállításra irányuló természetvédelmi tevékenység;
- a nemzeti park igazgatóságok vadászati jogával összefüggő feladatok ellátásának szakmai irányítása az idegen vadászatra jogosultság alatt álló vadászterületeken

E sokrétű feladatkört az Erdészeti-vadászati és Őrszolgálati Osztály egyrészt jogszabályokban biztosított hatáskörök gyakorlásán keresztül, másrészt pedig egyes kiemelt jelentőségű természetvédelmi programok szakmai koordinálása, ill. részbeni finanszírozása útján látja el. A vadászterületek természetvédelmével kapcsolatos távlati elképzeléseket, célkitűzéseket pedig "A természetvédelem vadgazdálkodási – vadászati koncepciója és a koncepció végrehajtási feladatai" címen összeállított stratégiai dokumentumok tartalmazzák.

A nemzeti park igazgatóságoknak összesen 319 vadászterületen van vagyonkezelésükben lévő – néhány hektártól több ezer hektárig terjedő – terület, amelyek összes kiterjedése 143 000 hektár. Ezeken a vadászterületeken az igazgatóságok társult vadászati jog keretében tagjai a tulajdonosi közösségeknek, de nem minősülnek vadászatra jogosultnak. Nemzeti park igazgatóságok vadászatra jogosultsága alatt 14 vadászterület van 103 545 hektár kiterjedéssel. Az egyes vadászterületek nagysága 40 hektár és 52 000 hektár közötti. A 14 vadászterület közül 3 területen a vadászati jog önálló, 11 vadászterületen pedig társult, ahol az igazgatóság vagyonkezelésében lévő terület aránya 7-96 % között van, országos átlagban valamelyest 60 % fölötti.

A NEMZETKÖZI TERMÉSZETVÉDELMI EGYEZMÉNYEK

HAZÁNKBAN ÉRVÉNYBEN LÉVŐ NEMZETKÖZI TERMÉSZETVÉDELMI EGYEZMÉNYEK

HATÁLYBAN LÉVŐ NEMZETKÖZI TERMÉSZETVÉDELMI TÖRVÉNYEK

A nemzetközi természetvédelmi törvények létrejöttét **1870-es évek divathóbortjai** és az abból táplálkozó felismerések (madárkihalások tollak miatt, emlőspusztítások prémszerzések érdekében) siettettek. Ezen felismeréseknek volt köszönhető az **első nemzetközi összefogás a madarak érdekében**, amely a mai nemzetközi természetvédelmi törvények első futára. Ezt követően a nemzetközi összefogás jelentőségét felismerve megszorodtak a nemzetközi egyezmények:

1902 – Mezőgazdasági Szempontból Hasznos Madarak Védelme *(énekesmadarak, baglyok bevitelét tiltotta az egyezményt aláíró országokban)*

1911 - Egyezmény a Prémefókák Megőrzésére és Védelmére *(Japán, Anglia, Oroszország, USA)*

1911 - Londoni Egyezmény Afrika Állat- és Növényvilágának Védelmére *(Belgium, Egyiptom, Franciaország, Anglia, Olaszország, Portugália, Dél-Afrika, Szudán)*

1916 – Egyezmény a Vonuló Madarak Védelmére *(Tiltotta mind az élő állat, mind a tojásaik nemzetközi kereskedelmét)*

1940 – Nyugati Félgömb Egyezmény (*Szigorú kereskedelmi szabályozás a listán szereplő védett fajok esetében*)

Washingtoni Egyezmény (*Veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelmét szabályzó egyezmény*)

1972 – ENSZ Környezetvédelmi Program (UNEP)

A nemzetközi természetvédelem megvalósulás többféle úton, többféle jogi eszközzel, egyezménnyel, törvényekkel történhet. Napjainkban jelentősen megnőtt a természetvédelmi egyezmények száma, és a nemzetközi jogban is létrejött egy új ág, a *természetvédelmi jog*. Ennek két alapvető összetevője van: a puha jog (**soft law**) és a **nemzetközi szerződések**. A puha jog csak nyilatkozatokat és alapelveket jelent, tehát nem törvény, de alapul szolgálhat a különböző jogerős törvényeknek.

Az 1992-es rioi Környezet és Fejlődés Világkonferencia három jelentős “soft law” dokumentumot fogadott el: 1. Az erdőkre vonatkozó alapelvek, 2. A Rioi Nyilatkozat és 3. Az Agenda 21.

A nemzetközi szerződések lehetnek **regionálisak** (pl. a Berni Egyezmény /1979/, Afrika Egyezmény /1985/, Antarktisz Egyezmény /1980/), **általánosak**, tehát az egész világra kiterjedők, és **szektoriálisak**, melyek csak egyes fajokra, vagy bizonyos élőhelyekre vonatkoznak (CITES /1975/, Bonni Egyezmény /1979/, Ramsari Egyezmény /1971/).

I. NEMZETKÖZI „SOFT LAW” DOKUMENTUMOK: nyilatkozatok, alapelvek, amelyek megteremtik a jogi eszközök alapjait:

1. Stockholm ENSZ konferencia (1972): a konferencia hangsúlyozza mind a fajok, mind a fajok élőhelyeinek fontosságát

1. UNEP, IUCN, WWF, FAO és UNESCO (1980): „Világ természetvédelmének stratégiája” kiadvány: a természetvédelem fő céljait határozza meg:

- az alapvető ökológiai folyamatok fenntartása
- a genetikai sokféleség megőrzése
- a fajok és ökológiai rendszerek fenntartható használata

2. ENSZ Általános Ülése (1982): „Természet világméretű szabadságlevele”: az előző kettőt integrálja magába

3. Rió de Janeiro (1992): Környezet és Fejlődés Világkonferencia – a három fontos elfogadott „soft law” dokumentum:

- „Erdőkre vonatkozó alapelvek” – útmutató a fenntartható erdőgazdálkodásra

- „Rio-i nyilatkozat” – 21 alapelvet fektet le, meghatározva a nemzetek jogait, kötelezettségeit, külön hangsúlyt helyezve az elővigyázatossági alapelvre
- *Agenda 21 akcióterv – a biológiai sokféleség megőrzésével foglalkozó dokumentum*
- az egyezmény Preambuluma kimondja, hogy *az élővilág sokféleségének megőrzése, fenntartható használata kötelessége a résztvevő államoknak.* Kötelező az olyan intézkedések bevezetése, amelyeknek a fajok, élőhelyek, ökológiai rendszerek pusztulásának megállítása a célja – *nemzeti stratégiákat kell kidolgozni a biodiverzitás védelmének a szektorális programokba és tervekbe való integrálására. Kutatással, oktatással, képzéssel segíteni kell a biológiai sokféleség megőrzését.*

II. NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEK

1. Regionális nemzetközi szerződések

1. **1979 – Berni egyezmény** (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats – Bern Convention): egyezmény az európai élővilág és természetes **élőhelyek megőrzésére**, a veszélyeztetett és sebezhető fajok védelmét külön hangsúlyozza.
 - A szerződő államoknak az egyezmény értelmében biztosítani kell a növény- és állatpopulációk fennmaradásához szükséges ökológiai és jogi feltételeket.
 - Kettős védelmi rendszert tartalmaz: faj- és élőhelyvédelmet. Az élőhelyvédelem a leghangsúlyosabb része. 6(b) cikkelye megtiltja a szigorúan védett fajok párzó- és pihenőhelyeinek rongálását vagy tönkretételét
 - A fajok mellett az élőhelyek védelmét is biztosítva **előremutató szemléletet képvisel, az EU természetvédelmi szabályozásának alapja lett** – megszületése további együttműködéshez vezetett, ez képi a **NATURA 2000** program alapját is
 - Az egyezményhez Magyarország 1989-ben csatlakozott, közzétételére 1990-ben került sor

Berni Egyezmény

1979-ben fogadták el Bernben. Az Egyezmény alapvető célkitűzése a vadon élő állat- és növényfajok és élőhelyeik védelme – különös figyelemmel a veszélyeztetett fajokra, (beleértve a vonuló fajokat is) és élőhelyekre, valamint ezek védelme érdekében az országok közötti együttműködés elősegítése.

Konkrét kötelezettségek

A 4. cikkely előírja, hogy meg kell tenni a „megfelelő és szükséges” intézkedéseket az állat- és növényvilág élőhelyeinek védelmére.

Az **I. függelék** tartalmazza a fokozottan védett növényeket, a **II.** a fokozottan védett állatokat és a **III. lista** a védett állatokat.

Az egyezmény értelmében védelemnek minősül az is, ha valamely faj „hasznosítása” törvényes korlátozásokkal történik. Az így érintett fajok esetében is be kell tartani a korlátozásokat, azaz nem használhatóak a tiltott befogási, halászati, vadászati módszerek. Ezen kívül csak az országok által előírt időszakban történhet ezen fajok hasznosítása, és ideiglenes vagy helyi tilalmakat is be kell vezetni annak érdekében, hogy a megfelelő állományok fennmaradása biztosítható legyen. Több száz faj szerepel ezeken a listákon az edényes növények és a gerinces állatok köréből, de több mint félszáz ízeltlábú és puhatestű is.

A **IV. függelék** egyértelműen tiltja a mérgek, mérgező vagy bénító csaletek, robbanóanyagok, mesterséges fényforrások használatát befogáshoz, elejtéshez, (Magyarország eltérést jelentett be kábító lövedék és kábító csaletek használatára, nálunk ezek alkalmazhatóak szarvasfélék befogására), a hurkozást, megvakított vagy megcsontított, élő csali-állatok használatát, a félautomata vagy automata fegyvereket, a légi- vagy mozgó, motoros járműről történő vadászatot ill. éjszakai képátalakító- vagy nagyító készülékek használatát. Ezentúl tiltott még az emlősöknél a nem szelektív csapdázás, a kifüstölés, gázosítás (kotorékok, földalatti járatok esetében volt ez Európa-szerte elterjedt módszer), míg a madaraknál bármiféle csapdázás és a lépvessző használata. A halak esetében is tilos a mesterséges fényforrás használata, valamint a váltakozó áramú elektromos halászgép.

Természetesen ez az egyezmény is kitér az európai élővilág védelmét szolgáló kutatási, tájékoztatási és egyéb területeken való együttműködés elősegítésére. Ösztönzi az Európában a kipusztulás szélére került fajok visszatelepítését, előzetes tanulmányok és más országok tapasztalatainak figyelembevétele alapján. Új –ebben az egyezményben jelenik meg először – a nem (ös)honos fajok betelepülésének, telepítésének szigorú ellenőrzésére vonatkozó rendelkezés. Rögzíti azt is, hogy a felek az alapelőírásoknál szigorúbb intézkedéseket is hozhatnak (ilyen hazánk vonatkozásában a hiúz fokozott védelme, ami az egyezménynek „csak” a III. függelékében szerepel).

Az egyezményhez Magyarország 1989-ben csatlakozott. Hazánk számára konkrét feladatot jelent a *Vipera ursinii rakosiensis* („rákosi vipera”) élőhelyei védelmére vonatkozó ajánlás.

2. 1980 – Antarktiszi tengeri élő erőforrásainak védelméről szóló egyezmény (Canberra): cél, hogy a halászott fajok populációi mindenkor fenntartható szinten maradjanak
3. 1968 – Afrikai Egyezmény: egyezmény a természet és a természeti erőforrások megvédéséről
4. 1940 – Nyugati Félteke Egyezmény: egyezmény a nyugati félteke természetének védelméről és élővilágának megőrzéséről (Washington)
5. 1985 – Dél-Kelet Ázsia Egyezmény – ASEAN Egyezmény: egyezmény a természet és a természetvédelmi erőforrások megőrzéséről (Kuala Lumpur)

6. 1976 – Csendes-óceáni Egyezmény: egyezmény a déli Csendes-óceániai természet megőrzéséről (Apia)

2. Szektorális egyezmények

1. **Washingtoni Egyezmény (1973) – CITES** (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora): egyezmény a vadon élő növény- és állatfajok nemzetközi kereskedelméről. Kereskedelemnek számít minden export, import, re-export, illetve tengerről történő behozatal.

- magyar jogszabály: 2003. évi XXXII. törvény, a Washingtonban, 1973. március 3-án elfogadott, a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény kihirdetéséről

A Washingtoni Egyezmény vagy más néven CITES (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő növény- és állatfajok nemzetközi kereskedelméről) 1973-ban jött létre. Magyarország az egyezményhez 1985-ben csatlakozott. Célja, hogy ellenőrzése alá vonja a veszélyeztetett fajok kereskedelmét, és ezáltal megakadályozza, hogy állat- és növényfajok ezrei a kipusztulás szélére jussanak.

A világméretű megállapodásnak ma már 174 ország tagja, és több mint 35 ezer faj kereskedelmét tiltja vagy szabályozza. A **kipusztulás szélén álló fajok** befogása és kereskedelme szigorúan tilos. Jelenleg közel 800 ilyen fajt sorol fel az egyezmény **I. függeléke** (pl. elefántok, csimpánzok, gorillák, tigrisek, jácint arapapagáj és más papagájfajok, tengeri teknősök, leopárd, gepárd, jaguár, barnamedve, farkas, hiúz, vadmacska)

A **II. függelékben a kevésbé súlyos helyzetben lévő állatok és növények** (pl. korallak, kaktuszok, bizonyos papagájok és hüllők, oroszlán, puma, karakál, szervál, jegesmedve, feketemedve, sörényes juh, páviánok, argali, lechwe, bontebok, hartman hegyzebra) szerepelnek, melyek korlátozott mennyiségben, természetvédelmi hatósági engedélyekkel kereskedelmi forgalomba kerülhetnek. Ezt az úgynevezett CITES-engedélyt hazánkban a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Nemzetközi Természetvédelmi Egyezmények Osztálya adja ki. Az egyezmény előírásai nemcsak az élő állatokra és növényekre, hanem azok minden részére és származékára, a belőlük készült termékekre is vonatkoznak.

A **III. függelékben az egy-egy régióban élő veszélyeztetett állomány** (pl.: lantszarvú antilop, bongó, szitutunga, cibethiána) fajai szerepelnek.

díszmadarak

A papagájfélék (arák, amazonok, lórik, törpepapagájok, kakaduk), a beó és a pintyfélék a legkedveltebb egzotikus díszmadarak. Afrikában, Latin-Amerikában, Ázsiában és Óceániában fordulnak elő. A mértéktelen kereskedelem egyes fajait mára kipusztította, többeket a kipusztulás szélére sodort. A legtöbb faj behozatala CITES-engedélyhez kötött, számos faj esetében pedig szigorú behozatali tilalom van érvényben.

szárazföldi teknősök

A gyakrabban fogságban tartott szárazföldi teknősök közül a görög, a mór, a szegélyes és az egyiptomi teknős a Földközi-tenger partvidékén él, míg a kirgiz teknős a Kaszpi-tenger keleti partvidékén fordul elő. Sok faj - pl. az egyiptomi teknős és

származékai – behozatala szigorúan tilos, mert ezek a fajok a CITES I. függelékében szerepelnek. Az összes többi szárazföldi teknősfaj behozatala is CITES-engedélyhez kötött.

tengeri teknősök

A tengeri teknősök trópusi és szubtrópusi tengerekben világszerte elterjedtek. Az utóbbi két évszázadban számuk a kereskedelem, a halászat és a tojásrakóhelyek pusztulása miatt katasztrofálisan csökkent, állományaik a kihalástól veszélyeztetettek.

nagymacskák

Az illegális kereskedelemben megjelenő nagymacskák Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában élnek. A tigrisek egyedszáma és élőhelyük területe ma alig huszadrésze a száz évvel ezelőttinek, nyolc alfajukból 3 már kihalt. A hópárducokat és a gepárdokat is a kihalás veszélye fenyegeti a mértéktelen vadászat miatt. A tigris és a többi ázsiai nagymacska, csakúgy mint a jaguár és a gepárd a CITES I. függelékében szerepelnek, ezért a belőlük előállított termékek behozatala szigorúan tilos. Az összes többi macskaféle is engedélyköteles.

növények

Több mint 25 000 növényfaj szerepel a CITES függelékeiben. Tekintettel arra, hogy a Washingtoni Egyezmény célja a vadon élő, természetes állományok védelme, a mesterséges szaporításból származó növényi részek és származékok sok esetben szabadon kereskedelmi forgalomba kerülhetnek. Az orchideák összes faja szerepel az Egyezményben (17 000 faj). Noha mesterséges szaporításuk megoldott, a megszállott növénygyűjtők, specialisták a vadon élő, fán lakó ritkaságokat gyakran illegálisan gyűjtik. Nemcsak az egzotikus fajok, hanem a mediterrán klímán, illetve hazánkban élő gumós orchideák is CITES-esek! A kaktuszok Amerika sivatagos élőhelyein élnek. 90 fajuk I. függelékes, a többi a II. függelékben van felsorolva. Noha a II. függelékes növények magjai általában kivételek, a kaktuszok közül a Mexikóból származó fajok az Egyezmény hatálya alá tartoznak, így engedélykötelesek. Több hazánkban őshonos növény is szerepel a CITES függelékeiben, így az erdei ciklámenen, az összes orchideánk (57 faj), a hóvirág, a vetővirág és a tavaszi hérics.

medvék

A medvék Európában, Ázsiában és az amerikai kontinensen élnek. A legtöbb medvefaj állománya drámaian csökken, elsősorban a hagyományos kínai orvoslás támasztotta egyre növekvő kereslet miatt. A nagy és kispanda, az örvös medve, a maláj medve az ajakos medve és a pápaszemes medve, valamint a barnamedve a CITES I. függelékébe tartozik. A belőlük készült termékek behozatala szigorúan tilos! A fekete medvét és a jegesmedvét a II. függelékbe sorolták, a belőlük készült termékek behozatala CITES-engedélyhez kötött.

krokodilok, kígyók, gyíkok

A kereskedelembe kerülő krokodilok, aligátorok, kajmánok, kígyók és gyíkok az afrikai, ázsiai és amerikai kontinensen fordulnak elő. A hüllőkből készült termékek behozatala a legtöbb esetben CITES-engedélyhez kötött.

elefánt

Az afrikai elefántok egyedszáma a múlt század eleji 10 millióról mára kevesebb, mint félmillióra csökkent. A XX. sz. elején Ázsiában kb. 100 000 indiai elefánt élt, mára a természetben 35 000-50 000 példánya maradt. Megfogyatkozásukat elsősorban az elefántcsont iránti hatalmas kereslet és az ebből következő mértéktelen vadászat okozta. Az elefántcsontból vagy az állat más testrészéből készült mindenféle termék illegális, behozatala szigorúan tilos!

tokfélék

A tokfélék, az északi félteke mérsékelt égövi folyóiban, tengerek part menti vizeiben, esetleg tavakban fordulnak elő. A legnagyobb tokpopuláció a Kaszpi-tengerben él, de ennek mérete is rohamosan csökken. 2001-es adatok és becslések szerint a világállomány a XX. században legalább 70%-kal fogyott. Jelenleg az illegális halászat és a kaviárcsempészet miatt 13 fajuk veszélyeztetett, 2 faj pedig a kihalás szélén áll.

korallak és kagylók

A szubtrópusi és trópusi tengerek sekély, part menti vizeiben számos korallfaj alkot telepeket, úgynevezett korallzátonyokat. Ezek rendkívül összetett és sérülékeny társulások, amelyeket a vízminőség romlása, a hajóforgalom és a turizmus egyre növekvő mértékben veszélyeztet. A CITES II. függelékébe több mint 200 korallfaj tartozik. A sekély trópusi tengerekben élő

óriás kagylók (Tridacnidae) 9 faja került be a CITES II. függelékébe. A CITES hatálya alá tartozó korallak és óriás kagylók behozatala engedélyköteles!

2. **Bonni Egyezmény (1979)** – egyezmény a vándorló fajok védelméről: célja azon fajok védelme, melyek veszélyeztetettek, vagy melyek természetvédelmi szempontú helyzete nem kielégítő. Tartalmaz **faj- és élőhelyvédelmi** rendelkezéseket

- A **Bonni Egyezmény** alrendszerei

- **AEWA** (Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Water birds) – megállapodás az afrikai-eurázsiai vándorló vízimadarak védelméről

- **EUROBAT** (Agreement on the Conservation of Populations of European Bats) – megállapodás az európai denevérfajok populációinak védelméről

- A csatlakozási okiratot Magyarország 1983. július 12-én helyezte letétbe. Az Egyezményt az 1986. évi VI. számú törvényerejű rendelettel hirdették ki.

- a bonni egyezmény alapján írták alá a nemzetközi szerződést pl. a Balti- és Északi-tengeri kis cetekről (1992), és a Wadden-tengerben élő fókákról (1990)

Az 1979-ben létrejött Bonni Egyezmény a vándorló fajok összehangolt, nemzetközi védelmét szolgáló keretmegállapodás, melyhez hazánk 1983-ban csatlakozott. Az egyezmény – más nemzetközi egyezményekhez hasonlóan – függelékek segítségével működik. Az I. függelék a veszélyeztetett, ezáltal fokozott védelmet igénylő vándorló állatfajokat tartalmazza, míg a II. függelékben az ún. kedvezőtlen védelmi helyzetű fajok szerepelnek, melyek védelmére a vándorlás útvonalába eső országok közös megállapodásokat hivatottak kötni. Ilyenek az EUROBATs, az európai denevérfajok populációinak megőrzéséről szóló megállapodás és az afrikai-eurázsiai vándorló vízimadarak védelméről szóló megállapodás (AEWA) – melyekhez Magyarország is csatlakozott.

A Részes Felek konkrét feladatai a következők:

- Az I. Függelékben felsorolt vándorló fajok jogi védelmét minden tagországnak biztosítani kell.
- A II. Függelékben felsorolt vándorló fajok védelme és gondozása érdekében megállapodások megkötésére kell törekedni.
- Az I. Függelékben felsorolt fajok kipusztulásnak megakadályozása érdekében a fontos élőhelyeket meg kell őrizni, ahol pedig megoldható, ezen élőhelyeket helyre kell állítani.
- Az I. Függelékben felsorolt fajok vándorlását jelentősen gátló tevékenységek vagy akadályok káros hatását a megfelelő módon meg kell előzni, kiküszöbölni, ellensúlyozni vagy a minimálisra csökkenteni.
- Törekedni kell az I. Függelékben felsorolt fajokat veszélyeztető, vagy valószínűleg veszélyeztető tényezőknek a lehetőség és a célszerűség mértékéig való csökkentésére vagy szabályozására, beleértve a nem őshonos fajok

betelepülésének vagy betelepítésének szigorú ellenőrzését, vagy a már betelepített/betelepült fajok ellenőrzését vagy esetleges felszámolását.

- A Titkárságot tájékoztatni kell az I. Függelékben felsorolt fajok befogásával kapcsolatos bármilyen kivétel alkalmazásáról.

A megállapodások szintje alatt, az Egyezmény keretében ún. egyetértési memorandumok is létrejöttek, melyek egy-egy faj védelmét szolgálják a tapasztalatok megosztása, és ezek alapján közös akció és területkezelési tervek kidolgozása révén. Magyarország három memorandumot írt alá:

- egyetértési memorandum a **vékonycsőrű póling védelméről**, amelyet Magyarország az elsők között, 1994. szeptember 22-én írt alá;
- egyetértési memorandum a **közép-európai tűzokpopulációk védelméről**, melynek létrehozásában Magyarország vezető szerepet játszott – 2000. október 7-én írta alá, amely csak azt követően, 2001. június 6-án lépett életbe;
- egyetértési memorandum a **csikosfejű nádiposzáta védelméről**, amelyet Magyarország szintén létrejöttkor, 2003. április 29-én írt alá.

3. **Ramsari Egyezmény (1971)** – nemzetközi szerződés a vizes élőhelyek védelméről: ez „az első globális nemzetközi szerződés, amely **kizárólag élőhellyel foglalkozik**”

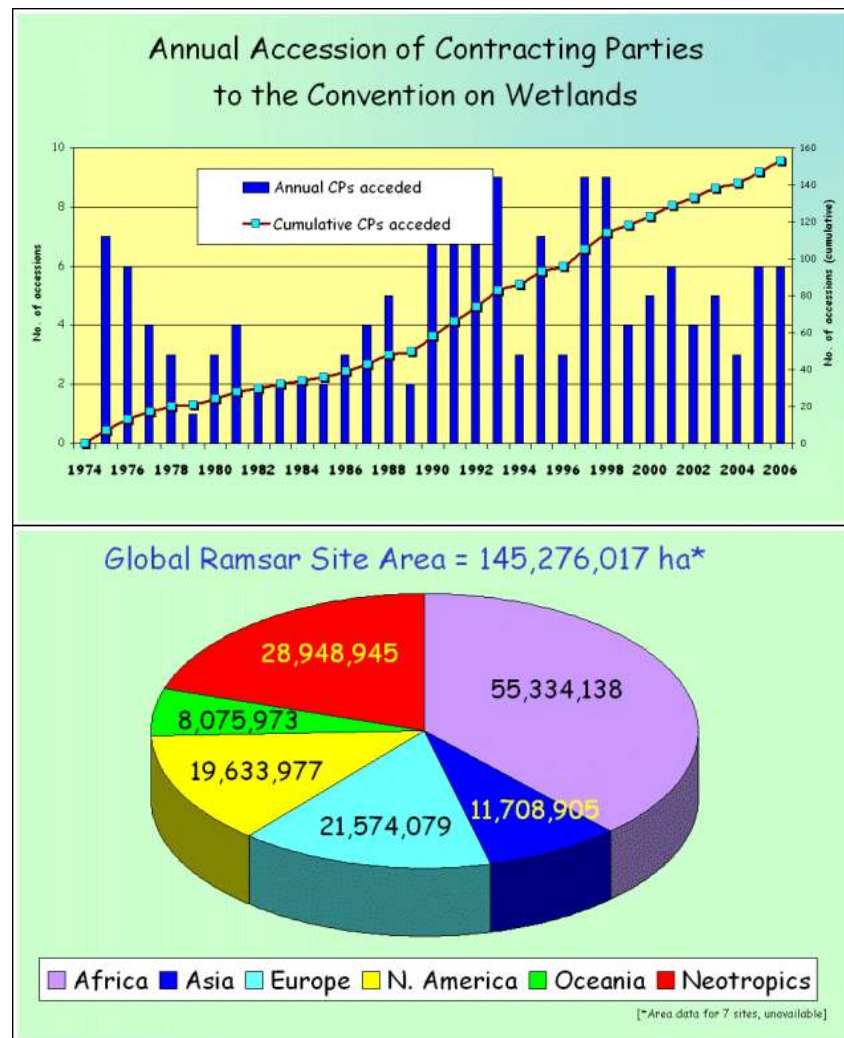
- a szerződés célja a hatalmas ökológiai értékekkel bíró vizes élőhelyek pusztulásának megakadályozása, „bölcshasználatának” és védelmének elősegítése
- Magyarország aláírta az egyezményt, melyet az Országgyűlés törvényként hirdetett ki (1993. évi XLII. törvény)

RAMSARI Egyezmény

1971. február 2-án az iráni **Ramsar** városában írták alá a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyekkel kapcsolatos nemzetközi szerződést. A megállapodás hivatalos neve *„Egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről, különösen, mint a vízimadarak tartózkodási helyéről”*. Az egyezmény **1975-ben lépett hatályba** és azóta a világ minden tájáról 2008 decemberéig 154 ország csatlakozott hozzá. **nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek listáján csaknem 1616 terület kapott helyet az elmúlt évtizedekben – ez 145 276 017 hektár.**

Az egyezmény értelmében **vizes területnek tekintendők** azok az akár természetes, akár mesterséges, állandó vagy ideiglenes mocsaras, ingoványos, tőzeglápos vagy vízi területek, amelyeknek vize álló, áramló, édes, főlédés, sós, ideértve azokat a tengervíz-területeket is, amelyek mélysége apálykor nem haladja meg a hat métert, valamint az időszakosan kiszáradó szikes tavak. Csak azok az országok csatlakozhatnak, amelyek legalább egy területet bejelentenek a listára, s gondoskodnak arról, hogy ökológiai jellege fennmaradjon.

. ábra. A Ramsari területek megoszlása földrészenként, a tagországok csatlakozási üteme

Az egyezmény titkársága **Glandban** (Svájc) működik, jogi személyiséggel rendelkező háttérszerve a **Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség (IUCN)**.

Hivatalos nevén az egyezmény a nemzetközi jelentőségű vizes területekről, különösen, mint a vízimadarak élőhelyeiről a természetvédelmi államközi megállapodások legrégebbike. Századunk második felében a vizes területek átalakításának, pusztulásának felgyorsuló üteme eredményezte azt a nemzetközi összefogást, mely e szerződés létrehozásához vezetett. Több mint harminc éves története során az egyik legdinamikusabban fejlődő egyezményként fokozatosan szélesítette ki tevékenységét és a jelenleg 154 aláíró ország, számos **nemzetközi partner társadalmi szervezet (BirdLife International, WWF és az IUCN)**, valamint más egyezményekkel kiépített működő kapcsolatrendszer feljogosítja, hogy a vizes területek, valamint a vízi ökoszisztémák megőrzése érdekében globális szinten lépjen fel. Eredetileg a **rohamosan csökkenő vízimadár állományoknak** kívántak a csatlakozó országok védelmet

biztosítani. A tapasztalatok azonban hamar rávilágítottak arra a tényre, hogy **önmagában az élőhelyek védelme nem elegendő, magát az ökológiai rendszert kell megőrizni**, amely képes az ott előforduló fajok eltartására.

Az egyezmény meghatározásai

"**Wetland**"-nek, azaz vizes élőhelynek nevezzük azokat a területeket, ahol a természeti környezet és az ahhoz tartozó növény- és állatvilág számára a víz az elsődleges meghatározó tényező. Ahol a talajvíz szintje a felszín közelében van, vagy ahol a talaj időszakosan vagy állandóan vízzel borított, sokféle megtalálhatók. Világméretű megállapodás lévén az egyezmény meglehetősen széles megfogalmazást alkalmaz a vizes területek meghatározására, mely a következő:

"mocsarak, ingoványos és tőzeges területek, vagy vízi élőhelyek, melyek lehetnek természetesek, mesterségesek, ideiglenesek, és állandók, folyó- vagy állóvizek, édesvízűek avagy fűsósak (brakkvíz) és sósak ide értve azon tengeri területeket, melyek mélysége nem haladja meg a hat métert apály idején."

Ugyanakkor a vizes területek:

"magukba foglalhatják a parti, tengerparti részeket közvetlenül a vizes élőhely területe mellett, valamint szigeteket és apály idején hat méternél mélyebb tengervíz testeket is, melyek a vizes élőhely területén belül vannak. "

Nemzetközi szinten általánosan öt nagy csoportot különítenek el osztályozásuknál:

- tengeri élőhelyek (partvidéki vizes területek tengerparti lagúnákkal, továbbá sziklás partok és korallszirtek);
- deltákhoz kapcsolódó élőhelyek (delták, árapály mocsarak, és mangrove mocsarak);
- tavi élőhelyek (tavakhoz kapcsolódó vizes területek);
- folyómenti élőhelyek (vízfolyások mentén);
- mocsári élőhelyek (mocsarak, lápok és náddal borított fertők).

További csoportot alkotnak az **ember által létrehozott vizes élőhelyek**, melyek közé a hal-, kagyló vagy garnélarák-nevelő tavak és tengerparti területek (akvakultúrák), mezőgazdasági tavak, öntözött mezőgazdasági területek, sóleparlók, víztározók, bányatavak, szennyvízülépítő tavak és csatornák tartoznak.

Az egyezmény legfontosabb célja a vizes élőhelyek megőrzése, fenntartható vagy bölcs hasznosításuk elősegítése és az erre vonatkozó megfelelő jogi, intézményi és

együttműködési keretek biztosítása. A vizes területek erőforrásainak hasznosítását olyan módon célozza meg, melyek egyúttal azok ökológiai jellegét nem befolyásolják, tehát a rövid távú kizsákmányolás helyett a hosszabb távú, fenntartható hasznosítás a célja.

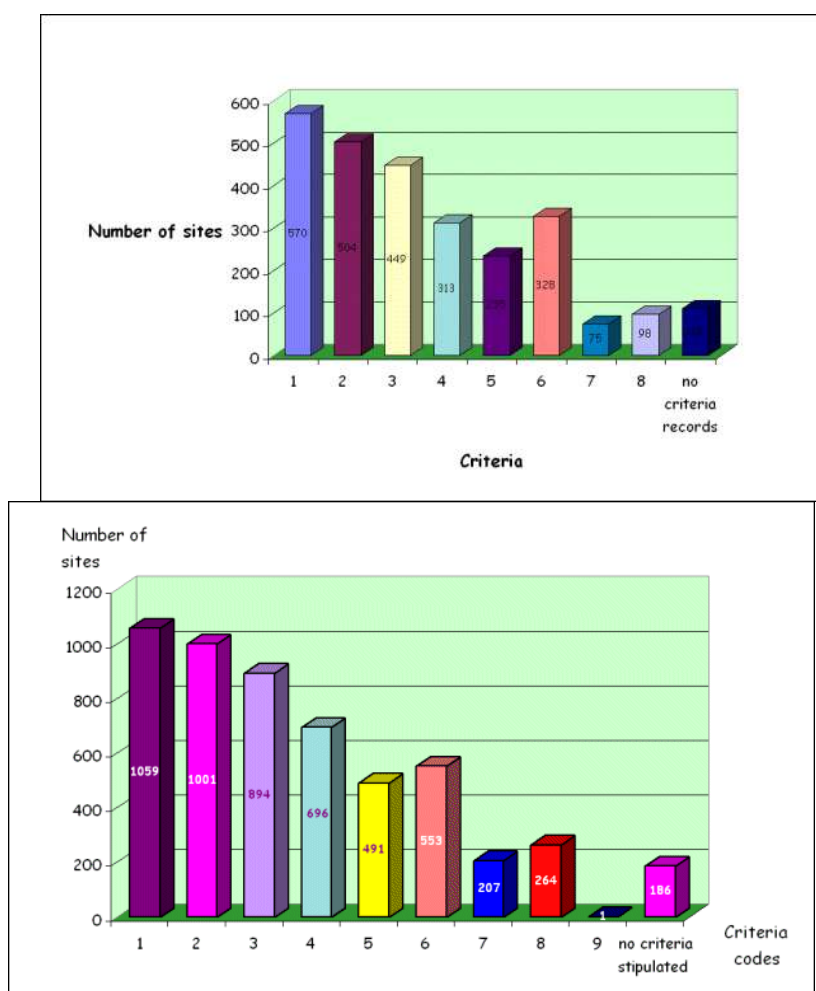
Valamennyi csatlakozó államnak **alapkötelezettségeket** kell teljesítenie. Az *első* és legfontosabb követelmény a tagországok számára, hogy **legalább egy vizes élőhelyet jelöljenek a Nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékére**, más néven a Ramsari Jegyzékre. Jelenleg több mint 1616 vizes élőhely szerepel a listán van, melyek kiterjedése meghaladja a 145 millió km²-t. Mivel a vizes élőhelyek egyezmény általi megfogalmazása meglehetősen tág, ezért még az igen kis területű vagy speciális földrajzi adottságú országok is képesek ezt a kötelezettséget kielégíteni. Monaco-nak például egyetlen, tízhektáros vizes élőhelye van, de még az erősen beépített Luxemburg is büszkélkedhet egy 300 hektáros vizes élőhellyel.

Kritériumok a "nemzetközi jelentőség" meghatározására vizes élőhelyeken

A vizes élőhely nemzetközi jelentőségűnek minősül, ha

- az adott biogeográfiai régióban található természetes vagy **természetközeli vizes élőhely típusok reprezentatív, ritka vagy unikális példáját** foglalja magába;
- **veszélyeztetett vagy kritikusan veszélyeztetett fajokat** vagy veszélyeztetett ökológiai közösségeket tart fenn;
- az adott biogeográfiai régió **biológiai sokféleségének fenntartásában fontos állat- és/vagy növényfajokat tart fenn**;
- **állat- és/vagy növényfajokat azok életciklusának kritikus időszakában tart fenn vagy élőhelyet biztosít** számukra kedvezőtlen feltételek esetén;
- **rendszeresen 20 000 vagy annál több vízimadarat tart el**;
- **rendszeresen egy vízimadár faj vagy alfaj populációjának 1%-át tartja el**;
- **őshonos halak fajaink, alfajaink, családjainak, életciklus szakaszainak, fajok közötti interakcióknak és/vagy populációknak jelentős részét tartja fenn**;
- **halfajok számára fontos táplálékforrást, szaporodási-, halivadék nevelő területet és/vagy vándorlási útvonalat foglal magába**.
- rendszeresen eltartja valamely vizes élőhelytől **függő nem madár állatfaj vagy – alfaj adott állományának legalább 1%-át**.

. ábra. A Ramsari kritériumok alkalmazása a világon és Európában

Másik alapkötelezettsége az aláíró országoknak, hogy **vizes élőhelyeik védelmét beillesztik földhasználati- és regionális tervezési folyamataikba**. A tervezési folyamatokat úgy kell megvalósítani, hogy a bölcs vagy fenntartható használat valamennyi vizes élőhellyel kapcsolatban megvalósuljon, függetlenül attól, hogy azok kielégítik a nemzetközi jelentőség kritériumát vagy sem.

További alapkötelezettség a vizes élőhelyeken alapuló természetvédelmi területek létrehozása és fenntartása a vízimadár fajok életfeltételeinek javítása érdekében. A vizes élőhelyekkel kapcsolatos továbbképzést, különös tekintettel a vizes területek kutatása, kezelése és őrzése terén szintén meg kell valósítani.

Végül, *minden ország köteles más aláíró országgal konzultálni* az egyezmény végrehajtásáról, különös tekintettel határon túlnyúló vizes területek, vízrendszerek, vizes élőhelyek-, illetve fajvédelmi projektek területén. Különösen jelentős kezdeményezések azok,

melyek több ország által megosztott vizes élőhely közös védelmére és hasznosítására irányul. A 2 millió hektár kiterjedésű **Csád-tó** esetén például négy afrikai ország (Nigéria, Csád, Niger és Kamerun) már előrehaladott egyeztetéseket folytat a közös védelem céljából. Európai viszonylatban megemlítendő a 2003-ban bejelentett **Felső-Tisza** kétoldalú (magyar-szlovák) ramsari terület és közös vízgyűjtő-gazdálkodási kezdeményezés, melyet társadalmi szervezetek kezdeményeztek még 1997-ben.

. térkép. Ramsari területek Magyarországon

Magyarország 1979-es csatlakozását követően jelentős számú vizes területet jelölt a Nemzetközi jelentőségű vizes területek jegyzékére. Ezt követően 1989-ben, majd 1997-ben, 2001-ben és 2003-ban került sor ismét területek jelölésére, így **jelenleg 23 hazai vizes élőhely található a Ramsari Jegyzéken, összesen 180 000 hektár kiterjedéssel.**

A magyarországi ramsari területek a Kárpát-medence szinte valamennyi jellemző vizes terület típusát magukba foglalják: tavakat, mocsarakat, szikes tavakat, lápok, holtágakat, folyószakaszokat, nedves réteket, valamint ember alkotta halastavakat, víztárolókat (1. térkép). **A nemzetközi jelentőség korábbi feltételei alapján bizonyos területek egyszerre több kritériumot is kielégítve kerültek fel a listára.** Ezek közé tartozik a Hortobágy, a kardoskúti Fehértó, a Fertő-tó és Gemenc. **A többi hazai ramsari terület is legalább 2 kritériumot elégít ki.**

1%-os állományküszöb

Kiemelkedő jelentőségű a nemzetközi jelentőség feltételei közül az, amelyik valamely vízmadár faj vagy alfaj egy populációjának 1%-os értéket elérő állományokat veszi alapul. Hazai ramsari területeinken a következő fajok világ- vagy európai populációjának 1%-a (vagy sok esetben még több is) fordul elő:

- nagy kócsag: Fertő-tó, Kis-Balaton, Pacsmag, Gemenc, Rétszilasi-tavak TT, Dinnyés-Fertő TT, Kolon-tó, Pusztaszeri TK;
- fekete gólya: Gemenc, Bodrogsziget;
- kanalasgém: Fertő-tó, Hortobágy, Dinnyés-Fertő, Kolon-tó, Pusztaszeri TK, Biharugra;
- vetési lúd: Fertő-tó, Kis-Balaton, Balaton, Béda-Karapancsa, Gemenc, Rétszilasi-tavak TT, Dinnyés-Fertő TT, tatai Öreg-tó, Hortobágy;
- nyári lúd: Fertő-tó, Kis-Balaton;
- kis lilik: Hortobágy;
- nagy lilik: Kardoskút, Hortobágy;
- csörgő réce: Hortobágy;
- kanalas réce Hortobágy;
- barátréce: Balaton;
- kerkeréce Balaton;
- üstökösrege: Fertő-tó;
- szárcsa: Kis-Balaton;
- daru: Hortobágy, kardoskúti Fehértó, Pusztaszeri TK;
- kormos cankó: Pusztaszeri TK, Hortobágy;
- pajzsoscankó: Hortobágy;
- nagy póling: Hortobágy.
- fattyúszerkő: Hortobágy

A legtöbb faj populációjának 1%-a rendszeresen a Hortobágy ramsari területen fordul elő (11 faj), ezt követi a Fertő (5 faj) majd a Kis-Balaton, Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet ramsari terület (4-4 faj) és a Balaton (3 faj).

A **"rendszeresen előforduló 20.000 vízmadár" feltételt Magyarország ramsari területeinek fele elégíti ki**, melyek a Hortobágy, kardoskúti Fehértó, Kis-Balaton, tatai Öreg-tó, Fertő-tó, Balaton, Bodrogsziget, Rétszilasi-tavak és Biharugrai Tájvédelmi Körzet ramsari terület. A jelentősebb vízmadár csoportosulásokat főként a vadlúd- és réce fajok, valamint a daru átvonuló állományai adják. A **Balaton Ramsari területnél** megjegyzendő, hogy a tó különlegesen jó feltételeket biztosít a vándorló récék és ludak számára, viszont a nyári hónapokban nem elégítené ki a nemzetközi jelentőség kritériumát, emiatt **nemzetközi jelentőségű helyzete szezonális**, október 1-től április 30-ig tart.

A hazai feladatok minél jobb végrehajtása érdekében a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium nemzeti bizottságot hozott létre 1995-ben. Ez a testület a vizes területek

védelmében, hasznosításában érdekelt valamennyi minisztérium, hatóság, kutatóintézet, egyetem, valamint természetvédo társadalmi szervezet és a gazdálkodó szféra képviselőiből áll.

Az alapkötelezettségből adódó további feladatok egyik legfontosabb része nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek természetvédelmi célú kezelése. Ezen a téren Magyarország jó helyzetben van, mert valamennyi területen a kezelési tervek kidolgozását megkezdték, és jelentős hányadukon már végrehajtás alatt vannak. Az egyezmény irányelvei alapján kidolgozott kezelési tervek jellemzője, hogy világos, logikus szerkezete sorra veszi az adott terület jellemzőit, értékeit, majd az általános célokon keresztül megadja, hogy rövidtávon mit kell elérni. Nagyon fontos részük az ökológiai jelleg állandó ellenőrzése (monitorizálási tevékenység), és a kezelési terv rendszeres időszakonként való felülvizsgálata.

Magyarország csatlakozásának kezdetétől nemcsak belföldön játszott aktív szerepet az Egyezmény végrehajtásában, hanem nemzetközi téren is. 1991-ben a szerződő felek konferenciái között működő Állandó Bizottság elnökévé választották hazánk képviselőjét, és ezt a tiszteletet 1999-ig, két cikluson keresztül töltöttük be. Ebben az időszakban egyúttal a Tudományos Technikai Tanácsadó Testületben hazánk képviselte a kelet-európai régiót.

Az egyezmény legfőbb kormányzó testülete a **szerződő felek konferenciája**, mely háromévente tartja üléseit, és határozatokat, ajánlásokat fogad el. A konferenciák közötti időszakban az Állandó Bizottság tölti be az irányítói szerepet, megadva a legfontosabb kereteket a nemzetközi titkárság számára. A tudományos testület felelős valamennyi olyan kérdésben állást foglalni, melyek tudományos vizsgálatot igényelnek. Különösen az ökológiai jelleg meghatározásában, valamint a vizes élőhelyek helyreállításának szakmai segítségével adtak fontos állásfoglalásokat.

A Szerződő Felek 8. Konferenciája (Valencia, Spanyolország) elfogadta az egyezmény végrehajtásában a 2003-2008 közötti időszakra vonatkozó stratégiai tervet, mely meghatározza az elérendő célokat a tagállamok, partner szervezetek, és az egyezmény testületei (Szerződő Felek Konferenciája, Állandó Bizottság, titkárság, tudományos bizottság) számára. Magyarországon is ennek a dokumentumnak az elvárásai alapján történnek a végrehajtási tevékenységek. Nagyon fontos célkitűzés, hogy a potenciális nemzetközi jelentőségű vizes területek jelölése a jegyzékre folyamatosan történjen. Hazánkban még szerencsére sok olyan vizes élőhely található, mely kielégíti a nemzetközi jelentőség kritériumait.

A végrehajtásról éves programot kell összeállítani az aláíró országoknak. További **kiemelt jelentőségű feladatok közé tartozik a Ramsari Egyezményhez tartozó országok**

számának növelése (elsősorban Afrikában), a jegyzéken szereplő vizes élőhelyek számának növelése, a bölcs, vagy fenntartható használat elérése és a Ramsari Egyezmény kommunikációs, ismeretterjesztési és oktatási programja. Ez utóbbi keretén belül nemzetközi és hazai terveket kell létrehozni, melyek a társadalom tudatosságának elmélyítését célozzák a vizes területek értékeinek, funkcióinak és hasznosításuk tekintetében. Minden év **február 2-án**, a vizes élőhelyek világnapján ünnepeljük az egyezmény létrejöttét rendezvényekkel, programokkal.

Ramsari területek Magyarországon

Balaton

A Balaton Európa legnagyobb édesvízi tava, mely 1989. március 17. óta Ramsari terület.

A Balaton három megyén, Zala, Veszprém és Somogy megyén is átível. Ez az egyetlen olyan magyarországi Ramsari terület, mely csak időszakosan védett, mivel a nyári turista időszakban szabadon használható.

Az 59 800 hektár területen fekvő vizes élőhely, parti sávjában kiterjedt nádasokkal.

Több kilátót is elhelyeztek a parton, melyről megfigyelhetjük a fészkelő és ide érkező vízimadarakat. A víz eutrofizációjának sebessége, a magas foszfortartalom miatt elég gyors, éppen ezért, közel 2000 algafaj figyelhető meg a Balatonban. A téli, vándorlási időszakban vízimadarak csapatai pihennek a Balaton vizén, úgy, mint a tőkés réce (*Anas platyrhynchos*), szárcsa (*Fulica atra*), kerceréce (*Bucephala clangula*), a fütyülő réce (*Anas penelope*), a barátréce (*Aythya ferina*), és a vetési lúd (*Anser fabalis*). Védett és fokozottan védett vízimadarak is megjelennek itt, többek között a kanalasréce (*Anas clypeata*), a hegyi réce (*Aythya marila*), a kontyos réce (*Aythya fuligula*), a füstös réce (*Melanitta fusca*), a kis bukó (*Mergus albellus*), a nyári lúd (*Anser anser*), a bütykös hattyú (*Cygnus olor*) és a sarki bűvár (*Gavia arctica*).

A Balaton élővilágának veszélyeztető tényezője egyrészt a fentebb említett megnövekedett szerves anyag tartalom, melyet a környék túlzott vegyszerhasználata idéz elő, másrészt az ide érkező, nagy számú turista, kik szintén felborítják a tó ökoszisztémáját. Szükségtelen károkat okoz a tavon folyó túlzott halászat és nádkitermelés is.

Baradla - barlangrendszer és a hozzá kapcsolódó vizes élőhelyek:

2001 augusztus 14 - én került fel a listára a 2075 hektáros terület, mely Borsod - Abaúj - Zemplén Megyében található. A terület MAB területként is nyilvántartott.

A barlangrendszer magyarországi szakasza 21 km hosszú, a barlang egy része (kb. 5km) átnyúlik a Szlovák oldalra. A terület nagy kiterjedésű föld alatti vizes élőhely, karszt platóval. A föld alatt található patakok, kis tavak, mészkő képződmények, a felszínen a feltörő források, kis patakok, enyhe völgyek, nedves és száraz rétek, a mészkedvelő füves területek, a sűrű bozótosok és a lombhullató erdők, a sziklagyepek, valamint a víznyelők adnak helyet az egyes területekre jellemző jellegzetes, állat - és növényközösségeknek. A térségben több mint 500 flóra és fauna faj került elő, közülük néhány ritkaság: Veszélyeztetett növényfajok közül a budai imola (*Centaurea sadleriana*) is előfordul itt. A felszínen a következő, IUCN Vörös Könyvben szereplő fajok fordulnak elő: lapos kékfutrinka (*Carabus intricatus*) (Coleoptera), Sadleriana pannonica (Gastropoda), tiszai ingola (*Eudontomyzon danfordi*) (Cyclostomata), Maculinea teleius (Lepidoptera). A kétéltűek közül a tarajos göte (*Triturus cristatus*), a vöröshasú unka (*Bombina bombina*), és a leveli béka (*Hyla arborea*). Madarak közül a ritka parlagi sas (*Aquila heliaca*). Az denevérek közül több, faj is jelen van a területen, mint például a kereknyelvű patkósdenevér (*Rhinolophus euryale*), a nagy patkósdenevér (*Rhinolophus ferrumequinum*), a kis patkósdenevér (*Rhinolophus hipposideros*), a nagyfülű denevér (*Myotis bechsteini*), a csonkafülű denevér (*Myotis emarginatus*), a tavi denevér (*Myotis dasycneme*), a hosszúsárnyú denevér (*Miniopterus schreibersi*), a szőröskarú koraidenevér (*Nyctalus leisleri*). De találkozhatunk mókussal (*Sciurus vulgaris*), a nagy pelével (*Glis glis*) és a mogyorós pelével (*Muscardinus avellanarius*) is. Endemikus, barlangi élőlények közül megtalálható itt a magyar vakfutrinka (*Duvalius hungaricus*) (Coleoptera), az Allolobophora mozsaryorum (Annelida), a Mesoniscus graniger (Isopoda) és a Niphargus aggtelekiensis (Amphipoda), valamint itt azonosították az Eukoenia austriaca (Palpigradi) bennszülött alfaját az Eukoenia austriaca vagvoelgyii - t. Védettség: MAB terület, az Aggteleki Nemzeti Park része.

Béda - Karapancsa:

A Baranya - megyei Duna - Dráva Nemzeti Park területén fekvő Béda - Karapancsa 1997 óta Ramsari terület, mely 1150 hektárt foglal el.

A térség több hullámtéri élőhelynek és nedves rétnak ad otthont, folyókkal, tavakkal, vízfolyásokkal, holtágakkal. A hullámtérben mocsarak, nádasok, kaszálók, füzesek, tölgy - kőris - szil ligeterdők teszik változatossá az élővilágot. 1150 hektáros hullámtéri terület, sok ritka, és veszélyeztetett növény és állatközösségnek ad otthont. A Duna hullámtérben egyedül itt található meg az endemikus fekete galagonya (*Crataegus nigra*). Ritka és veszélyeztetett növényfajok közül előfordul a fűtös gyűrűvirág (*Carpesium abrotanoides*), a szibériai nőszirm (*Iris sibirica*), a nyári tőzike (*Leucocorydalis aestivum*), a borostás sás (*Carex strigosa*), a tündérfátyol (*Nymphoides peltata*) és a kígyónyelv (*Ophioglossum vulgatum*). Madárvilágára is a védett és fokozottan védett fajok gazdagsága jellemző, a területen többek között kis kócsag (*Egretta garzetta*), bakcsó (*Nycticorax nycticorax*), fekete gólya (*Ciconia nigra*), réti sas (*Haliaeetus albicilla*), barna kánya (*Milvus migrans*), kerecsensólyom (*Falco cherrug*) és halvány geze (*Hippoboscus pallida*) is megfigyelhető. Természetesen a vándorlások idején is fontos helyszín, számtalan védett récefaj és vízimadár pihenőhelye a Béda -Karapancsai vizes élőhely, úgy, mint a nyári lúd (*Anser anser*), a vetési lúd (*Anser fabalis*), a nagy lilik (*Anser albifrons*). Récék közül főként cigányréce (*Aythya nyroca*), barátréce (*Aythya ferina*), bőjtű réce (*Anas querquedula*), kanalasréce (*Anas clypeata*) és tőkés réce (*Anas platyrhynchos*) csapatok fordulnak elő nagy számban. Emlősök közül a fokozottan védett vidra (*Lutra lutra*) egyik kedvenc tartózkodási helye található itt.

A terület veszélyeztető tényezői közül, az intenzíven terjedő betelepített fajokot kell megemlíteni, amely gyorsan kiszorítja az ott élő természetes vegetációt, valamint a mocsarakat, nedves kaszálókat tápláló folyók szennyezéseit, melyek az egész ott élő élővilágot veszélybe sodorják. Védettség: Duna - Dráva Nemzeti Park része. 1996 előtt tájvédelmi körzet volt.

Biharugrai Tájvédelmi Körzetből a Biharugrai Halastavak, Begésci - halastavak, Ugrai - rét, Csillaglaposi legelő, Sző - rét:

A 2791 hektár összkiterjedésű terület 1997 óta Ramsari terület.

Az élőhely természetesen nem csak a halastavat jelenti, hanem a körülötte lévő nedves réteket és az erdőket is. Jellemző vegetációja a sztyepp. A halastó és környéke fontos élő -, pihenő-, és táplálkozó hely, számos veszélyeztetett és védett vízimadár és gázlómadár számára, mintegy 2791 hektáros területen. Előfordul a térségben a cigányréce (*Aythya nyroca*), a búbos vöcsök (*Podiceps cristatus*), feketenyakú vöcsök (*Podiceps nigricollis*). Gémfélék számos faja is képviselteti magát a területen, mint például a nagy kócsag (*Egretta alba*), a kis kócsag (*Egretta garzetta*), az üstökös-gém (*Ardeola ralloides*), a vörös gém (*Ardea purpurea*). Megfigyelhetünk a halastó környékén kanalasgém (*Platalea leucorodia*), valamint vadászó ragadozó madarakat is, úgy, mint a halászsast (*Pandion haliaetus*), ritkán réti sást (*Haliaeetus albicilla*).

Természetesen a halastó és környéke nem csak a vízimadarak számára fontos élőhely, hanem sok más faj is képviselteti magát itt. Halfaunája igen gazdag, réti csík (*Misgurnus fossilis*) és lápi póc (*Umbra krameri*) is bizonyítottan megtalálható itt. Kételtű fajokkal is szép számban találkozhatunk, a Biharugrai halastó élőhelye többek között a vöröshasú unkáknak (*Bombina orientalis*), a zöld varangynak (*Bufo viridis*), a tavi békának (*Rana lessonae*) és a levelibékának (*Hyla arborea*).

A térség védett és fokozottan védett emlősfajoknak is otthont ad, úgy, mint a vidrán (*Lutra lutra*), a menyét (*Mustela putorius*), a hermelin (*Mustela erminea*), vagy az európai sün (*Erinaceus europaeus*). A terület madárvilágára a legnagyobb veszélyt az engedély nélküli vadászat és halászat jelenti. Nem elhanyagolható a Sebes - Körösből érkező vízszennyezése sem, amely főként a nádasok, mocsaras területek, vizek élővilágát pusztítja.

Védettség: 1990 óta tájvédelmi körzet.

Bodrogsziget:

1989 márciusától Ramsari terület a Tisza árterének, ezen szakasza. A területen ősi állapotok uralkodnak, a mintegy 3781 hektár területen nedves rétek, mocsarak, puhafás ligeterdők, nyíltvizes és vízinövényekkel benőtt területek váltják egymást.

Madárvilága igen fontos, hiszen a haris (*Crex crex*) hazai állományának jelentős része itt fészkel. Jelentős gémtelepeiről, vízimadairól is, vándorlási időszakban mintegy 20 000 madár fordul meg itt. Megtalálhatjuk a fekete gólya (*Ciconia nigra*) állományának 1 % - át a területen.

Jelentős a vizes élőhelyhez kötött, védett növények jelenléte is, mint a kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*), a szibériai nőszirm (*Iris sibirica*), vagy a tündérfátyol (*Nymphoides peltata*). Vízimadarak esetében figyelemre méltó a nyári lúd (*Anser anser*), a kis vöcsök (*Tachybaptus ruficollis*) és egyéb vöcsökfajok, a nagy kócsag (*Egretta alba*) jelenléte. Számos, fokozottan védett ragadozómadár táplálkozó

helye a Bodrozug vizes térsége, úgy mint a réti fülesbagolyé (*Asio flammeus*), a hamvas rétihéjéé (*Circus pygargus*), a barna kányáé (*Milvus migrans*), vagy a védett kabasólyomé (*Falco subbuteo*).

Vándorlási időszakban előforduló védett és fokozottan védett madarak a pajzsoscankó (*Philomachus pugnax*), a daru (*Grus grus*), a fehér és a feketególya (*Ciconia ciconia*, *Ciconia nigra*). Nevezetes fokozottan védett, fészkelő ragadozó madarairól is, mint például a kék vércse (*Falco vespertinus*) vagy az uhu (*Bubo bubo*). Veszélyeztető tényező: a területen számolni kell a privatizáció hatásaival, valamint a kontrollálatlan mezőgazdaságból származó pusztítással.

Védettség: fontos tájvédelmi körzet, a Bükk Nemzeti Park igazgatásával.

Felső-Tisza :

A 2003 - as bejegyzésű terület szinte az egész felső Tisza-vidéket lefedi, területe 22310 hektár.

Növényvilágát tekintve az ártéri erdők, puhafa ligetek, nádasal borított parti zónák, valamint a mocsarak, láprétek, nedves rétek, ligetek teszik változatossá a terület élővilágát.

Az ehhez kapcsolódó flóra és fauna igen magas biverzitást mutat. Az ártéri erdők otthont adnak számos gémtelepnek, ahol szürke és vörösgém fészkelését figyelték meg. Egyes szakaszokon vidra előfordulást is regisztráltak a kutatók.

A Tisza menti ligeterdőkben előfordul a fokozottan védett fekete gólya (*Ciconia nigra*). A Tisza felső szakasza ökológiai folyosóként is működik, migrációs időszakban számos récefaj talál pihenőhelyre itt. A Felső - Tisza egész szakaszára jellemző, értékes élőhelyeket adnak a löszfalak, melyek a partifecskek (*Riparia riparia*) fészkelő helyei. Jelentős az ártéri madárközössége is, fészkelő állományai vannak a bölömbikának.

A fokozottan védett haris (*Crex crex*) fészkelő állománya is fellelhető.

A terület veszélyeztető tényezői az erdőgazdálkodásból és a környező mezőgazdasági területek kemikáliájából adódnak.

Fertő - tó:

A Fertő - tó 8432 hektáros területe 1989 márciusa óta szerepel a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékében.

A terület jórészt zárt nádas, amit kisebb helyeken szakít meg, egy - egy nyílt vízfelület. A Fertő - tó környékén, több helyen vizes élőhely rekonstrukció zajlik, amelyek fontos élő - és táplálkozó helyeket biztosítanak az ide érkező és fészkelő vízimadaraknak, valamint élőhelyei számos bennszülött növényének is.

Aflórájából kiemelkedik a sziki őszirózsa (*Aster tripolium pannonicum*), a Fertő tavi mézpázsit (*Puccinellia peisonis*), a magyar sóballa (*Suaeda maritima pannonica*) és a kislefűszű aszat (*Cirsium brachycephalum*).

A zárt vízi növényzet fő tömegét, pedig a keskenylevelű gyékény (*Typha angustifolia*), a kötőkáká (*Schoenoplectus tabernaemontani*), a tavikáká (*Schoenoplectus lacustris*), és a szikikáká (*Bolboschoenus maritimus*) teszi ki.

A Fertő - tó fontos pihenőhely a vándorló vízimadarak számára, így migrációs időszakban akár több tízezer egyed is előfordulhat a területen, 10 000 - 20 000 liba és mintegy 20 000 réce. Ezek közül nagy többségben fordul elő a nyári lúd (*Anser anser*), a vetési lúd (*Anser fabalis*), nagy lilik (*Anser albifrons*). Récék közül tömegesen fordul elő többek között a tőkésréce (*Anas platyrhynchos*), a csörgő réce (*Anas crecca*), a kendermagos réce (*Anas strepera*), de szép számmal látni nyílfarkú récét (*Anas acuta*), és kanalasrécét (*Anas clypeata*) is. Természetesen más védett és fokozottan védett vízimadár faj is előfordul a Fertő - tavon, mint a pajzsoscankó (*Philomachus pugnax*), a gulipán (*Recurvirostra avosetta*), a nagykócsag (*Egretta alba*), vagy a goda (*Limosa limosa*). A térség jelentős szitakötő faja a piros szitakötő (*Leucorrhinia pectoralis*).

A Fertő - tó legnagyobb veszélyeztető tényezője az eutrofizáció. A nyílt vizek folyamatos algásodása, valamint a turizmus negtívan hat az ide érkező vízimadarakra, vándormadarakra. Védettség: 1977 óta védett terület, majd 1979 - ben az UNESCO MAB területté nyilvánítja. 1992 - ben létrejön a Fertő - Hanság Nemzeti Park, melynek egyik legfontosabb élőhelye a Fertő - tó.

Gemenc:

1997 óta szerepel a Nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékében 16 873 hektáros területtel.

A terület tipikus vizes élőhely, mocsarakkal, nedves rétekkel, lombos erdőkkel és holtágakkal. Magas fajszám és diverzitás jellemzi a területet élővilágát. A gemenci vizes élőhelyen található a cigányréce (*Aythya nyroca*) állományának egyik jelentős része, amely mindenképpen igényli a védettséget. A terület sok potenciálisan veszélyeztetett növény és állatfajnak ad otthont. Növények közül a borostás sás (*Carex strigosa*), a szibériai nőszirm (*Iris sibirica*), a tündérfátyol (*Nymphoides peltata*), és a kígyónyelv (*Ophioglossum vulgatum*) képvisel kiemelkedő természeti értéket.

A területre migrációs időszakban számtalan réce és liba faj érkezik, úgy mint a nyári lúd (*Anser anser*), a vetési lúd (*Anser fabalis*), vagy a kanalasréce (*Anas clypeata*) és a tőkésréce (*Anas platyrhynchos*). Ragadozó madarak közül a barna kánya (*Milvus migrans*), a kerecsensólyom (*Falco cherrug*) és a rétisas (*Haliaeetus albicilla*) hazai állományának jelentős része található meg a térségben. Gólyaalkatúak közül a szürke gém (*Ardea cinerea*), a fekete gólya (*Ciconia nigra*), a bakcsó (*Nycticorax nycticorax*), jelenik meg nagy

számban és képvisel értéket. A térségben vidra (*Lutra lutra*) és vadmacska (*Felis sylvestris*) állomány is fellelhető. A térség veszélyeztető tényezői közé tartozik az intenzív erdőgazdálkodás, az engedély nélküli halászat és vadászat, valamint a turizmus. Védeltség: 1977 óta tájvédelmi körzet, majd 1996 - ban a Duna - Dráva Nemzeti Park része lett.

Hortobágy:

A Hortobágy 23 121 hektáros területe 1979 óta szerepel a Nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékén.

A térség, az egyik legnagyobb dűzítással rendelkező vizes élőhely, Magyarország legfontosabb madárelőhelye. Számos fokozottan védett faj költ a területen, de ritkaságnak számító madarak is felbukkannak itt. Téli időszakban a Hortobágy vizes élőhelye kiemelt táplálkozó - és pihenőhely az ide érkező vízimadarak és ragadozó madarak számára. A terület értékét emeli az itt található Halas mocsár, mely a térség legmélyebben fekvő mocsara, és Tiszafüredi Bioszféra Rezervátum, mely a cigányréce (*Aythya nyroca*) előfordulás központi területe. Számos, endemikus növényfaj is magas értéket képvisel a területen, előfordul itt az erdélyi útifű (*Plantago schwarzenbergiana*), a magyar sóvirág (*Limonium gmelini*), és a magyar sóbolla (*Suaeda pannonica*) is. A vándorlási időszakban daruk (*Grus grus*) tízezrei pihennek a területen, számuk évről - évre nő, mára mintegy 50 000 - 60 000 ezres állománnyal számolnak. Mivel a terület kiemelten fontos vizes élőhely, ezért számos védett és fokozottan védett növény - és állatfaj található itt meg. Növények által képviselt természeti érték többek között a tündérrózsa (*Nymphaea alba*), a tündérfátyol (*Nymphoides peltata*), a sulyom (*Trapa natans*). A Hortobágy halastó parti zónáinak állományalkotó faja a keskenylevelű gyékény (*Typha angustifolia*), a bodnározó gyékény (*Typha latifolia*) és a nád (*Phragmites australis*).

Előforduló vízinövényei a virágkaka (*Butomus umbellatus*), a védett nyílfü (*Sagittaria sagittifolia*), és a sárga nőszirm (*Iris pseudocorus*) is. A Hortobágy területén lévő tölgy - kőris - szil ligeterdők kiváló fészkelő helyet nyújtanak a madarak számára.

A térség ragadozó fajai között megtalálható a rétisas (*Haliaeetus albicilla*), fészkel a kék vércse (*Falco vespertinus*), a kerecsensólyom (*Falco cherrug*), a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*). A Hortobágy területén található vizes élőhelyek számos védett és fokozottan védett vízimadarat is vonzanak a területre, mind költés, mind táplálkozás okán. Így előfordul bakcsó (*Nycticorax nycticorax*), búbos vöcsök (*Podiceps cristatus*), feketenyakú vöcsök (*Podiceps nigricollis*), vörös gém (*Ardea purpurea*), nagy kócsag (*Egretta alba*), törpegém (*Ixobrychus minutus*), fekete gólya (*Ciconia nigra*).

A Hortobágy nyíltvizes területeit körülölelő pusztai élőhely számos védett növényritkaságnak, mint az agárkosbor (*Orchis morio*), a henye kunkor (*Heliotropium supinum*), a macskahere (*Phlomis tuberosa*), biztosít életteret. A talaj szikes jellegét jelzi a védett a sziki ballagófü (*Salsola soda*), sziki sóvirág (*Limonium gmelini*), az orvosi székfű (*Matricaria recutita*). A környező területek intenzív mezőgazdasági használata negatívan hat a Hortobágy védett területeire. Védeltség: a Hortobágyi Nemzeti Park területe, az UNESCO MAB területként tartja számon, valamint, a Világörökség része is.

Ipoly völgy:

Az egyik legfiatalabb Ramsari terület 2001 - ben vették fel a listára. Területe 2227 hektár, amit főként az Ipoly folyó és az azt körülvevő erdős terület tesz ki.

A terület természeti értékeit a védett növényfajok, és a magas denzitású állatfajok adják. A terület, mintegy menedék a bennszülött magyar tavaszi - fészbagolynak (*Dioszeghyana schmidtii*), a szintén fokozottan védett lápi pócnak (*Umbra krameri*), a védett selymes durbincsnek (*Gymnocephalus schraetzer*).

Számos fokozottan védett madárfaj is előfordul itt, úgy, mint a kis lilik (*Anser erythropus*). A terület természetvédelmi értékét növeli a vidra (*Lutra lutra*), a kis patkósdenevér (*Rhinolophus hipposideros*) és a közönséges denevér (*Myotis myotis*) bizonyított előfordulása. A védett kételtűek és hullók közül a sárgahasú unka (*Bombina bombina*), a levelibéka (*Hyla arborea*), és a mocsári teknős (*Emys orbicularis*) egyaránt előfordul. Vándorlási időszakban az Ipoly folyóra akár 30 000 vízimadár is érkezik, táplálkozni, éjszakázni. Egy része tavaszig marad a térségben, majd tavasszal fészkelő helyet is keresnek itt. Régebben a folyó halfajokban gazdag volt, ez azonban a környező gazdasági területeken használt vegyszerek miatt erősen lecsökkent.

Biogeográfiai szempontok alapján fontos társulások - égerlápok (*Dryopteridi-Alnetum*), fűzláp (*Calamagrostio - Salicetum cinereae*), vízililiom társulás (*Nymphaetum albo-luteae*), adnak élőhelyet az itt fellelhető növény - és állatvilágnak.

A területre igen nagy veszélyt jelentenek az egyre intenzívebben terjedő, adventív fajok, mint a zöld juhar (*Acer negundo*), a bálványfa (*Ailanthus altissima*), a fehér akác (*Robinia pseudoacacia*). E fajok kiszorítják a természetes vegetációt a területről, szinte minden talajon meggyökereznek, és terjeszkedni kezdenek. Védeltség: a Duna - Ipoly Nemzeti Park része.

Kardoskút:

A kardoskúti Fehér - tó és a környező növényvilága 1979 óta szerepel a Nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek listáján területe 492 hektár.

A területen, a nádassal borított szikes tó, a körülötte lévő szikes legelők és az ide érkező, valamint itt élő állatvilág képvisel kiemelkedő természeti értéket. Növényvilágát tekintve természetvédelmi szempontból jelentős az itt előforduló, endemikus fajokból, pozsgás zsászból (*Lepidium crassifolium*) és sziki őszirózsából (*Aster tripolium pannonicus*) álló növénytársulás.

A terület élőhelyet nyújt az átvonuló, fokozottan védett vékonycsőrű pólingnak (*Numenius tenuirostris*), melynek természetvédelmi értéke hazánkban 1 000 000 forint. Szintén néhány egyed fordult elő ezen a területen a fokozottan védett fekete sasból (*Aquila clanga*), parlagi sasból (*Aquila heliaca*). Vonuláskor, a már említett fajokon kívül a ki lilik (*Anser erythropus*), a vörösnakú lúd (*Branta ruficollis*), a daru (*Grus grus*) és a nagy póling (*Numenius arquata*) jelent kiemelkedő természetvédelmi értéket. Érdekesség, hogy a daru (*Grus grus*) Közép - Európai állományának 1 % - a gyűlik itt össze, vonuláskor. A túzok (*Otis tarda*) hazai állományának egy része is élőhelyre talált Kardoskúton. A madarászok fakó rétihéja (*Circus macrourus*) előfordulásáról is beszámoltak. Nemzetközi szempontból is jelentős értéket képvisel az itt fészkelő gulipán (*Recurvirostra avosetta*), piroslábú cankó (*Tringa totanus*), nagygodó (*Limosa limosa*), széki lile (*Charadrius alexandrinus*), nyári lúd (*Anser anser*) és a bölömbika (*Botaurus stellaris*).

Mivel a terület mindössze 492 hektár, ezért a legnagyobb veszélyforrás a terület nagyságából adódó emberi zavarás. Az elmúlt évek aszályai sem kímélték a terület ökoszisztémáját, a nagyfokú vízhiány negatívan befolyásolta a terület élővilágát. Védettségi: 1965 óta természetvédelmi terület, 1997 óta a Körös - Maros Nemzeti Park magterülete.

Kis - Balaton:

14 745 hektáros területe 1979 április havától Ramsari terület.

A Kis - Balaton mesterségesen kialakított medre két részre osztható. Egyrészt az elhagyott szántókon létrehozott nyílt vízfelületű tóra, másrészt a környező mocsaras, nádas, vízzel borított területekre. Mindkét területre, főként vonulási időszakban vízimadarak tízezrei érkeznek meg, táplálkozni, pihenni. A vonuló madarak közül meg kell említeni a vetési ludat (*Anser fabalis*), amely sajnos nem élvez védeltséget hazánkban, mégis figyelemreméltó, hiszen Európai populációjának 1 % - a itt telel. A migrációs fajok főként a récefélékből (*Anatidae*) és a gémfélékből (*Ardeidae*) tevődik össze.

A vizes területeken, növényvilágát tekintve állományalkotóként jelenik meg a nádas (*Phragmites*), és vizililiomos (*Nymphaea alba*) társulás. Jelentős növényfajai: sárga nőszirm (*Iris pseudacorus*), a fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*), vizitök (*Nuphar luteum*). A térség számos madárfajnak ad otthont, így a nagy kócsag (*Edretha alba*) és a nyári lúd (*Anser anser*) egyaránt megtalálható. Az üstökösgém (*Ardeola ralloides*), a kis kócsag (*Egretta garzetta*), a kanalas gém (*Platalea leucorodia*), a fekete gólya (*Ciconia nigra*) fészkelő állományai jelentős természetvédelmi értéket képviselnek a Kis - Balaton mocsaras, vizes területén.

Természetesen nem hiányozhat a térségből a tőkésréce (*Anas platyrhynchos*), a védett cigányréce (*Aythya nyroca*), a fokozottan védett fattyúserkő (*Chlidonias hybridus*), gémfélék közül a törpe gém (*Ixobrychus minutus*) vagy a bölömbika (*Botaurus stellaris*) sem. A térség az intenzív feliszaposodás miatt egyre nagyobb veszélynek van kitéve. Az ellenlépésként tett kotrás, csatornázás, azonban szintén negatív behatásnak bizonyult. Az orvhalászat miatti emberi zavarás is jelentős. Jelentős a területen történő nád és gyékény, valamint sás folyamatos pusztulása is, melyek fészkelő és búvó-, valamint táplálkozó helyeket jelentettek a vízimadarak számára.

Védettségi: Tájvédelmi körzet, a Balaton - felvidéki Nemzeti Park része.

Kiskunság:

A Kiskunsági vizes élőhely a területen lévő halastavakat és csatornákat fogja össze. A 3903 hektár terület 1979 óta szerepel a Nemzetközi vizes élőhelyek listáján.

A halastavakat körülvevő szikes pusztai legelők, főként csapadékos időszakban vonzzák a madarakat, míg maga a nyílt vízfelület a körülötte lévő nádasokkal egész évben kiváló élőhely. Növényzeti ritkasága a Soó Rezső által dokumentált *Aster tripolium pannonicus*, amely a sziki őszirózsa hazai, bennszülött alfaja. A térség növényvilágára jellemzőek a halofita, azaz sótűrő fajok, mint a sziki mézpázsit (*Puccinellia limosa*), a csenkeszfajok (*Festuca ssp.*), az ürömfajok (*Artemisia ssp.*), a magyar sóvirág (*Limonium gmelini*), a pozsgás zsásza (*Lepidium crassifolium*), vagy a kislefű (sziki) aszat (*Cirsium brachycephalum*). Az utóbbiak egyúttal szikes pusztai bennszülött növényeink is.

A térség jelentős fészkelő, migrációs időszakban itt telelő és pihenő madarairól is. Vízimadarakunk közül természetvédelmi értékük miatt jelentősek az alábbi fajok: nagy godó (*Limosa limosa*), széki lile (*Charadrius alexandrinus*), gulipán (*Recurvirostra avosetta*), székicsér (*Glareola pratincola*).

Az említett fajok mellett, más, nálunk védett, vagy fokozottan védett madarak is költenek a halastavakon és a környező vizes réteken, nádasokban. A nagy kócsag (*Edretha alba*), a fekete gólya (*Ciconia nigra*), a bölömbika (*Botaurus stellaris*) fészkelésén kívül ragadozómadarak, mint a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*), darázsölyv (*Pernis ptilorhynchus*), kígyászölyv (*Circus gallicus*), kék vércse (*Falco tinnunculus*), kerecsensólyom (*Falco cherrug*), réti fülesbagoly (*Asio flammeus*) fészkelő egyedeit is megfigyeltek a térségben. A főként tavaszi és őszi időszakos kiszáradás a térség problémája. A környék agrárgazdaságából létrejövő problémák, mint a vegyszerhasználat, kaszálás, emberi zavarás, mind megoldásra várnak.

Védettség: Kiskunsági Nemzeti Park része. A park egészét az UNESCO MAB területként tartja nyilván. Az Európai Unió támogatásból megvalósuló Phare program a mezőgazdaságért, talán enyhíti a fentebb említett agrárproblémákat.

Izsáki Kolon - tó:

Az Izsák közelében található, friss vízellátottságú mocsár 2962 hektáros területe 1997 óta szerepel a Nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékén.

A mocsarat körülvevő nádas mellett, mocsár - és láprétek, ligeterdők teszik változatossá a területet, változatos élőhelyet biztosítva az állatvilág számára.

A tó rendkívüli értéke az itt élő és szaporodó lápi póc (*Umbra krameri*) és rétcsík (*Misgurnus fossilis*). Természetesen a mocsár növényvilága sem elhanyagolható. A tipikus mocsári növényzetet felvonultató területen többek között, a közönséges rence (*Utricularia vulgaris*) és a maradvány jellegű, kúszó csalán (*Urtica kioviensis*) is megtalálható. Mindkettő háborítatlan, friss vízellátottságú mocsarak növénye.

A Kolon - tó fontos fészkelőhelye védett és fokozottan védett madaraknak is, mint a kiskócsag (*Egretta garzetta*), a nagykócsag (*Egretta alba*), a szürke gém (*Ardea cinerea*), a vörösgém (*Ardea purpurea*). Szintén fellelhető, mint fészkelő faj a bölömbika (*Botaurus stellaris*), a bakcsó (*Nycticorax nycticorax*) és az üstökösgém (*Ardeola ralloides*). Kanalasgémnek (*Platalea leucorodia*), melynek értéke hazánkban 500 000 forint, szintén költő állományáról számoltak be. A térségben előfordul, a ritkán látott vidra (*Lutra lutra*) is. Ragadozó madarak közül, a darázsölyv (*Pernis ptilorhynchus*), a kerecsensólyom (*Falco tinnunculus*), a kígyászölyv (*Circus gallicus*), és a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*) néhány egyedéről van csupán tudomásunk. A térség legnagyobb veszélyeztető tényezői: az agrárgazdálkodással együtt járó vegyszerhasználat, a nádgazdálkodás és a tájidegen fajok elterjedése.

Védettség: a Kiskunsági Nemzeti Park része, MAB terület.

Mártély:

A Mártély természetvédelmi terület 2232 hektáros területe 1979 óta Ramsari terület.

A Tisza hullámtérében található terület tipikus vízi életközösségekre vonatkozó növény - és állatvilágot vonultat fel. Nádasokon kívül nedves és száraz legelők, tölgy - szil, valamint fűz - nyár ligeterdők alkotnak erdőket.

Itt található egyik jelentős vidraállománya (*Lutra lutra*) hazánkban, melynek természetvédelmi értéke felbecsülhetetlen.

A területre jellemző bennszülött növény, a mocsarakat kedvelő tiszta - parti margitvirág (*Leucanthemella serotina*).

Mártély nagyon fontos fészkelő és táplálkozóhely mind, az itt élő, mind, pedig a vonuló vízimadarak számára. A szürke gémmel (*Ardea cinerea*) ugyanúgy találkozhat a szemlélődő, mint a bakcsóval (*Nycticorax nycticorax*), a vörösgémmel (*Ardea purpurea*), a fokozottan védett üstökösgémmel (*Ardeola ralloides*), vagy a nagy és a kis kócsaggal (*Egretta alba*; *Egretta garzetta*). Hallatja hangját a bölömbika (*Botaurus stellaris*) és a törpegém (*Ixobrychus minutus*) is.

A szabályozatlan horgászat és kempingezés erős zavart kelt az itt élő állat - és növényvilágban. . Védettség: tájvédelmi körzet.

Ócsa:

Az ócsai területet 1989 - ben vették fel a Nemzetközi vizes élőhelyek listájára. A terület mindössze 1078 hektár.

A térséget éger - és tölgy - kőris - szil erdők, láprétek, vízi életközösségek, mint a nádasok, zsombékosok, teszik változatossá. Az ócsai Ramsari területen található egy nyílt vízfelülettel borított tőzegláp is. A terület igen gazdag bennszülött, a térségre jellemző fajokkal, többek között, endemikus lepkefajokkal (*Lepidoptera*). Természetesen a vizes területek- rétek, nyílt vízfelületek és lápok, gazdag madárvilágot vonzanak a területre.

Növényvilágát tekintve védett fajai: a szibériai nőszirm (*Iris sibirica*), a gyapjúsás fajok (*Eriophorum* ssp.), és a kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*). Madárfaunája többek között nagy kócsagból (*Egretta alba*), nagy pólingból (*Numenius arquata*), törpegémből (*Ixobrychus minutus*), cigányrécéből (*Aythya nyroca*), harisból (*Crex crex*) áll. Gólyaalkatúak közül a fehér (*Ciconia ciconia*) és a fekete gólya (*Ciconia nigra*), is fészkel itt. Ragadozómadarak közül fészkelő egyedeket találunk számos védett és fokozottan védett fajból, úgy, mint a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*), a réti fülesbagoly (*Asio flammeus*), vagy a barna rétihéja (*Circus aeruginosus*).

Fellelhető néhány vidra (*Lutra lutra*) is. A terület legnagyobb veszélyeztető tényezője az eutrofizáció, valamint a kiszáradás. Védettség: tájvédelmi körzet.

Pacsmag - halastórendszer:

A Pacsmagi - halastórendszer 485 hektáros területe 1997 óta szerepel a nemzetközi Vizes élőhelyek jegyzékén.

A halastó - rendszer mára igen elnádásodott, eutrofizálódott. Pont ennek köszönhető azonban, hogy gazdag madárvilággal rendelkezik, mind a fészkelő, mind pedig, a vonuláskor itt megpihenő madarak tekintetében. A halastavak környezetében mezőgazdasági területek rétek és legelők nyújtanak táplálkozó helyet az ide érkező madarak számára. A halastó és környéke különösebben nem rendelkezik ritka flórával, ez alól kivételt csak a bíboros kosbor (*Orchis purpurea*) jelenléte képez. Állatvilága azonban nagyon értékes, számos ritka, fokozottan védett madár költ és tartózkodik a területen. Legértékesebbnek tekinthető a cigányréce (*Aythya nyroca*) 50 pár környéki fészkelő állománya. Ezen kívül törpegém (*Ixobrychus minutus*), nagykócsag (*Egretta alba*), kis kócsag (*Egretta garzetta*) fészkelő állományairól is van tudomása a természetvédőknek. A fokozottan védett kanalas gém (*Platalea leucorodia*), bakcsó (*Nycticorax nycticorax*) és gyurgyalag (*Merops apiaster*) ugyancsak előfordul itt. Nádi madarak szempontjából is jelentős a terület.

Néhány évvel ezelőttig a legnagyobb kárt az engedélyezett vadászat okozta a területen. Ez mára megszűnt, mert a területen megtiltották a vadászatot. A halászat az ott lévő vízimadarakat zavarja. A Koppányból érkező víz sajnos iszapos, zavaros, amely elősegíti a halastó - rendszer eutrofizációját.

Védettség: 1990 óta természetvédelmi terület

Pusztaszer:

A terület erősen feltagolt, öt különálló vizes élőhelyből áll - a szegedi Fehér - tóból, a szegedi Fertőből, a Sasérből, a Labodárból, és a Csaj - tóból, melyeket szikes területek és mezőgazdasági földek kötnek össze. Ezek közül a Csaj - tó, a Fehér - tó és a Fertő halastóként üzemel, melyeket kiterjedt nádasok vesznek körül, élőhelyet biztosítva ezzel számos vízimadárnak. A Sasér és a Labodár vizes élőhelyek a Tisza holtágai, melyek a ligeterdőket és a hozzá tartozó növény - és állatvilágot fogják össze.

A nemzetközi vizes élőhelyek jegyzékén 1979 óta szerepel az összterületből 5000 hektár.

Növényvilágát tekintve, jellemző a területre a szikes tavak növényzetén kívül, a bennszülött sziki őszirózsa (*Aster tripolium pannonicus*), a szikikáka (*Bolboschoenus maritimus*) és egyéb nádfajok (*Phragmites*). A szikes puszták állományalkotó növénye a magyar sóvirág (*Limonium gmelini*), a poszgás zsázsa (*Lepidium crassifolium*) és a réti margitvirág (*Leucanthemum serotinum*). Madárfaunáját tekintve, fontos fészkelőhelye a terület a cigányrécének (*Aythya nyroca*) és a kékes rétihéjának (*Circus cyaneus*). A fent említett fajokon kívül jelentős fészkelő fajok a következők: kárókatona (*Phalacrocorax carbo*), gémfélék közül a vörös gém (*Ardea purpurea*), az üstökös gém (*Ardeola ralloides*), a törpegém (*Ixobrychus minutus*), a bölömbika (*Botaurus stellaris*). E fajok állománya vonulási időszakban jelentősen feldúsul. Az íbiszfélék közé tartozó, fokozottan védett, fészkelő kanalas gémmel (*Platalea leucorodia*), és batlával (*Plegadis falcinellus*) is találkozhatunk a területen. Jelentős fészkelő állománya van a kis és a nagykócsagnak (*Egretta garzetta*, *Egretta alba*) is. A térség otthont ad a piroslábú cankónak (*Tringa totanus*), a gólyatöcsnek (*Himantopus himantopus*) és a gulipánnak (*Recurvirostra avosetta*) is. Télen néhány réti sas (*Haliaeetus albicilla*) is körbejárja a halastavakat és környékét.

Veszélyeztető tényezők: a folyamatosan teret hódító szikikáka kiszorítja fészkelő helyéről a széki lilét (*Charadrius alexandrinus*), és a gólyatöcsöt (*Himantopus himantopus*). Az egyre nagyobb számban fészkelő kárókatona (*Phalacrocorax carbo*) pedig a récefajokat szorítja ki táplálkozó és fészkelő helyeikről. Az agrárterületekről folyamatosan érkezik a műtrágyák és vegyszerek vizes oldata a talajvízzel.

Védettség: tájvédelmi körzet, a Kiskunsági Nemzeti Park igazgatósága alatt működve.

Rétszilás:

Rétszilás 1508 hektáros területe 1997 április 30 - ától szerepel a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek jegyzékén.

A terület 18 különálló halastóból áll, melyek körül nádasok alakultak ki. A tavak konkrét területe 805 hektár, a többi a körülötte lévő vizes élőhelyek, nádasok, nedves rétek, legelők, és bokorfüzesek teszik ki.

A terület növényvilágát tekintve, főként az orhidea fajok miatt érdekes. A térség otthont ad, a fokozottan védett pókbangónak (*Ophrys sphegodes*), valamint egyéb védett és veszélyeztetett növénynek is.

Madárfaunája igen gazdag, a terület 113 fajnak ad otthont, melyből 84 kiemelt oltalom alatt áll. Köztük olyan fokozottan védett és veszélyeztetett fajoknak is, mint a kis kócsag (*Egretta garzetta*), a nagykócsag (*Egretta alba*), az üstökös gém (*Ardeola ralloides*), a kanalasgém (*Platalea leucorodia*), a bakcsó (*Nycticorax nycticorax*), a gulipán (*Recurvirostra avosetta*), a szerezcsensírály (*Larus melanocephalus*), és a küszvágó csér (*Sterna hirundo*). A szintén fokozottan védett haris (*Crex crex*) jelentős hazai élőhelye ez a terület. A halastó élőhelye több védett récének is. Ragadozómadarak közül előfordul a térségben a kerecsensólyom (*Falco cherrug*) és a gyurgyalag (*Merops apiaster*). A rétszilasi halastavak és környéke élőhelye a ritka vidrának (*Lutra lutra*) is.

Régebben, a mértéktelen vadászat, főként migrációs időszakban, nagy károkat okozott az élővilág, azon belül is a vízimadarak között. A védettséggel a területen megszűnt a vadászat. Ma a halastó tulajdonosoknak az egyes vízimadarak halfogyasztása okoz károkat. Védettség: 1996 óta természetvédelmi terület.

Szaporca:

A Dráva egyik holtága 1979 óta Ramsari terület. A holtág nagysága mindössze 257 hektár.

A területre jellemző, hogy nyílt vízfelülete csak nagyon kicsi, főként nádasok és bokorfüzesek helyettesítik, ami azonban kiváló élőhelyet jelent az állatvilág számára. A holtág komplex ökológiai rendszerként van jelen, változatos, vizes élőhelyre jellemző flórával és faunával. A holtágakra jellemző erdők, mint a puhafa ligeterdők, a fűz - nyár ligeterdők és a keményfaligetek megtalálhatóak itt. Edényes növényei közül természetvédelmi értéket képviselnek a sárga nőszirm (iris pseudocorus), a borostás sás (Carex strigosa), a szálkás pajzsika (Dryopteris carthusiana) egyedei.

Vízinövényei közül természetvédelmi szempontból fontos állomány van jelen a fehér tündérrózsából (Nymphaea alba), a tündérfátyolból (Nymphoides peltata) a sulyomból (Trapa natans), a békaliliomból (Hottonia palustris) és a fürtös gyűszűvirágból (Carpesium abrotanoides). Madárfaunáját tekintve is fontos élőhely a szaporcai holtág. Korábban kiskócsagból (Egretta garzetta), nagy kócsagból (Egretta alba), és baksóból (Nycticorax nycticorax), álló nagy géntelep élt a területen, sajnos az emberi zavarás miatt számuk lecsökkent. Előfordul még a térségben számos más fokozottan védett gémfaj is, mint a szürke és a vörös gém (Ardea cinerea, Ardea purpurea), a törpegém (Ixobrychus minutus), a bölömbika (Botaurus stellaris). Vöcsökfélék közül a kis vöcsök (Tachybaptus ruficollis), gólyaalkatúak közül pedig, a fehér gólya (Ciconia ciconia), valamint a fekete gólya (Ciconia nigra) egyedeit láthatjuk itt.

Récefajok is képviseltetik magukat, mint a cigányréce (Aythya nyroca), mind fészkelő mind pedig, vonuló állománnyal. Ragadozók közül a rétisas (Haliaeetus albicilla) és a kékes rétihéja (Circus cyaneus) áttelel, míg a barna rétihéja (Circus aeruginosus) fészkel a térségben. Élőhelye a holtág a jégmadérnak (Alcedo atthis) és a gyurgyalagnak (Merops apiaster) is.

A legnagyobb problémát az ember okozza. A mezőgazdaságban használt vegyszerek a víz szennyeződését és az eutrofizáció növekedését okozza, a szemet szintén hozzájárul a madárállomány csökkenéséhez. Mielőtt a térség természetvédelmi terület lett súlyos károkat okozott az élővilágnak az akadály nélküli halászat és vadászat. Védetség: 1969 óta természetvédelmi területe, majd 1996 - ban a Duna - Dráva Nemzeti Park része lett.

Tatai Öreg - tó:

A Tata központjában található tó 269 hektáros területe 1989 óta Ramsari terület.

A tó érdekessége, hogy novembertől áprilisig kiszárad. A terület nagy része a mesterségesen létrehozott tó, valamint a körülötte lévő mezőgazdasági terület, amelyet táplálkozó helyként használnak az ide érkező vízimadarak.

Főként vonuló és telelő vízimadarak miatt jelentős a tó és környéke, rendszeresen 20 000 egyednél is több madár tartózkodik itt. A vetési lúd (Anser fabalis) Európai telelő állományának 12 % - a tartózkodik itt. A nagy lilik (Anser albifrons) szintén jelentős állománya telel a tavon. A ludak közül még a nyári lúd (Anser anser), a rövidcsőrű lúd (Anser brachyrhynchus), az apácalúd (Branta leucopsis), az örvös lúd (Branta bernicla) is megtalálható a területen. A fokozottan védett vörösnakú lúd (Branta ruficollis) vonuló egyedeit egyre gyakrabban látni errefelé.

A terület veszélyeztető tényezői a halászat és a halgazdálkodás, valamint, mivel a tavat Tata város szinte teljesen körülnötte, az emberi zavarás is. A tavat folyamatos karbantartással lehet csak rendben tartani, állandó a kotrás a talajvíz - kitermelés, és a vizes területek feltöltése. Nagy problémát okoznak az ide látogató turisták, üdülők és helyiek, kik elősegítik a vízminőség romlását. A tavon a vadászat tilos, viszont a körülötte lévő táplálkozó helyeken nem.

Védetség: a tó maga helyi védett terület, az önkormányzat kezelése alatt áll.

Velencei - tó és Dinnyési - Fertő:

A Fejér megyében található két vizes élőhely 965 hektáros összterülete 1979 óta szerepel a nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek listáján.

A terület eredetileg egybefüggő tó volt, azonban a feltöltődés miatt a Dinnyési - Fertő levált a magterületről. Így a Velencei - tavat nyílt vízfelület, míg a Dinnyési - Fertőt nádasos, úszólápos, kevés nyíltvizes terület jellemzi. A két tó azonban kiegészíti egymást, szerves részei egymásnak. A Velence - Dinnyés térség botanikailag is fontos élőhely, előfordul a fokozottan védett hagymaburok (Liparis loeselii) az endemikus kúszó csalán (Urtica kioviensis), a védett mocsári kosbor (Orchis palustris) és a szintén védett fátyolos nőszirm (Iris spuria). Vízimadarak közül récefélék, gémfélék egyaránt előfordulnak a területen, mind fészkelő, mind telelő állomány fellelhető. A kiterjedt nádasokban nádimalodok fészkelő állománya képvisel természetvédelmi értéket.

A térségben megtalálható gémfélék: a vörösgém (Ardea purpurea), a szürke gém (Ardea cinerea), az üstökös gém (Ardeola ralloides), a nagy kócsag (Egretta alba), melyek egyedei fokozottan védettek. A fokozottan védett kanalasgém (Platalea leucorodia) fészkelő állománya kiemelt oltalom alatt áll. Récefélék közül ki kell emelni a nyári lúd (Anser anser), a nagy lilik (Anser albifrons), és a vetési lúd (Anser fabalis) több ezres vonuló állományát, melyek közül a vetési lúd 20 000 - 35 000 ezres mennyisége kiemelkedő. A bölömbika (Botaurus

stellaris) és a haris (Crex crex) egyedei szintén hallhatóak a területen. Árterek, vizes rétek madarai közül a kékbegy (Luscinia svecica), a fülemülesítke (Acrocephalus melanopogon) fészkelő egyedeiről van tudomása a természetvédőknek, míg ragadozók közül a barna rétihéja (Circus aeruginosus.) egyedei figyelhetők meg. Emlősök terén az elszaporodott vaddisznó (Sus scrofa.) és a fokozottan védett vidra (Lutra lutra) lelhető fel többek között.

A madarak zavarása nagy probléma az itt költő, fokozottan védett fajok esetében, de nem tesz jót a telelő állományoknak sem. Gondot okoz a terület növényzetének égetése, az üdülés és a turizmus. A Dinnyési - Fertő nádvágása, nádkezelése is zavaró tényező. Az állandó tókiszáradást a vízutánpótlással oldják meg, amely egyrészt a madarak szempontjából előnyös, másrészt az ehhez tartozó emberi tevékenység káros. Védetség: a Dinnyési - Fertő és a Velencei madárrezervátum egyaránt természetvédelmi terület.

III. A TERMÉSZETVÉDELEM RENDSZERE AZ EU-BAN

A természetvédelem szabályozásának alapjai az Unió Akcióprogramjaiban vannak megfogalmazva. Az Akcióprogramok a jogszabályok kötőerejével nem rendelkező dokumentumok, 3-10 évre meghatározzák az EU által elérni kívánt – a jogszabályalkotásra vonatkozó – célokat. A jelen Akcióprogram (a 6.): „**A mi jövőnk, a mi választásunk**” 2001-2010-ig tart.

Az EU-s természetvédelem alapvetően két irányelvre épül, az ún. „**madár- és élőhelyvédelmi irányelvekre**”, melyek az Európát felölelő **NATURA 2000 (madárvédelmi (79/409/EEC) irányelv + élőhelyvédelmi (92/43/EEC) irányelv)** hálózat keretén belül biztosítják az élővilág védelmét.

1. A madárvédelmi (79/409/EEC) irányelv

- A vadon élő madarokról szóló irányelv
- A tagállamok „kötelesek megteremteni a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy **fenntartsák** a vadon élő madárfajok populációit (...) olyan szinten, ami megfelel (...) az ökológiai, tudományos és kulturális követelményeknek”
- Kötelesek meghozni „az (...) intézkedéseket, hogy az összes madárfaj számára a megfelelő diverzitású és területű élőhelyet megőrizzék, fenntartsák ill. újrateremtsék”

2. Az élőhelyvédelmi (92/43/EEC) irányelv

- vadon élő növények és állatok élőhelyeinek megőrzéséről szóló direktíva
- a berni egyezmény megvalósításaként megteremti a **Natura 2000-et**, egy összefüggő európai, ökológiai hálózatot, mely a madarokról szóló irányelv alapján kijelölt védett területekből (**Különleges Madárvédelmi Területek, SPA** - Special Protection Area) és élőhelyvédelmi irányelv alapján kijelölt védett területekből (**Különleges Természetmegőrzési Területekből, SAC**) áll.
- Teljes körű védelmet biztosít mind a fajok, mind az élőhelyek számára egy régióban

- Bevezeti a „közösségi érdekeltségű” élőhelyek és fajok „kedvező természetvédelmi állapotban” történő helyreállításának, illetve azon való fenntartásának a fogalmát
- A közösségi listán szereplő területeket ez alapján a tagállamoknak Különleges Természetmegőrzési Területekké (SAC) kell nyilvánítaniuk, meg kell határozniuk a fenntartásukhoz, helyreállításukhoz szükséges prioritásokat. Meg kell alkotniuk a szükséges jogszabályokat (6(1) cikkely)
- Meg kell akadályozni a természetes élőhelyek megrongálódását, a fajok zavarását (6(2) cikkely)
- Bármely projektet, amely az adott területre hatással van „megfelelő vizsgálatnak kell alávetni (6(3) cikkely)

NATURA 2000 - AZ EURÓPAI UNIÓ ÖKOLÓGIAI HÁLÓZATA

Az Európai Unió által létrehozott Natura 2000 egy olyan összefüggő európai ökológiai hálózat, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok, vadon élő állat- és növényfajok védelmén keresztül biztosítja a biológiai sokféleség megővését és hozzájárul kedvező természetvédelmi helyzetük fenntartásához, illetve helyreállításához.

A Natura 2000 hálózat az Európai Unió két természetvédelmi irányelve alapján kijelölendő területeket - az 1979-ben megalkotott **madárvédelmi irányelv** (79/409/EGK) végrehajtásaként kijelölendő különleges madárvédelmi területeket és az 1992-ben elfogadott **élőhelyvédelmi irányelv** (43/92/EGK) alapján kijelölendő különleges természetmegőrzési területeket - foglalja magába.

A **madárvédelmi irányelv** általános célja a tagállamok területén, természetes módon előforduló összes madárfaj védelme. Különleges madárvédelmi területnek azok a régiók számítanak, amelyek az 1. mellékletben felsorolt, **a tagállam területén rendszeresen előforduló és átvonuló fajok nagy állományainak adnak otthont**, valamint a vízimadarak szempontjából **nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyeket foglalnak magukban**.

Az **élőhelyvédelmi irányelv** fő célkitűzése a **biológiai sokféleség megővése**, a fajok és élőhelytípusok hosszú távú fennmaradásának biztosítása, természetes elterjedésük szinten tartásával vagy növelésével. Az irányelv írja elő az európai ökológiai hálózat, a Natura 2000 létrehozását, melynek a madárvédelmi irányelv rendelkezései alapján kijelölt területek is részei. A különleges természet-megőrzési területeket az 1. mellékleten szereplő közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok (amelyeket az eltűnés veszélye fenyeget, vagy kicsi a

természetes elterjedésük, vagy egy adott biogeográfiai régió belül jellemző sajátosságokkal bírnak) és a 2. számú mellékleten szereplő közösségi jelentőségű (veszélyeztetett, sérülékeny, ritka vagy endemikus) állat- és növényfajok védelmére kell kijelölni. Azok az élőhelytípusok és fajok, melyek fennmaradását csak azonnali intézkedéssel lehet biztosítani kiemelt jelentőségűek és az unióban elsőbbséget, prioritást élveznek.

Hazánk csatlakozásával az EU eddigi területén található 6 biogeográfiai régió kiegészül a **pannon régióval**, amely legnagyobb részt Magyarország területén található. A pannon biogeográfiai régióban számos olyan faj és élőhelytípus található, amely a 15 tagú unió területén nem fordul elő. A csak hazánk területén előforduló élőhelytípusok és fajok **ún. pannonikumok** esetében különösen nagy a felelősségünk abban, hogy a kijelölt területek megfelelő nagyságúak legyenek az adott élőhelytípus illetve faj országos állományának vonatkozásában, hiszen fennmaradásuk az unión belül elsősorban hazánkon múlik. Ilyen a pannon régióra jellemző élőhelyek a *pannon lejtősztyeppék és sziklafüves lejtők, a pannon löszgyepek és homoki gyepek, a fás élőhelyek közül a pannon gyertyános tölgyesek és pannon homoki borókás-nyárasok*.

Az élővilágvédelmi irányelv mellékletén szereplő, kiemelt jelentőségű bennszülött fajaink például a *magyar kökörcsin, a pilisi len, a magyarföldi husáng, a magyar vakcsiga és a rákosi vipera*. A közösségi jelentőségű élőhelytípusok közül 46, növényfajok közül 36, madarak közül 91, egyéb állatfajok közül 105 fordul elő Magyarországon számottevő állományban, melyek hazai állományai kapcsán területeket kellett kijelölnünk.

A területek kijelölése szempontjából figyelembe veendő fajok nagy részét a hazai természetvédelem már a korábbiakban is megkülönböztetetten kezelte, és a védett természeti területek kijelölésénél azok előfordulási helyei fontos szerepet játszottak (a Magyarország által javasolt fajok többsége ide tartozott). Ugyanakkor az irányelvek mellékletein szerepel jó néhány olyan faj is, melyek Nyugat-Európában megritkultak, de Magyarországon még erős állományuk létezik, és a korábbi védetté nyilvánítások során nem szolgáltak a kijelölés szempontjául (ilyen a szarvasbogár, a remetebogár, mocsári teknős, a tövisszűrő gébics, az örvös légykapó, kislepkés aszat, pannon gyertyános-tölgyes stb.). A fogyatkozó nyugat-európai állományok megerősítésében éppen a még nem veszélyeztetett kelet-európai törzsállományok még hatékonyabb védelmük révén kiemelt szerepet játszhatnak, így az Európai Unió általános természetvédelmi célkitűzéseinek akkor felelünk meg, ha nálunk még nem veszélyeztetett fajok területi-élőhelyi védelmére is az eddigieknél jobban odafigyelünk.

A Natura 2000 területek kijelölését megelőző adatgyűjtés

A hazai területek kijelölését számos, elsősorban PHARE program keretében végzett adatgyűjtés segítette. A **CORINE Biotóp projekt** keretében 156 terület természetvédelmi adatait tartalmazó adatbázis készült, amelynek az élőhelyvédelmi irányelv szempontjából való elemzését is elvégezték. A „Felkészülés az élőhelyvédelmi irányelv magyarországi végrehajtására” megnevezésű PHARE projekt során 171 botanikus és zoológus szakértő közreműködésével Intenzív Botanikai Adatgyűjtés (IBOA) folyt, valamint megtörtént az élőhelyvédelmi irányelv mellékleteiben szereplő élőhelyek, növény- és állatfajok országos értékelése az aktuális terepi ismeretek, szakirodalmi és elterjedési adatok alapján.

A programban részt vevő szakértők javaslatot tettek a Natura 2000 hálózatra kijelölendő területekre is. A PHARE programok mellett a Természetvédelmi Hivatal irányításával 1997-ben indult **Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Program** is számos adatot szolgáltatott a Natura 2000 területek kijelöléséhez, mivel a projektek kialakításánál és a monitorozandó komponensek kiválasztásánál prioritást kapott az EU természetvédelmi irányelveinek mellékletein felsorolt élőhelyek és fajok vizsgálata.

A Natura 2000 területek kijelölésének folyamata és szempontrendszere

A Natura 2000 hálózat területeit, vagyis a különleges madárvédelmi területeket és a különleges természet-megőrzési területeket a tagállamok jelölik ki. A területek kijelölésénél kizárólag szakmai szempontok vehetők figyelembe, gazdasági-társadalmi megfontolások nem játszhatnak szerepet.

A madárvédelmi irányelv alapján kijelölendő különleges madárvédelmi területeket kijelölése a tagállamok saját hatásköre. A Bizottság csak akkor tesz észrevételt, ha a kijelölés hiányos. A kijelölésnek a rendelkezésre álló országos, átfogó felmérések figyelembevételével kell történnie, ilyen felmérés lehet például a BirdLife International által végzett „fontos madár élőhelyek (**Important Bird Areas**)” felmérése. A kijelölésnél figyelembe kell venni a vonuló madarak élőhelyeit, különös tekintettel a vonulás során igénybe vett pihenőhelyeket, kiváltképp a Ramsari Egyezmény alapján kijelölt nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyeket.

A különleges természet-megőrzési területek esetében a tagország csak javaslatot tesz a területekre. A Bizottság szakértők bevonásával az ún. biogeográfiai szemináriumokon a nemzeti javaslatot áttekinti minden egyes fajra és élőhelytípusra. A Bizottságnak lehetősége van a területek listájának módosítására. Amennyiben úgy látja például, hogy egy vagy több faj és élőhelytípus országos állományának lefedettsége nem megfelelő, a tagországot az adott faj vagy élőhelytípus tekintetében újabb területek kijelölésére kötelezi.

A területkijelölés és értékelés szempontjait az élőhelyvédelmi irányelv III. melléklete írja elő, amely két szakaszban „a területek országos és közösségi jelentősége” határozza meg a kiválasztás kritériumait. A területeknek minden, hazánkban előforduló élőhelytípus és faj esetében az országos állomány elegendően nagy hányadát le kell fednie, hogy biztosítsák a kedvező természetvédelmi helyzet fennmaradását az unió és a biogeográfiai régió szintjén egyaránt. A területjavaslatokat a korábban említett adatgyűjtés eredményeinek figyelembe vételével „az adott faj vagy élőhelytípus állománynagysága, állománysűrűsége, hazai elterjedése, hazai és nemzetközi védelmi helyzete, élőhelyigénye szerint” a 10 nemzeti park-igazgatóság munkatársai dolgozták ki az irányelvek mellékletein szereplő, hazánkban előforduló 46 élőhelytípus, 36 növény-, 105 állatfaj, valamint 91 madárfaj elterjedése és állománya alapján.

A nemzeti park-igazgatóságok a konkrét területekre vonatkozó javaslatokat felterjesztették a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatala számára. A területek listáját több hónapos, szakértők bevonásával történt egyeztetés követte, amelynek eredményeképp a javasolt lista véglegessé vált. A területjavaslatok értékelésében a Természetvédelmi Hivatal munkatársai mellett részt vett a Natura 2000 Tanácsadó Testület is.

A hazai területek kijelölése az irányelvben előírt kritériumok messzemenő figyelembe vételével történt. A kijelölt Natura 2000 területek „a különleges madárvédelmi területek és a különleges természet-megőrzési területek” mintegy 1,95 millió hektárt tesznek ki, mely az ország területének 21%-a. **A két területtípus átfedése közel 42%.** A Natura 2000 hálózat részben a védett természeti területek már meglévő hálózatára épül (a jelölt területek 39%-a), de eddig még nem védett területek is részét képezik. Figyelembe véve hazánk egyedülálló természeti adottságait és a természeti értékeknek a legtöbb nyugat-európai országénál jobb megőrzöttségét, a **hazai területkijelölés nagysága valamivel az EU átlag fölötti.**

A javasolt területekről részletes dokumentációt kell eljuttatni az Európai Bizottság számára. Az adatlapok tartalmazzák a területek általános (kód, megnevezés, területnagyság hektárban, koordináták, NUTS régió) és ökológiai adatait (a területen előforduló közösségi jelentőségű fajok és élőhelytípusok állományadatait és egyéb a területen jelentős fajok listáját), a kijelölés alapjául szolgáló fajok területen található állományának értékelését, a terület rövid jellemzését (minőség, megőrzöttség, veszélyeztető tényezők, kezelő szerv).

Jogszabályi háttér

A Natura 2000 területek jogi háttérét a kijelölés előkészítési eljárását szabályozó, valamint a Natura 2000 területekre vonatkozó részletes szabályozást tartalmazó

kormányrendelet tartalmazza. Jelenleg a jogszabály közigazgatási egyeztetése történik. A tervezet mellékletei tartalmazzák a kijelölés alapjául szolgáló közösségi jelentőségű fajok és élőhelyek listáját, valamint a kijelölt területek helyrajzi számos listáját.

A tagállamok által kijelölt Natura 2000 területek ellenőrzése az Európai Bizottság által

A különleges madárvédelmi területeket a tagállamok hirdetik ki. A megfelelő lefedettséget abban az esetben vizsgálja a Bizottság, ha panasz érkezik egy tagállamra a hiányos teljesítés kapcsán. Először többnyire informális konzultációt kezdeményeznek a Bizottság szakértői a tagállammal, majd a konzultáció kedvezőtlen kimenetele esetén, vagy nyilvánvaló mulasztás esetében formális eljárást indítanak a tagállam ellen, mely kedvezőtlen esetben az Európai Bíróságig is eljuthat.

Az élőhelyvédelmi irányelv alapján javasolt területek esetében a Bizottság szakmai szempontból az ún. biogeográfiai szemináriumok keretében saját és esetileg felkért szakértői útján fajoként és élőhelyenként megvizsgálja a javasolt területeket aszerint, hogy egy adott régió belül a területek megfelelő módon lefedik-e a régió állományát. A tagállamoknak lehetősége van az irányelv III. mellékletében meghatározott kritériumok rugalmasabb kezelésére, amennyiben az egy vagy több kiemelt jelentőségű fajnak/élőhelynek otthont adó területek a tagállam területének több, mint 5%-át teszik ki. A kijelölt területeknek a fajok és élőhelyek megfelelő reprezentativitásán túl a Natura 2000 hálózat koherenciáját is biztosítani kell. Adott esetben a Bizottság kezdeményezheti újabb területek kijelölését, melynek elmaradása a különleges madárvédelmi területeknél említett formális eljárás követhet.

A Natura 2000 területek kihirdetése utáni feladatok

A Natura 2000 területek kihirdetésétől fogva a tagállamok meghozzák a szükséges védelmi intézkedéseket. A Natura 2000 terület kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzése vagy elérése érdekében hozott intézkedéseket vagy korlátozásokat a természetvédelmi hatóság a területről készítendő kezelési tervben határozza meg.

Az Élőhelyvédelmi Irányelv egyértelműen kifejezi, hogy a Natura 2000 területek kijelölésével nem a gazdasági fejlődés leállítás, nem zárt rezervátumok létrehozása a cél, ahol minden tevékenység tiltott. A gazdálkodás bizonyos formái a területen továbbra is folytathatók, ha az összeegyeztethető a védelemmel. A védelmet kizárólag azon fajok és élőhelytípusok szempontjából kell biztosítani, amelyek alapján a területet kijelölték.

A területek védelmének megvalósítását az EU a tagállamokra bízta. Ez megvalósulhat jogszabályi tiltással, de emellett hatósági vagy a gazdálkodókkal kötött szerződéses megoldás

is alkalmazható, ha a terület kedvező természetvédelmi helyzete ezáltal is megőrizhető. A hatósági védelem esetében a Natura 2000 területeken meghatározott tevékenységekhez a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges. Ilyen lehet például a nád- és vízínövényzet levágása, növényvédőszeres felhasználása vagy bármely vadászati, halászati és turisztikai tevékenység. A gazdálkodóval kötött szerződés esetében a tulajdonos vállalja, hogy a területen a gazdálkodást a kezelési tervben foglaltak szerint végzi, például egy kaszáló esetében a kaszálást csakis a kezelési tervben meghatározott időpontokban végzi el. A védelem, szerződés útján történő érvényesítésére a többi tagországban számos példa van. Hazánkban azonban a gazdákkal való szerződéskötés feltételrendszerének kialakítása még csak most van folyamatban.

Az irányelvek a Natura 2000 területekre monitorozási és kutatási feladatokat is előírnak. A közösségi jelentőségű fajok és természetes élőhelyek védelmi helyzetének rendszeres ellenőrzése céljából azok állományát, hazai elterjedését és természetvédelmi állapotát rendszeresen ellenőrizni kell és különleges figyelmet kell fordítani a közösségi jelentőségű fajok és élőhelytípusok kutatására. Az Európában vadon élő madárfajok állományának védelméhez, kezeléséhez és hasznosításához szükséges kutatást is elő kell segíteni. A monitorozás tekintetében még nincsenek egységesített előírások és módszerek, de a hazánkban 1997 óta működő Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer keretében kidolgozott mintavételi eljárások jó alapot nyújtanak majd a Natura 2000 területek monitorozásához.

A Natura 2000 hálózat jelentős mértékben hozzá fog járulni a vidék fenntartható fejlődéséhez, a vidéki munkaerő foglalkoztatásának növelésével, alternatív jövedelemszerzési lehetőségek teremtésével, a vidék turisztikai vonzerejének növelésével, biotermékek kereskedelmével és az agrár-környezetvédelmi intézkedésekkel. A természeti értékek megőrzése és gondozása is járhat gazdasági előnyökkel, amit már Magyarországon is számos példa bizonyít.

A hálózat felállításának legnagyobb előnye, hogy Magyarország természeti értékei, egy az eddiginél magasabb szintű, európai uniós jogi védelmet kapnak, ami nagymértékben támogatja a hazai természetvédelmi törekvéseket és munkákat, elősegítve páratlanul gazdag természeti értékeink hatékonyabb védelmét.

Megjegyezendő ugyanakkor, hogy a Natura 2000 hálózat egy kiegészítő eszköz a hazai természetvédelem számára. A hálózat területei nem helyettesítik a hazai védett természeti területek rendszerét, hanem azt kiegészítik.

3. Countdown 2010

- Göteborg (2001) – az EU vállalja, hogy 2010-ig:
 - megállítja a biodiverzitás csökkenését
 - társadalmi összefogásban biztosítja a fajok sokféleségének fennmaradását
 - javítja a természetvédelem jogrendszerét
 - megismerteti a lakossággal a biodiverzitás fontosságát, hogy nagyobb összefogást eredményezzen az államok és a társadalmi csoportok között
 - kiterjeszti a természetvédelmi céllal létrejött területeket
 - minél jobban védi a fajokat és élőhelyeiket

4. Egyéb eszközök

- **EGK/3760/92** – tanácsi rendelet a halászatról, a tengeri vízi erőforrások védelméről
- **EGK/1613/89** – erdők védelme: tanácsi rendelet a légköri szennyezés elleni védelemről
- **EGK/2158/92** – tanácsi rendelet az erdők tűz elleni védelméről
- **85/337/60 EGK** – tanácsi irányelv bizonyos köz- és magánprojektek hatásainak vizsgálatáról
- **90/3131/EGK** – tanácsi irányelv a környezetre vonatkozó információhoz való hozzáférés szabadságáról: követhetővé válik a természetvédelmi jogszabályozás megvalósulása és végrehajtása, NGO-k információhoz való hozzásegítése által
- **EGK/1210/90** – tanácsi rendelet az Európai Környezeti Ügynökség és az Európai Környezeti Információs és Megfigyelő hálózat létrehozásáról – segítségével a jogszabályok megvalósulása könnyebben követhető

III. MAGYARORSZÁG

Területi védelem

- azon élőhelyek és területek jogi védelmének biztosítása, amelyek nagymértékben hozzájárulnak hazánk biológiai diverzitásához
- jogszabályok: 1996. évi LIII. törvény a **természet védelméről**,
- 1996. évi LIV. törvény az erdőről és az **erdő védelméről**
- 1996. évi LV. törvény a **vad védelméről**, a vadgazdálkodásról, a vadászatról

Faji védelem

- azon fajok jogi védelmének biztosítása, amelyek kedvezőtlen természetvédelmi helyzetűek
- jogszabályok: 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
- 13/2001. (V. 9.) KöM rendelete a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről,

valamint az Európai közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről

Helyi önkormányzati szint

Területi védelem

- olyan területek védelmének biztosítása, amelyek elsősorban helyi léptékben járulnak hozzá a biodiverzitás megőrzéséhez, elsősorban kultúrtörténeti vonatkozásuk van.
- Jogszabály: 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről, önkormányzati rendeletek
- Pl.: helyi védettségű területek

Faji védelem

- olyan fajok védelme, amelyek helyi jelentőséggel bírnak, többnyire az élőhely és területvédelmi intézkedések keretében
- Jogszabály: 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről, önkormányzati rendeletek
- Pl.: a helyi jelentőségű védett területek kijelölésén keresztül biztosított fajvédelem

Nem jogerős anyagok

Területi védelem

- természetvédelmi szempontból prioritást jelentő területek hatékony védelme a jogi eszközökön túl
- „Egy falu – egy rét” mozgalom
- „jogszabály”: útmutatók, tájékoztató füzetek, helyi akciók

Faji védelem

- egy globális hálózaton keresztül biztosítani a veszélyeztetett madarak élőhelyeit.
- A kijelölés objektív, az egész világon egységesen alkalmazható, tudományos szempontok alapján
- Pl.: Kis-Balaton IBA terület, Börzsöny IBA terület, Különleges IBA területek – Endemic Bird Areas (EBA), Globally Important Bird Area (GIBA)
- „jogszabály”: nem jogszabály, hanem szakmai civil kezdeményezés a BirdLife International koordinálásában

Táji védelem

- természetvédelmi szempontból figyelemre méltó fajok hatékony védelme a jogi eszközökön túl
- pl.: békamentő akciók a forgalmas közutak mentén, téli madáretetés, „Madárbarát Kert” mozgalom
- „jogsabály”: útmutatók, tájékoztató füzetek, helyi akciók

HAZAI TÖRKEVÉSEK

Nemzeti Biodiverzitás Platform (NBP)

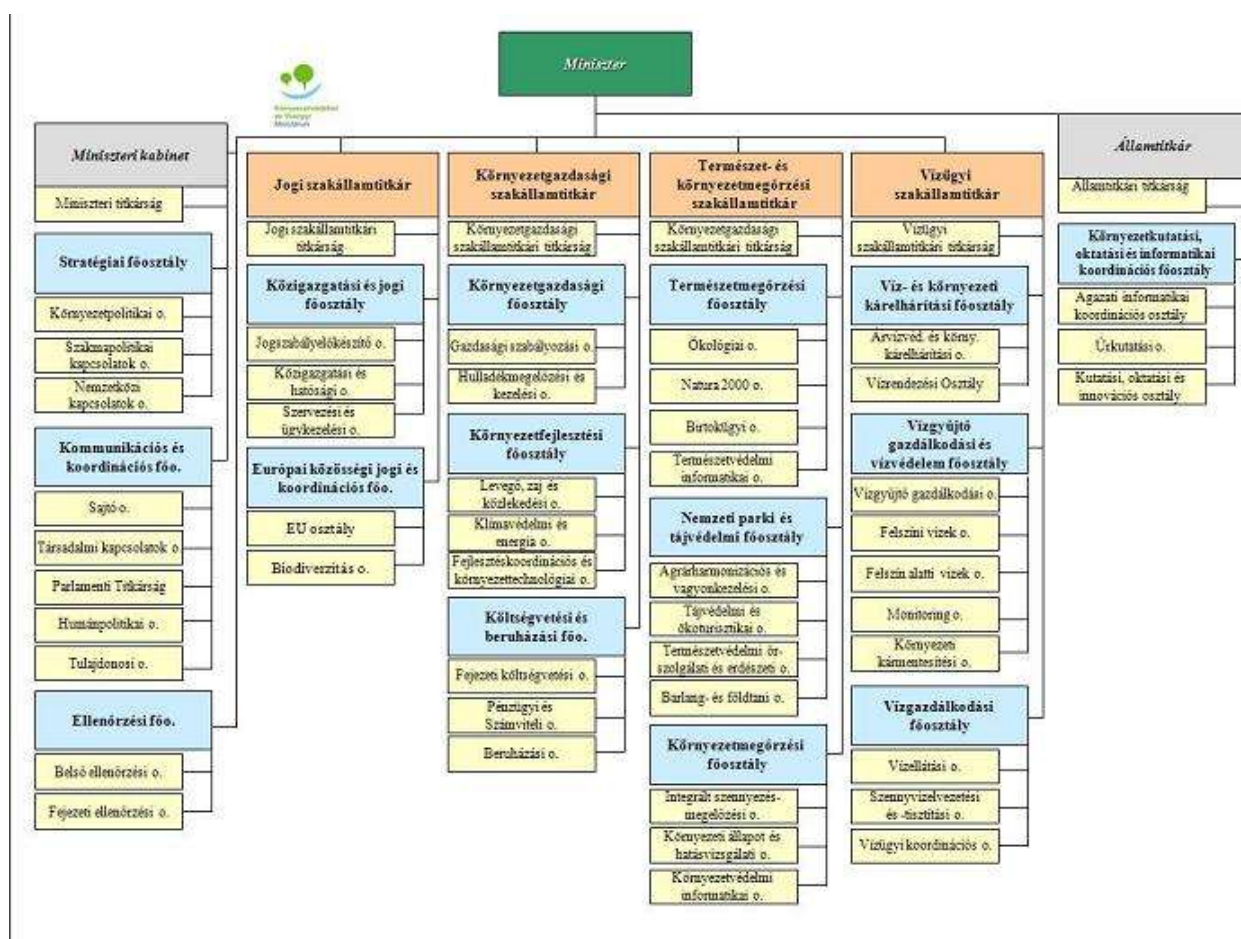
- tudósok, szakemberek fóruma, amely tudományos alapon segíti a biodiverzitás-csökkenés megállítását 2010-ig, az Európai Bizottság **göteborgi nyilatkozatának** megfelelően
- elő kívánja segíteni olyan stratégiaiilag fontos kutatások támogatását, döntések meghozatalát, amelyek a Biodiverzitás Egyezmény szellemében hozzájárulnak a biodiverzitás megőrzéséhez, helyreállításához, elemeinek fenntartható felhasználásához, a biodiverzitás-csökkenés megfékezéséhez
- az NBP az európai platformon (EPBRS) keresztül az Európai Kutatási Program (European Research Area) része

TERMÉSZETVÉDELMI SZERVEZETEK MAGYARORSZÁGON

1. Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

Magyarországon a környezet- és természetvédelmi szakterület 1988. áprilisa óta áll minisztériumi szintű irányítás alatt, ekkor jött létre az Országos Vízügyi Hivatal és az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal egyesítésével a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium.

1990 nyarán a vízügyi igazgatást különválasztották a környezetvédelemtől, és a Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztériumhoz került. Néhány hónapig Környezetvédelmi Minisztérium néven működött a tárca, majd 1990 őszén Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériumként az építésüggyel, területfejlesztéssel és műemlékvédelemmel bővült az addigi környezet- és természetvédelmi feladat- és hatásköre.

Az 1998-as kormányváltáskor az építésügyi és területfejlesztési feladatok a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumhoz, a műemlékvédelmi feladatok a

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához kerültek át, ekkor jött létre a Környezetvédelmi Minisztérium. A minisztérium 2002-ben újra átalakult: a vízügyekkel kapcsolatos feladatkör a Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztériumtól a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumhoz került.

A minisztérium a környezet- és természetvédelem, valamint a vízügy központi közigazgatási szerve. A minisztérium a környezetvédelmi, természetvédelmi, vízgazdálkodási és meteorológiai szakterületek ágazati, szakmai irányítási - szabályozási teendőit látja el. A szakterületi politikák kialakítása, a kormányzati munkához kapcsolódó tennivalók és az egyre szerteágazóbb nemzetközi együttműködés folytatása szintén a tárca feladata. A minisztérium területi szervezetei – a környezetvédelmi felügyelőségek és vízügyi felügyelőségek, nemzeti park igazgatóságok – elsőfokú hatósági feladatokat látnak el. A másodfokú környezetvédelmi és természetvédelmi hatóság szerepét az Országos Környezet- és Vízügyi Főfelügyelőség tölti be.

2. Magyar madártani Egyesület

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesületet (MME) 1974-ben hozta létre 200 alapító tag. Az MME politikától független társadalmi szervezet, amelynek fő célja a természet - ezen belül elsősorban a madarak - védelmének társadalmi támogatása.

Az egyesület céljai elérése érdekében elősegíti a természeti értékek és a természetvédelem célkitűzéseinek megismerését, népszerűsítését. Növeli a természetvédelem támogatóinak körét, aktívan részt vesz az ifjúság természetvédő szemléletének kialakításában, természetvédelmi kutatásokat és védelmi programokat szervez és hajt végre, szaktanácsadással segíti az állami és önkormányzati szervek, valamint a gazdálkodó és társadalmi szervezetek természetvédő tevékenységét, együttműködik más nemzeti és nemzetközi természetvédelmi szervezetekkel a Föld biológiai sokféleségének megőrzése érdekében.

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Kelet-Európa legnagyobb társadalmi természetvédelmi szervezete. Nem véletlen, hogy egy ilyen nagyságú természetvédelmi szervezet Magyarországon alakult ki, hiszen a madárvédelemnek, természetvédelemnek komoly gyökerei vannak hazánkban. Napjainkban 6800 tagdíjfizető tag segíti munkánkat, azonban minden eddig belépett tagot (28000 fő) nyilvántartunk.

Az MME tagjai 32 területi szervezet és 5 szakosztály (ragadozómadár-védelmi, vízimadár-védelmi, hüllő- és kételtűvédő, gyűrűző- és vonuláskutató, valamint lepke- és szitakötővédő) keretében tevékenykednek országszerte. Minden megyében működik egy

aktív madártani csoport. Központi szervezésű programjaink is az ország minden területét érintik.

Egy Szonda Ipsos felmérés szerint a felnőtt lakosság 68%-a hallott már egyesületünkéről, 86% támogatja a természetvédelem ügyét. A társadalom érdeklődését jól jelzik akcióink sikerei. Az európai szinten megrendezésre kerülő Madármegfigyelő Napon 2001-ben hazánk a helyszínek és a megfigyelt madarak számát tekintve az első, a résztvevők számát tekintve a második helyen végzett az európai országok között. Az 1%-os felajánlás tekintetében minden évben kiemelkedően a legmagasabb összeget kaptuk a környezet- és természetvédelmi szervezetek közül.

Népszerű programok

A gyerekek részére szervezett Madarász Suli, a védett madárfajok (túzok, fehér gólya, ragadozó madarak) védelmét célzó programjaink népszerűek. Számos önkéntes bevonásával valósulnak meg, felkeltik a sajtó és a társadalom érdeklődését. Sokan kapcsolódnak be a gyakorlati madárvédelmi tevékenységbe, számosan érdeklődnek pl. a kerti madárvédelmi teendők iránt. Az egyesületi tagság a legkülönbözőbb programokban vehet részt. Központi szervezésű programokról, eseményekről és más fontos akciókról az általunk kiadott természetvédelmi folyóiratból: a Madártávlatból értesülhetnek. A helyi programokról a helyi csoportok nyújtanak tájékoztatást.

Nemzetközi kapcsolatok

Az MME a BirdLife International magyarországi partnere. A BirdLife International - amelyet 1922-ben Nemzetközi Madárvédelmi Tanács (ICBP) néven alapította - a legrégebbi nemzetközi természetvédelmi szervezet, több milliós tagsággal rendelkezik. Kiemelkedően jó kapcsolatot ápolunk a kelet- és közép-európai szervezetekkel, valamint a svájci, német és angol egyesületekkel.

Tevékenység: faj- és területvédelem

1. Fajvédelem

A biológiai sokféleség megőrzésére irányuló tevékenységén belül az MME azokat a fajokat kezeli kiemelten, amelyek világszerte, Európában vagy Magyarországon veszélyeztetettek, illetve eredményes védelmük csak a védett területeken - szétszórt elterjedésük miatt - nem biztosítható.

Célok

- Fajvédelmi programjaink legfontosabb célja, hogy hozzájáruljanak a veszélyeztetett madárfajok állományának stabilizálásához, növeléséhez. Regionális hálózat révén segítik a helyi szinten ritka, veszélyeztetett fajok védelmét is.
- Fajvédelmi tevékenység - lehetőség szerint a többi érdekelttel közös - fajvédelmi tervek alapján. Ezek tartalmazzák a kutatástól az aktív védelmi intézkedéseken keresztül az élőhely megőrzéséig terjedő szükséges tennivalókat a vonatkozó nemzetközi terv ajánlásaival összhangban.

- A hazai madártani kutatások fejlesztése és részvétel tudományos fórumainak működtetésében. Konzervációbiológiai, valamint a hazai és a nemzetközi szinten elismert madártani kutatások támogatása.
- A tagság széles körének bevonásával nyomon követni a világszerte, Európában vagy hazánkban veszélyeztetett, illetve a gyakori fajok állományait.
- A Madárgyűrűző központ működtetése.
- Monitoring központ működtetése.

2. Területvédelem

Az MME a biodiverzitás megőrzésének érdekében kiemelten foglalkozik egyes területek és az élőhelyek védelmével. Területvédelmi tevékenysége során elsősorban a **Fontos Madárélőhelyeken** (Important Bird Areas, IBA) fejt ki a tevékenységét. Élőhelyvédelmi munkájában a helyi, nem védett, kis kiterjedésű, de természetvédelmi szempontból értékes és fontos élőhelyekkel kíván foglalkozni.

Célok:

- Országosan szervezett tevékenység hangsúlyát elsősorban a nem védett területekre helyezik át.
- A területhez nem köthető védett fajok felmérése, értékes élőhelyek felderítése, védelmük kezdeményezése
- Regionális szinten együttműködés a helyi védett területeket kezelő hatóságokkal, önkormányzatokkal.
- Kezelési tervek kidolgozása az egyesülethez kötődő területek esetében.
- Fontos madárélőhelyek (IBA) védelme.

3. Emberközpontúság

A madarak kitűnő eszközei a természetvédelmi szemléletformálásnak, ezáltal a természetvédelem társadalmi támogatottságának növelését is segíthetik.

Célok:

- A madár- és természetvédelem fontosságának, hazai és nemzetközi jelentőségének megismertetése, a társadalom természetvédelmi elkötelezettségének és a döntéshozók természetvédelem iránt érzett felelősségének növelése.
- Folyamatosan növelni az egyesületet támogató és a madárvédelmi munkában közreműködő tagságát, ezáltal fokozni a természetvédelmi munka hatékonyságát.

- Olyan szervezet kiépítése, mely a stratégiában megfogalmazott célok elérése érdekében a leghatékosabban hasznosítja erőforrásait
- A kiegyensúlyozott működés gazdasági alapjainak megteremtése és fenntartása .

Fajvédelmi tervek és programok

A természetvédelemben nemzetközi gyakorlattá vált, hogy meghatározzák az egyes állatfajok védelmi helyzetét, és ennek figyelembevételével készítik el a védelmi terveket. A védelmi helyzet meghatározásánál az állomány nagyságát és változásának irányát illetve mértékét veszik figyelembe.

E két tényező alapján a nemzetközi gyakorlatban az egyes fajokat a következő kategóriákba szokták sorolni:

- Veszélyeztetett,
- sebezhető,
- csökkenő,
- ritka,
- védelemtől függő - együttesen kedvezőtlen védelmi helyzetű
- biztos állományú fajok.

A Magyarországon rendszeresen fészkelő 196 madárfaj közül 75 tartozik a kedvezőtlen védelmi helyzetűek közé, míg 121 faj biztos állományúnak mondható.

Magyarországi állományának nagysága és annak változása - csökkenésének mértéke - alapján 13 faj tekinthető veszélyeztetettnek. Ezek a következők: *törpesas, császármadár, haris, székicsér, széki lile, fehérszárnyú szerkő, uhu, szalakóta, szikipacsirta, vízirigó, nagy fülemüle, kövirigó, kerti sármány*.

További 15 faj sorolható a sebezhető, 17 a csökkenő, és 24 az ún. ritka kategóriába (a közelmúltban újonnan megtelepedett fajok nélkül). 5 faj sorolható az ún. védelemtől függő kategóriába, (*fekete és fehér gólya, rétisas, parlagi sas és kerecsensólyom*).

Monitoring

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület 1974-es megalakulása óta foglalkozik a madárfajok állományváltozásainak nyomon követésével. A 90-es évek elejétől az állományfelmérések szervezési feladatait és a gyűjtött adatok kezelését, számítógépes feldolgozását az MME Monitoring Központja és a területi koordinátorok végzik.

A természetvédelem egyik legfontosabb feladata a veszélyeztetett fajok és élőhelyeik védelme, a napjainkban sokszor emlegetett biodiverzitás megőrzése. A magyarországi

élőhelyek és élőlénycsoportok állapotának és állományváltozásainak hosszú távú nyomon követésére szolgál a 90-es évek elején létrehozott Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer (NBMR). A NBMR kidolgozásában, a madarakkal foglalkozó részeknél, jelentős szerepet játszottak az MME szakemberei, és a program megvalósíthatóságában nélkülözhetetlen egyesületünk aktív tagsága.

MMM - Mindennapi madaraink monitoringja

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Monitoring Központja 1998-tól új felmérő programot indított a gyakori, jól ismert fészkelő madaraink állományában bekövetkezett változások hosszú távú nyomon követésére. A program elindításának előzménye, hogy az Európai Madárszámlálási Tanács (EBCC) egy olyan egységes módszer szerinti felmérőprogramot szeretne elindítani Európában, amellyel hatékonyan lehet követni a főbb élőhelytípusokban végbemenő változásokat, az ott fészkelő madárállományok alapján. E módszer kidolgozására az EBCC vezetősége Magyarországot kérte fel. A programban véletlenszerűen sorsoljuk ki a 2,5x2,5 km nagyságú területeket, amelyen a felmérőknek három alkalommal kell elvégezniük a számlálást. Fontos, hogy a gyakori, mindennapjainkban látható madarakat is elegendő ismerni ahhoz, hogy a számlálásokat valaki sikerrel elvégezze. A program sikere érdekében lényeges, hogy az ország minél nagyobb területére kiterjedően tudjuk a munkát elvégezni.

RTM - Ritka és telepesen fészkelő madárfajok monitoring programja

A program elsődleges célja a Magyarországon fészkelő ritka, veszélyeztetett madárfajok, illetve a telepesen fészkelő fajok állományának becslése, a változások évről évre történő nyomon követése. Mivel ezen fajok állományának jelentős része a nemzetközi jelentőségű madárélőhelyeken, az úgynevezett IBA (Important Bird Areas)-területeken található, ezért a program elsősorban ezekre a területekre koncentrál. Ezek az állományadatok nélkülözhetetlenek a természetvédelem számára, a veszélyeztetett fajok és élőhelyeik védelme pedig nemzetközi kötelezettség is, amelyhez ugyancsak a lehető legpontosabb adatokra van szükség. A felmérés alapegysége a 2,5x2,5 km-es UTM négyzet. Egy felmérő több négyzetet is elvállalhat, azonban lényeges, hogy ugyanazokon a négyzeteken ugyanaz a megfigyelő végezze több éven át az állománybecsléseket, lehetőleg változatlan módszerrel. Az alkalmazott módszer az egyes fajcsoportok esetében változó, általában azonban az úgynevezett territórium-térképezést használjuk. Ennek lényege, hogy minden egyes terepnapon külön térképvázlatra rögzítjük a fajok adatait és az észlelések

pontos helyét, majd ezeket a fészkelési időszak végén összesítjük. Az egyes territóriumokat a költésre utaló viselkedést mutató egyedek térbeli és időbeli tömörülése alapján különítjük el.

A tűzok és az élőhelyének védelme

A tűzok (*Otis tarda*) a mérsékeltövi füves puszták és a helyükön kialakított mezőgazdasági területek lakója. Európa legnagyobb testsúlyú röpképes madara. Elterjedése a XVIII. században még a Brit-szigetekig terjedt, majd fokozatos csökkenéssel visszaszorult az Ibériai-félszigetre, Közép-Európába és a Kelet-európai síkságra.

Magyarországi állománya a II. Világháború előtti 10 - 12 000 példányról kevesebb, mint egytizedére fogyott. Napjainkban hazánk területén, a legutóbbi számlálás (2006. február, II. országos téli felmérés) adatai szerint, 1350 egyed él. A tűzokot a természetvédelmi egyezmények, listák egyöntetűen érzékeny, sérülékeny és fokozottan veszélyeztetett fajként tartják számon. **Magyarországon 1970-től fokozottan védett, eszmei értéke a legmagasabb kategóriát jelentő 1 000 000 forint.** A magyar tűzokállomány, úgy is mint az egyesület címermadarának védelme, európai jelentőségű feladatunk.

Az elmúlt évtizedek állományváltozási tendenciái egyértelműen bebizonyították, hogy a tűzokállomány megőrzésére, megerősítésére a passzív védelem nem elegendő. Ezért kerültek előtérbe az aktív, faj és élőhelye interakcióban gondolkodó, védelmi technikák, szemléletmód.

Az MME kötelességének tekinti az 1989-ben indult, kiemelt jelentőségű program folytonosságának biztosítását. A védelem érdekében az elmúlt több mint másfél évtizedben olyan módszerek dolgozunk ki, melyek alkalmazásával a faj védelme és a mezőgazdasági tevékenység összhangba hozható. Munkánk során nem csak a faj terepi védelmében értünk el jelentős eredményeket, de a védett területek bővítésében, Érzékeny Természeti Területek és a Natura 2000 területek kijelölésében is kivettük a részünket. A program aktív tagja a Magyar Tűzokvédelmi Munkacsoportnak.

Legfontosabb tevékenységeink a következők:

- **Működési területeinken** (Hevesi-sík, Borsodi mezőség, Bihari-sík - hozzávetőlegesen 150 ezer hektár) **az állományok folyamatos monitorozása.**
- **Gazdálkodók, vadászok, a lakosság felvilágosítása, ismeretterjesztés és szemléletformálás**
- **Fészekvédelem, veszélyeztetett fészekaljak mentése** (1994-től számítva működési területeinken közel 300 fészekalj került elő, ezek harmadánál sikerült a madarak sikeres költését biztosítani)
- **Predátor monitoring**
- **Téli elhullás mérséklése, a telelés feltételeinek javítása** (repcevetések támogatása a Syngenta Seeds Kft.-
www.vetomag.com - segítségével és egyéb források felhasználásával, hótakarítás).
- **Kutatás** (élőhely-használat, viselkedés-ökológia, migráció, új védelmi technológiák tesztelése, bevezetése)
- **Szakértői, szaktanácsadói tevékenység**
- **Sajtómegjelenés, tájékoztatás**
- **Természetvédelem törvényalkotói munkájának szakmai támogatása** (NAKP, NATURA 2000)
- **Nemzetközi projektekben való részvétel**
- **Regionális civil lobbizás, állami természetvédelem támogatása** (erdősítések, autópálya, energiafű, egyes gazdálkodási formák természetkárosító tevékenysége)
- **Önkéntesek szervezése és bevonása a tűzokvédelem egyes fázisaiba** (fészek kifigyelés és őrzés, szinkronszámlálások)

Jelenleg a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Tűzokvédelmi Programja a **"Tűzok védelme Magyarországon"** elnevezésű LIFE NATURE (LIFE04/NAT/HU/000109) projekt keretében működik, mint annak egyik

partnere. A 2004 decemberében indult projekt keretében munkatársaink a fentiekben felsoroltak szerint végzik munkájukat. A projekttel kapcsolatos információkért látogassa meg annak hivatalos honlapját

Ragadozómadár-védelem

Az emberek képzeletét az idők során mindig foglalkoztatták a madarak. Különösen nagy szerepet kaptak a különböző kultúrákban a tekintélyt parancsoló, nemes megjelenésű ragadozó madarak - az erő, a küzdelem képviselői.

A ragadozómadár-védelmi program az MME 1975-ben indított, kiemelt jelentőségű tevékenysége, amely elsősorban a kerecsensólyom és a parlagi sas védelmét célozza meg, de az egyesület munkaterveinek, védelmi programjainak megfelelően a Ragadozómadár-védelmi Szakosztály kiemelkedő figyelmet fordít az uhu, kék vércse, a rétisas és a fekete gólya, hamvas rétihéja védelmére is. A szakosztály a munkatervében az alábbi feladatokat fogalmazta meg:

I. Fajok védelmével kapcsolatos feladatok

1. A világszerte veszélyeztetett parlagi sas állományának növelése
2. Az Európában veszélyeztetett rétisas állomány növelése
3. Az Európában veszélyeztetett kerecsensólyom állományának növelése
4. Az Európában veszélyeztetett kék vércse állomány megőrzése
5. Az Európában/Világviszonylatban veszélyeztetett békászó sas magyarországi állományának védelme
6. A Magyarországon veszélyeztetett uhu állományának megőrzése
7. A Magyarországon veszélyeztetett gyöngybagoly állomány védelme
8. Fekete gólya állomány felmérése, védelme

II. Területi munka

1. Mintaterületeken folyamatos állományfelmérés

III. Speciális feladatok

1. Középfeszültségű tartóoszlopok szigetelése
2. Új szabvány bevezetése
3. Részvétel a legfontosabb madárelőhelyek programban
4. Részvétel MME Monitoring tevékenységében
5. Kékes rétihéja éjszakázó helyek védelme
6. Kis héja hazai fészkelési viszonyainak feltárása
7. Ragadozó madarak védettségének népszerűsítése
8. Kutatási-etikai szabályzat kidolgozása
9. Legfontosabb élőhelyek integrálása a Környezetileg Érzékeny Területek rendszerébe

Középfeszültségű oszlopok szigetelése

Napjainkban a madárvilág számára az élőhely beszűküléssel párhuzamosan legjelentősebb veszélyforrás a 20 kV-os középfeszültségű szabad légvezetékes tartóoszlop jelenti. Ha a madár az oszlop úgynevezett kereszttartó vasára rászáll - melyre a porcelánszigetelők vannak rögzítve-, és közben szárnyával hozzáér a vezetékhez, rövidzárlat következtében áramütéstől elpusztul. Hazánk területén közel egymillió hasonló oszlop üzemel, közülük 100,000 fontos madár élőhelyeken található és ezek az igazán veszélyesek. Kidolgoztunk egy speciális szigetelőpapucst, ami a kereszttartó vasat felülről szigeteli, így ha rászáll a madár nem éri áramütés. Az Elektromos Művek Rt. szakemberei szakvéleményük alapján elsősorban karbantartás esetén helyezik ki a szigetelőket, így jelentős költséget takarítunk meg. Programunknak két fő iránya van, egyrészt a széleskörű kutatómunkánk során felderített legveszélyesebb oszlopok szigetelése, másrészt egy olyan szabvány módosítás kezdeményezése, ami biztosítaná a környezetbarát megoldást.

3. Magyar Természetvédők Szövetsége – Föld Barátai Magyarország

A Magyar Természetvédők Szövetsége (MTVSZ) több, mint 100 hazai környezet- és természetvédő szervezet közössége, fő célja a természet egészének a védelme és a fenntartható fejlődés elősegítése.

Az 1989-ban alapított Szövetség tagjai Magyarország minden megyéjében jelen vannak és küzdenek természeti értékeink megóvásáért, a környezeti terhelések megelőzéséért. Nemzetközi szervezetekkel, kiemelten a Föld Barátai hálózattal együttműködve hangsúlyos szerepet játszunk Európa és a világ környezetvédelmi civil összefogásaiban.

Az MTVSZ elveiben radikális szervezet: a környezeti problémák okaira akarjuk ráirányítani a döntéshozók és az állampolgárok figyelmét közösségi akciókkal, hiteles szakmai rendezvényekkel, megalapozott tanulmányokkal és kiadványokkal, célzott lobbitevékenységgel.

Kampányaikban kiemelkedő figyelmet fordítanak az éghajlatváltozás hatásainak mérséklésére, a fenntarthatósági szempontok integrálására a szakpolitikákba, a génmódosításmentes és természetbarát mezőgazdaság támogatására, a káros infrastruktúra és ipari beruházások elleni fellépésekre, a környezetpusztító óriás cégek és bankok leleplezésére, a polgárok és kiemelten az ifjúság környezeti oktatására és nevelésére.

Természetvédelem

2002. január 12-én megalakult Természetvédelmi Munkacsoport célja, hogy a hasonló témakörben dolgozó szervezeteket, programokat, szakembereket összekapcsolja, közös programok, projektek, közös állásfoglalások kidolgozását elősegítse.

A Munkacsoport kiemelt figyelmet kíván szentelni az EU csatlakozás természetvédelmi vonatkozásainak, ezen belül is a Natura 2000 rendszerének. Cél, hogy megismertessék a természetvédő szervezetekkel a Natura 2000-hez kapcsolódó feladatokat, a folyamat hazai állását. Fontosnak tartják a különböző érdekcsoportok (lakosság, gazdálkodók, stb.) bevonását a területek kijelölési folyamatába, hogy világos képet kapjanak a Natura 2000-ről. A Natura 2000 program keretén belül együttműködünk a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesülettel, a WWF Magyarországgal és a CEEWEB-bel.

Társszervezetek - Nemzetközi kapcsolatok

A Szövetség nemzetközi kapcsolatai kiterjedtek. A szervezet tagja a Föld Barátainak (Friends of the Earth), a Természetvédelmi Uniónak (IUCN), az Európai Környezetvédelmi

Irodának (EEB), a Közép- és Kelet Európai Bankfigyelő Hálózatnak (CEE Bankwatch) és a Közép-Kelet-Európai Biodiverzitás Munkacsoportnak (CEEWEB).

Föld Barátai Európa - Friends of the Earth Europe

A Föld Barátai nemzetközi szervezetének európai tagja, melynek minden európai országból egy - általában országos jelentőségű - tagszervezete lehet. Magyarországi tagja a Magyar Természetvédők Szövetsége. A szervezet kiemelt figyelmet szentel a fenntartható fejlődés megvalósításának, de tevékenységi körében foglalkozik a csatlakozás környezet- és természetvédelmi következményeivel is. Nevükhöz fűződik az Environmental Space címet viselő koncepció. A szervezetnek komoly kapcsolatai vannak brüsszeli illetékesekkel.

Európai Környezetvédelmi Iroda - European Environmental Bureau

Az Irodát 1974-ben hozták létre Brüsszelben, hogy tagjai számára figyelemmel kísérje, illetve reagáljon az Európai Unió környezetvédelmi politikájára. Jelenleg 24 országban 140 helyi, nemzeti és nemzetközi szervezetet tömörít. Magyarországi tagszervezete a CEEWEB, az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, a Levegő Munkacsoport, a Hulladék Munkaszövetség, valamint a Magyar Természetvédők Szövetsége. A szervezet célja az európai környezet védelme, javítása, valamint a társadalmi részvétel biztosítása. Az Iroda információs szolgálatot működtet, kilenc munkacsoportja van, az EU menetrendjében szereplő kérdésekkel kapcsolatban állásfoglalást készít, valamint képviseli tagszervezeteit az Európai Bizottsággal, az Európai Parlamenttel, és a Tanáccsal folytatott megbeszélései során. Együttműködésük fő területe az Európai Unió környezetpolitikája.

Közép- és Kelet-Európai Munkacsoport a Biodiverzitás Megőrzéséért - Central and East European Working Group for the Enhancement of Biodiversity

A CEEWEB (Central and East European Working Group for the Enhancement of Biodiversity, Közép- és Kelet-Európai Munkacsoport a Biodiverzitás Megőrzéséért) a régióban természetvédelemmel foglalkozó civil szervezetek nemzetközi hálózata.

A Közép-Kelet-Európai Bankfigyelő Hálózat célja, hogy megelőzze a nemzetközi pénzügyi támogatások környezetileg és szociálisan káros hatásait, valamint támogassa az alternatív megoldásokat és a társadalmi részvétel erősítését.

Az 1995-ben alakult KKE Bankfigyelő hálózat egy nemzetközi civil szervezet, melynek jelenleg Közép- Kelet Európából és a Balkánról 12 országból vannak tagjai (Bulgária, Belorusszia, Csehország, Észtország, Grúzia, Magyarország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Lengyelország, Szlovákia, Ukrajna). A hálózat alapvető célja, hogy ellenőrizze a nemzetközi pénzügyi intézmények (pl.: Európai Beruházási Bank, EBRD) tevékenységét a régióban és hogy megfelelő alternatívát kínáljon. A Magyar Természetvédők Szövetsége 2003-tól működik együtt a Bankfigyelő Hálózattal.

Együttműködésük fő területe a regionális politika, uniós források és a nemzetközi pénzügyi intézmények tevékenységének környezeti hatásai.

Fenntartható fejlődés és környezetpolitika

Legfontosabb célkitűzésük, hogy a hazai környezetpolitika prioritásává a fenntartható fejlődés megvalósítására való törekvés váljon. A fenntarthatóság szempontjai épüljenek be a különböző szakpolitikákba és az emberek mindennapi életébe. Ennek érdekében veszünk részt a hazai és nemzetközi környezetpolitika befolyásolásában.

Vidékfejlesztés és mezőgazdaság

Hazánk területének több mint 80%-án valamilyen mezőgazdasági tevékenység folyik. Természeti értékeink egy jelentős része kötődik a mezőgazdasági területekhez, amelyek megőrzéséhez elengedhetetlen a tájba illő, természetkímélő gazdálkodás folytatása. Sajnos nálunk még mindig túlsúlyban van a nagyüzemi módszereket alkalmazó, erőforrási-intenzív mezőgazdaság, annak ellenére, hogy az Európai Unió a Közös Agrárpolitikája éppen ennek az ellenkezőjét szorgalmazza.

A mezőgazdasággal foglalkozók helyzetét, problémáit nem lehet csupán csak a mezőgazdaságon keresztül szemlélni, elengedhetetlen azokat szélesebb körben, a vidékfejlesztésbe integrálva kezelni.

A Magyar Természetvédők Szövetsége céljának tekinti a természetkímélő gazdálkodás minél szélesebb körű elterjesztését, ezért képzéseket, gazdafórumokat szerveznek, kiadványokkal segítik a környezetgazdálkodás iránt érdeklődőket. Emellett kiemelten foglalkoznak a természetkímélő gazdálkodás érdekeinek képviselésével, a készülő stratégiák, programok tervezése során szorgalmazzák a környezeti és szociális szempontok integrálását a tervezési folyamatba.

Génmanipuláció

Ipar és környezetvédelem

Napjainkra már teljesen nyilvánvalóvá - és egyre szélesebb körben elfogadottá - vált, hogy a környezetvédelemi problémák csak a különböző érdekcsoportok (pl. vállalati szféra, kormányzat, tudomány, önkormányzatok, civil szervezetek, bankok és biztosítók stb.) együttműködésével oldhatók meg. Hazánkban is voltak már kísérletek a civil szervezetek üzleti szférával történő együttműködésére, de ennek még nem igazán alakult ki gyakorlata. Ezért a Magyar Természetvédők Szövetsége, a Tisztább Termelés Magyarországi Központjával együttműködve 2000. szeptemberétől egy olyan programot dolgozott ki és kezdeményezett, amelynek célja a vállalati szféra és a civil (elsősorban zöld) szervezetek közti, szakmai alapokon nyugvó párbeszéd és együttműködés kialakítása

Éghajlatváltozás

Az MTVSZ célja a klíma-tudatosság növelése. Az éghajlatváltozás globális probléma, de a hatékony tájékoztatás, az éghajlat-tudatosságra nevelés közösségi, helyi szinten kezdődik, a közösség és közvetlen környezete bevonásával lehetséges. Ezért regionális és helyi tagszervezeteinkkel együttműködve széles körben tájékoztatják a lakosságot az éghajlatváltozás főbb kérdéseiről, és hogy mit tehetünk, hogyan vehetjük ki a részünket az éghajlatvédelemből.

Élelmiszerbiztonság

A Magyar Természetvédők Szövetsége élelmiszerbiztonsággal kapcsolatos tevékenységeinek legfőbb célja, hogy elősegítse a lakosság vásárlói tudatosságának erősödését: az élelmiszerek vásárlásánál legyen fontos szempont az, hogy hogyan, milyen körülmények között állították azt elő, helyben termelt és lehetőség szerint ökológiai gazdálkodásból származó (bio) legyen az, amit elfogyasztunk. Az ökológiai gazdálkodásból származó zöldségek, gyümölcsök nem tartalmaznak növényvédőszer-maradványokat, a feldolgozott termékben nincsenek egészségre káros színezékek, tartósítók hagyományos módon történik, és ételtani szempontból is kedvező hatásúak.

Környezeti nevelés

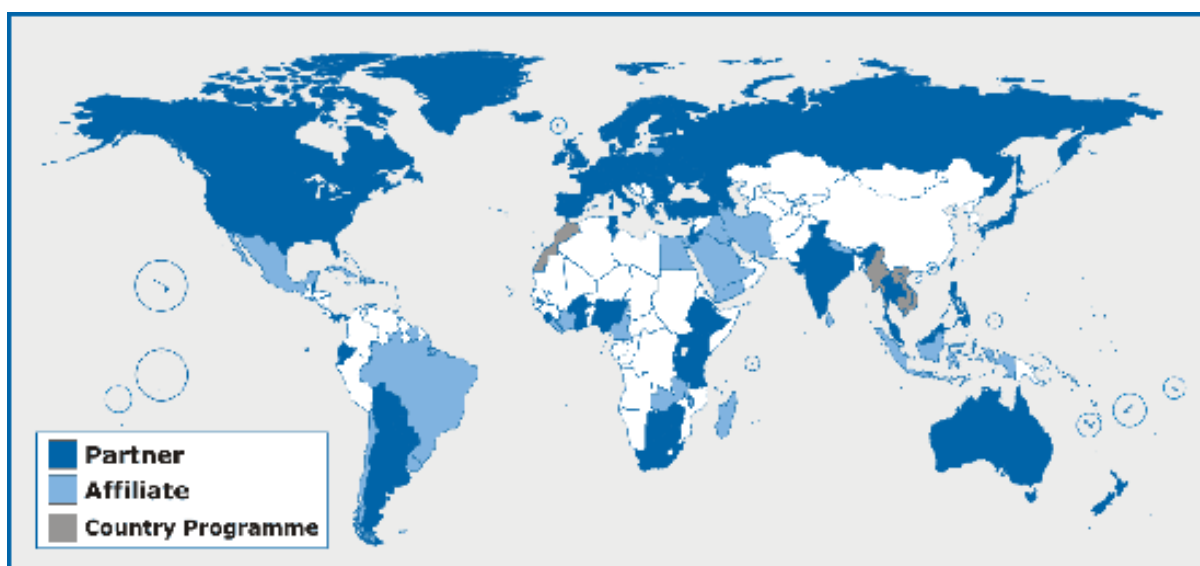
A Magyar Természetvédők Szövetsége kiemelt feladatának tekinti a környezeti nevelést minden programján belül, a lakosság összes korcsoportja számára. Az MTVSz Környezeti Nevelési Munkacsoportja az iskoláskorúak környezeti nevelését tűzte ki céljául, újszerű módszereket, melynek során a tanárok diákok közösen próbálnak tenni egy élhetőbb világért.

NEMZETKÖZI TERMÉSZETVÉDELMI SZERVEZETEK

1. ICBP – Birdlife International

- International Council for Bird Preservation → Birdlife International
Nemzetközi Madárvédelmi Tanács
- *Alapítás éve:* 1922
- *Székhelye:* Girton (UK)
- *Profil:* madárvédelem, madárkutatás, nemzetközi madártani programok
- *Mo. tagság:* alapító tag

- Több mint 4.000 természetvédelmi szervezet a tagja
- Ez több mint 2.500.000 főt jelent
- 10.000.000 támogatóval

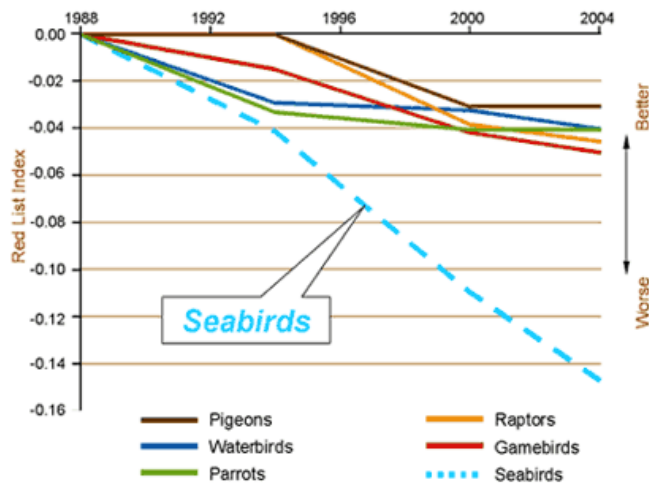
- Feladata:
 - Madárvédelem – madárfajok eltűnésének megelőzése
 - Madár élőhely-védelem
 - Biodiverzitás-védelem
 - Madárvédelem beintegrálása a fenntartható fejlődésbe

Tengeri madár-védelem

- A tengeri madár, főként az albatrosz-populáció száma globálisan csökken, az egyéb fajok számának csökkenéséhez képest gyorsabban

- Pusztulásuk oka a túlhalászat – évente 100.000 madár pusztul el ennek következtében

Red List indices for selected species-groups

Vándorló madár-védelem

- A becslések szerint az összes ismert madár 19%-a rendszeres vándorlás végez a költő- és táplálkozási helye között
- 2008-ban a vándorló madarak 11%-a került fel az IUCN Vörös Listájára mint veszélyeztetett és fokozottan veszélyeztetett faj
- Legfontosabb veszélyeztető tényező a mező-, erdő- és vadgazdálkodás, amely az élőhelyek megszűnését idézi elő
- Veszélyeztető tényező a szélturbinák, elektromos vezetékek, mezőgazdasági kemikáliák, környezetszennyezés

2. IUCN- The World Conservation Union (Természetvédelmi Világszövetség)

Az 1948-ban alapított IUCN – The World Conservation Union, azaz Természetvédelmi Világszövetség államokat, kormányzati szervezeteket és széles tevékenységű körű nem kormányzati szervezeteket egyesít sajátos együttműködési keretében.

Az IUCN segíti a kormányzatok és a környezetvédő szervezetek együttműködését - környezetvédelmi stratégiákat dolgoz ki, új ötletek megvalósíthatóságát ellenőrzi terep projektek segítségével, valamint bővíti a helyi és regionális lehetőségeket.

Az IUCN feladata befolyásolni, ösztönözni és támogatni világszerte a társadalmakat, hogy megőrizzék a természet sértetlenségét és sokféleségét, továbbá biztosítsák, hogy a természetes

CÉLKITŰZÉSEK

- A természet, és különösen a biológiai sokféleség megőrzésének biztosítása, ami a jövő megalapozásának nélkülözhetetlen tényezője.
- Annak biztosítása, hogy a föld természetes erőforrásait mindenhol bölcs, méltányos és fenntartható módon használják.
- Útmutatás az emberi közösségek fejlesztéséhez, jó minőségű és ugyanakkor a bioszféra többi összetevőjével harmóniában álló életformák irányában.

TEVÉKENYSÉGEK

A Természetvédelmi Világszövetség egyetlen összetett Programon dolgozik. A három évenként megtartott Természetvédelmi Világkongresszuson a tagok jóváhagyják a Programot, amit a központi Titkárság koordinál (a Központokban és a Regionális és Vidéki Irodákban egyaránt). A Program végrehajtásában közreműködik az IUCN Bizottságok önkéntes szakértői hálózata és tanácsadói, valamint az IUCN tagok és a velük együttműködő ügynökségek széles és egyre bővülő hálózata.

Az IUCN főbb tevékenységei:

- hasznosítja tagjainak, Bizottságainak és további szervezeteinek erejét a környezet- és **természetvédelmet szolgáló globális együttműködés** építésére;
- katalizálja a szervezet tagjai, a Titkárság
- és a Bizottság munkáját a természet és természetes erőforrások hatékonyabb védelmének érdekében a fórumot kínál a kormányzati és nem kormányzati tagoknak a globális és regionális környezet- és természetvédelmi kérdések megvitatására tudományos, oktatási, jogi, közgazdasági, társadalmi, kulturális és politikai szempontok szerint;
- kiadványai, információszolgáltatási és oktatási munkája révén hozzájárul a környezetvédelem, a hosszú távú túlélés és az emberi jólét közti kapcsolatrendszerek globális tudatosságának növeléséhez, fenntartja könyvtárát, mely az egyik legteljesebb természetvédelmi könyv- és kiadványtár a világon;
- mértékadó állásfoglalásokat ismertet a környezet- és természetvédelemről, az IUCN tagok, Bizottságok és a Titkárság szakértelme alapján;
- országos és térségi stratégiákat dolgoz ki a fenntarthatóság, építési képesség és intézményes támogatás érdekében, az
- IUCN Regionális és Területi Irodái vezetésével, kormányzatokkal és nem kormányzati szervezetekkel együttműködve; hatást gyakorol a nemzeti és nemzetközi jogi és

végrehajtási eszközökre a jövő nemzedékek környezeti jogainak biztosítása érdekében;

- aktívan

részt vesz a természet és természetes erőforrások megőrzése, valamint a méltányos és fenntartható erőforrás felhasználás szempontjából lényeges nemzetközi egyezmények előkészítésében.

Az IUCN jelenlegi tagsága

79 állam, 115 kormányzati - közigazgatási szervezet, 704 nemzeti nem kormányzati szervezet, 71 nemzetközi nem kormányzati szervezet, 36 szavazati joggal nem rendelkező társult szervezet.

A fenti 1008 tag munkáját mintegy 10 ezer szakértő is segíti. Összesen 181 ország képviselteti magát a szervezetben.

A Természetvédelmi Világszövetség tagjai:

- segítenek a Világszervezet irányelveinek és programjainak kialakításában;
- elsődleges elérésük van a Világszervezet tanácsadó és gyakorlati szolgáltatásaihoz;
- állandó ellátást kapnak kiadványokból, beszámolókból és friss információkból;
- együttműködnek a Világszervezet más tagjaival - köztük kormányzatokkal - hírleveleken keresztül, valamint találkozók, és hálózatokon, hatást gyakorolva így országos és regionális irányelvekre, tevékenységekre.

Az IUCN működési formái:

- A Természetvédelmi Világkongresszus a tagok három évenként megtartott találkozója, ahol meghatározzák a működési irányelveket és az IUCN Program alapvetéseit;
- Évente egyszer Kongresszust és találkozót tartanak, ahol
- a tagok megvitatják az éves költségvetést, a fő irányelvi kérdéseket, valamint áttekintik a Program gyakorlati megvalósítását; Bizottságok

3. IWRB - Wetlands International

- International Waterfowl and Wetlands Research Bureau → Wetlands International Nemzetközi Vízimadár és Vízi-élőhely Kutató Iroda
- *Alapítás éve:*

- *Székhelye:* Slimbridge (UK)
- *Profil:* elsősorban vízi madarak kutatása, védelmi programok kidolgozása, mesterséges szaporítás – repatriáció
Ez a szervezet kezeli a „Ramsari adatbázist”.
- *Mo. tagság:* 1965

4. Ember és Bioszféra Program (MAB - Man and Biosphere)

”A bioszféra rezervátumok azon jellegzetes szárazföldi és tengerparti ökoszisztémák, amelyek az UNESCO Ember és Bioszféra Programja (MAB) keretében nemzetközileg elismerte”

Környezetvédelmi Lexikon
(2002)

Az UNESCO, az ENSZ Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezete, 1970-ben „Man and Biosphere” (MAB), azaz "Ember és bioszféra" címmel kutatási programot indított a természeti környezet megóvásáért.

A programot 1972. június 5-én, a Stockholmban tartott, "Ember és bioszféra" címet viselő ENSZ környezetvédelmi világkonferencián szentesítették a résztvevő országok, valamint ezt a napot határozatukban a nemzetközi környezetvédelem világnapjává nyilvánították.

A program keretében ún. bioszféra rezervátumokat jelöltek ki, melyek **létesítésének fő célja a Föld nagy ökoszisztéma-típusait reprezentáló, kiemelkedően értékes területek védelme**, a rajtuk tapasztalható **emberi és természetes folyamatok megfigyelése** volt. Azonban ezek a területek nem csupán a természeti értékek konzerválását szolgálják. A program első ízben hívta fel a figyelmet arra, hogy a természeti értékek megőrzése önmagában nem elegendő, hanem további kiemelt **cél az ember és természet kapcsolatának javítása**.

Az 1995-ben Sevilla-ban megtartott Nemzetközi Bioszféra Rezervátum Konferencia kinyilvánította, hogy **a bioszféra rezervátumok a tájak, ökoszisztémák, fajok és azok genetikai sokféleségének megőrzésén kívül szolgáljanak a fenntartható fejlődés modellterületeiként** is, tehát lokális szinten segítsék elő az olyan jellegű gazdasági fejlesztést, mely biztosítja a kulturális, szociális és ökológiai javak fenntarthatóságát.

A MAB program napjainkra világméretűvé szélesedett, a Föld legkülönbözőbb pontjain 97 országban összesen 440 bioszféra rezervátumot jelöltek ki.

A bioszféra rezervátumok, mint egyes vadon élő növény- és állatfajok élőhelyei, menedékei, fontos ökológiai funkciót látnak el, és egyben jelentős szerepük van a fajok vándorlásának, terjedésének elősegítésében is, így az ökológiai hálózatok szerves részét is képezik. Az ökológiai hálózatok legfontosabb élőhelytípusait, területeit bemutató kiadványsorozat újabb füzete ezeket a különleges területeket, a hazai bioszféra rezervátumokat mutatja be.

Ma a fenntartható fejlődés, a természeti források bölcs hasznosítása ismét előtérbe került a nagy stratégiai döntések meghozatalakor. Meg kell állítanunk a biodiverzitás csökkenését 2010-ig, és el kell érünk, hogy vizeink 2015-ig jó ökológiai állapotba kerüljenek.

Tulajdonképpen „élő laboratóriumként” szolgálnak a természeti értékekkel és természeti erőforrásokkal való hosszú távon fenntartható gazdálkodás módszereinek kidolgozására, megvalósítására és bemutatására. Nagy szerepe van e célok elérésében a helyi társadalmi körülmények között jellemző hagyományos földhasználati és gazdálkodási módok és kulturális értékek fenntartásának és támogatásának.

A bioszféra rezervátumokat ugyan nem nemzetközi egyezmény hozza létre, ugyanakkor a rezervátumok céljai, kialakításuk, védelmük és fenntartásuk több más nemzetközi kezdeményezéssel van összhangban (pl. Riói egyezmény), a területeik számos esetben bizonyos nemzetközi egyezményekhez tartozó élőhelyek is egyben (pl. Ramsari- és Világörökség területek). A bioszféra rezervátumok az egyes országok védett területeinek részét is képezik (pl. nemzeti parkok, természetvédelmi területek), vagy egyidejűleg Natura 2000 területek is.

A MAB kutatási programjának négy fő kutatási iránya van:

- 1.a természetes, az emberi tevékenységgel nem v. csak nagyon kevésbé megbolygatott környezet vizsgálata;
2. a mezőgazdasági környezet kutatása;
3. az urbanizálódással és az iparosodással megbontott környezeti egyensúly vizsgálata;
4. a különböző szennyeződések (levegő, talaj, víz) vizsgálata.

A négy fő kutatási irányon belül célja:

- a természetes növény- és állatállomány megőrzése;
- a tengerek szennyeződéstől való megóvása;
- a környezetvédelem oktatása és népszerűsítése.
- törekedni kell arra, hogy a Föld meg nem újítható erőforrásai úgy legyenek kiaknázva, hogy azok az egész emberiség számára hasznosíthatók legyenek

- olyan mértékben kell csökkenteni a hőenergiák, a mérgező anyagok környezetbe való kibocsátását, hogy ne terheljék meg nem kívánatos módon a környezetet, ne haladja meg a környezet felvevőképességét
- az emberi települések, városok tervezésénél szem előtt kell tartani a környezetet károsító hatások lehető legnagyobb mértékű elkerülését

A program leszögezi, hogy a hatékony környezetvédelem csak úgy valósítható meg, ha az egyes országok terveiket koordinálják, és szükséges, hogy a különböző nemzetközi szervezetek összehangolt és hatékony szerepet tölthessenek be a környezetvédelemben.

A MAB Bizottság előtt álló közvetlen hazai feladatok:

- bioszféra rezervátumok elmaradt állapotfelmérése és az ország-jelentés elkészítése;
- részvétel az UNESCO MAB-munkájában (2005-ig tagjai vagyunk a MAB Kormányközi Bizottságának!);
- új rezervátumok létesítésének előkészítése, javaslattevés - a dokumentáció elkészítése (Szatmár-Bereg, Dráva-mente, esetleg Pannonhalma térsége). Határokon átnyúló rezervátumok kérdéskörének megvitatása, hazai és nemzetközi egyeztetése. Ez ügyekben szoros együttműködés a szakhatóságokkal, évente Koordinációs Tanács tekintse át az ügyeket;
- közreműködés a Nemzeti Parkok látogatóközpontjainak tervezésében, kulturális ill. ökoturizmus, ismeretterjesztő kiadványok készíttetése;
- rezervátum-menedzsment továbbképzése;
- a MAB Bizottság honlapjának létrehozása és karbantartása, CD-k kiadása;
- az UNESCO Elsivatagosodás-ellenes oktatóanyagának hazai ismertetése (Education Kit on Combating Desertification, ASP anyag);
- fiatal kutatók támogatása a témakörben;
- Rio, Johannesburg, a Nature 2000 nevű EU-program, a nemzeti ökológiai hálózat eredményeinek, ajánlásainak ismertetése lehetőleg széles körben (iskolai oktatás a bio-diverzifikáció témájában, itt együttműködés a fordítás és kiadás alatt lévő Világörökség KIT-tel, MUB Titkárság, KÖH Titkárság...)

A bioszféra rezervátumok 3 fő funkciója

A kidolgozott szakmai irányelveknek megfelelően minden bioszféra rezervátumnak 3 alapvető funkciónak kell megfelelnie, amelyek kölcsönösen kiegészítik és erősítik egymást.

Megőrzési funkció

A rezervátumoknak biztosítaniuk kell a kiválasztott ökoszisztémák, tájak változatosságának fennmaradását, a fajok sokféleségének és genetikai változékonyságának megőrzését.

Fejlődési funkció

A rezervátumok területén belül elő kell segíteni a helyi körülmények között megvalósítható, ökológiai, társadalmi és kulturális szempontból fenntartható gazdasági fejlődést a helyi hagyományos módszerek, tradíciók figyelembe vételével.

Kutatási és oktatási funkció

A bioszféra rezervátumok területén támogatni kell a természetvédelmi célú tudományos kutatásokat és monitorozást, valamint elő kell segíteni oktatási és ismeretterjesztési célú tevékenységeket

A bioszféra rezervátumok felépítése

Annak érdekében, hogy a bioszféra rezervátumok különböző funkciói megvalósulhassanak, a rezervátumok területén összefüggő, és egymással állandó kölcsönhatásban lévő területekből álló zónarendszert kell kialakítani, melynek részei a magterület, a védőövezet és az átmeneti övezet.

Magterület: Ezeken a területeken elsődleges a megőrzési és kutatási funkció, emberi tevékenység, akár csak a belépés is csak kivételes esetben megengedhető, mert a hazai jogszabály alapján ezek fokozottan védett területnek minősülnek. Hosszú távú védelmet nyújtanak a rajtuk élő életközösségeknek, növény- és állatfajoknak.

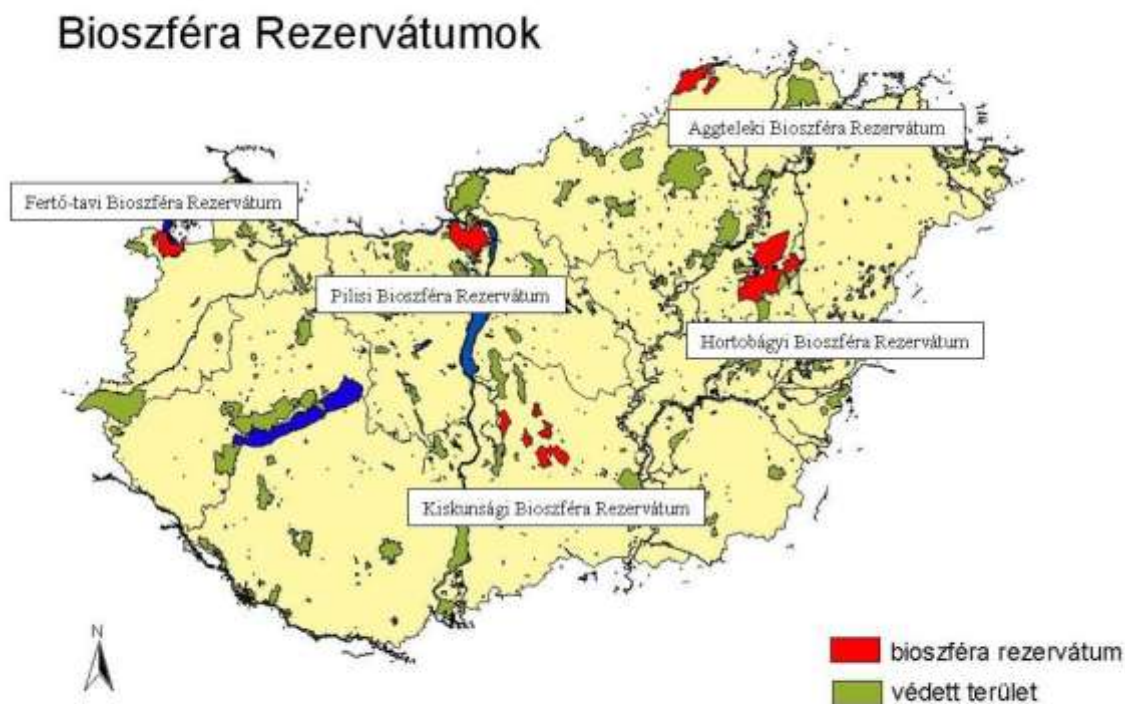
Védőövezet(puffer zóna: A védőövezetek a magterületeket veszik körül, fő feladatuk ezek védelme. Csak korlátozottan és szabályozott mértékben folyhat rajtuk emberi tevékenység, amely nem lehet ellentétes a természetvédelmi célokkal. Folytathatók például tudományos kísérletek a természetes vegetáció kezelésére, a károsodott területek helyreállítására, és ezeken a területeken fontos az oktatás és az ökoturizmus elősegítése.

Átmeneti övezet: Az átmeneti zónák a természeti erőforrások fenntartható használatának bemutató területei, rajtuk mezőgazdasági és egyéb emberi tevékenység is folyhat a helyi közösségek, a természetvédelmi szervezetek, kutatók, civil szervezetek és magánszemélyek együttműködésével.

Bioszféra rezervátumok Magyarországon

Magyarország, mint UNESCO tagország 1970-ben az elsők között csatlakozott az induló programhoz. A hazai feladatok meghatározására és irányítására megalakult a Magyar MAB Nemzeti Bizottsága a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt. Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága mellett ez a testület tevékenykedik a hazai bioszféra rezervátumokkal kapcsolatban mind a mai napig.

A MAB program nemzetközi tanácsának alakuló ülésén, 1971-ben 14 kutatási és oktatási programot határoztak meg, melyek közül konkrétan a MAB területekre a 8. projekt lett kijelölve „A természetes területek és genetikai anyaguk megőrzése” címmel. Minden bioszféra rezervátumban kijelöltek ún. „magterületeket”, amelyekben a természetes folyamatok megfigyelése folyik, ezek védelmére „puffer zónák” szolgálnak, utóbbiakat pedig „átmeneti zónák” kapcsolják a nem védett területekhez. A puffer- és átmeneti zónákban lehet tanulmányozni a humán hatások következményeit, ehhez a magterületek szolgáltatják az összehasonlítási alapot.

Magyarországon öt bioszféra rezervátum található, az Aggteleki Bioszféra Rezervátum, a Fertő-tavi Bioszféra Rezervátum, a Hortobágyi Bioszféra Rezervátum, a Kiskunsági

Bioszféra Rezervátum és a Pilisi Bioszféra Rezervátum, melyek létesítését 1979 és 1980 folyamán fogadta el az UNESCO MAB Titkársága.

A bioszféra rezervátumok területeit 10 évente felül kell vizsgálni, és az eredmények összefoglalását nemzeti jelentés formájában kell felterjeszteni az UNESCO MAB Titkársága elé. A Titkárság eldönti, hogy az adott terület megfelel-e még a bioszféra rezervátumok követelményeinek. Ez a felülvizsgálat a hazai területeket illetően utoljára 2007-ben történt meg.

A bioszféra rezervátumok kijelölése, védelme beépült a magyar jogrendbe is, biztosítva ezzel a rezervátumok jogi háttérét: A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény a következőképpen rendelkezik a bioszféra rezervátumokról:

- 29.§ (1) Nemzeti parkot, tájvédelmi körzetet, természetvédelmi területet, vagy azok meghatározott részét - ha az nemzetközileg kiemelkedő tudományos értéket képvisel - a miniszter jogszabályban, nemzetközi kötelezettségvállalásainkkal összhangban bioszféra-rezervátummá minősíthet;

- 29.§ (2) a bioszféra-rezervátumon belül a kiemelkedő természetvédelmi érték közvetlen megóvására magterületet kell kijelölni.

- 29.§ (4) E törvény erejénél fogva fokozottan védett...a bioszféra rezervátum magterülete”

A bioszféra rezervátumok szakmai felügyelete, természetvédelmi kezelése a területük által érintett 5 nemzeti park igazgatóság (Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság, Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság, Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság) hatáskörébe tartoznak

5. WWF

A WWF politikai pártoktól és világnézeti szemléletektől független társadalmi szervezet, amelynek fő célkitűzése az élővilág sokféleségének megőrzése, az erőforrások fenntartható módon történő hasznosítása és a környezetszennyezés csökkentése. Céljaink elérése érdekében világszerte és itthon is elősegítik a természeti értékek és a természetvédelem célkitűzéseinek megismertetését, népszerűsítését. Gyarapítják a természetvédelem támogatóinak körét, aktívan részt vesznek a fiatalok természetvédő szemléletének kialakításában, természetvédelmi vizsgálatokat, kutatásokat és programokat kezdeményeznek.

A WWF a világ legnagyobb civil természetvédelmi szervezete. 1961-ben alapította a kor néhány kiemelkedő természetvédelmi személyisége, többek között Sir Peter Scott, a híres

sarkkutató fia, Luc Hoffman. A szervezet emblémaállata a Kínában őshonos, kihalás szélén álló óriáspanda. Az alapításkor World Wildlife Fund néven működő szervezet a veszélyeztetett fajok védelmére indított programokat. A nyolcvanas években a WWF fölismerte, hogy a veszélyeztető tényezők fokozódása miatt már nem elegendő és nem is lehetséges az egyes fajokat elszigetelten megvédeni. Az élőhelyeken átfogó programokra volt szükség, és a környezeti politika alakítása valamint a társadalom széles körű támogatása is fontos szemponttá vált. 1986-ban az alapítvány **World Wide Fund for Nature** -re változtatta a nevét.

A WWF **három** fő célkitűzése a biológiai sokféleség megőrzése, a környezeti szennyezések csökkentése és a természeti erőforrások hosszú távon fenntartható használatának elősegítése. Ennek megfelelően a WWF tevékenységeit azokra az ökorégiókra összpontosítja, amelyek a **biológiai sokféleség megőrzése** szempontjából különösen jelentősek, vagyis az **erdőkre**, az **édesvizekre** valamint az **óceánokra és partjaikra**. Ezen kívül foglalkozik az **éghajlatváltozás** mérséklésével és következményeivel, valamint a **mérgező hatású szennyező anyagok** csökkentésével. A WWF-nek ma 96 országban van képvisellete, tagsága meghaladja a 4,7 millió főt.

Édesvizek

Globálisan a vizes élőhelyek több mint 50 százalékát lerombolták az elmúlt száz évben. Ennek következtében 1970 óta felére csökkent az édesvízi fajok populációjának létszáma. Az elmúlt 50 évben, részben az édesvízi ökoszisztémákat és környezetüket érő káros emberi beavatkozások miatt, nőtt az áradások gyakorisága és az általuk okozott károk.

A program témái:

- Folyómedrek és ökorégiók védelme

A vízi élet sokféleségének megőrzését az édesvízi élőhelyek és folyómedrek védelme garantálhatja. Ehhez azonban a politikai döntéshozók számára is nyilvánvalóvá kell tennünk, hogy elkerülhetetlen a természetes vízgazdálkodás és infrastruktúrájának kiépítése, ha fenn akarjuk tartani az egyensúlyt teremtő ökológiai folyamatokat.

- A víz fenntartható használata

Az édesvízi sokféleséget ma leginkább a mezőgazdaság, az energiafejlesztés és a hajózáfejlesztés veszélyezteti azzal, hogy szennyezi és tönkreteszi a folyómedreket és tengeri ökorégiókat. Cél meggyőzni ezen területek képviselőit a fenntartható vízhasználat nélkülözhetetlenségéről.

- Édesvízi élőhelyek védelme

Támogatják a reprezentatív édesvízi élőhelyek védelmét és megfelelő igazgatását, hogy ezeken a területeken megmaradjon a biodiverzitás.

Erdők

Az erdők a világ szárazföldi biológiai sokféleségének 2/3-a számára nyújtanak otthont, köztük olyan veszélyeztetett fajoknak, mint a gorilla, az orangutan, a tigrisek és a pandák, de említhetjük a milliányi növényfajt is. Ezek a fajokat nem megvédhetők élőhelyük védelme nélkül.

Az erdők kulcsfontosságúak az erózió megfékezésében, megakadályozzák az áradások. A Föld erdei ma válságban vannak. Bolygónk eredeti erdőborításának mára körülbelül a fele elveszett, és félő, hogy a megmaradt területek – melyeknek csupán 10%-a áll védelem alatt – jelentős részén sem fenntartható gazdálkodás folyik. További problémát jelent az illegális fakitermelés, az erdőtüzek, a gazdasági célú ültetvények és a klímaváltozás.

Globális erdőprogram céljai:

- Védelem

A világ veszélyeztetett és ökológiai szempontból legjelentősebb erdős régiói számára életképes, reprezentatív hálózatok létesítése és fenntartása 2010-re. Ez 75 millió hektár új védett erdőt jelent az általunk is jól ismert mérsékelt övi lombdöktől a mangrovéig, Lengyelországtól Madagaszkárig.

- Kezelés

A védelem alá vonás önmagában még nem elegendő. Ahhoz, hogy az erdők és az általuk biztosított biológiai sokféleség biztosan megmaradjon, több kell, minthogy nemzeti parkokat hozunk létre. Jól működő kezelési tervekre van szükség, amelyek a gazdálkodók, a helyi lakosok és a természetvédelem javát egyaránt szolgálják.

- Helyreállítás

Húsz erdős táj helyreállításán dolgoznak a világ veszélyeztetett, kivágott és leromlott erdős területein, Kelet-Afrikában (Kenya, Madagaszkár, Tanzánia), Ázsiában (India, Kína, Vietnám), a Földközi-tenger térségében (Portugália, Marokkó), Latin-Amerikában (Argentína, Brazília és Peru), és a Csendes-óceánon, Új-Kaledóniában. A erdős területek helyreállítása többet jelent, mint faültetést, hiszen az erdősítés hatására javulhat az ivóvíz minősége és megmarad a termőtalaj, mely megélhetést nyújt a helyi közösségeknek.

Óceánok, partvidékek

A Föld felszínének 71%-át óceánok borítják, és javarészt ezek határozzák meg bolygónk időjárását, és hőháztartását. Az óceánok rendkívül gazdag, több száz millió fajból

álló élővilágába tartozik a Földön valaha élt legnagyobb faj, a kékbálna és a legkisebb élő szervezetek, a planktonok is. Ezen felül a tengerek halai biztosítják az egyik legfontosabb proteinforrást több mint egy milliárd ember számára, az országok közötti kereskedelem majd 90%-át pedig hajóval végzik.

Mára azonban a túlhalászatnak, a szennyezéseknek és a tengeri élőhelyek és fajok pusztításának köszönhetően az óceánok soha nem látott veszélybe kerültek. A halászflokkok két és félszer több halat zsákmányolnak, mint amennyit a víz képes fenntarthatóan termelni. Mára a világ halászterületeinek háromnegyedét túlhalászottnak minősítették, és a halállomány minden eddiginél alacsonyabb szintre esett vissza.

A WWF tengervédelmi programjának célja megállítani a túlhalászt és kialakítani a hosszútávon fenntartható halászat feltételeit. Emellett pedig a vizeken védett területeket kívánunk létrehozni, melyek a Föld óceánjainak legalább 10%-át magukban foglalják.

Éghajlatváltozás

A klímaváltozás az egyik legkomolyabb környezeti kihívás, amivel földünknek szembe kell néznie. Sürgős fellépést kíván, ha el akarjuk hárítani a fenyegetést, amely növény és állatfajokat, értékes élőhelyeket és az emberi életet veszélyezteti.

A WWF világszerte azon dolgozik, hogy tudatosítsa a klímaváltozás okait, következményeit és a lehetséges megoldásokat. Célunk az energiatakarékos életmód és termelés elérése, valamint a jelenlegi energiaellátás és -felhasználás átalakítása a fosszilis energiahordozókról a megújuló energiaforrások felé.

Veszélyeztetett fajok

A biológusok 5 és 15 millió közé teszik a ma a Földön élő növények, állatok és mikroorganizmusok számát, melyek közül azonban a kutatók csupán 1,5m milliót jegyeztek fel és azonosítottak be. Jelenleg 300,000 növény, 4-8 millió rovar és körülbelül 50,000 gerinces (közülük nagyjából 10,000 madár és 4,000 emlős) faj ismert az ember előtt. Ma azonban növény- és állatfajok ezreit fenyegeti a kipusztulás veszélye. Az élőhelyek elvesztése, illegális kereskedelem, túlvadászat és -halászat, szennyezések, gyorsan terjedő idegenhonos fajok és a klímaváltozás hatásai veszélyeztetik a vadvilágot nap mint nap.

Épp ezért egyik legfontosabb feladat a világ fajainak és élőhelyeiknek védelmét, hiszen már a WWF 1961-es létrejöttékor a Föld **biológiai sokféleségének megőrzése volt a szervezet elsődleges célja**. Ezért fordítunk különleges figyelmet az olyan kis egyedszámú, globálisan fontos, úgynevezett zászlóshajó fajokra, mint az óriáspandák, tigrisek, tengeri teknősök, főemlősök, bálnák, afrikai és ázsiai elefántok és orrszarvúak. E különlegesen védett

fajok és élőhelyeik védelme pedig az ott élő többi faj, az egész terület, s így az ember számára is nélkülözhetetlen előnyöket jelent.

WWF Magyarország

A WWF 1986-ban kezdte meg magyarországi tevékenységét, elsőként a kelet-európai régióban, a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület ragadozómadár-védelmi programjának résztvevőjeként. A két szervezet közös erőfeszítésének eredményeként a kipusztulás szélére jutott magyarországi kerecsensólyom-állomány a nyolcvanas évek végére harmincról nyolcvan párra emelkedett.

A természetvédelmi munkák kiterjednek a vizesélőhelyek – kiemelten a folyóvízi és ártéri rendszerek – és a veszélyeztetett erdőtársulások védelmére, a fenntartható, környezetbarát mezőgazdaság és vidékfejlesztés területére, a védett és veszélyeztetett élőhelyek és fajok megóvására, a mérgező vegyi anyagokkal szembeni védelemre, a klíma védelmére és a környezettudatosság fokozására.

A HÁZIÁLLAT GÉNTARTALÉKOK SZEREPE AZ AGROBIODIVERZITÁS MEGŐRZÉSÉBEN ÉS A FENNTARTHATÓ MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉSBEN

A védett területek állattartásának fő céljai

- Génmegőrzés - háziállat géntartalék: agrobiodiverzitásban és fenntartható mezőgazdálkodásban
- tájba illő, ökológikus állattartás, megfelelés a hagyományos, külterjes és vegyes állattartási rendszerek legfontosabb szempontjainak, az állat és táj viszonyának, a génmegőrzésnek, a haszonállat-védelemnek és állatmentésnek
- a legfontosabb ősi és őshonos hasznos állatok bemutatása,
- két speciális ágazat, a legeltetési állattartás és a méhészet fő szempontjainak, a védett és érzékeny területek gazdálkodásában játszott szerepének bemutatása

Az **agrobiodiverzitás** vagy más kifejezéssel a mezőgazdaság biológiai sokfélesége a biodiverzitásnak azon része, mely valamilyen módon hozzájárul a mezőgazdasági termeléshez és az élelmiszer-előállításához. A haszonállat-géntartalékok felölelik mindazon állatfajt és -fajta továbbá ezek populációit, melyek közreműködnek a humán táplálék előállításában és a mezőgazdasági termelésben.

Az állattenyésztés hatása a mezőgazdaságra és az általános gazdasági fejlődésre általában alulértékelt. Pedig háziállataink, köztük a géntartalékok is, meghatározó szerepet játszanak az emberiség fennmaradásában. Számítások szerint, közvetlen vagy közvetett módon, a teljes lakosság élelmiszer- és mezőgazdasági eredetű szükségletének mintegy 30%-át a háziállatok szolgáltatják. Jelenleg közel kétmilliárd ember megélhetését határozza meg – legalább részben – az állattenyésztés, és mintegy 250 millió ember számára szinte kizárólag az állattenyésztés jelenti az egyetlen megélhetési forrást. Nyilvánvaló tendencia, hogy lényegesen kevesebb fajta vagy fajtakeverezést igénylő, intenzív termelési formákat vezetnek be. Következésképpen számos, különleges tulajdonságot hordozó, hagyományos helyi fajta **veszélyeztetett helyzetbe kerül** és megfelelő génmegőrzési, védelmi és hasznosítási program hiányában elvész.

A háziállatok genetikai sokféleségének kialakulása

Az emberiség legalább 12 000 éve végzi folyamatosan a különböző állatfajok háziiasítását, hasznosítását. A hasznosított (tenyésztésbe vont) fajok száma azonban elenyésző

a teljes biodiverzitás szempontjából. A jelenleg ismert mintegy 9000 madár- és 4000 emlősfajból a mezőgazdasági jelentőséggel rendelkezők száma kevesebb mint 30, a világ összes állati termék-előállításának 90%-a pedig mindössze 14 faj tenyésztéséből származik.

A házasított állatfajok fajon belüli genetikai sokféleségét a közelmúltig igen hatékonyan hasznosítottuk. Évszázadok alatt a tenyésztők és állattartók számtalan változatot hoztak létre, melynek eredményeként a háziállat-fajták száma ma 4500–5000-re tehető. A mezőgazdasági szempontból legfontosabb 14 állatfaj közül 9 (szarvasmarha, ló, szamár, sertés, juh, bivaly, kecske, tyúk és kacska) adja a fenti fajtszám túlnyomó többségét (4000 fajtát).

A géntartalékként nyilvántartott háziállat fajták veszélyeztetettségi szintjei

Az alábbi felsorolás elsősorban az egyes fajták populációmérete és a hím-, illetve nőivarú tenyészállatok száma és aránya alapján tesz kísérletet arra, hogy a géntartalékként fennmaradt **háziállat fajták veszélyeztetettségi szintjét** meghatározza. Bár sok esetben egy-egy adott populációban sajátos szempontokat is figyelembe kell vennünk, esetleg a populációméret rohamos csökkenése miatt egy több ezres létszámú populáció is veszélyhelyzetbe kerülhet, **a kategóriák** jó támpontot nyújtanak ahhoz, hogy a megőrzésre szoruló fajtákat meghatározzuk és fennmaradásuk érdekében megtegyük a szükséges intézkedéseket (ha még nem késő!).

- **Kihalt fajta:** már nincs lehetőség egy tenyészállat-populáció létrehozására, illetve sem hímivarú tenyészállat (sperma), sem nőivarú tenyészállat (petesejt), sem embrió nem maradt fenn a fajtából.
- **Kritikus helyzetű fajta:** az összes nőivarú tenyészállat száma 100-nál kevesebb vagy a hímivarú tenyészállatok száma 5 vagy annál kevesebb. Kritikus a fajta helyzete akkor is, ha a teljes populációméret kevéssel meghaladja a 100-at, de csökken, és a populációt alkotó fajtatiszta nőivarú tenyészállatok aránya 80% alatt van.
- **Veszélyeztetett helyzetű fajta:** a nőivarú tenyészállatok száma 100 és 1000 között van vagy a hímivarú tenyészállatok száma 5-nél több és legfeljebb 20. Ebbe a kategóriába soroljuk azt a fajtát is, ahol a teljes populációméret, bár alig haladja meg a 100-at, de növekszik, és a fajtatiszta nőivarú tenyészállatok aránya 80% fölött van, illetve ha a teljes populációméret kevéssel meghaladja az 1000-et, de csökken, és a fajtatiszta nőivarú tenyészállatok aránya 80% alatt van.
- **Kritikus helyzetű, fenntartott fajta; Veszélyeztetett helyzetű, fenntartott fajta:** a kategóriák azokat a kritikus, illetve veszélyeztetett helyzetű fajtákat jelölik, melyek

esetében aktív génmegőrzési program folyik tenyésztő egyesületek, termelő gazdaságok vagy kutatóhelyek keretében.

- **Nem veszélyeztetett helyzetű fajta:** a nőivarú tenyészállatok száma meghaladja az 1000-et, a hímivarú tenyészállatoké pedig a 20-at, továbbá, ha a teljes populációméret eléri az 1000-et, és a fajtatiszta nőivarú tenyészállatok aránya közel 100%, továbbá a teljes populációméret növekszik.

A háziállat-géntartalékok jelentőségét, megőrzésük szükségességét alátámasztó fontosabb szempontok

A hagyományos, helyi háziállat fajták megőrzésének szükségessége ma még talán a szakemberek számára sem minden esetben nyilvánvaló. A háziállat-génmegőrzés szükségességének legfontosabb szempontjait *Hodges (1992)* nyomán az alábbiakban foglaljuk össze:

- **Gazdaság:** Az állattenyésztés a gazdaság lényeges eleme helyi, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. Mivel a haszonállat fajták javításának, változtatásának feltétele a genetikai sokféleség megléte, a géntartalékok a ma még nem ismert gazdasági igények kielégítésének alapjául szolgálnak. Az állattenyésztési rendszerek a gazdasági feltételek szerint változnak. A hagyományos fajtákban megőrzött genetikai sokféleség forrásként szolgál a piaci igényekhez igazodó, gyors és gazdaságos változtatásokhoz. A legtöbb ország, így hazánk is rendelkezik azokkal az állatfajtákkal – alternatív genetikai alapokkal –, melyek jelenleg nem vagy csekély mértékben hasznosíthatók. A jövő állattenyésztői, termelők és fogyasztók, mindazok, akik érintettek a gazdaság fejlődésében, joggal kérhetik majd számon elődeiken azt, hogy sikerült-e megőrizniük a rugalmas gazdasági változásokhoz elengedhetetlenül szükséges genetikai forrásokat.
- **Tudomány:** A különleges tulajdonságokkal rendelkező állatfajták tudományos jelentősége vitathatatlan. A fajok, fajták, tenyészvonalak és populációk génkészlete olyan egyedi DNS szekvenciákat tartalmaz, melyek elvesztése pótolhatatlan. A DNS-ben kódolt genetikai sokféleség, a fajok, fajták és populációk sok ezer év alatt kialakult vagy tudatosan kialakított különleges tulajdonságainak megismerése, megőrzése és hasznosítása tehát egyre nagyobb jelentőségű lesz az állatnemesítés és a molekuláris genetika terén egyaránt.
- **Humán kultúra:** Az állattenyésztés évezredek óta keresztül szorosan összefonódott az emberek mindennapi életével, így a humán kultúra egyik meghatározó elemévé vált.

Ennek eredeti formában történő megőrzése – hasonlóan más, az emberi civilizáció és különböző életformák során kialakult kulturális emlékekhez –, különösen akkor, ha veszélybe kerül, nem lehet megfontolások kérdése.

- **Biodiverzitás:** A háziállatok géntartalékai a biológiai sokféleség egyenrangú alkotórészei, nem kezelhetők teljesen függetlenül a még meglévő egyéb állat- és növényfajoktól, melyek részei természeti környezetünknek. A háziállatfajták, amellet, hogy közelebbi vagy távolabbi genetikai rokonságban lehetnek a vadonélő fajokkal, a tartásmódból adódóan sok esetben más fajokkal közös étletteret használnak (legelők, erdők, természetes vizek). A biodiverzitás fogalma így felöleli az összes érintett állat- és növényfajt, beleértve a hagyományos háziállat fajtákat is. Bár a megőrzés módszerei különbözőek, némely esetben egymásnak ellentmondóak is lehetnek. Egy adott természeti környezetben előforduló állat- és növényfajok közti kapcsolatok feltárásával, a megőrzési módok összehangolt megvalósításával – ahol ez lehetséges – a biodiverzitás egységes fenntartása a cél.
- **Fenntartható fejlődés:** A háziállat géntartalékok megőrzésének elsőrendű célja hosszú távon a mezőgazdaság és ezen belül az állattenyésztés fenntartható fejlődése. Abból a tényből kell kiindulnunk, hogy a megőrzés és a fejlődés egy adott folyamat részei. A (gén)megőrzés önmagában igen szűk jelentésű abban az esetben, ha a megőrzött fajták felhasználása, gazdasági hasznosítása – bármikor következzen is be a jövőben – nem alapfeltétel. Hasonlóképpen, a hasznosítás egyedül – s erre a mai állattenyésztési gyakorlat számtalan példával szolgál – törvényszerűen a genetikai sokféleség elvesztését eredményezi.
- **Környezet:** A hagyományos háziállattartás, valamint a környezeti feltételek összhangjának fenntartása a fejlődő országok többségében még természetes, míg a fejlett országokban bizonyos régiók, természetvédelmi vagy érzékeny területek megőrzésének és helyreállításának eszközévé válik. A legeltetéses, sok esetben nomád állattartást a természetben rendelkezésre álló táplálék és víz határozza meg. A természetes flóra és fauna és az állattartás közti összefüggések, kölcsönhatások vitathatatlanok, ezért a biológiai diverzitás tanulmányozását és fenntartását célzó programok ez esetben sem nélkülözhetik a háziállat-géntartalékok bevonását.
- **Szociális szempontok:** A hagyományos állatfajták tenyésztői évtizedek óta tartó, egyre jelentősebb gazdasági kényszer hatására kénytelenek állatfajtaikat lecserélni. Sok esetben a fajtacsere hagyományos életformájuk és környezetük jelentős változásához vezet. Ahhoz, hogy a termelő saját maga és családja számára megfelelő

döntést hozhasson, mindenképpen lehetővé kell tenni számára a választás, azaz a helyi társadalmi, gazdasági és természeti környezetnek megfelelő állatfajták tartásának lehetőségét.

A génmegőrzés módszerei az állattenyésztésben

A háziállat **géntartalékok megőrzése** és védelme mindazon mezőgazdasági stratégiai, tervezési, politikai és végrehajtási tevékenység összességét jelenti, mely lehetővé teszi a háziállatok genetikai tartalékainak fennmaradását abból a célból, hogy a megőrzött fajták részt vehessenek a mezőgazdasági termelésben és élelmiszerelőállításban, a termelékenység növelésében, a jelenben és a jövőben egyaránt.

Állattenyésztési szakmai szempontok szerint a háziállat géntartalékok megőrzésében két alapvető tevékenységet különböztethetünk meg, ezek az **in situ** génmegőrzés és az **ex situ** génmegőrzés. A génmegőrzés mindkét formája elsődlegesen az erre a célra kialakított génbankokban folytatható hatékonyan. A genetikai diverzitás biztonságos, hosszú távú fenntartása érdekében az in situ és az ex situ megőrzési módszerek párhuzamos alkalmazása kívánatos.

Az **in situ** génmegőrzés mindazon tevékenység összessége, mely az élő tenyészállatok populációinak fenntartását célozza, beleértve azokat a populációkat is, melyek aktív tenyésztési programok keretében, akár fejlesztés eredményeként, akár eredeti fajtaként részei az agro-ökoszisztémának. In situ génmegőrzésnek tekintjük továbbá azt a tenyésztési tevékenységet, mely szükséges ahhoz, hogy a géntartalékok folyamatosan és hosszú távon részesei lehessenek az élelmiszer- és mezőgazdasági termelésnek. **Előnye**, hogy az állományok szakmai értékelése folyamatosan elvégezhető, az állományok jó tulajdonságai szembeötlőek, hasznosításukra nagyobb esély kínálkozik. További előnye, hogy a génmegőrzés alatt tartott állományok termékei csökkentik a megőrzés költségeit. A túrizmusból származó bevételek szintén csökkenthetik a költségeket. A genetikai terheltséggel rendelkező állományok, vonalak selejtezése kézenfekvő in situ génmegőrzés esetén. A megőrzött állományok szerepet kaphatnak az oktatásban. Sintén előnye az ezen típusú génmegőrzésnek, hogy a gyenge termőhelyi adottságú területek hasznosítása kézenfekvő az általában igénytelen régi háziállat fajtákkal, lehetőség kínálkozik nem fajtatiszta állományok rekonstruálására, a jövő nemzedéke megismerheti ősei fajtáit. Ezen állományok kontroll állatok lehetnek szelekciós kísérletekben. Az in situ génmegőrzés **hátránya**, hogy a szerény elsődleges értékmérő tulajdonságú állatok fenntartása drága, nehéz a speciális termékek számára piacot találni. A társadalmi támogatás általában könnyebben megszerezhető, mint a

termékek piacra juttatásának forrása. További hátrány, hogy a kis létszámú állományokban folyamatos a rokontenyésztettség növekedésének a veszélye, ami esetleg az állományok leromlását, olykor kipusztulását is eredményezheti. Hirtelen fellépő, ismeretlen járványok, vagy más természeti csapások tönkretelhetik a hosszú ideig gondosan őrzött állományokat.

Az *in situ* génmegőrzés helyszínei: eredeti kialakulási helyük, nagy gazdaságok, kistenyésztők, oktatási intézmények, kutató helyek, Nemzeti parkok, farmparkok.

Ex situ génmegőrzésnek tekintjük a genetikai anyag mindazon megőrzési módját, mely egyrészt az eredeti környezetükből kiragadott egyedek **in vivo** fenntartását, másrészt – egyebek mellett – spermaminták, petesejtek, embriók, sejtek, szövetek és DNS **in vitro** mélyhűtéses tárolását jelentik. Az *ex situ* fenntartás **előnye**, hogy változatlan formában több tíz (vagy száz) évre is tárolni tudjuk a géneket.

A **génbank** egy vagy több helyen kialakított olyan létesítmény, ahol a háziállat géntartalékok mintáit őrzik vagy tartják. Génbankokban élő állatok, embriók, petesejtek, sperma, DNS és egyéb minták őrizhetők.

A fenntartható hasznosítás és a génmegőrzés összefüggése az állattenyésztésben

A háziállat fajták genetikai diverzitásának génbanki fenntartása nem tekinthető e tevékenység végső céljának, sokkal inkább a végső cél elérése felé megtett első lépés. A génmegőrzés és fajtavédelem szerepe abban áll, hogy a ritka fajták által hordozott számos, különleges genetikai tulajdonság az állattartók és tenyésztők számára hozzáférhető legyen és minél hatékonyabban hasznosuljon. A fenntartható hasznosítás a biodiverzitás valamennyi komponensének olyan hasznosítási módja, mely hosszú távon sem vezethet a biodiverzitás csökkenéséhez. Az állati termékeket előállító rendszerek fenntartható fejlesztése ezen belül a ráfordítások és a termelési eredmények (input és output) olyan szintű összehangolását jelenti, mely a termelés mennyiségi növekedését, a termelékenységét és a termékminőség javítását úgy teszi lehetővé, hogy eközben az alkalmazott rendszerek és a környezet összhangja folyamatosan és hosszú távon biztosított.

A háziállat-géntartalékok fenntartható hasznosítását célzó fejlesztések és az így kialakított rendszerek működtetése során elsősorban az **alábbi szempontokat** kell figyelembe vennünk.

- Az állattenyésztés célkitűzéseinek és programjainak tervezése során a rövid és hosszú távú hatásokkal egyaránt számolni kell.
- Figyelembe kell venni a helyi lakosság – különösen a mezőgazdasági termelők és a termelők közösségei – szükségleteit és elvárásait.

- Meg kell őrizni természeti forrásainkat, beleértve a mással nem helyettesíthető genetikai tartalékainkat annak érdekében, hogy az agro-ökoszisztémák és más ökoszisztémák fenntarthatók legyenek.
- Fel kell ismernünk és értenünk kell a helyi viszonyokhoz alkalmazkodott őshonos fajták és más háziállat géntartalékok szerepét és jelentőségét.

A háziállat géntartalékok fenntartható hasznosítása és fejlesztése nem a modern és a hagyományos mezőgazdasági gyakorlat közötti versengés kérdése. Más szavakkal: a fenntarthatóság nem az őshonos fajtákat kívánja előtérbe helyezni a modern fajtákkal szemben, sokkal inkább annak az értelmezése és gyakorlati megvalósítása, hogy valamennyi háziállat géntartalék vegyen részt a biztonságos élelmiszertermelésben úgy, hogy közben a jövőbeni hasznosítás és fejlesztés lehetősége megmaradjon. A biológiai folyamatok – amennyiben azokkal megfelelően gazdálkodunk – ezt lehetővé teszik.

A háziállat géntartalékok (génforrások, alternatív genetikai alapok) fenntartásának legracionálisabb módja tehát az, ha a helyi adottságok között kialakult fajták a termelési rendszerek funkcionális részei maradnak vagy ismét azzá válnak. Ennek megvalósítása érdekében meg kell határoznunk a helyi fajták gazdasági szempontból fontos és egyéb különleges, egyedi tulajdonságait.

A háziállat fajták génmegőrzésének szervezeti alapjai Magyarországon

A magyar őshonos és egyéb veszélyeztetett háziállat fajták egy részének megőrzése évtizedek óta szervezett keretben, a szakminisztériumok irányításával, az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet (OMMI) és jogelődjei felügyeletével folyik. A program végrehajtásában az egyes fajták tenyésztő szervezetei (faj- vagy fajtaszövetségek, egyesületek) játszanak meghatározó szerepet, míg a tenyésztésben, a tenyészetek és a génbanki állományok fenntartásában nemzeti parkjaink és a hozzájuk kapcsolódó génmegőrző társaságok, továbbá egyetemek, agrárkutató intézmények és újabban több magánvállalkozás is részt vállal.

A nemzetközi hírű, magyar génmegőrzési programok alapját az állattenyésztési törvény és a kapcsolódó miniszteri rendeletek alkotják. A jelenlegi – sajnos igen csekély – pénzügyi támogatás a biológiai alapok megőrzését és fejlesztését célzó tárcaprogram részeként, illetve közvetlen OMMI támogatásként, elsősorban a fajták egyedeinek normatív támogatásán alapszik, kevésbé megoldott azonban az új génmegőrzési programok kialakításának, új fajták, fajtaváltozatok, fajtagyűjtemények támogatásának, a rendelkezésünkre álló genetikai alapok fenntartható fejlesztését elősegítő tenyésztési eljárások

kidolgozásának és bevezetésének, a génmegőrzéshez kapcsolódó oktatási, kutatási és tanácsadási tevékenység fejlesztésének kérdése. Ezek rendezése a hazai háziállat fajták genetikai diverzitásának fenntartása érdekében elengedhetetlen.

Az alábbi táblázatokban (1. táblázat) a géntartalékként, őshonossága vagy magas genetikai értéke miatt védett magyar haszonállat fajták és a 2002. évben támogatott tenyészállat létszámok szerepelnek.

1. táblázat
Magyarországon védett háziállatfajták
Forrás: 102/2001. (XII. 16.) FVM rendelet

Fajok	Fajták	Támogatott lét-szám (nőivar)
Ló	gidrán	200
	hucul	100
	magyar hidegvérű	300
	lipicai	300
	shagya arab	300
	nóniusz	300
	kisbéri félvér	300
	furioso-north-star	300
Szarvasmarha	magyar szürke	2000
Sertés	szőke, vörös, fecskehasú mangalica	1200
Juh	hortobágyi racka	3000
	gyimesi racka	1000
	cigája	1000
	cikta	500
Nyúl	magyar óriás	200
Kutya	kuvasz	200
	komondor	200
	mudi	200
	puli	200
	pumi	200
	erdélyi kopó	200
	magyar agár	200
	drótszőrű és rövidszőrű magyar vizsla	200
	sárga magyar	2200
Tyúkfélék	kendermagos magyar	2000
	fehér magyar	700
	erdélyi kopasznyakú (fekete, fehér, kendermagos)	2000
	kékesszürke	1500
Gyöngytyúk		
Lúd	fodrostollú magyar lúd	1000
Pulyka	bronzpulyka	800
	rézpulyka	600
Hal	pontyfélék	100/fajta
	tokfélék	100/fajta
	harcsa	100/fajta
	pisztráng (sebes)	100/fajta

Tájba illő állattartás

A nemzeti parkok és tájvédelmi körzetek területén mindenképp a következő szempontok szigorú figyelembe vétele szükséges:

- a táj eredeti történelmi állattartása,
- a napjainkra megmaradt hagyományok tényei és ezek erőssége,
- a védett terület előírásai (faj, fajta, géntartalék védelem, tájvédelem, környezetvédelem, természetkímélő gazdálkodás lehetőségei stb.),
- a tájban élő emberek igényei és lehetőségei, valamint a régió, az ország és az egyetemes világörökség igényei és lehetőségei.

Ősi és őshonos haszonállataink

A külterjes, vegyes gazdálkodási rendszerek ősi és őshonos haszonállatainak bemutatása előtt elkerülhetetlen **néhány alapfogalom** tisztázása (*Molnár, 1996*).

A legtöbb gazdasági állatfajta neve földrajzi helyhez (pl. podóliai, szimentáli, lapálymarhák; szánentáli, alpesi, kameruni stb. kecskék; erdélyi kopasznyakú tyúk) vagy néphez, illetve népcsoporthoz (pl. arab ló, angol telivér, belga óriás nyúl, német nemesített kecske, amerikai alpesi kecske, fodrostollú magyar lúd stb.) kötődik. A fajtaneveken kívül egyes fajtákat megkülönböztetett jelzővel látunk el. Így pl. egy néphez vagy népcsoporthoz régen hozzátartozó állatokat „**ősi**”, míg a kialakulása helyén élőt „**őshonos**” jelzővel illetjük. Ezekon kívül a „**honosodott**” fajtákat is szokás nevükben feltüntetni.

Egyes szakírók szerint például a honfoglalás előtt a doni magyarok táborában spontán mutáció útján jött létre a csigás szarvú racka juh – a mai hortobágyi racka őse. Ez a juh fajta ezért „ősi magyar juh” tekintendő, amely őshonos a kialakulás helyén a Don-medencében és meghonosodott a Kárpát-medencében. A gyimesi racka a gyimesi havasok körzetében alakult ki, ezért e fajta a Gyimesi havasokban „őshonos”. A hazánkban található „cikta”, amely a sváb betelepülőkkel került az országba, a svábok ősi juhának tekintendő, amely őshonos a kialakulása helyén Németországban, és meghonosodott Tolnában és Baranyában.

A mangalica 2 évszázada alakult ki, ezért „őshonosnak” kell tekinteni a Kárpát-medencében. Hasonlóan őshonosak voltak a szalontai, a bakonyi, a siska, a túrmezei, az ősi alföldi, a réti és a hegyi sertésfajták. Ősi magyar fajtának kell tekintenünk a magyar szürke marhát is, mert ezek az állatok őseinkkel együtt jöttek a Kárpát-medencébe.

A kecske esetében – a gyimesi rackához hasonlóan – a magyar tincsest és a magyar gatyás kecskét is őshonosnak tekintjük, amelyek a Kárpát-medencében alakultak ki.

A háziállatok azon csoportjait, amelyeket ezidáig céltudatos tenyésztőmunkával nem javítottak, ezért megtartották eredeti ősi formájukat, **parlagi** fajtáknak nevezzük. Természetesen az ősi, az őshonos és a honosult fajták között sok esetben nincs lényegi különbség, hiszen az évszázadok folyamán ősi fajták is változhattak, a régen honosult fajták a helyi viszonyokhoz alkalmazkodtak, és őshonossá váltak. A **régi, hagyományos vagy alternatív állatfajta** fogalma a fent említettek összefoglaló elnevezéseként használható, a helyben kialakult hagyományos gazdálkodás keretében hasznosított állatfajta jelöli.

Sokszor keverik a **faj** és a **fajta** fogalmát, holott ezek különböző szintű rendszertani kategóriákat jelölnek. A **faj** olyan egységes jellegű állatok csoportja, amelyeket meghatározott tulajdonságok és bélyegek határolnak el más fajoktól. A fajokat rendszerint a faji bélyegek alapján különböztetjük meg. A faji bélyegek olyan jellemvonások, amelyek öröklődnek, a faj minden egyedén megtalálhatók, de más fajhoz tartozó állatokra nem jellemzőek. A fajhoz tartozó egyedek természetes szaporodási közösséget alkotnak, és önmagukhoz hasonló, termékeny utódot hoznak létre. A legtöbb esetben a fajok jól felismerhetők, mert a faji jellegek kifejezettek pl. ló, kutya, macska, nyúl, míg másoknál a jellegek jobban elmosódnak, pl. szamár-ló, juh-kecske stb. Legismertebb háziállat fajaink a ló, a szarvasmarha, a sertés, a juh, a kecske, a tyúk, a lúd, a kutya, a macska stb.

A **fajta** olyan, többé-kevésbé egységes jellegű állatok csoportja, amelyeket meghatározott alaki, színbeli, szervműködési tulajdonságok és bélyegek különböztetnek meg a faj többi fajtáitól, és e tulajdonságaikat utódaikra át is örökítik. A fajtára jellemző tulajdonságok és bélyegek összességét fajtajellegnek nevezzük. E tulajdonságok összefoglalását tartalmazza a fajtastandard. Fajtakizáró tulajdonságok és bélyegek azok, amelyek más fajta jelenlétére utalnak. A legtöbb fajtában a külső testalkati tulajdonságok egyöntetűek, de a belső értékmérő tulajdonságokban, mint pl. a tejtermelés vagy a tejzsír %-a, igen nagy változatosságot találunk. Egészen kis állatcsoport még nem alkot fajtát. Egy-egy populáció csak akkor válhat fajtává, ha létszáma lehetővé teszi, hogy közeli rokonság nélkül szaporítható legyen, és egyedei rendelkezzenek a „fajta” fogalmában meghatározott tulajdonságokkal. Minden fajtára jellemző a céltudatos tenyésztő-munkára alapuló közös származás és az a környezet, amely a fajtára jellemző tulajdonságok fennmaradását elősegíti.

A legfontosabb ősi és őshonos haszonállataink, eredetük, kialakulásuk és lehetséges szerepüket a védett és csatlakozó területek külterjes, vegyes gazdálkodási rendszereinek fejlesztésében.

A magyar szürke szarvasmarha

Régi magyar háziállataink között a tetszetős küllemű, tekintélyes megjelenésű szürke magyar szarvasmarhát gazdasági elismerés és történelmi hagyománytisztelet terén első hely illeti.

A szürke marha egykori elterjedése, illetve az egyéb kárpát-medencei marhafajtákhoz mért aránya sem egyértelműen tisztázott. A régebbi statisztikák szerint kb. 1870-ig az ország marhaállományának közel 100%-át képezte, és csak a múlt század utolsó évtizedeitől kezdődött meg a nyugatról behozott kultúrfajták, majd a hazánkban kialakuló magyar tarka marha általi kiszorítása. Ugyanakkor bizonyított tény, hogy még a szürke marha tartás fénykorában, a XVI–XVII. században sem kizárólag ez a primigenius jellegű fajta élt az országban, hanem jelentős volt a brachyceros típusú, csíra, busa, riska stb. kistestű fajták elterjedtsége is. Hogy miért csak a szürke marha képezte a kivitelt, ennek nyilvánvalóan a hatalmas távolságokra történő hajtás fáradalmi és a húsmennyiséggel szemben támasztott követelmények adják meg a magyarázatát.

Bár az 1870. évet megelőző idők marhaállományában a szürke sohasem volt 100%-os, az kétségtelen, hogy igénytelen tartási körülményei, jó húsmínősége és kiváló igavonó volta

miatt időben nem pontosítható megjelenése óta a jelen század kezdetéig kimagaslóan övé volt a vezető szerep. A századforduló után azonban a legeltetési viszonyok megváltozása, a termelékenyebb fajták megjelenése és a gépesítés miatt igavonó szerepének érdektelenedése következtében a gyakorlati élet hallgatólagosan kipusztulásra ítélte ezt az állatot.

A második világháború éveiben már csak mintegy 8–10%-át képezte marhaállományunknak. Az állatlétszám a 60-as években érte el a mélypontot (2. táblázat), ekkor mindösszesen 200 db tehén és 6 db bika volt három állami gazdaság birtokában. Akkor állami támogatással és elhivatott szakemberek áldozatvállaló munkájával sikerült megmenteni a biztos pusztulástól.

A tudomány és a természetvédelmi gyakorlat közös álláspontja szerint alföldi szikes pusztáink növény- és állattani értékei csak megfelelő számú és fajtájú legelő állat rágásati- és trépanálása révén tarthatók fenn. A hagyományos rét- és legelőgazdálkodás és ezek a jószágok szükségesek ahhoz, hogy a jellemző sziki növénytakaságok és a szikes legelőkön élő ritka fészkelő madarak állandósuljanak hazánkban. Ezek a madarak ugyanis pusztai életközösségeink legértékesebb, máshol fel nem lelhető természeti kincsei.

2. táblázat. A szürkemarkarha állomány nagyságának alakulása 1957-2008

Év	Létszámadatok (millió nagyságrend)	
1957	25000 tehén	500 bika
1958	19000 tehén	450 bika
1960	16000 tehén	6 bika
1965	1000 tehén	9 bika
1968	390 tehén	12 bika
1980	600 tehén	25 bika
1995	2100 tehén	75 bika
2000	4100 tehén	167 bika
2008	10000 tehén	200 bika

Ezek a régi háziállatok kultúrtörténeti értékek hordozói is. Egyrészt az ember sok évszázados tenyésztői munkájának termékei, másrészt a pásztorvilág és a hozzájuk kapcsolódó néprajzi hagyományok utolsó élő emlékei. Idegenforgalmi vonzerejük és hasznosításuk is jelentős. Ma a magyar szürke marhát értékes géntartaléknak és a természetvédelmi kezelés élő eszközének tekintjük. Egyre inkább kialakulnak a géntartalékok fenntartásának nemzetközi szabályai, és remélhetjük, bármi történik is, a magyar szürke szarvasmarhát, mint nemzeti értéket a jövőben sem hagyják elpusztulni.

A világban vannak olyan tendenciák is, amelyek arra mutatnak, hogy a magyar szürke marha gazdasági jelentősége növekedni fog. A modern körülmények között élő emberiség igénye egyre inkább növekszik a természetes körülmények között termelt élelmiszerek iránt. Ez a fajta a hazai biohús előállítás „reklámállata” lehet. Ez olyan hústermelést jelent, amelynek során az egész termelés folyamatán át természetes takarmányokkal, vegyszermentesen és szigorúan előírt állategészségügyi szabályok szerint, hagyományos technológiával tartják az állatokat.

A magyar tarka szarvasmarha

A magyar tarka marha kialakításában résztvevő szarvasmarha fajták tulajdonságaiból magába olvasztotta a viszonyaink között előnyöket, s kiküszöbölte a környezet hatása alatt mindazokat, amelyek életét, elszaporodását veszélyeztették. A magyar tarka marha egyesíti magában a kultúrfajták termelőképességét és a parlagi fajták nagy ellenálló képességét.

A jó tartási körülményeket nagy termeléssel hálálja meg, de az átmeneti, mostoha viszonyok sem veszélyeztetik létét. Nagy alkalmazkodó képességével messze felülmúlja a nyugati kultúrfajtákat, termelőképességében pedig megközelíti, részben felül is múlja azokat. Átlagos tejelékenysége ugyan valamivel kisebb, mint a legjobb kultúrfajtáké, húsának minősége azonban mint vágóállat, egész Közép-Európában keresett.

A szakirodalomban gyakran hangoztatják, hogy talán nincs még a világon másik olyan fajta, amelynek kialakulásában annyiféle ősz szerepelt volna. Alapanyagát kétségtelenül a magyar földön létrejött fajták szolgáltatták, és itt a szürke marha mellett a vélnél talán sokkal jelentősebb szerep jutott még azoknak a kistestű, változatos küllemű marháknak is, amelyek fölöttébb elterjedt háztáji állatai voltak a korábbi évszázadok parasztságának. A gulyában ridegen tartott magyar szürke marha és a Kárpát-medencében valószínűleg már jóval régebben tenyésztett „ólas marha” fajták kezdetben egymással, majd később a bevándorló telepések marháival, a XIX. századtól pedig a belterjesedő uradalmak által behozott különböző osztrák, svájci, német, holland és angol fajtákkal kereszteződtek. E változatos

nyugati tenyésztanyag zöme azonban még nem volt megfelelően kitenyésztett, így a kialakuló magyar tarkát hosszú időn át a legkülönbözőbb örökítő képességű és tulajdonságú állatokkal keresztezték. A nemesítés utolsó időszakában azonban már tervszerűen törekedtek a szimentáli jelleg kifejlesztésére. Fajtánkat a XX. század elején tekinthetjük kialakultnak, amelyet a bonyhádi, a mosonyi, a Vas és Sopron megyei, az Ipoly-menti és a kunsági tájfajták jellemeztek.

2358. Capi magyartarka tehén. Született 1953. június 17, 1964. és 1967. évi Országos Mezőgazdasági Kiállításon nagydíjas. Tenyésztője: Mezőhegyesi Állami Gazdaság

Nem valószínű, hogy a magyar tarka feljavításától olyan eredményeket várhatunk, amely a Nyugat-Európából és Észak-Amerikából származó, speciális fajták teljesítményeit eléri vagy túlszárnyalja, annak viszont adottak a feltételei, hogy a jelenlegi állományból olyan törzseket alakítsunk ki, amelyek tartása külterjesebb adottságok esetén indokolt. A magyar tarka semmivel sem kevésbé jelentős hagyományok őrzője, mint a szürke marha. Kialakítása, egykori világrekord teljesítményei agrártörténeti jelentőségűek, ezért megőrzését a magyar állattenyésztés – és az arra alkalmas területeken a természetvédelem – elkötelezett feladatának kell tekintenünk.

A hazai bivaly

Az őshonos és honosított, házasított állatfajták védelmének feladatköre a magyarországi bivalyállomány maradványának megőrzésével is foglalkozik.

A jelenlegi Magyarországon sohasem volt e sajátos hasznosítású háziállatnak különösebb gazdasági jelentősége, ellentétben az erdélyi területekkel, ahol a legutóbbi évtizedekig általánosan elterjedt. Felmérések szerint 1921-ben mintegy 200 000 egyedet számláltak Románia bivalyállományának összeírásakor, és ennek 73%-a (146 000 db) élt Erdély területén. Különösen Fogaras rajont népesítette sűrűn, ahol minden 100 szarvasmarhára 146 bivaly jutott.

A második világháborút követő mezőgazdasági átalakulás elsősorban a bivaly igázó hasznosítását érintette kedvezőtlenül. Erdélyben ekkor a tejtermelési szempont került előtérbe. A bivaly nagy és hosszan tartó népszerűségét itt korábban jó igásállat volta, később pedig különösen sűrű, 7% zsírtartalmat meghaladó teje, külterjes viszonyokhoz alkalmazkodó tartási igénye magyarázza. Napjainkban elsősorban természetvédelmi és idegenforgalmi megfontolásból tartják.

Ősi és őshonos juhajtáink

a) Ősi juhajtánk: a cigája

Van egy ősi juhajtánk, a cigája, amely hazai körülményeink között gazdaságosan tartható, ellenálló, tejtermelése vetekszik az intenzív fajtákéval, s mindez anélkül, hogy az utóbbi évtizedekben komolyabb tenyésztői munkát fektettek volna a javításába. Mindezek alapján érdemes felhívni a figyelmet a cigája juhra egyrészt mint gazdaságos termelésbe vonható, elsősorban tej- és húshasznú fajtára, amely céltudatos tenyésztői munkával

viszonylag olcsón fejleszthető lenne, másrészt, mint ősi fajtáink egyikére, amely kulturális örökségünk része

A cigája eredetét abból az ősi kultúrtörténeti korból, illetve génállományból veszi, amelyből további tökéletesítéssel a merinó fajtát tenyésztették ki. Származási helye tehát Kis-Ázsia, ahol a juh háziasítása kezdődött a keleti vadjuhból. Származási helyéről – Törökországon keresztül – eljutott a Balkán-félszigetre, az Al-Duna vidékére, majd a Kárpátok hegyvonulatára feljutva, azt kétfelé megkerülve a Krím-félsziget és a Kárpát-medence térségében is meghonosodott. E folyamat végső lépése a XIII–XIV. század folyamán ment végbe. Az új területeken a cigája sohasem vált uralkodó fajtává, hiszen az a Kárpátok hegyláncain a racka maradt, az alföldi részeken pedig a merinó került fölénybe.

Hazai elterjedését illetően megállapítható, hogy azt a XVIII. század végi finomabb gyapjútermékek iránti igény megnövekedése mozdította elő. Ez arra készítette az erdélyi posztógyárakat, hogy külföldről szerezzék be az alapanyagot. A déli vármegyék élelmes juhok gazdái ekkor vállalkoztak a kevert gyapjas racka állományuk cigájával történő lecserélésére. A Dunántúlon és a Duna–Tisza közén létesült cigája juhászatok az aldunamenti területről beszivárgott – tejelékenységgükkel kitűnő – egyedekből alakultak ki. Kedvező tulajdonságaik révén előbb az uradalmi juhászatok, majd a XX. század fordulójára a kisparaszti gazdaságok értékes állataivá lettek. Az első világháborút követően a cigája tenyésztése a Duna–Tisza köze déli részén számos tenyészetben tovább fejlődött. A második világháborút követően létszáma nagyon megcsappant. 1953-ban Karcagon létesült ugyan egy 200 anyás törzsnő, de ez később megszűnt. A maradék állatok néhány elszórt tenyészetben maradtak fenn napjainkig.

A kimutatások szerint a hazai juhállománynak mintegy 0,2–0,3%-a cigája, a szórvány anyajuhok száma azonban becslések szerint ennél lényegesen nagyobb.

A fajta jövőjével kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy külterjes viszonyok között nagyon hálás munka a cigája genetikai képességeinek megőrzése, tiszta vérben való nemesítése. A fajta értékeinek megőrzése és tudatos terjesztése által a cigája az ezredfordulón túl is ismert és elismert fajtánk maradhat az egész Kárpát-medencében.

b) A Kárpát-medencei rackajuh

A magyar, moldvai, erdélyi, havasi és hortobágyi változatokban ismert Kárpát-medencei rackajuhok múltja is – a szürke marháéhoz hasonlóan – mindmáig vitatott. Európa területén juhot nem háziasítottak, mivel földrészünknek nem volt egykor vadjuha. A juh valószínűleg Délnyugat-Ázsia felől Thesszálián keresztül került Európába, és jelenlegi ismereteink szerint i. e. mintegy 5000 évvel jelent meg a Kárpát-medencében. A Balkánon, valamint Közép- és Kelet-Európa területén kezdetben egységes, kistestű fajtacsoport alakult ki, amelyeknél a kosok csavarodó, háromszög keresztmetszetű, a jerek pedig a kecskéhez hasonló, lapított szarvakat viseltek. A középkor évszázadaiban már kétféle juhot tartottak Magyarországon. Az ún. közép-európai parlagi juhot és a pödrött szarvú rackát.

A hortobágyi forma elsősorban Debrecen környékén és a Kiskunságban volt honos, míg az alföldi és erdélyi rackák a Kárpát-medence keleti harmadát népesítették be. Ezt a megoszlást tükrözi a rackanyájak utolsó maradványainak jelenkori elterjedése is. A hortobágyi forma a hortobágyi pusztán és Bugac környéki tenyésztőknél maradt fenn legtovább. A két elterjedési gócon kívül legfeljebb néhány parasztgazdaság rendelkezik még ilyen állománnyal.

A rackafélék húsának viszonylag csekély faggyútartalma a középkorban is jó minőséget jelzett. Előnyt jelentett a rackák sovány legelőviszonyok közötti jó tejelőképessége, tejének 10%-ig terjedő zsírtartalma, amely sajt és gomolya készítésénél nagyon előnyös. Egy idényben egy racka anyja 60–100 liter tejet adott (7 liter tej szükséges 1 kg sajt előállításához). A juhsajtok zsírtartalma 20–55% között mozog. Az egykori pásztorok, a tanyákon, falvakban élő földművelők nélkülözhetetlen ruházati kelléke volt a rackabőrből készített suba, de a rackajuh szőre, bőre, szarva számtalan egyéb közszükségleti tárgy előállítását is lehetővé tette.

A MAGYAR RACKA LÉTSZÁMÁNAK VÁLTOZÁSA

1750	3.500.000 - 4.000.000
1870	800.000 – 1.000.000
1910	1.000.000 – 1.200.000
1940	5.000
1950	1.500
1970 (fekete + fehér)	300 + 600 = 900
1985 (fekete + fehér)	1.300 + 2.000 = 3.300
1990 (fekete + fehér)	3.000 + 4.500 = 7.500

Ha a rackajuhokat mint nemesítési alapanyagot értékeljük napjaink génkészlet gazdálkodásában, a szürke marhához hasonlóan hajdani tartásmódjuktól reméljük a felhasználni kívánt jó tulajdonságokat. A rackák rideg és félrideg viszonyok között a legsilányabb legelőket hasznosították. A tiszántúli és Duna–Tisza közti szikesek vadvízjárta, napégette pusztáinak szélsőséges viszonyaiban rendkívül ellenállóvá, életképessé acélozódtak. A Hortobágyon és a Kiskunságban létesült két nemzeti park arra hivatott, hogy a magyar pusztákat és azok sajátos élővilágát megőrizze. Ez az igény a gazdaságilag elértéktelenedett, de természetvédelmi szempontból nemzetközi vonatkozásban is különösen becses rackafajták tartását olyan mértékben kívánja meg, amely a szakszerű tenyésztés feltételeit biztosítja. Nemzeti parkjaink szorgalmazzák a hagyományos pusztai népművészet,

a háziipar s a kisipar életben tartását, amelyek az e fajták által nyújtott termékeket sem nélkülözhetik.

Gyimesi racka

Cikta juh

A magyar kecske

a) Magyar tincses (parlagi)

A parlagi típusú magyar tincses kecskefajta nevét onnan kapta, hogy köztakarójának hosszú felszőreit nem köti össze fátyol és kötőszál, így a hosszú szőrszálak tincseket képeznek.

A krónikások írásaiból tudjuk, hogy honfoglaló eleink kecskét is hoztak magukkal. Ismeretes az is, hogy az itt élő népek is tartottak kecskét. Ebből az következik, hogy a ma még szétszórtan fellelhető őshonos parlagi kecskénk a Kárpát-medence szülötte, mivel a honfoglaló őseink és az itt élő népek kecskéinek keresztezéséből született. Parlagi kecskénk eredetére nézve számos, jól felismerhető keleti bélyeget hordoz magán.

Feltehető, hogy az őshonos kecske szélsőséges viszonyokhoz való jó alkalmazkodóképességében nagy szerepet játszik hosszú szőrzete és vastagabb bőre is. Nemcsak a hidegtől és melegtől, hanem a bögölyök, szúnyogok csípése ellen is véd.

b) A nemesített magyar kecske

A parlagi kecske nemesítésének kezdete *Kovárizik Károly* nevéhez fűződik, aki 1915-ben Szilágysomlyón, Szentmártonkátán és Nádasdladányon törzstenyészetet hozott létre a környéken felvásárolt jó tejelő parlagi kecskékből. Az I. világháború befejeztével ezt a tenyészetet felszámolták. Hasonló sorsra jutottak a *Fáy András (1943)* által Kőkút és Óhat állami uradalmakban létrehozott tenyészetek is. A II. világháború után hosszú ideig ismét magára hagyták a kecsketenyésztést. Az 1970-es években néhány mezőgazdasági üzem (Tura, Sárvár, Szigetcsép) próbálkozott a kecsketenyésztés nagyüzemi meghonosításával magyar parlagi kecskék és import bakok keresztezésével.

A 80-as években a termelőszövetkezetek felszámolták állományukat. A hazai kecskeállományok további nemesítése érdekében hozták létre a Kecsketenyésztők és

Nemesítők Országos Egyesületét (*Molnár, szerk., 1997*), mely a magyar kecske nemesítését és tenyésztését eredményesen végzi.

Nemesített lovaink

A nagy múltú magyar lótenyésztés minden idők legsúlyosabb válságába került a második világháborút követő időszakban, amikor a háborús kártételek mellett a honvédelmet és a mezőgazdaságot forradalmasító technikai fejlődésben látszólag megszűnt a ló gyakorlati jelentősége. A mennyiségi és minőségi veszteségek mellett aggodalomra adott okot a lóval szembeni érdektelenség is, amely nemcsak a történelmünkkel egyidős nemzeti hagyomány feladásának veszélyét jelenti, hanem a sokoldalú haszonállat korszerű felhasználásának lehetőségeit is sorvasztja.

A génkészletekkel való gazdálkodás, az ősi jellegű lófajtáink újbóli kialakításának kísérlete mellett a hazai nemesítésű vagy honosított ígéretes fajták felkarolását is tervbe vette, mint a nóniusz, a gidrán, valamint a mezőhegyesi félvér, a North Star és Furioso fedezőmének összeolvadt törzseinek ivadékait.

A felsoroltak közül legrégibb a *gidrán* családfája. Ezt a fajtát az Arábiából 1814-ben hozott, sárga színű Siglavy Gidrán nevű méntől származtatjuk.

E fedezőménnek Gidrán II. nevű fiát tekintjük a fajtaalapítónak. A fajtára jellemző sárga szín a mezőhegyesi sárga ménesből alakult ki, ahol a múlt század második felétől időnként arab, majd nagymértékben angol telivér méneket használtak. E tetszetős küllemű

fajta hátsó és kocsilóként egyaránt hasznosítható. Jelenlegi létszáma 100–150 kanca, Magyarországon kívül a fajtát még Romániában és Bulgáriában is tenyésztik.

A Siglavy Gidrán mén behozatala után két esztendővel, 1816-ban került a Mezőhegyesi Állami Ménesbirtokra az anglonormann eredetű Nonius senior nevű apaállat, amelyet arab és spanyol eredetű kancák termékenyítésével hasznosítottak. Erős csontozatú, tömeges testű utódok származtak ezekből a keresztezésekből, amelyek kis- és nagy *nóniuszok* csoportosításában számos tájfajtát kialakítva a legkiválóbb igáslovakat szolgáltatták. A második világháborút követő évtizedekben azonban keveredtek, és ma már föltöbb elmosódottak a tájfajtáknál korábban megállapított, jellegzetes bélyegek. Ma már csupán *nóniusz* fajta megjelöléssel egységesítjük ezt az elszaporításra, törzskönyvezésre és nemesítésre érdemes, kiváló fajtát.

A *mezőhegyesi félvér* kialakulásának színtere az 1785-ben alapított Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok volt, amelyet Csekonits József, II. József császár vértesskapitánya szervezett katonai lótenyésztés céljából. Kezdetben arab, nápolyi és spanyol vérű, majd angol telivér fedezőménekkel nemesítette. 1841-ben, egy hazai nevelésű angol telivér mén, Furioso, majd 1852-ben az Angliából hozatott, szintén telivér North Star ivadékait tenyésztették tovább, külön-külön törzsekben. A két törzset később egybeolvasztották. Ezekből alakult ki a mezőhegyesi félvér néven ismert fajta, amely magában hordja az angol vérről jellemző jó

tulajdonságokat, ugyanakkor a hazai környezetben az angol telivérnél tömegesebb testű, szilárdabb szervezetű mindenes lóvá fejlődött.

A *kisbéri félvér* az 1853-ban létesített Kisbéri Ménes Intézet célkitűzéseinek eredménye, hiszen a nemzetközi hírű telep az angol telivér tenyésztése mellett a magyar félvér kialakítására volt hivatott.

Az angol telivérrel történő, mintegy évszázadon át tartó, folyamatos fedeztetés hatására a kisbéri vegyes kancaállomány utódaiból a telivérek teljesítményét megközelítő félvér fajta alakult ki, amelyeket később már félvér ménekkel tömegesítettek.

A Trieszt környékén 1580-ban olasz, spanyol és dán lovakból alakított, majd arab vérrel javított lipicai ménesből származó *lipicai* lófajta hazánkban is évszázadokon át jelentős szerepet töltött be a lótenyésztésben. E történelmi hagyományok indokolják a jelenlegi lipicai állomány intézményesített fenntartását. A lipicai ló hazai génbankját jelenleg a Bükk-hegység festői fennsíkján tartott csipkésűti ménes képezi. A magyar fogatsport világviszonylatban is elismert eredményeinek egyik meghatározó sikerét ez a fajta biztosította.

A *hucul* fajtát a Tarpán egyenes leszármazottjának tudják. A múlt században nemesítették az arab fajtával, erre vall szép feje és elegáns formája. Rendkívül igénytelen, kitartó málhás, hátas és igásló. Ma már csak az Aggteleki Nemzeti Parkban és az állatkertekben van belőle néhány egyed.

Shagya Arab - az arab ló tenyésztéséről híressé lett Bábolnát 1789-ben II. József alapította. Sok ebben a fajtában a szürke, de vannak fekete és sárga színű arab lovak is. Ma már nagyobb létszámú állománya él Németországban, Svájcban, sőt Norvégiában is. A fajta kis létszámánál fogva genetikai tartaléknak számít.

A magyar mangalica sertések

A múlt század első évtizedeiben a bakonyi, a szalontai és egyéb kezdetleges sertésfajták termelőképessége már nem elégítette ki a hazai igényeket, és a fokozódó követelmények vezettek az oly nagyra értékelt magyar mangalica kialakulásához.

A nemesítésben a szerb sumadia és a hazai parlagi fajták keresztezésére alapoztak. A hízekony sumadia fajta kezdetben a Balkánról hazánkon át vezető, és a német nyelvterület országaiba irányuló hajtóutak közvetítésével terjedt el hazánkban, majd József nádor kifejezetten tenyésztési, nemesítési elgondolással hozatott egy híressé vált törzset Milos szerb fejedelem topcsideri birtokáról. Ezt a kisjenői gazdaságban elhelyezett állományt tekintik a magyar mangalica nemesítés alapjának.

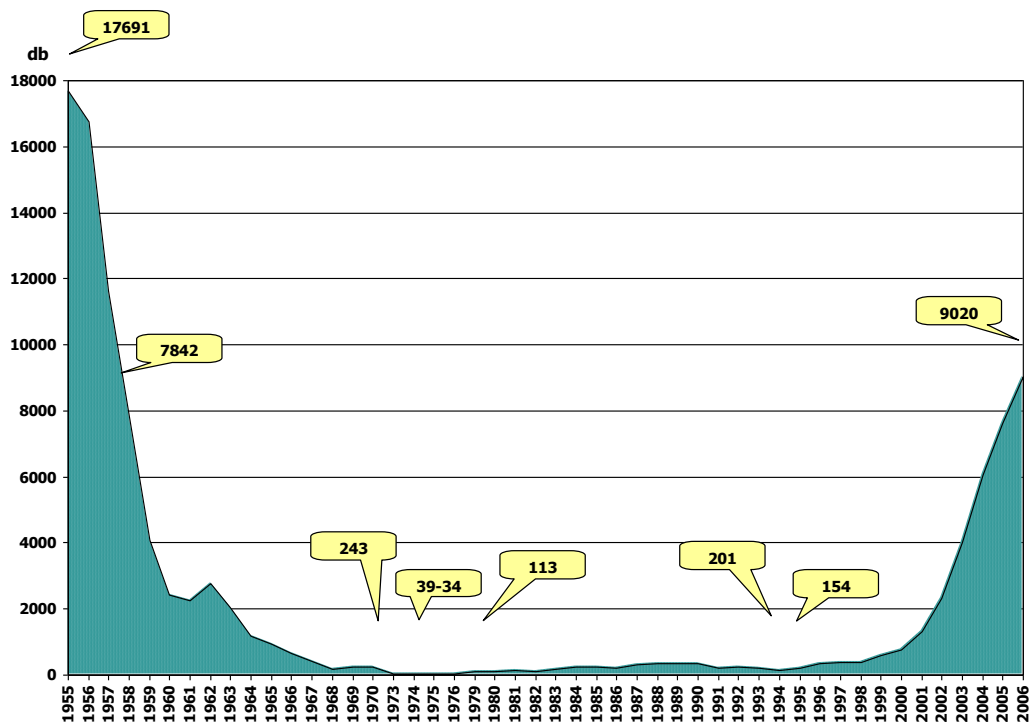
A szőke, vörös, fecskehasú, és ordas-vadas színváltozatban tenyésztett mangalica a külterjes tartásmódot hasznosító mozgékony, igénytelen zsírsertés. A két világháború között zömmel a mangalica képezte az ország sertésállományát, azonban az 1945 után megváltozó fogyasztói igények miatt ez a fajta már képtelen volt kiheverni a háború okozta több mint 50%-os veszteséget. Rohamos fogyatkozása elsősorban a sötét színváltozatokat érintette.

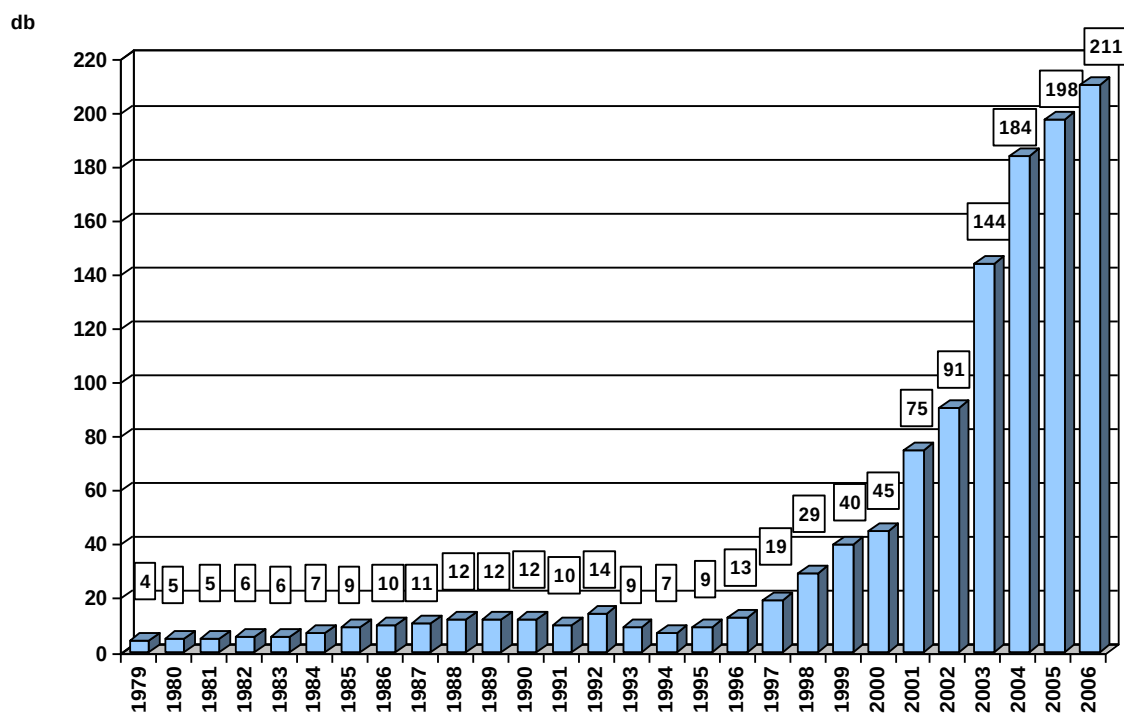
A magyar mangalica sertések néhány évtizeddel korábbi megítélés szerinti „korszerűtlenségét” a zsírsertésekkel szembeni érdektelenség és a viszonylag lassú fejlődőképesség magyarázta. Gazdasági szempontból az általános előnyöket a keresztezéseknél kínálkozó genetikai lehetőségek, a jó takarmányhasznosítás, a szalámi- és kolbászkészítés különleges alapanyag szükséglete magyarázza.

Néhány éve erősen megnövekedett a mangalica iránti érdeklődés mind export tekintetében (pl. több tízezer darab kerül évente vágásra a spanyol „serrano” sonkagyártáshoz), mind a hazai fogyasztásban az egészségesebb zsírósszerkezete és jobb húsminősége miatt.

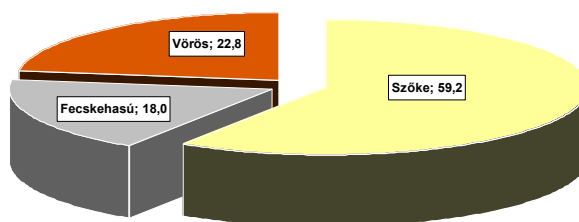
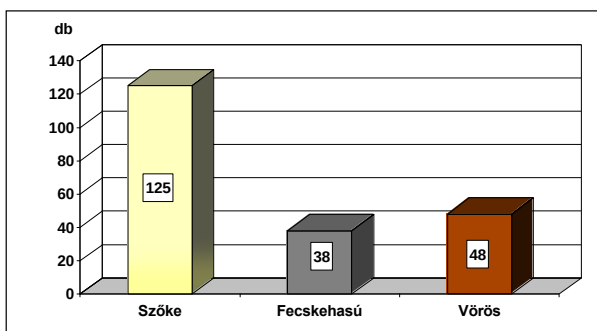
AZ ELLENŐRZÖTT MANGALICA KOCALÉTSZÁM 1955-2006. KÖZÖTT

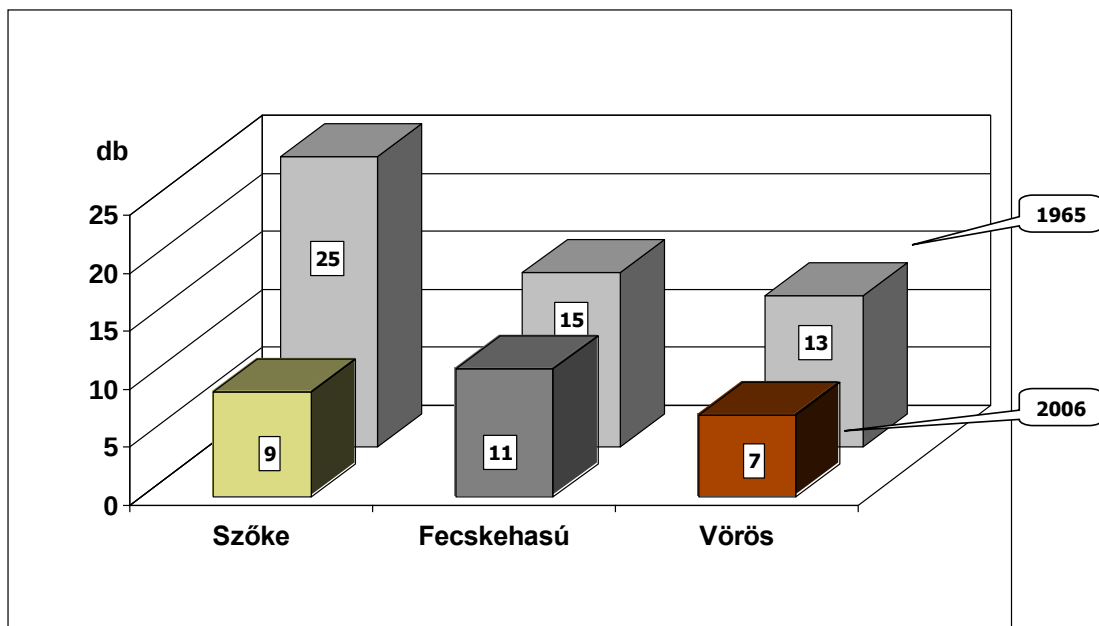
AZ ELLENŐRZÖTT MANGALICA TENYÉSZETEK SZÁMA 1979-2006. KÖZÖTT

ELLENŐRZÖTT MANGALICA TENYÉSZETEK SZÁMA ÉS SZÁZALÉKOS ARÁNYA FAJTÁNKÉNT (2006)

A MANGALICA VONALAK SZÁMA FAJTÁNKÉNT 1965. és 2006. években

A régi magyar baromfifajták

A baromfitenyésztés a magyar mezőgazdaság egyik legfontosabb ágazata. A magyar baromfitermékek korábban – különleges minőségüknek köszönhetően –, keresett cikknek számítottak az európai piacokon. Baromfitenyésztési hagyományainkra alapozva, az 1960-as évektől kialakult az intenzív („iparszerű”) baromfitenyésztés és termékelőállítás, az 1980-as évek végéig Magyarország az elsők között volt az egy főre jutó baromfihús, libamáj- és tollexport terén.

Az intenzív állattenyésztés kialakulásával azonban régi, hagyományos fajtáink kiszorultak a termelésből, eltűntek vagy jobb esetben génbankokban, fajtagyűjteményekben maradtak fenn. Ez a folyamat a fejlett országokban nagyjából lezajlott, míg a fejlődő országokban – a külföldi működő tőke kényszerű bevonásával – egyre kifejezettebbé válik.

Megfigyelhető az is, hogy minél intenzívebb egy állattenyésztési ágazat (minél nagyobb ráfordítással működik), annál nagyobb az alternatív fajták eltűnésének veszélye. Így az intenzív állattartási rendszerek terjedése különösen a baromfifajtákat fenyegeti, hiszen napjaink baromfitenyésztése szinte kizárólag a magas ráfordítással működő ágazatként jellemezhető.

A hazai baromfi-génbankokban évtizedek óta folyik a természetes tartásra és ökológiai gazdálkodásra legalkalmasabb magyar őshonos vagy régen honosult fajok és fajták génmegőrzése, elitenyészteteinek fenntartása (tenyésztő szervezet: Magyar Kisállatnemesítők Génmegőrző Egyesülete – MKGE). Ezek közül a legfontosabb fajok és fajták az alábbiak.

a) A magyar tyúk

Jellemzője a szélsőséges klimatikus viszonyok között is kitűnő élelemkeresési hajlama, ellenállóképessége, igénytelensége. Külön érdeme, hogy kiváló kotló, jó nevelő és gyorsan tollasodó. Húsminősége elsőrangú. Az őshonos magyar tyúkot fehér, kendermagos és sárga színben tenyésztik. A fogolyszínű változat génbanki állományának kialakítása folyamatban van.

b) Az erdélyi kopasznjakú tyúk

A kopasznjakú erdélyi tyúkfajta hazája Erdély, ahonnan az 1870-es években terjedt el nyugat felé. Első ismert tenyésztője után „Szeremlei tyúk” néven is ismert. Igen kedvelték Erdélyben, ezen kívül a szerb és bosnyák hegyvidékeken is előfordult, ezért bosnyák tyúkként is emlegetik. Fehér, fekete és kendermagos színváltozatát tenyésztik.

c) A rézpulyka

Főként az Alföld déli vidékein tenyésztették nagyobb számban, de szórványosan megtalálható volt Magyarország egész területén. Parlagi pulykafajtának tekinthető. Betegségekkel szemben ellenálló, kitűnő élelemkereső. A pipék edzettek és igénytelenek. Ökológiai gazdálkodásra kiváló fajta.

d) A bronzpulyka

Az 1800-as évek második felében keresztezés és fajtatiszta tenyésztés céljából hozták be Magyarországra. A fennmaradt bronzpulyka állományok részben honosultak, részben keveredtek a magyar parlagi pulykával, ezért génbanki megőrzésük mindenképpen indokolt.

e) A gyöngytyúk

Nyugat-Afrikában őshonos. Nem tudjuk, mikor került hazánkba, de a XX. század elején már tenyésztették. Régen honosult baromfifajta. Alkalmazkodóképessége kiváló, vad természete miatt természetes tartásra az egyik legalkalmasabb baromfiféleség. Fehér, kékesszürke, szürke és tarka színben tenyésztik.

f) A magyar lúd és fodrostollú változata

A magyar lúd a Kárpát-medencében őshonos. Testnagysága, tojástermelése közepes, jó kotló fajta. Kiváló, különleges minőségű hús-, toll- és májtermelő. A XX. század elején még több tájfajtáját tenyésztették, ma már alig lelhető fel. Megőrzése mindenképpen indokolt.

A fodrostollú magyar lúd őshonos ludunk különleges változata. Látványos, testtől elálló, fodros tollazata alapján előszeretettel tenyésztették hazánk különböző vidékein. A magyar lúd leggyakrabban fehér, tarka és szürke színváltozatban fordul elő.

g) A magyar kacs

Parlagi kacsaféleségünk a magyar kacs, mely a mi viszonyainkat kitűnően bírja, a legedzettebb, legigénytelenebb és legellenállóbb. Kis testű és ezért tartása háttérbe szorult. Őshonos fajtánk, védetté nyilvánítása folyamatban van. Elsőrangú húsminőséget adó fajta, ökológiai gazdálkodásra, vizes élőhelyek hasznosítására kiváló. Fehér és tarka (vadas) színben tenyésztik.

Kutyafajtáink

a) Ősi jellegű kutyafajták

A magyar ebfajták története valószínűleg a bevándorolt népekhez kapcsolódik, és az is vitathatatlan, hogy a honfoglaló magyarság is kutyákkal érkezett a Kárpát-medencébe. Kezdetben a magyaroknak vadászkutyáik lehettek, majd az állattartás kifejlődése támasztotta fel az őrző pásztorebek igényét. E régi pásztorkutyák minden bizonnyal erőteljes, nagy termetű, vad természetű állatok voltak, amint ezt a félvadon tartott állatsordák kezelése és a ragadozókkal, tolvajakkal szembeni védelem megkívánta. Az ősi fajtáknak tekintett *kuvasz*, *komondor*, *puli* keleti származásáról és a hunokkal vagy egyéb vándornépekkel, esetleg a magyarokkal történt behozataláról számos szakember nyilatkozott.

b) Később kialakult kutyafajták

A *pumi*, a *mudi* és a *magyar vizsla* már újabb kori tagja hazánk háziasított állatvilágának. A *pumi* megjelenésének legkorábbi nyomát 1801-ből ismerjük az irodalomban, és mai tudásunk szerint is valószínű, hogy magyar földön kialakult pásztorebként kell nyilvántartanunk ezt a közkedvelt állatot. Még napjainkban is formálódó, szilárduló fajta a *mudi*, amely elsősorban a Tiszántúl pásztorainak a pulinál és a puminál többre értékelt kutyafajtája. A mudi jellegeírása az 1936. évi tenyészállat vásáron történt, és gyakorlatilag ez időtől számítjuk elismertnek ezt az időjárás szélsőségeit legjobban elviselő, rendkívül jól hajtó, fölöttébb értelmes pásztorkutyát. A jelenleg nyilvántartott országos állomány minden bizonnyal csak töredéke a valóságban elismerhetőnek, mert a Hortobágyon, Békés és Csongrád megyében, a szikes pusztákon német puli vagy sodrott kutya néven említett hegyes fülű, szürkésfekete hajtóebek tetemes hányada is megfelel a mudi küllemi követelményeinek.

A *magyar vizsla* az erdélyi kopónak, a pannon kopónak, illetve az egykori sárgászörös „fürjeszebnek” pointerrel és a rövid szőrű német vizslával nemesített kései ivadéka. Általában sima, ritkábban szálkás szőrű változatban tenyésztik. Állományvédelme biztosított, s mint jellegzetes, megbecsült magyar állatfajtát a pásztorkutyákkal egyetemben hely illeti meg az intézményes génvédelemben is.

Ősi és őshonos használlataink szerepe és jövője

A termelésből kiszorult és ezért veszélyeztetett helyzetbe került alternatív háziállatfajták védelme továbbra is megoldásra váró feladat világszerte, mely a nemzetközi szervezetek és nemzeti intézmények, valamint a fajtafenntartásra és génmegőrzésre szakosodott civil szervezetek együttműködésével valósítható meg.

Háziállatfajtáink hosszú távú fennmaradásának meghatározó feltétele a veszélyeztetett fajták újbóli hasznosítása. Ezért a génbankokban és fajtagyűjteményekben fenntartott őshonos, honosult és egyéb hagyományos (alternatív) fajták tudományos és tenyésztési hasznosítását a génmegőrzési programok részeként kell kezelnünk. Ez adhat megfelelő szellemi és gazdasági háttérrel ahhoz, hogy génbanki állományaink hosszú távon, változatlan formában fennmaradjanak, és a kor igényei szerinti, mindenkori kutató-, nemesítő- és fejlesztő tevékenység számára alapként szolgáljanak.

Az alternatív állatfajtákra kidolgozott természetes termelési módok alkalmazása tehát génmegőrzési szempontból is kiemelt jelentőségű. Míg az intenzív fajták általában csak egyhasznú tömegtermelésre alkalmasak, a kettős- vagy többhasznú hagyományos fajták hasznosításának egyik fő területe az ökológiai vagy ahhoz közelítő, természetes gazdálkodási forma. Az állattenyésztési és termékminőségi szempontokon túl a természetes gazdálkodás keretében felértékelődik a hagyományos kultúrnövény fajták takarmányozási célú hasznosítása, a különböző hagyományos haszonállatfajták szerepe a védett, illetve érzékeny termő- és élőhelyek ökológiai szempontok szerinti művelésében.

Az alternatív háziállatfajták hasznosítására új lehetőségeket nyújt az 1999-ben elfogadott Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) (FVM, 1999), mely részletesen foglalkozik a környezetkímélő, a természet védelmét és a táj megőrzését szolgáló mezőgazdasági (növénytermesztési és állattenyésztési) termelési módszerek alkalmazásának módjával és szakmai feltételeivel.

A védelemre szoruló, alternatív fajtákat hasznosító ökológiai gazdálkodás fejlesztése a NAKP kiemelt céljai között szerepel. Ennek keretében **a régi magyar haszonállatfajták hasznosítása** az alábbi három szinten valósítható meg:

1. a természetes vagy organikus állattenyésztés, mely termék orientált, az elsődleges cél pedig a kiváló minőségű és humán táplálkozási szempontból is biztonságos állati termékek előállítása ellenőrzött feltételek és előírások szerint;
2. a tágabb értelemben vett ökológiai mezőgazdaság, ahol a növénytermesztés és az állattenyésztés egymásra épül és azonos fontosságú, mint a teljes rendszer része jelentkezik;
3. a védett és érzékeny természeti területeken a hagyományos mezőgazdasági módok helyreállításával hozzájárul az eredeti táj és környezet fenntartásához, ahol a termék előállítás csak másodlagos lehet, és az eredeti természet- és környezetvédelmi célok megvalósítását nem befolyásolhatja.

A termékorientált, természetes vagy organikus állattenyésztés csak úgy lehet hatékony, ha a termék minősége és mennyisége egyaránt megfelel a piaci kívánalmaknak. Ez azt jelenti,

hogy sem az intenzív, nagy termékmennyiséget, ugyanakkor rosszabb minőséget adó fajták, sem a lényegesen kisebb termelékenységű, azonban kiváló termékminőségű fajták alkalmazása önmagában nem elegendő. A javasolt megoldás ebben az esetben a két típus különböző keresztezéseinek kialakítása.

A tágabb értelemben vett ökológiai mezőgazdaság gyakorlatában elsősorban az őshonos és egyéb alternatív fajták használata javasolható, bár – a hasznosítás típusától és a növénytermesztés igényeitől függően – különböző fajtakeresztezések alkalmazása is elképzelhető.

A védett és érzékeny természeti területek hagyományos mezőgazdasága, ezen belül az állattartás a területek adottságainak fenntarthatósága szerint kialakított, külterjes gazdálkodást jelent, melynek keretében, mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben kizárólag a helyi fajták és tájfajták használata engedhető meg.

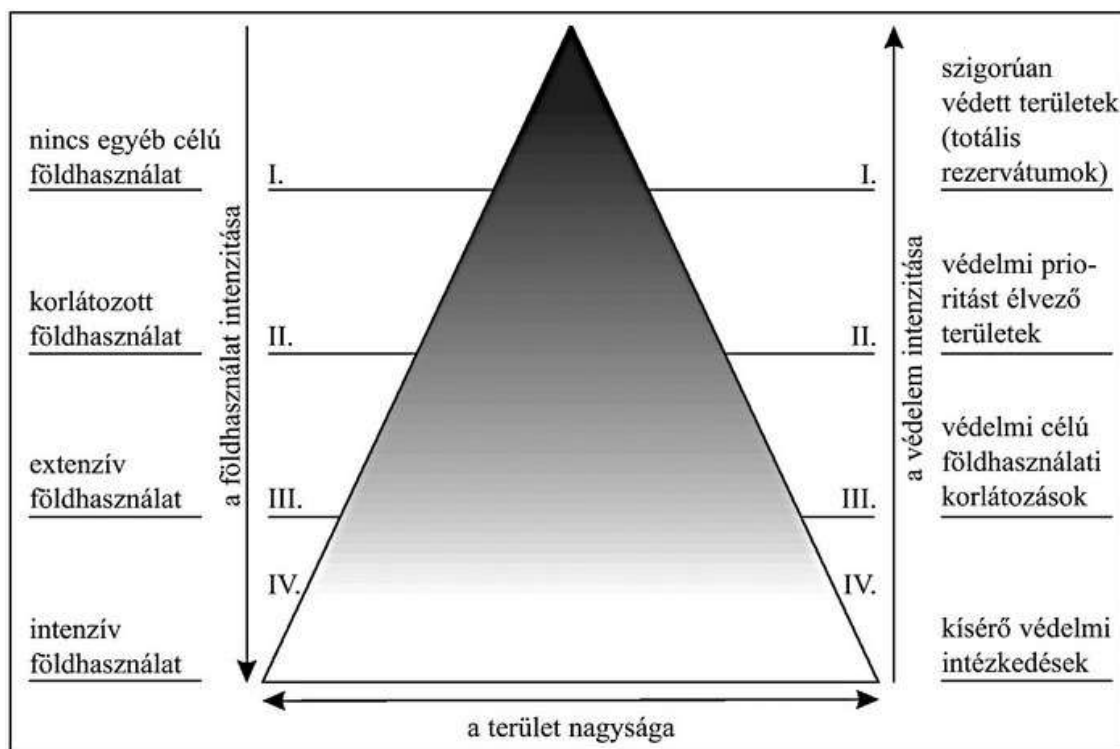
FÖLDHASZNÁLATI PIRAMIS, NAKP – AKG, ÉRZÉKENY TERMÉSZETI TERÜLETEK

Földhasználati piramis

Ha a táj- és földhasználat rendszere nem felel meg a terület adottságainak, akkor később ez a hiba agrotechnikával tartamosan és eredményesen nem hozható helyre. A **védelem és a használat területre jellemző egyensúlya** tehát az értékörző, fenntartható gazdálkodásnak kulcskérdése, kiinduló feltétele.

A természetvédelem és a mezőgazdaság **egymásrautaltságának** ismeretében kétségtelenül el kell vetni az úgynevezett **szegregációs modellt**, amelynek alapelve a természetvédelem korlátozása meghatározott felületekre, és minden egyéb területen megengedi a környezetorientált felelősség és korlátozás nélküli mezőgazdálkodást. („*Itt tiszta természetvédelem, ott tiszta mezőgazdálkodás!*”) De az a másik szélsőség sem tartható, amely szerint az egész mezőgazdálkodás **általános extenzifikálására** („külterjesítésre”) lenne szükség, így tulajdonképpen az egész terület természetvédelmi terület lenne, s az a felület 100%-án biztosítaná a fajok védelmét. Ez a nézet nemcsak gazdasági szempontok miatt tarthatatlan, hanem éppen az antropogén ökoszisztémák megléte miatt a bennük életteret találó fajok védelme szempontjából sem egészen igaz.

Marad egy **harmadik stratégia**, amelyet először Erz (1978) az úgynevezett **földhasználati piramissal** írt le.

E stratégiának, a **földhasználati piramiskoncepciónak** messzemenően az a célja, hogy a földhasználatot és a természetvédelmet integrálja, a táj adottságainak megfelelően határozza meg a használat és a védelem intenzitását, egymáshoz viszonyított arányát. Ez az a megközelítés, amely a táj adottságaiból levezetve megteremti a két törekvés összhangját, és lehetőséget kínál a környezeti alkalmazkodásra és a biodiverzitás fenntartására. **A természetvédelem és a mezőgazdálkodás igényeit egyesítve**, ennek a rendszernek a **földhasználati kategóriái** a következők:

- a piramis csúcán – régióként eltérő nagyságú – olyan területek találhatók, amelyek egyértelműen **a természetvédelem** területei kell hogy legyenek (természetvédelmi területek, tájvédelmi körzetek, nemzeti parkok, bioszféra rezervátumok **magterületei**), az egyéb célú földhasználat teljes kizárásával;
- alatta egyéb védett területek – **magterületeket körülvéő pufferrónák** – helyezkednek el korlátozott, természetvédelmi szempontú mezőgazdasági földhasználattal;
- ez alatt bizonyos földhasználati korlátozásokat igénylő, **átmeneti területek** (pl. vízvédelmi területek, pufferrónák stb.), **extenzív agrárzónák** találhatók;
- a piramis széles bázisát képezi végül egy – a talajadottságoktól függő intenzitású ám – környezetkímélő és környezetéhez, **a termőhelyhez alkalmazkodó mezőgazdálkodás zónája**, melynek kiterjedése felfelé attól függ, hogy milyen régióban (nagy mezőgazdasági kapacitású agrártájon vagy nagy természetvédelmi és kis mezőgazdasági kapacitású tájon) vagyunk, a terhelés intenzitásának fokát pedig a terület környezetvédelmi kapacitása és védendő értékeinek környezeti érzékenysége határozza meg.

A természetvédelem és az egyéb célú földhasználat szempontjait összehangoló rendszer kategóriái – Zielenkowsky (1988) nyomán – tehát a következők lehetnek:

Az általános földhasználati zónarendszer és a "MAB" zónarendszer egyesítésének hatása a különböző földhasználati kategóriák területére

Terület/ funkció	Egyéb földhasználat	célú Státusz	Természetvédelmi	
			célok	objektumok
1. Védelmi	nincs	totális rezervátum (lehetőleg állami tulajdon)	fajok, biocönózi- sok, biotópok, természeti egyensúly védelme	a védettek listáján szereplő növény- és állat- fajok, valamint élőhelyek
2. Védelmi prioritások által korlátozott használati	korlátozott	vízvédelem, tájvédelem, védett tájelemek	a természeti javak (talaj, víz, növény- és állat- fajok) védelme	felszíni vizek és parti területeik, felszín alatti vizek, talajok, mocsarak, vizes rétek, száraz füves puszták, természetközeli erdők
3. Használati	rendeltetésszerű és a természet- védelmi célokat figyelembe vevő	kultúrtáj	a tájkarakter fenntartása és ökológiai funkcióinak megőrzése	élő sövények, erdősávok, fasorok, tábla szegélyek, erdő szélek, finom struktúrák

Az iparszerű gazdálkodás a **földhasználati piramis kategóriahatárait** drasztikusan fölfelé mozdította el, figyelmét szinte kizárólag a termelési célú használati funkciókra összpontosította. Vitathatatlan feladatunk ennek megfelelően, hogy ezeket a határokat **lefelé mozdítsuk el, csökkentve a belterjes földhasználat (elsősorban szántóművelés) területét, és minden kategóriában a neki megfelelő földhasználati intenzitást, gazdálkodási rendszert szorgalmazzunk.**

A **védelmi és használati környezeti funkciók e teljes körű egyesített zónarendszerét** abból a **kétirányú, rendkívül érdekes törekvésből** vezethetjük le, melyet a már részletesen bemutatott **többfunkciós mezőgazdálkodás** erős környezeti orientációja,

illetve a **természetvédelem koncepcióváltása** és ennek legjellegzetesebben az „Ember és bioszféra (MAB)” program által jelzett gyakorlati irányváltása mutat. Az ún. **bioszféra-rezervátum koncepció** az 1970-es évek elejére nyúlik vissza, és azon az alapvető felismerésen nyugszik, hogy az ökoszisztémák védelme csak úgy biztosítható, ha a védett zónák zárványszerű elszigetelése helyett azokat fokozatos átmeneteken keresztül beágyazzuk az őket körülvevő gazdasági és társadalmi környezetbe.

A bioszféra-rezervátumok tehát olyan modellterületek, amelyeken meghatározott ökoszisztémák védelme és ápolása mellett az ott élő emberekkel és közösségeikkel együtt a tájra jellemző fenntartható földhasználat kialakítása is fontos célkitűzés. Az első bioszféra rezervátum kialakulása (1976) óta az egy évvel ezelőtti adatok szerint 83 országban összesen 218 millió ha területen 325 ilyen egység alakult a világon. Közülük mintegy 200 Európában, ezen belül 5 Magyarországon található. Alapfunkciói, melyek egymással harmonizálva valósulnak meg e területeken a következők:

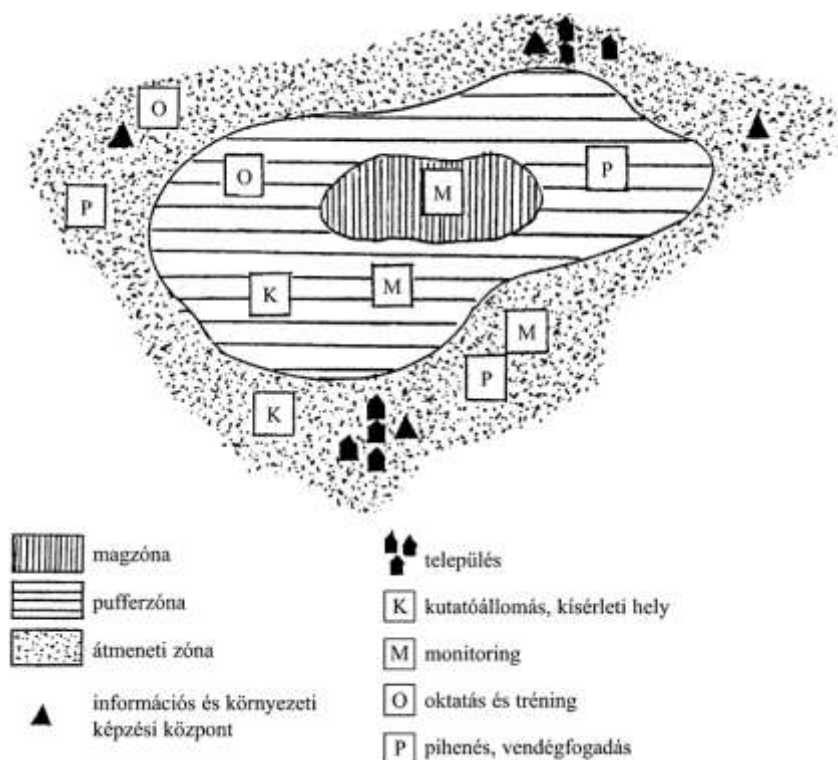
1. *természetmegőrzés* (táj, ökoszisztéma, faj- és genetikai sokféleség fenntartása);
2. *gazdasági beágyazás* (az ökológiai és kulturális szempontból fenntartható földhasználati rendszerek, gazdasági fejlesztés elősegítése);
3. *társadalmi beágyazás* (oktatási, nevelési, kutatási, monitoring feladatok ellátása a lokális, regionális, nemzeti és globális természetmegőrzés és a fenntartható fejlesztés területein).

Az e koncepciónak megfelelő funkciószélesedés megváltoztatta a védett **természeti területek hagyományos zónarendszerét** is, s új elemként létrehozta az úgynevezett átmeneti zónát. E zónarendszer **kategóriái** tehát a következők:

- a) **magzóna** (core area, Kernzone),
- b) **pufferzóna** (buffer zone, Pflegezone),
- c) **átmeneti zóna** (transition zone, Entwicklungszone).

A bioszféra rezervátum e zónarendszerét mutatja be az *ábra*, melyen az alapfunkciók zónák szerinti eloszlását is szemléltetjük.

A bioszféra rezervátum általános zónarendszere és funkció-eloszlása (Erdmann, 1994)

a) Magzóna (core area, Kernzone)

Minden bioszféra rezervátumnak van szigorúan védett magzónája, amelyben a természet zavartalanul fejlődhet, és az emberi behatásoktól a lehető legteljesebb mértékben védett. A magterület több részfelületből is állhat. Az egyéb célú földhasználat teljes kizárásával a természetes, illetve természetközeli ökoszisztémák védelme teljes körű elsőbbséget élvez. Kutatási aktivitások vagy inkább megfigyelések is csak akkor folytathatók, ha azok az ökoszisztémát nem zavarják, nem terhelik. A magzónának elég nagynak kell lennie ahhoz, hogy abban az ökoszisztéma dinamikus folyamatai végbemehessenek, a természet hosszú távú fejlődési trendjei érvényesülhessenek. Területe a teljes rezervátum területének mintegy 3–10%-a.

b) Pufferzóna (buffer zone, Pflegezone)

A pufferzóna védelmezi a magzónát a károsító külső behatásoktól, és a kultúrtáj ökoszisztémáinak megőrzését és ápolását szolgálja. A használatnak összhangban kell állnia a magzóna védelmi céljaival. Az ökoszisztéma pl. kutatási célú változtatása is csak akkor engedhető meg, ha annak hatásai a magzónára kizárhatók. A vendéglátás konkrét formáit és lehetőségeit is a magzóna védelmi céljainak kell alárendelni. A specifikus termőhelyi viszonyok és az azokhoz alkalmazkodó föld/környezethasználati módok az évszázadok során

változatos, sokszínű kultúrtájakat alakítottak ki, amelyek ökológiai, kultúrtörténeti és tájlesztettkai szempontból gyakran különösen értékesek. A kultúrtájak a természeti tér jellegzetes állat- és növényfajai sokfélesége számára fontos, különböző élőhelyek széles spektrumát tartalmazzák, melyek fenntartásához az adott termőhelynek megfelelő használatra vagy ápolásra van szükség. A gazdasági célú térhasználat (pl. mező- és erdőgazdaság) a pufferzónában a védelmi célok mögé szorul, azaz a beavatkozás elsődlegesen tájapoló és élőhelyfenntartó célokat szolgál. A zóna területe a rezervátum területének mintegy 10–47%-a, vagyis a két védelmi zóna (magzóna + pufferzóna) együttes területe az összterületnek általában 20–50%-át teszi ki.

c) Átmeneti zóna (transition zone, Entwicklungszone)

A mag- és pufferzónát átmeneti zóna veszi körül, amelyben az emberi hasznosítás erőteljesebben megjelenik, és a helyi lakosság, valamint a bioszféra rezervátum látogatói számára élet-, gazdasági-, illetve pihenési teret biztosít. Ebben a zónában a kultúrtáj ökoszisztémáinak megőrzése mellett a helyi lakossággal együtt meg kell őrizni, illetve fejleszteni kell a fenntartható földhasználati formákat. A cél olyan termőhelynek megfelelő, alkalmazkodó gazdálkodási formák kifejlesztése és megvalósítása, amelyek az ember és a természet igényeinek egyaránt és egyenlő mértékben megfelelnek. Ezek a gazdálkodási formák a legtöbb esetben a természeti tér tájképének is megfelelnek, így esztétikai értékük is igen nagy. Jelentőségük mindeztért egyáltalán nem elhanyagolható a környezeti és társadalmi szempontból egyaránt elfogadható vendégfogadás kialakításában. A környezeti és társadalmi szempontból elfogadható módon előállított termékek és szolgáltatások célzott és tudatos értékesítése hozzájárulhat a térség fenntartható fejlesztéséhez, és a legtermészetesebb módon teremtheti meg a védelem és a fenntartható használat összhangját. Az átmeneti terület a rezervátum területeinek legalább 50%-át kell, hogy kitegye.

Látható tehát, hogy a **természetvédelem** az 1970-es évektől egyre erősödő gazdasági, társadalmi, regionális fejlesztési irányú nyitása, stratégiaváltása, **valamint az európai mezőgazdasági politika (CAP)** – különösen az 1990-es évek elején bekövetkezett – környezeti és regionális irányú nyitása, **gyökeres átalakulása egyre határozottabban kényszeríti ki a kétirányú közelítés összehangolását, a természetvédelem, a mezőgazdálkodás és a vidékfejlesztés földhasználati alapozását, közös zónarendszerének kialakítását.** Ebben kulcsszerepet játszik az úgynevezett **átmeneti zóna**, amely a természetvédelmi magterületeket és pufferzónáikat, valamint az agrár (mag)területeket összekapcsolja, közöttük a dinamikus átmenetet megteremti. Ez az a zóna, ahol agrártermelési oldalról jelentős **intenzitáscsökkentésre** van szükség, más szóval ennek az ún. **külterjes**

(extenzív) **gazdálkodási formák, tradicionális földhasználati rendszerek** dominanciáján alapuló zónának kell lennie.

Hatása a védett és érzékeny területek kiterjedésére

A jelenlegi 920 ezer ha védett terület „MAB” terminológia szerinti megoszlása azt mutatja, hogy mintegy 12%-a (110 ezer ha) fokozottan védett magzónába, 62%-a az úgynevezett pufferzónába, míg 25%-a a hasznosított, úgynevezett átmeneti, külterjes (extenzív) gazdálkodási területéhez tartozik. Az új zónarendszer ugyanakkor mintegy 970 ezer ha-ban határozza meg a közvetlen védelmi területek (mag + pufferzónák) nagyságát, a külterjes (extenzív) mezőgazdasági területeket pedig forgatókönyvtől függően 1,6–2,8 millió ha-ban adja meg. Ez a helyzet lehetőséget teremt arra, hogy az úgynevezett külterjes (extenzív) agrárterületeken jelentős átmeneti zónát kapcsoljunk a védelmi területekhez, s ezzel megközelítsük a zónák „MAB” koncepció szerinti arányait. Ez azt jelentené, hogy a 970 ezer ha mag- és pufferzónához az öt körülvevő külterjes (extenzív) agrárzónából további 970 ezer ha-t átmeneti zónaként hozzákapcsolnánk, és így a bioszféra-rezervátum koncepció szerinti három zóna összterülete mintegy 1,9 millió ha körül alakulna. Ennek összefoglaló adatait mutatja a *táblázat*.

A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program potenciális kiterjedése és felhasználható támogatási forrásai (Ángyán et al., 1999)

„MAB” zónák	Területük				MAB koncepció szerint %
	jelenlegi		tervezett		
	1000 ha	%	1000 ha	%	
Magzóna	110	12,0	130	6,7	3–10
Pufferzóna	570	62,0	840	43,3	10–47
Átmeneti zóna	240	26,0	970	50,0	50
Összesen	920	100,0	1940	100,0	100

Ez a zonációs átalakítás igen **jól megközelítené azt a „MAB”-programban megfogalmazott ideát, hogy** a természetvédelmet fokozatos területi átmeneteken keresztül be kell kapcsolni a körülvevő társadalom és gazdaság folyamataiba, **a használati és a védelmi funkciókat fokozatos átmenetekkel egy integrált földhasználati zónarendszerben kell egyesíteni.**

Célkitűzései és alaptörekvései

A vázolt többfunkciós agrármodell és ennek alapjául szolgáló földhasználati zónarendszer gyakorlati megvalósítását célozza a Kormány 2253/1999 (X. 7.) számú határozatával elfogadott Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP), az európai agrármodell elterjesztésének magyar kerete (*Ángyán et al., 1999*). Ez tehát egy olyan **új agrárstratégiai rendszer**, amely:

- **többfunkciós** mezőgazdaságot céloz, amely mindazon – élelmiszertermelési, ökológiai-környezeti, valamint regionális, társadalmi – funkcióját betölti, melyeket a társadalom elvár tőle;
- **fenntartható** mezőgazdálkodást céloz, amely tartósan abban a helyzetben van, hogy e többféle funkcióját egyaránt el tudja látni azáltal, hogy fenntartható termelési módszereket alkalmaz, valamint annak beismerése által, hogy e termelési, gazdálkodási mód környezeti, valamint társadalmi, regionális teljesítményeit honorálnunk kell;
- **alkalmazkodó** mezőgazdaságot céloz, amely a tájak adottságainak megfelelő gazdálkodási rendszereket és intenzitási fokot használ a tájra, termőhelyre jellemző, minőségi termékek előállítására;
- **egész területünkre kiterjedő** („területfedő”) mezőgazdaságot céloz, amely védett vagy hátrányos helyzetű térségeinkben ugyanúgy jelen van, mint agrártermelési régióinkban, de itt ökoszociális feladatai kerülnek előtérbe; végezetül
- **versenyképes** mezőgazdaságot céloz, amely megállja a helyét a piacokon is; a verseny azonban tisztességes versenyt jelent, vagyis azokat az „ökoszociális játékszabályokat”, amelyeket az európai s benne a magyar mezőgazdaság modellje magába foglal és gyakorlata betart, azokat valamennyi agrárgazdálkodó számára a WTO^[10] keretei között is rögzíteni kell.

A **Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP)** elsődleges törekvése tehát olyan mezőgazdasági gyakorlat kialakítása, amely a természeti erőforrások fenntartható használatán, a természeti értékek, a biodiverzitás megőrzésén, a táj értékeinek megóvásán, valamint egészséges termékek előállításán és élhető vidék, az embereknek munkát és megélhetést biztosító gazdálkodási rendszer megteremtésén alapszik. Ennek megfelelően **nem egyes termelési ágazatokat, hanem** a felsorolt igényeknek egyaránt megfelelő **gazdálkodási rendszereket támogat, és az alábbi célkitűzéseket fogalmazza meg:**

- „a környezetkímélő mezőgazdasági termelési módszerek és ezeket megtestesítő rendszerek széleskörű elterjesztése, ezáltal természeti értékeink, a biodiverzitás, a táj, a termőföld és a vízkészletek állapotának megőrzése és javítása;
- hozzájárulás egy fenntartható mezőgazdasági földhasználati, ésszerű területhasználati rendszer, illetve Magyarország agro-ökológiai adottságainak megfelelő kiegyensúlyozott és stabil földhasználati, termelési struktúra kialakításához;
- piac képes, kiváló minőségű, értékes termékek termelésének növelése, és ezáltal a mezőgazdasági exportlehetőségek javítása;
- a vidéki foglalkoztatási és jövedelemszerzési lehetőségek bővítése, a vidéki életminőség javulásához való hozzájárulás, alternatív jövedelemszerzési lehetőségek kialakítása;
- a turisztikai potenciál fejlesztése, kihasználása elsősorban a vidék, a táj képének javítása, az ökoturizmus, falusi turizmus feltételeinek javulása révén;
- hozzájárulás egyéb vidékfejlesztési intézkedések sikeréhez, a vidéki népesség, a gazdálkodók termelési-környezeti ismereteinek fejlődéséhez, szemléletváltás elősegítéséhez.”

Miután minden EU-tagállamnak kötelezően kell, hogy ilyen működő programja legyen, belépésünk alapkritériuma az NAKP indítása. Mindemellett kedvező európai fogadtatása lehetőséget biztosít egy olyan országimázs kialakítására, melynek mottója: *„Tiszta, élő környezetből egészséges és biztonságos élelmiszert!”* lehet. Elkerülhetetlen és érdekeinknek megfelelő **bevezetését** ezen túl az is **indokolja**, hogy:

- megteremti a forrásait a sokszínű és minőségi termékkínálat, valamint környezet biztosításának és az ökológiai szempontból tartamos („fenntartható”) agrár- és vidékfejlesztésnek;
- a vidéken élő emberek és családok, közösségek számára munkalehetőséget, megélhetést biztosít, különösen azokban a térségekben, amelyek környezeti szempontból sérülékenyek, agrárpotenciáljuk és így piaci versenyképességük alacsonyabb, és már ma is jelentős munkanélküliséggel, foglalkoztatási gondokkal küzdenek;
- a kultúrtájak és a környezeti elemek fenntartásával alapvetően meghatározza a Nemzeti Környezetvédelmi Program céljai megvalósításának sikerét a vidéki térségekben;

- egészséges étellel, tiszta ivóvízzel és élő, egészséges környezettel jelentősen hozzájárul az „Egészséges Nemzetért” Népegészségügyi Program – a hangsúlyt a prevencióra helyező – törekvéseinek megvalósításához, valamint
- hozzájárul, konkrét formába önti és forrásokat teremt a „Magyarország Középtávú Gazdaságpolitikai Programja (az uniós csatlakozás megalapozásához)” kormánydokumentumban megfogalmazott agrár- és vidékfejlesztési, regionális fejlesztési és környezetvédelmi programelemekhez, valamint foglalkoztatáspolitikai célokhoz; mindezekon túl
- a két pillér mentén megcélzott EU forrásbevonás mértéke és esélye lényegesen nagyobb, mint az első pillér termelési kvóták mentén megnyíló lehetősége.

Mindezek alapján joggal mondhatjuk, hogy a **Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program** az ökoszociális piacgazdaság közegébe ágyazott fenntartható, többfunkciós európai agrármodell, a környezet- és tájgazdálkodás hazai megvalósításának, széleskörű elterjesztésének magyar keretét, nagyléptékű hazai programját adja, és így a termelés-, a környezet- és a vidékpolitika területileg differenciált összekapcsolásának, az **agrárpolitika** **paradigmaváltásának alapvető jelentőségű kerete és eszköze.**

Szerkezete, alkotóelemei és célprogramjai

A NAKP célkitűzéseiben a különböző térségek adottságainak megfelelő, ahhoz igazodó fenntartható mezőgazdasági földhasználat kialakítása fogalmazódik meg olyan módon, hogy az megfeleljen az EU 2078/92 rendeletében, valamint az azt 2000-ben felváltó 1257/1999. számú EU tanácsi rendeletben foglaltaknak. A program jelentős **támogatási prioritást biztosít az ökológiai adottságokon alapuló, multifunkcionális mezőgazdasági földhasználatnak**, az EU-ban is megcélzott agrár-vidékfejlesztési politika célkitűzéseinek. **Célprogramjai két fő típusba sorolhatók.**

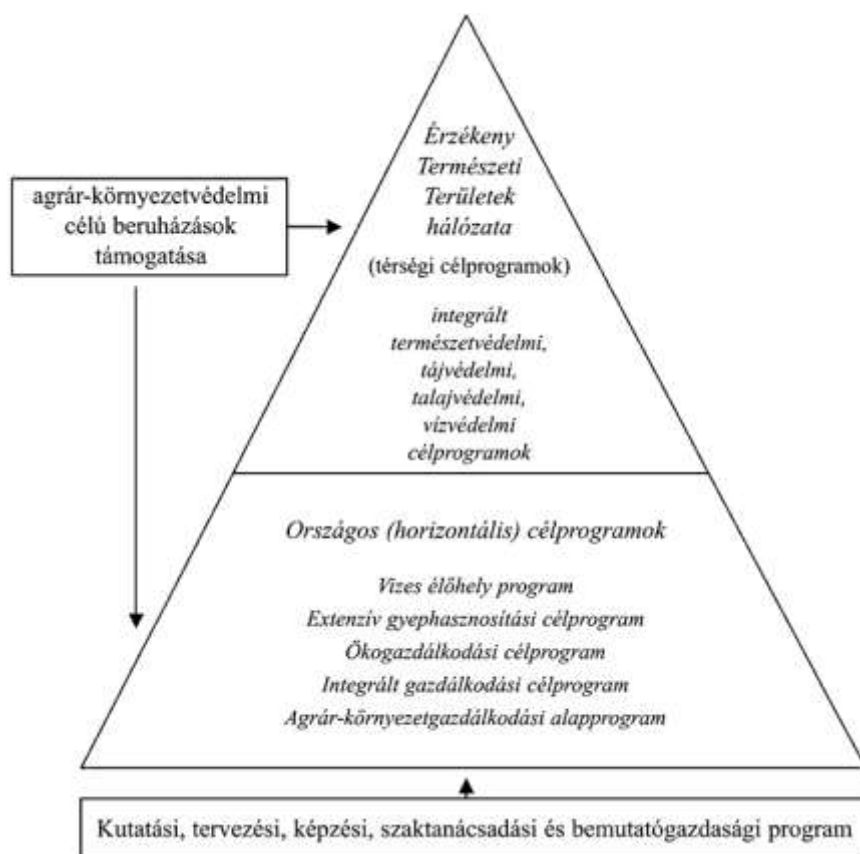
Az első fő típust az úgynevezett horizontális vagy országos célprogramok alkotják, amelyek a hazai mezőgazdasági földhasználat teljes területére kiterjednek. Ezen programok célkitűzése az, hogy támogatást nyújtsanak a különféle földhasználati ágakban a környezetbarát termelési, gazdálkodási eljárásoknak, rendszereknek, elősegítve ezzel a magyar agrárgazdaság új, hosszú távon is fenntartható és versenyképes fejlődési modelljének kialakulását. Ennek érdekében különböző támogatási programok révén segíti a környezeti szempontokat is figyelembe vevő gazdálkodás elterjedését, az integrált növény-, zöldség-, illetve gyümölcsstermesztés, az ökológiai gazdálkodás terjedését, a gyepterületek és vizes

élőhelyek ökológiai feltételeknek megfelelő hasznosítását, valamint a környezetbarát állattartás kialakulását.

A célprogramok másik fő típusát a zonális vagy térségi célprogramok adják, amelyek az adott térség környezet- és természetvédelmi szempontú mezőgazdasági földhasználatát segítik, hozzájárulva az egyes térségek adottságaikhoz illeszkedő gazdálkodási formák elterjedéséhez, a tájgazdálkodás kialakulásához, a terület környezeti, természeti értékeinek megőrzéséhez és fejlesztéséhez. Ezen programok célterületei közé olyan térségek tartozhatnak, amelyek természetvédelmi, talajvédelmi vagy vízvédelmi szempontok miatt valamilyen speciális hasznosítást igényelnek. A térségenként kidolgozott földhasznosítási formák, gazdálkodási módszerek alkalmazását támogatják az egyes célprogramok. Az említett térségi célprogramok hálózatot alkotnak, így kialakulhat az ún. **Érzékeny Természeti Területek (ÉTT) hálózata**.

- A NAKP felépítését a *ábra* szemlélteti.

A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program felépítése (Ángyán et al., 1999)

Intézkedései **célprogramok** formájában kerülnek megfogalmazásra, amelyek tehát **az alábbiak:**

- agrár-környezetgazdálkodási alapprogram,
- integrált gazdálkodási célprogram,
- ökológiai gazdálkodási célprogram,
- extenzív gyephasznosítási célprogram,
- vizes élőhely-hasznosítási célprogram,
- Érzékeny Természeti Területek célprogramja,
- képzési, kutatási-fejlesztési, szaktanácsadási és demonstrációs programok.

A felsorolt célprogramokon kívül (amelyek hektáralapú támogatásokat, illetve költségtérítésre alapuló projekt-támogatásokat tartalmaznak) szükség van az agrár-környezetvédelmi intézkedésekhez kapcsolódó **beruházás** jellegű támogatásokra. Ezek körébe az alábbiak tartozhatnak: szántó/gyep konverzió, gyümölcsös, illetve ártéri gyümölcsös telepítése, őshonos állatok beszerzése, az állattartáshoz kapcsolódó legeltetési berendezések helyreállítása, létesítése (karámépítés, villanypásztor rendszer kialakítás, itatók stb), agrár-környezetvédelemhez kapcsolódó eszköz, illetve járulékos munkagép beszerzése, talajvízháztartás helyreállítása, épületberuházások, feldolgozási, marketing támogatások stb.

Működésmódja és támogatási rendszere

A program működésmódja és támogatási rendszere **jelentősen eltér a Magyarországon eddig alkalmazott agrártámogatási rendszertől.**

A **célprogramokban való részvétel önkéntes**, a gazdálkodók maguk döntenek el, hogy részt kívánnak-e azokban venni. Az országos programokhoz bárki csatlakozhat, akinek saját tulajdonú termőföldje vagy erre vonatkozó tartós földbérlete van, a térségi (zonális) programokhoz természetesen csak azok, akik a meghatározott régióban vagy kistérségben gazdálkodnak. A gazdálkodó, miután megismerkedik a feltételekkel, és úgy dönt, hogy csatlakozni kíván, **5 éves szerződést köt az állammal**, amelyben vállalja, hogy a szerződésben foglalt feltételeket (az adott célprogramban megfogalmazott gazdálkodási „szabályokat”) betartja. Ennek fejében évente rögzített **hektáronkénti kifizetést kap** a szerződött időszakban. Ez fedezi a felvállalt intézkedések miatti esetleges jövedelemkiesést, a felmerülő többletköltségeket, és tartalmaz további 20% ösztönzőt, amely az esetleges gazdasági hátrányok kiegyenlítésén túl a gazdálkodási rendszer ökoszociális szolgáltatásait honorálja, és így a környezetbarát gazdálkodási formákat versenyképessé, vonzóvá teszi a gazdálkodók számára.

Támogatásra jogosultak: az agrár-környezetvédelmet és tájfenntartást szolgáló környezet- és természetkímélő mezőgazdasági termelési módszerek és tevékenységek alkalmazását felvállaló, legfeljebb 300 ha-on mezőgazdasági tevékenységet folytató, földhasználó

- a) természetes személyek,
- b) jogi személyiségű és jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok, és
- c) egyéb mezőgazdasági tevékenységet folytató szervezetek.

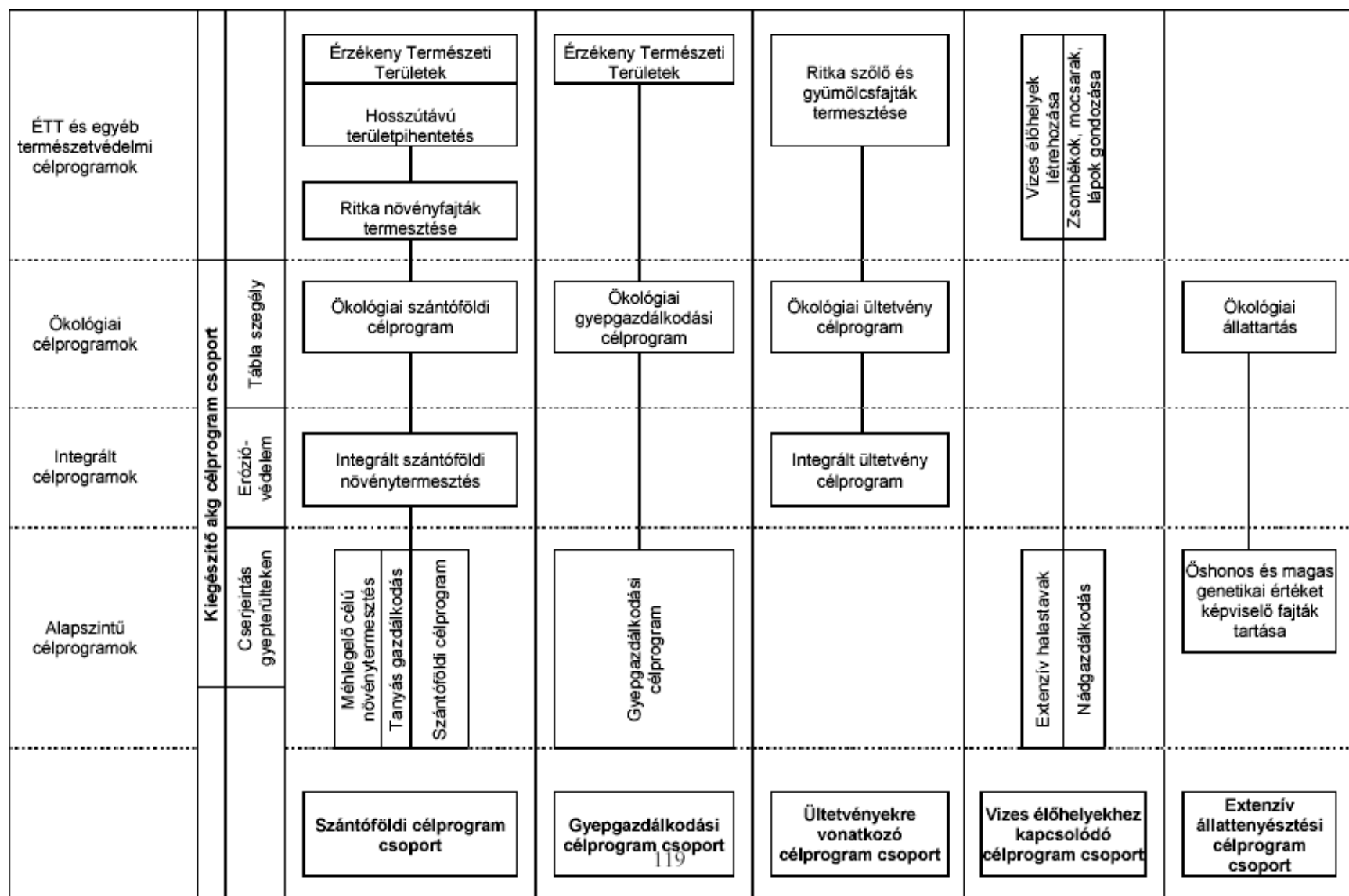
A támogatási jogosultság további feltételei:

- a) a pályázó földhasználó földtulajdonnal, vagy az érintett területre vonatkozó, legalább 5 évre szóló érvényes földhasználati szerződéssel rendelkezzen, amely megfelel a Földhasználati rendeletben foglaltaknak;
- b) tulajdonában vagy használatában van legalább
 - 1 hektár szántó vagy gyepterület, illetve halastó
 - 0,5 hektár zöldség- vagy gyümölcs- vagy szőlőterület.

AKG hatásterületei

- Talajvédelem
 - termékenység, mennyiségi és minőségi védelem
- Természetvédelem
 - biológiai sokféleség megőrzése – élőhely védelem
- Felszíni és felszín alatti vizek védelme
- Tájvédelem
- Levegőtisztaság-védelem

NAKP – AKG felépítése, célprogramjai

NAKP alapmodellje: az Érzékeny Természeti Területek (ÉTT) rendszere

Az NAKP célprogramjai közül a természeti környezet fenntartása szempontjából talán a legfontosabbak a **zonális (térségi) programok** és azok rendszerének kiépítése. A térségi programok olyan élővilág- (természet-), talaj- és/vagy vízvédelmi szempontból **sérülékeny területekhez kötődnek**, amelyek – éppen a területek érzékenysége miatt – különleges gazdálkodási előírások betartását igénylik. Ezek az úgynevezett **Érzékeny Természeti Területek**, amelyeken a három környezeti elem (élővilág, talaj, víz) közül legalább egy, de a területek jelentékeny részén egyszerre több is érzékeny, így erre tekintettel kell a gazdálkodás szabályait kidolgozni.

A rendszer az **1980-as években Angliában** alakult ki, majd az **1992-es CAP-reform** keretében az EU zonális agrár-környezeti intézkedéseinek alapjává vált.

A Környezetileg Érzékeny Területek (ESA) rendszerének kialakulása és működése Angliában

a) Az intenzív mezőgazdálkodás és a természetvédelem konfliktusa

Angliában először 1947-ben Huxley bírálta az akkori angol természetvédelmi politikát. Elhibázottnak tartotta azt a természetvédelmet, amely csak a természetvédelmi területekben gondolkodik. Szerinte bizonyos fokú védelmet nagyobb és változatos élőhelyű területekre is ki kell terjeszteni, amelyek átmeneti zónát képezhetnének a természeti és az intenzíven használt területek között.

Huxley felismerte a másodlagosan kialakított antropogén ökoszisztémák jelentőségét. Ezek azok a gazdálkodási rendszerek, amelyek külterjes földhasználati formák között keletkeztek, és létük ezen gazdálkodási, földhasználati formák megmaradásától függ. Elképzeléséből akkor még nem lett gyakorlat. A természetvédelmi területek hálózatából ugyanis kimaradtak olyan mozaikos, féltermészetes élőhelyek (folyóvölgyek, lápok, mocsarak, legelők), melyek mezőgazdasági termelés (állattenyésztés) alatt álltak.

Az agrártámogatások egyre intenzívebb termelésre ösztönözték a gazdákat. A vizes élőhelyeket lecsapolták, a gyepeket felszántották, ennek hatására a tájkép megváltozott, élőhelyek szűntek meg. Az 1970-es évek közepére világossá vált, hogy ez a táj átalakítás olyan nagy területeket érintett, ami a természetvédelem érdekeit súlyosan veszélyeztette.

A tanulsága ezen területhasználati konfliktusoknak abban áll, hogy **a táj karaktere összefüggésben van az ott kialakult hagyományos gazdálkodással, ezért utóbbi fenntartása a természetvédelem alapvető érdeke.**

b) A kiút keresése

A negatív folyamatok visszaszorítását törvényi szinten próbálták megoldani. Az első erre irányuló lépés **Angliában** az 1981-es Vad- és Tájvédelmi Törvény (Wildlife and Countryside Act) volt, amely már olyan területeket is a **tudományos szempontból különleges értékű terület** (Site of Special Scientific Interest, SSSI) kategóriájába sorolt, amelyeken mezőgazdasági tevékenység folyt, és természetvédelmi szempontból is értékesek voltak.

Az SSSI-be sorolt területeken az intenzifikálás tiltott volt, de a gazdákat kártalanították az elmaradt fejlesztések miatt kiesett profit becsült összegével. A törvény azonban nem érte el a kívánt hatást, mivel a természetvédelmi szervezeteknek nem volt megfelelő költségvetésük a gazdálkodók kártalanítási igényeinek kielégítésére. Ezért a termelés hatékonyságának növelése még mindig kifizetődőbb volt, mint a kárpótlás igénybevétele, így a gazdák kifejezetten ellenezték, ha földjüket SSSI-be akarták besorolni.

Nem csak az angol természetvédelmi politikában, hanem az **Európai Közösség** regionális politikájában is megjelent a természetvédelmi szempontból jelentős agrárrendszerek támogatása. Az első regionális célzatú irányelvet 1975-ben a **hátrányos helyzetű területekkel** (Less Favoured Areas Directive 75/268) kapcsolatban fogadták el. E rendelet egyik bekezdése lehetővé teszi, hogy a farmerek támogatást kapjanak azért, hogy a termelést folytassák, ha az a területükön található természetvédelmi értékek fenntartását jelenti. A rendeletben tükröződik az az újfajta szemlélet, amely már **nem csak a hagyományos mezőgazdasági, hanem a szociális és természetvédelmi célokat is figyelembe veszi**.

Alapvetően ez a rendelet sem tudta csökkenteni a konfliktust, hiszen csak a hegyvidéki vagy valamilyen okból kifolyólag speciálisan hátrányos helyzetűnek nyilvánított területeken adtak támogatást. Ez viszont csak kis részét érintette a problémás területeknek. Egyre valószínűbbnek tűnt, hogy nem a régi területi kategória értelmezését célszerű tágítani, inkább újat kell definiálni. Ezzel együtt a korábbi támogatási rendszert is át kell alakítani úgy, hogy csökkentsék a hátrányos adottságú területek egyre intenzívebb – természetvédelmi szempontból káros – művelését.

c) A Norfolk vidék (the Broads) legeltetési programja

Angliában ez az az országrész, ahol a leglátványosabban megmutatkozott az intenzívvé váló mezőgazdálkodás káros következménye. Talán ennek köszönhető, hogy a mezőgazdasági tárca és a természetvédelmi hatóság közösen lépett fel a probléma megoldása érdekében. Ezt a területet a hagyományos legeltető állattartás jellemezte, ami összhangban volt a terület természeti adottságaival. A tájra jellemző a nyílt vizek, a nádasok, a lápok és a nedves rétek mozaikja, amelyek természetvédelmi szempontból értékes élőhelyek

Broads-vidék

A konfliktus akkor kezdett kibontakozni, amikor a gazdák az Európai Közösség agrártámogatásainak felhasználásával az állattenyésztésről a szántóföldi növénytermesztésre tértek át. (Anglia 1973-tól az Európai Közösség tagja.) Ez ugyanis gazdaságilag sokkal kifizetődőbb volt. A nedves területeket lecsapolták és felszántották, így megszüntették az értékes vizes élőhelyeket, és megváltoztatták a táj képét.

A változást jól tükrözi, hogy a gazdák 1980–82 között 4 000 hektárnyi területet csapoltak le. A természetvédelmi hatóság megpróbálta megfékezni a táj további átalakítását úgy, hogy kihasználta az 1981-es természetvédelmi törvény adta

lehetőséget, és a területet SSSI-nek akarta nyilvánítani. Az előző fejezetben említett okok miatt ez nem sikerült. Valamilyen megoldást viszont találni kellett. Ekkor fejlesztették ki azt az elvet, amely elődje és alapja a Környezetileg Érzékeny Területek (ESA) rendszerének.

A program célja az volt, hogy támogassák az állattartást, és így szorítsák vissza a legelők felszántását. Ha a gazdák nem szántották fel a legelőket, és betartották a legelő használati előírást, hektáronként támogatást kaptak. Ebben előírták az állatsűrűséget, és szabályozták a műtrágya- és növényvédőszer-használatát. A rendszerbe önkéntes volt a belépés.

A módszer sikeresnek bizonyult. A norfolki gazdák 89 százaléka csatlakozott a programhoz, ami 5 000 hektár terület megővását jelentette. Látva a rendszer hatékonyságát arra gondoltak, hogy a Norfolk Vidék Legeltetési Programban megvalósuló elv alapján más – az intenzív területhasználatra érzékeny – területekre is ki kell terjeszteni a rendszert Környezetileg Érzékeny Területek (Environmental Sensitive Area: ESA) néven.

d) Az ESA területek kijelölése

Az angliai ESA területek lehatárolásának szempontjait az Európai Közösség szabályozásán kívül az 1986-ban elfogadott mezőgazdasági törvény (Agriculture Act) is kiegészíti. Ezek szerint az ESA-hoz azok a területek tartoznak, ahol:

- megőrzik és javítják a természeti környezet állapotát;
- megőrzik az adott terület növénytani, állattani és geológiai értékeit;
- megőrzik a táj arculatát és óvják a kultúrtörténeti és régészeti emlékeket.

A Környezetileg Érzékeny Területek rendszere (ESA) olyan tájak megőrzésére hivatott, ahol maga a táj, az ott fellelhető élővilág és a kultúrtörténeti értékek országos jelentőségűek. Az ESA olyan terület, ahol a hagyományos mezőgazdálkodási módszerek segítettek kialakítani egy sajátos tájarculatot, történeti jellegzetességet és nem utolsósorban növény- és állatközösségek élőhelyeit. A támogatási rendszer célja az, hogy segítse ennek a gazdálkodási gyakorlatnak folyamatos fennmaradását, és a környezetvédelmi érdekek érvényesítését.

Egy ESA földrajzilag jól körülhatárolható, természetvédelmi szempontból értékes, de nem védett vagy csak részben védett terület. Az ESA kiválasztásánál a hátrányos adottságú mezőgazdasági tájak és azok relatív külterjes gazdálkodási rendszerei jönnek számításba.

A kritériumok alapján a Nature Conservation Council (NCC, Természetvédelmi Tanács), a Countryside Commission (Vidékbizottság) és az English Heritage (Angol Örökség) tehettek javaslatot a lehetséges ESA területekre.

Az egyeztetésbe bevont szervezetek összetétele alapján is lehet látni azt a szándékot, hogy az ESA rendszer célja nem csak a természetközeli állapot fenntartása, hanem az ebben kialakult kultúrtáj, a hagyományos életforma emlékeinek megőrzése. Ezért ezt a rendszert nem szabad csupán természetvédelmi célú eszköznek tekinteni.

A lehatárolás kiinduló pontja az volt, hogy olyan régiókat kell bevonni a rendszerbe, ahol szoros a kapcsolat a természeti érték és a mezőgazdálkodás között. Ez a kritérium úgy módosult az idő előrehaladtával, hogy a mezőgazdálkodás intenzitási fokának megváltozása veszélyeztetné a természeti értéket.

A Természetvédelmi Hatóság álláspontja az volt, hogy a természetvédelmi szempontból értékes területekkel együtt a kevésbé jók is kerüljenek be a támogatási rendszerbe, és így ezeknek is esélyük lenne a regenerálódásra. Ez a szándék teljesen összhangban volt Huxley – az előzőekben már vázolt – elméletével.

A Countryside Commission ajánlása szerint viszont a határokat a lehető legszigorúbban kell meghúzni, mivel a leendő ESA területnek egységesnek és jellegzetesnek kell lennie. Végül kompromisszumok árán 1986 decemberében a Mezőgazdasági, Halászati és Élelmiszerügyi Minisztérium jóváhagyta a 6 ESA-t tartalmazó listát.

A javasolt régiók – annak ellenére, hogy különböző tájakat foglalnak magukba – rendelkeznek közös tulajdonságokkal:

- a harmónia megőrzésének szükségessége a mezőgazdálkodási gyakorlat, a táj és az ökológiai adottságok között;
- a mezőgazdálkodás extenzív – főleg külterjes állattenyésztési – jellege;
- a táj- és természetvédelmi szempontból jelentős extenzív mezőgazdasági rendszerek megszűnésének veszélye.

Az ESA területek kijelölésével együtt megtörtént azon gazdálkodási útmutatók kidolgozása, amelyek alapján a rendszer működik. Azok a gazdák, akik belépnek az ESA rendszerbe, kezelési megállapodást írnak alá. Ebben rögzítik azokat az előírásokat, amelyek betartása esetén a farmer támogatást kap. Az útmutatók tartalma nem teljesen azonos, hiszen különböző tájtypusokra más típusú gazdálkodási módszert kell alkalmazni. Bizonyos általános, közös szabályok viszont minden ESA-ra jellemzőek:

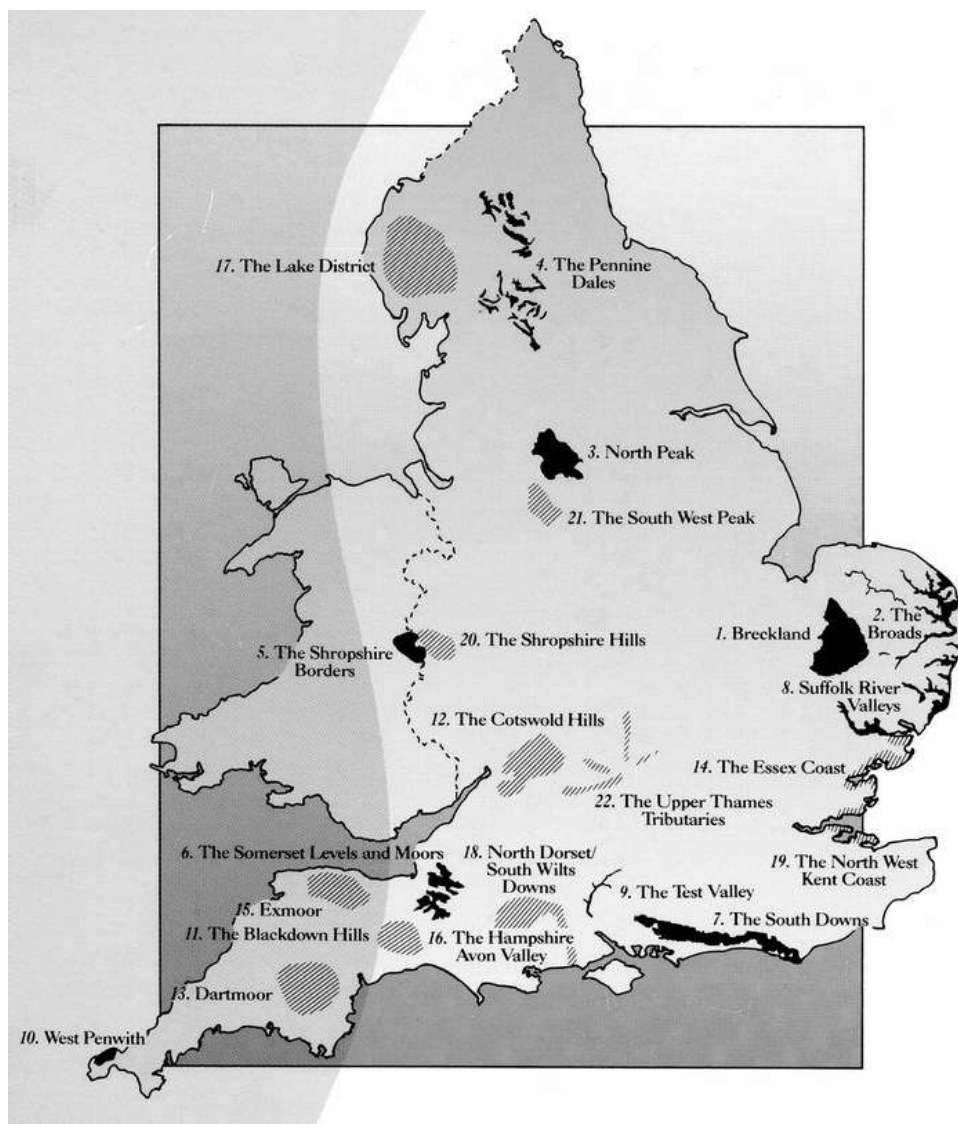
- védeni és kezelni kell a természetvédelmi és történelmi emlékeket;
- támogatják
 - a szántók gyepesítését;
 - a rétek, legelők hagyományos kezelését;
 - a vizes élőhelyek vízszintjének fenntartását;
 - a szántóföldi szegélyek kialakítását és kezelését;
 - élő sövények, hagyományos vonalas biotópelemek kialakítását és kezelését;
 - a terület átjárhatóságának biztosítását;
- tiltott a gyepterületek felszántása;

- csökkenteni kell a felhasznált műtrágya és növényvédő szer mennyiségét.

A farmerekkel való kapcsolattartás érdekében létrehoztak egy hálózatot. Minden egyes ESA területnek van egy ún. project vezetője (project officer). Hozzá lehet fordulni, ha valaki pályázni szeretne, vagy bármilyen típusú kérdése van az ESA rendszer működésével kapcsolatban.

Ma Angliában 22 ESA terület van. Ezeket 4 szakaszban hozták létre. Az első hatot 1987-ben, a többi 1988, 1993 és 1994-ben. Angliában az ESA-k összterülete 1,1 millió ha.

Az angliai Környezetileg Érzékeny Területek

e) Az ESA rendszer működésének általános szabályai

Az ESA rendszerbe önkéntes a belépés. Ha valaki igénybe szeretné venni a támogatást és a területe ESA-án helyezkedik el, akkor ki kell töltenie egy jelentkezési lapot és egy térképet. Az adatlapon közölnie kell a földhasználóra, a bevitt földterületre és a korábbi földhasználatra vonatkozó adatokat. A térképen jelezni kell az egyedi tájértékeket, valamint azt, hogy milyen előíráscsomag teljesítését vállalja a gazda, és azt a területe melyik részén végzi el. Aki kitölti ezt a csatlakozási adatlapot, mellékeli a térképet és a pályázatát elfogadják, az kezelési megállapodást ír alá, ami 10 éves időtartamra szól. A farmer a szerződés alapján a vállalt kötelezettségek megtartása esetén a rendszerbe bevitt terület alapján évente egyszer fizetést kap.

Öt év eltelte után a szerződő feleknek lehetőségük van a megállapodás felülvizsgálatára. Minden egyes ESA-ra jellemző az, hogy különböző szintű feltételrendszert dolgoznak ki rá. Egyes fokozatokhoz mindig más gazdálkodási iránymutatás tartozik. Minél magasabb fokozatba lép be a gazdálkodó, annál jobban szigorodnak az előírások, viszont arányosan nő a kifizetés összege is.

Általában az első kategória olyan alapvető eljárásokat fogalmaz meg, amelyek a környezeti állapot általános javítását szolgálják. A magasabb kategóriák, amelyek teljesítéséért több támogatás jár, nagymértékben javítják a környezet állapotát, segítik a természeti értékek megőrzését.

Az ESA kezelési megállapodásán felül egy **természetvédelmi tervet** is el lehet készíteni. A **természetvédelmi terv célja** az, hogy a kezelési megállapodásokon felül elősegítse a táj és az élővilág állapotának javítását, valamint a történelmi emlékek megőrzését. Minden egyes ESA-ra megadják, hogy a fent említett célok megvalósításának érdekében milyen feladatokat teljesíthet a gazda. Ezek általában élőhelyfejlesztési intézkedések, például fák ültetése, sövény, fasorok telepítése, ápolása, vizesárok és csatornák kezelése, hagyományos épületek renoválása. Ilyen és ehhez hasonló munka egyenként vagy akár kombinálva is választható. Minden egyes teljesítésért költségtérítést és ezen felül a költség 20–80 százaléka közötti ösztönző járulékot kap a farmer. A támogatás alsó és felső határa egyaránt meg van szabva. Így próbálják elérni azt, hogy a terv hatékony legyen, de a minél nagyobb támogatási összeg elnyerése érdekében ne vállalja túl magát a gazdálkodó.

A pályázat kettő évre szóló munka-, ütemtervből és egy mellékelt térképből áll. A pályázat része lehet a kezelési megállapodásoknak. A támogatási összeg kifizetésére csak a befejezett és ellenőrzött munka után kerülhet sor. Ha a két év lejárt, és sikerült az összes munkát befejezni, akkor újabb két évre lehet szerződést kötni.

A rendszerben való részvétel feltételei és általános szabályai tehát az alábbiakban foglalhatók össze.

- Az ESA rendszerbe bárki beléphet aki földtulajdonos vagy bérlő, és képes teljesíteni a kezelési megállapodásban leírtakat. A területnek mezőgazdasági művelés alatt kell állnia.
- A szerződés 10 éves időszakra szól, de ezt többször meg lehet hosszabbítani.
- Amennyiben a támogatás kedvezményezettje eladja a földjét, akkor a vásárló köteles folytatni a vállalt tevékenységét. Ennek hiányában a támogatási összeget vissza kell fizetni.
- Ha új földterület kerül a gazda birtokába, akkor arra automatikusan érvényes a hatályos kezelési megállapodás.
- Ha a farmer nem tudja teljesíteni a szerződésben foglaltakat, akkor a támogatási összeget köteles visszafizetni, vagy bírósághoz fordulhat. Ha önhibáján kívüli események miatt nem tudja betartani a megállapodást, akkor egyéni elbírálásban részesül.
- Ha a szerződés megkötése után vagy esetleg közvetlenül előtte az ESA rendszer céljaival ellentéző tevékenységet folytat a gazda, akkor kizárja magát az ESA rendszerből.
- Angliában több agrár-környezetvédelmi program működik. A hasonló célkitűzésű programok között átjárhatóság csak akkor engedélyezett, ha egy szigorúbb feltételeket előíróba lép be a gazda.
- A farmerrel mindig kapcsolatban van az adott ESA területért felelős projektvezető, aki bármely felmerülő kérdésre válaszol.
- A támogatási összegeket évente vizsgálják felül. Az egyes ESA területeken általános vizsgálatot 5 évente végeznek.

f) Ösztönző rendszer

A brit tapasztalatok szerint az ESA rendszer fő vonzereje az, hogy lényegesen egyszerűbb, mint a védett területeken alkalmazott kártérítési vagy kompenzációs megoldások. Ilyen területeken, a természetvédelmi előírások betartása miatt kiesett jövedelmet kompenzálják.

Ennek az összegnek meghatározása hosszas alku és bonyolult számítások eredménye. Ezzel szemben az ESA rendszer területegységhez kötött fix összegű támogatást ajánl a gazdálkodónak. Ebben az esetben a kötelezettségek, illetve ezek betartásáért ajánlott díjazás jobban átlátható. A gazda egyéni mérlegelésétől függ, csatlakozik vagy sem a rendszerhez. Ez

gyakorlati szempontból előnyös, hiszen egy ilyen rendszer működtetése sokkal kevesebb egyedi számítást igényel, és kizárja a hosszan elhúzódó pereskedések lehetőségét is.

Az önkéntesség miatt fontos követelmény a támogatási összegek helyes meghatározása. Előfordulhat, hogy a gazdák területüknek csak kis részére vállalják az előírásokat. Az, hogy egy farmer csatlakozik-e egy önkéntes támogatási rendszerhez, elsősorban annak gazdasági vonzerején múlik, és háttérbe szorul a gazdálkodó viszonya a környezeti problémákhoz. A támogatás összegének versenyképesnek kell lennie az intenzív termelést elősegítő szubvenciókkal.

Az alacsony részvételi arány veszélyezteti az ESA rendszer természetvédelmi céljait. Az nem megfelelő, ha több gazda a területének csak egy részén vállalja az előírásokat. Ilyenkor megeshet az, hogy a fennmaradó területeken sokkal intenzívebb termelésbe kezdenek. Ezen okokból kifolyólag egy ESA terület létjogosultságát és várható költségeit jobban lehet előre jelezni, ha előzetes közvélemény-kutatást végeznek, ami kiterjed:

- a csatlakozás minimálisan elvárható arányára;
- a gazdálkodók hozzáállására, a javasolt előírások „népszerűségére”, valamint arra, hogy
- az ajánlott támogatás segítségével elérhető jövedelem mennyire vonzó a gazdáknak.

g) Ellenőrzés

Az egyes Környezetileg Érzékeny Területek monitorozásához Angliában légifotókat használnak. Ez elsősorban a földhasználati változásokra vonatkozóan szolgáltat információkat. Ezt kiegészítve földi vizsgálatokat végeznek, ami kiterjed:

- a védelmi előírások célját jelentő fajok, élőhelyek állapotának vizsgálatára, beleértve a madarak, növények szaporodásának sikerét, illetve élőhelyek esetében a túllegeltetést, tápanyag-felhalmozódást jelző gyomok mennyiségének változását is;
- a kezelési előírásokban meghatározott munkálatok ellenőrzésére;
- a támogatási rendszerhez kapcsolódó gazdaságok ökonómiai helyzetének vizsgálatára.

Az EU közös agrárpolitikája (CAP) és az ESA

A Környezetileg Érzékeny Területek mint területi kategória és támogatási rendszer kialakulása viszonylag hosszú folyamat eredménye. Létrejött nem csak a környezeti problémák előtérbe kerülésének köszönhető, hanem a piaci helyzet alakulásának is, ezért fontos megvizsgálni az EU agrár termelésének változását. Az európai agrár- és vidékpolitika az elmúlt 30–35 év során jelentős változásokon ment át. E folyamatok megértéséhez korábban

már részletesen elemeztük az európai törekvéseket. Ezek közül most csupán azokat foglaljuk még egyszer röviden össze, amelyek az ESA rendszer kialakulása és működése szempontjából a legfontosabbak.

A Közös Agrárpolitika (CAP) első időszakában építették ki a termékek védelmi és támogatási rendszerét, és modernizálták a gazdaságokat. A különböző fejlesztéseknek köszönhetően a mezőgazdasági munka termelékenysége 1960 és 1985 között 10 ország átlagában évente 5%-kal nőtt. A közösség élelmiszer-önellátási szintje az alapításkor 85%-os volt, ám a '80-as évekre néhány termékcsoporthoz (olajos magvak, fehérjetakarmányok, egyes gyümölcsfélék, juhhús kivételével) meghaladta a 100%-ot.

A termelőknek nyújtott értékesítési biztonság, a valós piaci viszonyoktól függetlenített intervenciós felvásárlások rendszere idővel deformálódott. Annak elsődleges célja ugyanis az időleges piaci hullámzások áthidalása volt. Idővel viszont a megnövekedett termékfelesleg rendszeres levezetési formájává vált. Ezért a készletek és az intervenció költségei rendkívül megnövekedtek. **A kialakult helyzet tanulságai a következők voltak:**

- az árgaranciák szükségképpen a termelés növekedéséhez vezetnek;
- a növekvő trendet mutató termelési többletek növekvő szubvenciót igénylő exporthoz vezetnek;
- a nagyobb intenzitás beépített ösztönzői veszélyeztetik a környezetet;
- növekvő költségvetési kiadások a farmok elenyésző kisebbségéhez jutnak el, az egyre nagyobb kiadások nem oldják meg általában a mezőgazdasági jövedelmek problémáit.

Mindezek a tényezők az agrárpolitika ár- és jövedelempolitikát „összekapcsoló” modelljének elviselhetetlen költségeit bizonyítják. Az 1992-es reform legnagyobb jelentőségű hajtóereje az agrárpolitika pénzügyi összeegyeztethetatlensége az igényekkel és a lehetőségekkel.

A Közös Agrárpolitika az EU egyik legátfogóbb közös politikája. A CAP nem csak a mezőgazdasági termelés viszonyait szabályozza, hanem hat a vidék egészére, annak szociális és környezeti állapotára. Ezt azonban már sokoldalúan elemeztük. Összefoglalásul annyit mindenképpen le kell szögeznünk, hogy 1992 jelentős fordulópont, választóvonal a közös agrár-, vidék- és környezetpolitikában.

a) Az 1992 előtti szabályozás és az ESA

Az Európai Közösségben 1985-ben a birtokszerkezet javításáról szóló 797/85 EC rendelet 19. szakasza tette lehetővé a Környezetileg Érzékeny Területek rendszerének bevezetését. A törvény szerint az ESA rendszerjellemzője az, hogy:

- biztosítsa egyrészt a természetes élőhelyek megőrzésével összhangban álló mezőgazdasági gyakorlat bevezetését vagy fenntartását, másrészt a gazdálkodók jövedelemszintjének megőrzését;
- ESA-nak olyan területek jelölhetők ki, amelyek ökológiai vagy tájképi szempontból fontosak;

- a gazdálkodók jövedelem-színvonalának megőrzése érdekében díjazást kell biztosítani azoknak, akik vállalják, hogy úgy művelik az ESA területen levő földjeiket, hogy megőrizzék, illetve javítsák azok környezeti állapotát.

Ennek érdekében nem kezdenek intenzívebb termelésbe, az állatállomány sűrűsége, illetve a mezőgazdasági termelés összhangban áll a terület ökológiai adottságaival, valamint terhelhetőségével.

A Környezetileg Érzékeny Területek rendszerére vonatkozóan újabb szabályozást jelentett a 2328/91 (EC) rendelet, amelynek a 21. szakasza foglalkozott a Környezetileg Érzékeny Területekkel. E rendelet értelmében a területek kijelölése már több kritériumon alapult, mint a 797/85-ös (EC) esetében. Fontos változás volt, hogy az új szabályozás lehetővé tette a Környezetileg Érzékeny Területek rendszerének alkalmazását abban az esetben is, amikor az nem járt termeléses csökkenéssel, sőt az élőhelyek fenntartása érdekében a termelés bizonyos növekedéséről is szó lehetett (pl. extenzív legeltetés újraindítása felhagyott legelőkön). E rendelet végrehajtása során azonban olykor nagyobb figyelmet szenteltek a tájképi érték védelmének, mint a természetvédelmi céloknak.

b) Az Európai Közösség 2078/92 EEC szabályozása és az ESA

A CAP 1992-es reformja keretében a Környezetileg Érzékeny Területekkel kapcsolatos szabályok az ún. kísérőmechanizmusok részét képező szabályok egyikébe, a **2078/92 EEC EU tanácsi rendeletbe** épültek be, melyet korábban már részletesen bemutatunk.

A rendelet **3. cikkelye** értelmében a tagállamoknak többéves (legalább 5 éves) úgynevezett zonális (pl. Környezetileg Érzékeny Terület) programot kell megvalósítaniuk. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy környezeti adottságaik és tájjellegük alapján homogén területeket, úgynevezett zónákat kell kijelölni, ahol az adott térség környezeti viszonyainak, természeti állapotának, valamint mezőgazdasági szerkezetének és gyakorlatának megfelelő támogatási programot kell kialakítani.

A támogatási programnak (pl. egy ESA terület kijelölésénél) **tartalmaznia kell:**

- a területi, illetve részterületi lehatárolást;
- a terület környezeti és természeti viszonyainak leírását;
- a javasolt célok leírását annak megjelölésével, hogy a célok hogyan kapcsolódnak az Európai Közösség környezetvédelmi jogszabályaihoz;
- a támogatás feltételeit a megoldandó problémák fényében;
- a program éves megvalósítási költségeinek becslését;
- azokat az intézkedéseket, amelyek azt biztosítják, hogy a mezőgazdaságban, illetve a vidéken dolgozók megfelelő információkat kapjanak.

A szabályzat **4. cikkelye** meghatározza az egyes tevékenységek ellenében adható maximális kompenzációs összegeket.

A **rendszer működésének** legfontosabb **közös ismérvei** az EU tagállamaiban a következőkben foglalhatók össze.

- A terület kijelölését a mezőgazdasági és a környezetvédelemi tárca közösen végzi, közös miniszteri rendelet, illetve az azt megelőző parlamenti döntés alapján.
- A környezetkímélő gazdálkodás szakmai útmutatását a mezőgazdasági, a környezetvédelmi és természetvédelmi kormányzat közösen dolgozza ki, és ezt a termelőkkel szerződésben rögzíti.
- A kijelölt érzékeny területek gazdálkodásának koordinálója és felügyelője általában a mezőgazdálkodásért felelős tárca.
- A környezetkímélő gazdálkodással járó kieséseket a központi, valamint a két tárca által létrehozott alapból kompenzálják a létrejött szerződések szerint. Az EU tagországok esetében a kompenzálásban 50–75%-os mértékben a közös mezőgazdasági költségvetés is részt vállal
- A kijelölt területek nagysága változó, az adott környezettől vagy a már meglévő védett területektől függ. Általában a védett területek ütköző övezeteiként, illetve a védett mozaikok összekötőiként kap kiemelt szerepet az ESA.
- Az ESA működtethető egy-egy gazdálkodási elem szabályozásának korlátozásával (pl. műtrágya-felhasználás, felületvesztés, művelési ág változtatása, korlátozott állatlétszám, szabályozott fajtaválasztás stb.) is, azonban a többfunkciós, komplex megközelítés az általános.
- Tipikusnak mondható, hogy minden ESA-ra a gazdálkodással kapcsolatos elvárások sorozatát, azaz különféle szintű feltételrendszert dolgoznak ki, amiből a gazdálkodók választhatnak.
- Az ESA rendszer komplexen hat a természetvédelemre, a mezőgazdaságra és a területfejlesztésre.

Az ESA és a magyarországi Érzékeny Természeti Területek (ÉTT) rendszere

Az 1996. évi LIII., a természet védelméről szóló törvény vezeti be az ESA rendszerhez hasonló **Érzékeny Természeti Területek (ÉTT)** fogalmát. A törvény 53/3/c pontja szerint *„érzékeny természeti terület az olyan extenzív művelés alatt álló terület, amely a természetkímélő gazdálkodási módok megőrzését, fenntartását, ezáltal az élőhelyek védelmét, a biológiai sokféleség fennmaradását, a tájképi és kultúrtörténeti értékek megőrzését szolgálja”*. A törvény alapján a védett területeken és a védett természeti érték megőrzése érdekében természetkímélő gazdálkodást folytatók támogatásra számíthatnak. A törvényi definícióból egyértelműen lehet látni az **ESA rendszer** és az **Érzékeny Természeti**

Területek (ÉTT) közötti hasonlóságot, tehát az ESA magyarországi megfelelőjeként ezt az elnevezést fogjuk a továbbiakban használni.

a) Az Érzékeny Természeti Területek lehatárolásának szempontjai

Az érzékeny természeti területek lehatárolásakor alapvetően a természetvédelmi törvény definíciójából indulhatunk ki, azaz **hol vannak Magyarországon olyan térségek, ahol a természeti, táji és kultúrtörténeti értékek megőrzése az extenzív gazdálkodási módok fennmaradásától függ?**

Első lépésként célszerűnek látszott úgy szűkíteni a kört, hogy Magyarországon **melyek a természetvédelmi szempontból jelentős extenzív művelési módok?** Korábbi vizsgálatok alapján ezek közé az alábbiak tartoznak:

- gyepgazdálkodási rendszerek,
- extenzív szántóföldi rendszerek,
- hagyományos ültetvények,
- vegyes gazdálkodás rendszerei;
- halgazdálkodás;
- nádgazdálkodás.

Az EU tagállamok tapasztalatai szerint védelmi, vidékfejlesztési, politikai és adminisztratív szempontokból egyaránt célszerű, hogy a zonális programok elég nagy területeket fedjenek le. (A kisebb területek védelmét szolgálhatják az ún. horizontális programok). Ezért a potenciális érzékeny természeti területek lehatárolásához alkalmasnak tekinthetjük az 1:100 000 méretarányú CORINE Land Cover felszínborítási adatbázisokat és térképeket, amelyeken az alábbi élőhely típusokat különítik el: urbanizált területek, szántóföldek, rizsföldek, gyepek, szőlők, gyümölcsösök, bogyósok, egynyári kultúrák állandó kultúrákkal vegyesen, vegyes művelésű területek, erdők, vizenyős és tőzeges területek, vizek. Ezek a kategóriák viszonylag jól megfeleltethetők a természetvédelmi szempontból jelentős mezőgazdasági rendszereknek az alábbi megfontolások alapján.

- Magyarországon nincsenek tradíciói az intenzív gyepgazdálkodásnak, a javított gyepek is 10–20 éven belül a természetes társulásokhoz közeli fajkészlettel rendelkeznek. Emellett az EU 2078/92. tanácsi rendelete is kiemelten ösztönzi az extenzív gyepgazdálkodásra történő áttérést. Így a füves élőhelyeket az országos átlagnál nagyobb arányban tartalmazó térségeket joggal tekinthetjük potenciális érzékeny természeti területeknek.

- A rizsföldek és halastavak természetvédelmi szempontból értékesek, de kis területi kiterjedésük miatt az érzékeny természeti területek térségi megközelítése nehezen alkalmazható rájuk. Ezek esetében inkább a horizontális megközelítés a célravezetőbb.
- A vizenyős és tőzeglápos területek vagy nem igényelnek kezelést, vagy nád-, illetve gyepgazdálkodás folyik rajtuk, így ezek nagyobb kiterjedésű területei is potenciális érzékeny természeti területek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nagyobb kiterjedésű nádasok (Kis-Balaton, Fertő-tó, Hortobágy) állami tulajdonban vannak, és védett területeken helyezkednek el. Így ezeken a területeken a bérleti szerződések megfelelő lehetőséget kínálnak a természetvédelmi érdekek érvényesítésére, és nincs feltétlenül szükség természetvédelmi támogatásokra.
- A szántók, szőlők, gyümölcsösök esetében önmagában a CORINE Land Cover még nem ad elegendő információt. Az ún. vegyes művelésű területek esetében pedig a hagyományos szőlő és gyümölcsösök mellett a hobbikertes térségek is ebbe a kategóriába tartoznak. Ezért ezek esetében csak azokat a területeket tekintethetjük potenciális érzékeny természeti területnek, ahol azt terepi tapasztalatok, illetve az extenzív gazdálkodáshoz kötődő védett vagy veszélyeztetett fajok (elsősorban madárfajok) jelenléte azt indokoltá teszi. A mezőgazdasági élőhelyekhez kötődő veszélyeztetett madárfajok száma az ország egy-egy 10×10 km-es UTM négyzetében a *táblázat* szerint alakul.

Faj neve	Eszmei érték ^a	Trend ^b	SPEC ^c	Bern ^d	Bonn ^e	Vörös Könyv ^f
Füstifecske	2 000	0	3	II.		nem
Fürj	50 000	+1	3	III.	II.	aktuálisan
Mezei pacsirta	10 000	-1	3	III.		nem
Vörös vércse	10 000	0	3	II.	II.	nem
Búbospacsirta	2 000	+1	3	III.		nem
Nagy örgébics	2 000	n. f.	3	II.		nem
Gyöngybagoly	100 000	-1	3	II.		aktuálisan
Kerti sármán	100 000	-1	2	III.		aktuálisan
Tövisszúró gébics	10 000	0	3	II.		nem
Cigánycsuk	2 000	+1	3	II.	II.	nem
Fogoly	nem védett	-1	3	III.		aktuálisan
Haris	250 000	-2	1	II.		aktuálisan
Üstökösgém	250 000	-1	3	II.		aktuálisan
Póling	100 000	0	3	III.	II.	aktuálisan
Barna kánya	100 000	0	3	II.	II.	aktuálisan
Fehér gólya	100 000	0	2	II.	II.	aktuálisan
Réti fülesbagoly	100 000	0	3	II.		potenciálisan
Nagy goda	10 000	0	2	III.	II.	nem
Piroslábú cankó	10 000	0	2	III.	II.	nem
Bakcsó	10 000	0	3	II.		nem

Túzok	500 000	-2	1	II.	I.	közvetlenül
Székicsér	250 000	-2	3	II.	II.	közvetlenül
Széki lile	250 000	-2	3	II.	II.	közvetlenül
Szalakóta	250 000	-2	2	II.	II.	aktuálisan
Szikipacsirta	250 000	-1	3	II.		közvetlenül
Ugartyúk	250 000	0	3	II.	II.	aktuálisan
Kuvik	100 000	-1	3	II.		nem
Daru	50 000	n. f.	3	II.	II.	nem
Kis örgébics	50 000	-1	3	II.		aktuálisan
Kék vércse	50 000	-1	3	II.	II.	nem
Parlagi pityer	10 000	0	3	II.		nem
Kerecsensólyom	500 000	+1	3	II.	II.	közvetlenül
Kígyászölyv	250 000	0	3	II.	II.	közvetlenül

^a A madárfajok eszmei értéke. 100 000 Ft-tól fokozottan védett fajokról van szó.

^b Az állományváltozás trendje 1970 és 1990 között

-2: nagy mértékű állománycsökkenés (> 50%),

-1: kis mértékű állománycsökkenés (25–50%),

0: stabil állomány (+25%),

+1: kismértékű állománynövekedés (25–50%),

+2: nagymértékű állománynövekedés (> 50%).

^c SPEC: Európában veszélyeztetett állományú fajok.

^d Egyezmény az Európában vadon élő növény- és állatfajaink és élőhelyük védelméről. A II-vel jelölt fajok az egyezmény II. függelékében (fokozottan védett állatfajok), a III-mal jelöltek a III. függelékben szerepelnek.

^e Egyezmény a vándorló állatfajok védelméről. A II-vel jelölt fajok az egyezmény II. függelékében szerepelnek.

^f Rakonczay (1990) szerint (veszélyeztetettség fok).

b) Az Érzékeny Természeti Területek (ÉTT) magyarországi lehatárolása

Az Érzékeny Természeti Területekre vonatkozó előírásokat azok kijelölésének szempontjait, valamint létesítésük eljárási rendjét a **2/2002 (I.23.) KöM-FVM együttes rendelet szabályozza**.

A potenciálisan érzékeny természeti területeket a természetvédelmi támogatás fontossága alapján értékelve az alábbi **három kategóriát állíthatjuk fel**:

1. Kiemelt területek: ahol nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő természeti értékek jelentős állománya fordul elő, amelynek fennmaradása már középtávon (5–10 év) is kétséges, amennyiben a természetkímélő gazdálkodás nem részesül támogatásban.

2. Fontos területek: ahol országos viszonylatban jelentős természeti, táji és kultúrtörténeti értékek fordulnak elő, amelyek fennmaradása vagy állapotának javítása érdekében a természetkímélő gazdálkodás támogatása szükséges.

3. Lehetséges területek: ahol jelentős az extenzív mezőgazdasági élőhelyek aránya, de a természeti, táji és kultúrtörténeti értékek jelentősége kisebb, illetve olyan területek, hol az extenzív gazdálkodás ösztönzésével a terület természeti értéke növelhető lenne.

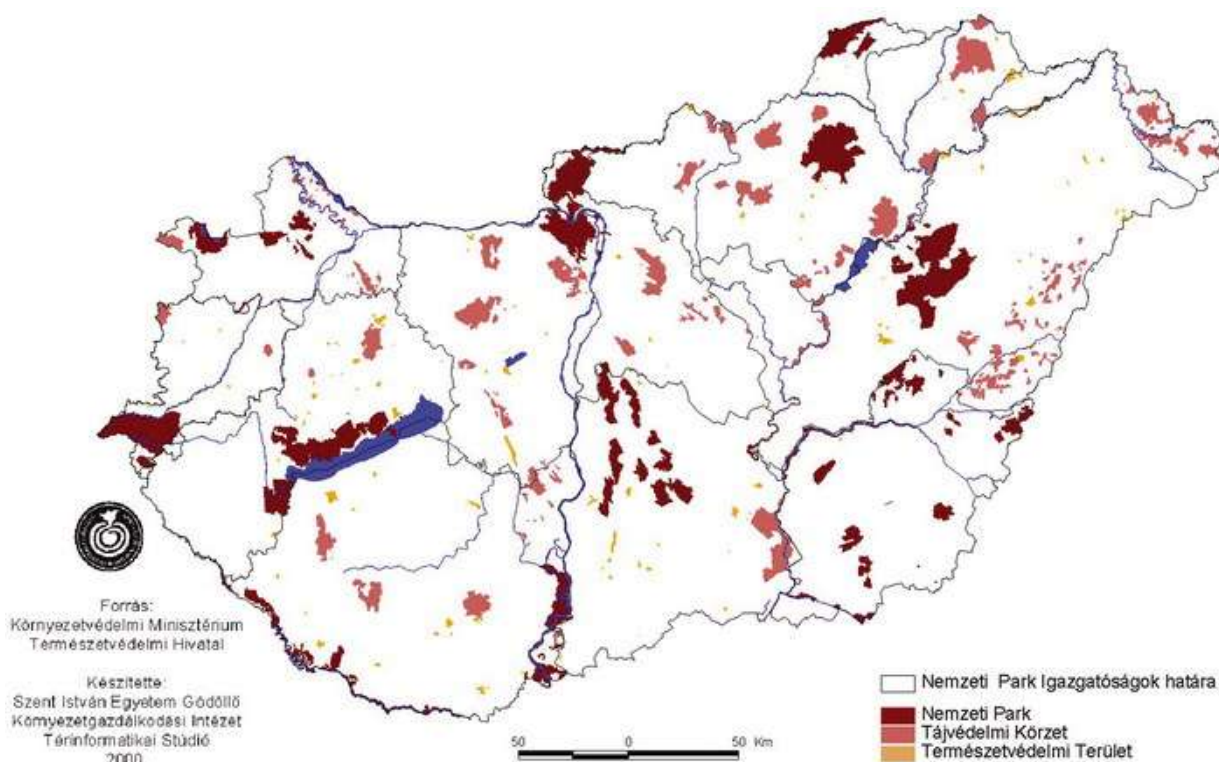
E területek magyarországi lehatárolásához jelentős segítséget adtak a földhasználati zónarendszer kidolgozása során előállított (talaj-, víz- és élővilág-, valamint komplex)

környezetérzékenységi térképek. Azokat tekinthetjük **potenciális ÉTT célterületeknek**, amelyek e térképek szerint **átlag feletti** (a 9,3 millió hektár átlagát meghaladó) **sérülékenységet** mutattak. Mindhárom elem szempontjából meghatározva tehát ezeket az átlagosnál érzékenyebb területeket előállítható a **potenciális ÉTT területek szintézistérképe**.

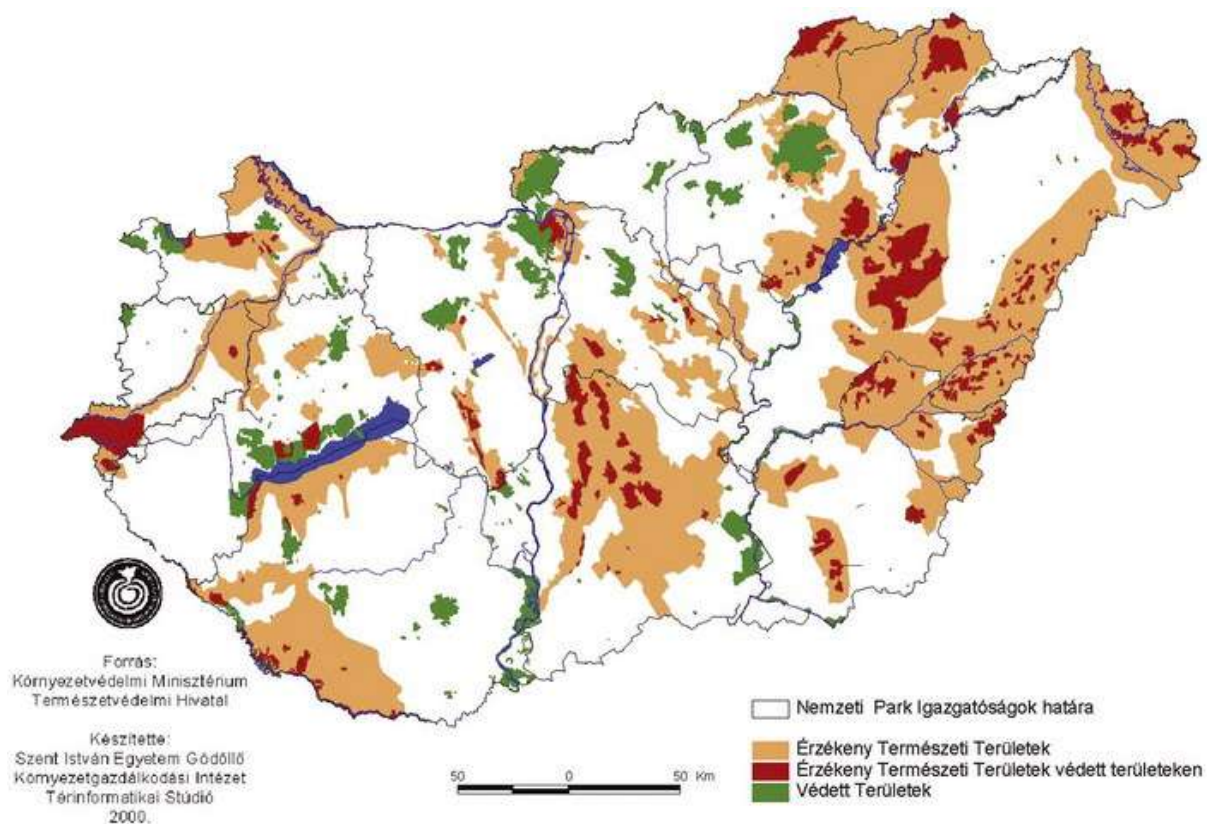
Magyarország védett és érzékeny természetiterületei

Magyarország jelenlegi jogi oltalom alatt álló, védett természeti területeinek kategóriáit és azok Nemzeti Park Igazgatóságok szerinti elhelyezkedését mutatja be a *térkép*. Ha a jogi oltalommal védett és az érzékeny természeti területeket egy térképen ábrázoljuk, akkor a teljes rendszer jól tanulmányozható.

Jogi oltalom alatt álló területek Magyarországon

Jogi oltalom alatt álló területek és Érzékeny Természeti Területek Magyarországon

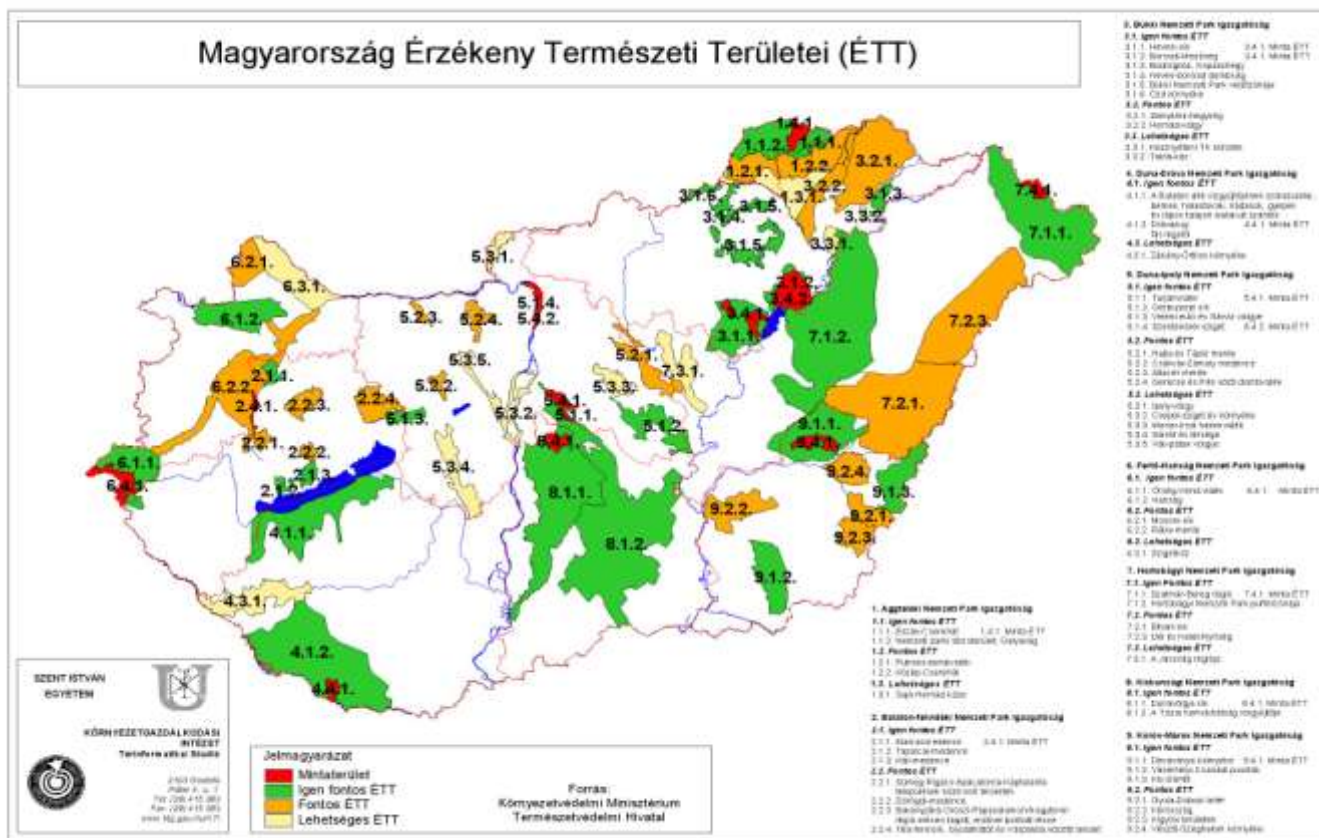
E térkép alapján a **területek három kategóriába** sorolhatók: vannak

- jogi oltalom alatt nem álló ÉTT-k;
- olyan ÉTT-k, amelyek jogi oltalom alatt álló, védett területeken találhatók és
- ÉTT rendszerbe nem vont, jogi oltalom alatt álló, védett területek.

A térkép alapján első közelítésben az is megállapítható, hogy a kijelölt ÉTT-k túlnyomó többsége jogi oltalommal nem védett, mezőgazdasági területen helyezkedik el, ám az esetek többségében körülöleli a fragmentálódott, védett területeket, mintegy átmeneti zónát képezve a természetvédelmi magterületek, azok pufferzónái és az agrártermelés területei között. Ez a kép a korábban vázolt egységes földhasználati zonalitás irányába mutat, minden tekintetben megfelel a differenciált, területfedő természetvédelmi koncepció vázolt rendszerének és az ÉTT elveknek.

Megállapítható, hogy az összességében 920 000 ha-t meghaladó védett területből – amely az ország összterületének 9,9%-a – közel 110 000 ha-t tesznek ki a fokozottan védett magterületek, vagyis ezek adják a védett területek 11,9%-át.

A védett területek 52,5%-a nemzeti parkjainkban található. A táblázat a védett területek növekedését mutatja az 1992–2002-es időszakban. Megállapítható, hogy az országos jelentőségű védett természeti területek növekedése ez idő alatt meghaladta a 190 ezer ha-t.

Nemzeti parkjaink területi adatai (2002. március 1.)

Védett természeti területek védeltségi kategóriái	Száma (db)	Területe (ha)	Ebből fokozottan védett ha	%
Nemzeti parkok	10	484 883	79 821	16,5
Tájvédelmi körzetek	36	309 817	28 608	9,2
Természetvédelmi területek	142	25 927	1 316	5,1
Természeti emlék	1	—	—	—
Országos jelentőségű védett természeti területek összesen	189	820 627	109 745	13,4
Ex lege védett lápok	—	44 359	—	—
Ex lege védett szikes tavak	—	20 160	—	—
Helyi jelentőségű védett természeti területek	1236	36 700	—	—
Mindösszesen	1425	921 846	109 745	11,9

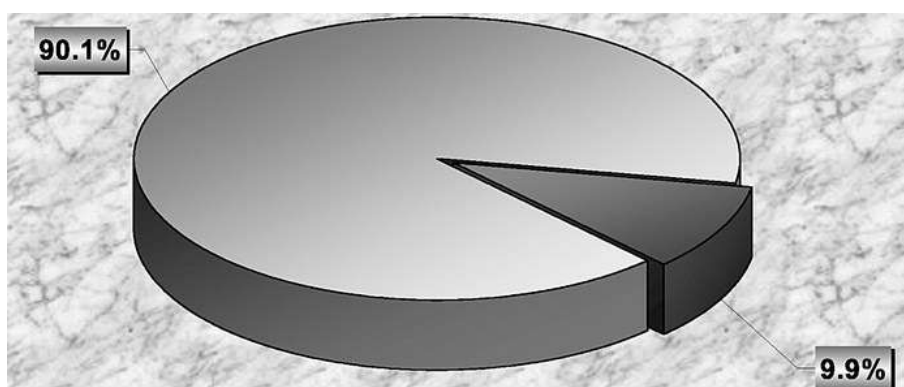
Országos jelentőségű védett természeti területek alakulása (ha)

Nemzeti parkok	Területe (ha)	Ebből fokozottan védett	
		ha	%
Aggteleki NP	19 981,0	3 922,0	19,6
Balaton-felvidéki NP	57 019,8	11 134,0	19,5
Bükk NP	43 129,8	3 774,0	8,8
Duna–Dráva NP	49 473,0	14 123,0	28,5
Duna–Ipoly NP	60 314,1	16 119,0	26,7
Fertő–Hanság NP	23 588,2	7 492,0	31,8
Hortobágyi NP	80 548,9	12 457,0	15,5
Kiskunsági NP	56 761,0	12 457,0	21,9
Körös–Maros NP	50 134,0	6 411,0	12,8
Őrségi NP	43 933,5	3 104,0	7,1
Összesen:	484 883,3	79 821,0	16,5

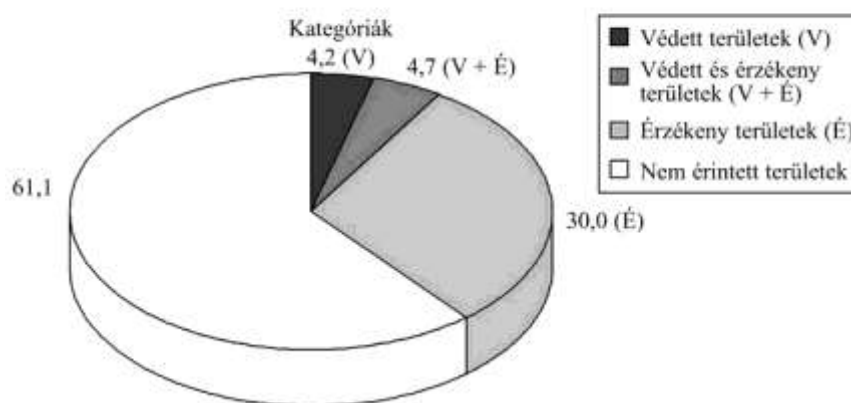
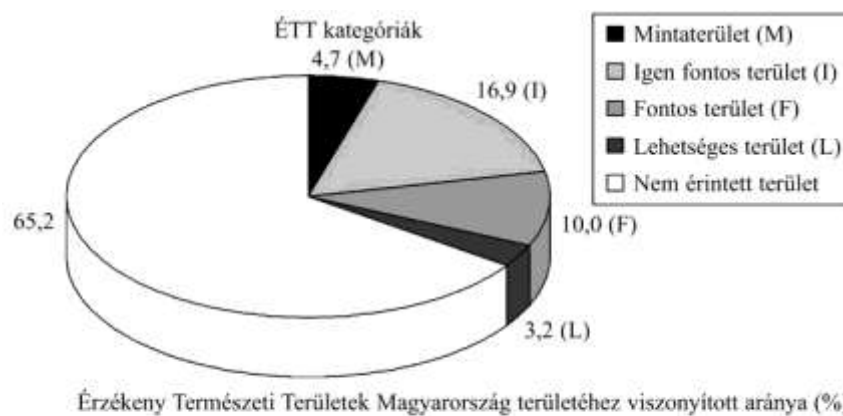
Érzékeny Természeti Területek összesítő adatai (2002. március 1.)

Védett területek	1992	1997	2002
Nemzeti parkok	159 100	407 445	484 883
Tájvédelmi körzetek	431 500	319 830	309 817
Természetvédelmi területek	37 400	25 402	25 927
Összesen:	628 000	768 077	820 627

Védett természeti területek Magyarország területéhez viszonyított aránya (%)

**Országos jelentőségű védett és érzékeny természeti területek Magyarország
összterületéhez viszonyított aránya (%)**

Védett és érzékeny természeti területek összesített adatait

ÉTT kategóriák	Területe (ha)	Aránya (%)	Az ország területéből (%)
Mintaterület (M)	441 274	13,6	4,7
Igen fontos terület (I)	1 573 409	48,7	16,9
Fontos terület (F)	925 812	27,6	10,0
Lehetséges terület (L)	292 464	9,1	3,2
Összesen:	3 232 959	100,0	34,8

Mit kínál az ÉTT program? (RÉSZLETES)

Nemzeti Vidékfejlesztési Terv térségi agrár-környezetgazdálkodási célprogramjai tehát olyan konkrétan lehatárolt, ún. Érzékeny Természeti Területeken támogatják a gazdákat a természet-kímélő gazdálkodási módok kialakításában és fenntartásában, ahol a mezőgazdasági hasznosítás folytatása különösen fontos feltétele az élővilág, a tájkép valamint az épített és történeti értékek hosszú távú megőrzésének. Ennek érdekében olyan **gazdálkodási előírásokat**, csomagokat fogalmaz meg, amelyek **önkéntes felvállalásáért és teljesítéséért kifizetés illeti meg a gazdálkodót.**

Az NVT agrár-környezetgazdálkodási célprogramjai közül a természeti környezet fenntartása szempontjából az egyik legfontosabb az **Érzékeny Természeti Területek (ÉTT)** rendszerének kiépítése. Ezek olyan **mezőgazdasági művelés alatt álló területek**, amelyeken **különleges illetve sérülékeny természeti, környezeti értékek** vannak jelen, és ezek megőrzése **speciális gazdálkodási rendszer** alkalmazását, rendszabályok, technológiai előírások betartását kívánja meg a gazdálkodótól. Ha vállalja ezen előírások betartását, akkor ezért normatív, területalapú, vissza nem térítendő támogatásban, gazdálkodása kedvező környezeti teljesítményeiért nyújtott kifizetésben részesül. A kifizetés nagysága arányos az előíráscsomag összetettségével, várható környezeti, valamint a termelés gazdasági eredményét befolyásoló hatásával.

A programban **azok a gazdálkodók vehetnek részt, akik:**

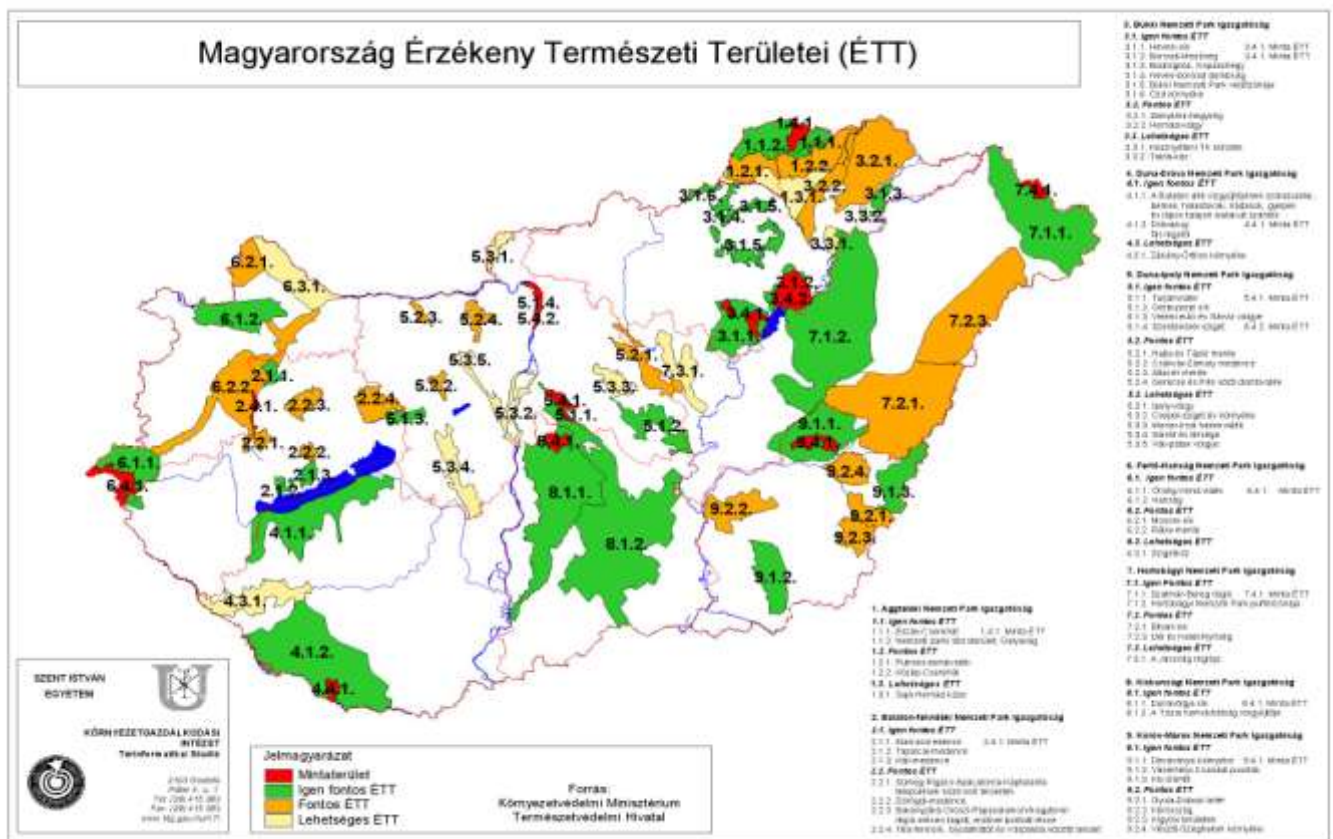
- a kijelölt ÉTT határain belül legalább 1 hektár egybefüggő saját tulajdonú, szántó vagy gyepterülettel rendelkező mezőgazdasági művelési ágú termőfölddel vagy erre vonatkozó tartós (legalább 5 éves időtartamú) földbérlettel rendelkeznek, és azon gazdálkodnak;
- elfogadják a gazdálkodási formára vonatkozó előírásokat;
- vállalják a „Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” és a „Helyes Gazdálkodási Gyakorlat” előírásainak betartását;
- nyilatkozatban vállalják annak legalább 5 évre kiterjedő betartását;
- vállalják az agrár-környezetgazdálkodási képzési programokban való évenkénti egyszeri részvételt, melynek költségeit a program fedezi.

A **2002-ben** kísérleti jelleggel **11 modellterületen indult ÉTT program 2004-ben** az alábbi

– a MePar rendszerben már szereplő – **15 mintaterületen folytatódik:**

1. „Baranya” ÉTT
2. „Beregi árterület” ÉTT
3. „Békés-csanádi síkság” ÉTT
4. „Bodrogköz” ÉTT

5. „Borsodi mezőség” ÉTT
6. „Dévványai síkság” ÉTT
7. „Dunavölgyi síkság” ÉTT
8. „Észak-Cserehát” ÉTT
9. „Hevesi síkság” ÉTT
10. „Marcal-medence” ÉTT
11. „Mosoni síkság” ÉTT
12. „Örség-Vendvidék” ÉTT
13. „Szatmár-Bereg” ÉTT
14. „Szentendrei sziget” ÉTT
15. „Turjánvidék” ÉTT

Baranya ÉTT

Érintett települések: *Bogdása, Drávafok, Drávakeresztúr, Drávasztára, Felsőszentmárton, Lakócsa, Markóc, Szentborbás*

A Dráva-síkon elhelyezkedő Érzékeny Természeti Terület magában foglalja az érintett községek területén a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePar) lehatárolt részeket.

A terület nagy része ártéri síkság, kisebb része pedig alacsony ármentes térség, amelyet futóhomokkal fedett enyhén hullámos síksági részek tagolnak.

A Baranya ÉTT program célja a hagyományos gazdálkodási módok újbóli elterjedésének támogatásával a táj jellegének, természetes és fél-természetes élőhelyeinek megőrzése.

A Drávazug természetes növénytakarója igen gazdag. Fontosabb erdő-társulások a talajvíz által jobban befolyásolt területeken, horpadásokban a fűz-, a nyár- és az égerligetek.

Az öntés erdőtalajokon a közép-dunai tölgy-körös-szil ligetek a jellemzőek. Ezek a társulások kis kiterjedésűek, de tájéztétikailag meghatározóak. Ilyen a „Kerekerdő” és a szántóföldeket elválasztó erdősávok növényzete.

A gyertyános- kocsányos tölgyesekben az üde, párás mikroklima hatására sok domb- és hegyvidéki növényfaj talált menedéket, melyek a Korcsina-csatorna mentén kis kiterjedésben még fellelhetők. Fajai: gyertyán, kocsányos tölgy, mádárseresnye, kislevelű hárs.

A vidék az erdőkön kívül bővelkedik árterekben és egykori legelőkben is. Az állattartás háttérbe szorulása miatt parlagon hagyott legelőkön és kaszálókon megkezdődött a beerdősülés.

Az őszi kikerics termőhelyei a karbantartott kaszálók és legelők, így a Markóctól délnyugatra eső Balog-rét. Bogdása mellett a Kökényesi legelő egy kis darabján megfigyelhető még a legelőkre jellemző bogáncstársulás. A nedves réti vegetáció védett fajai az agárkosbor és a nyári tőzike.

A Nákói-mocsár növényvilága igen gazdag. Védett növényfajai közé sorolhatók a kockásliliom, réti iszalag, szibériai nőszirm, vagy a fekete kökörcsin.

A nagy vízfelület miatt a madárvilág igen változatos: kócsagok, fehér gólya, bakcsó, gémek, réti sas és kerecsensólyom található itt.

A legelők jó életteret biztosítanak a rágcshalóknak, úgymint az erdei pocoknak, mezei cickánynak, törpe egérnek. Egyéb itt élő emlősök közül a nyuszt, a nyest, a mogyorós pele és a vadmacska érdemel említést. Jelentős az ártéri ligeterdők nagyvad (őz, szarvas, vaddisznó) állománya is.

Beregi árterület ÉTT

Érintett települések: *Aranyosapáti (1), Benk (2), Csaroda (3), Eperjeske (4), Gulács (5), Gyüre (6), Hetefejércse (7), Jánd (8), Kisar (9), Kisvarsány (10), Lónya (11), Mátyus (12), Mezőladány (13), Nagyar (14), Nagyvarsány (15), Olcsvaapáti (16), Panyola (17), Szatmárcseke (18), Tákos (19), Tarpa (20), Tiszaadony (21), Tiszakerecseny (22), Tiszaamogyorós (23), Tiszaszalka (24), Tiszavid (25), Tivadar (26), Vámosatya (27), Vásárosnamény (28)*

Az ország legészakibb-keletibb csücskében Szabolcs-Szatmár-Bereg megye észak-keleti részén járunk. A Tisza jobb partján elhelyezkedő Beregi árter ÉTT főként legeltetett vagy kaszált gyepek, erdők illetve mocsarak, lápok vagy vízfolyásokhoz kötődő természetes élőhelyek rendszere. A terület mintegy harmadán főként kis táblás művelésű szántóföldeket találunk, amely szintén hozzájárulhat a helyi változatos élővilág megőrzéséhez.

Az ÉTT rendszer bevezetésével a legfőbb cél ennek a változatos élőhelyszerkezetnek a megtartása, és az ehhez kapcsolódó hagyományos gazdálkodási formák gazdaságosságának elősegítése. Az élőhelyek fejlesztése, élőhelyre-konstrukció érdekében a védett fajok számára kedvező vetésszerkezet és gyephasznosítási formák elterjedését támogatja a program.

Az ÉTT területén található a Szatmár- Beregi Tájvédelmi Körzet egy része, valamint számos védett láp, láperdő, amelyek nemzetközi mércével mérve is értékes, alföldi viszonylatban páratlan növényi különlegességet (tőzegpáfrány, molyhos nyír, füles fűz) rejtjenek.

Az erdők irtástereitein kialakult füves térségek nagy része nedves lege-lő, felszáraz kaszáló, amelyek sokféle növényi értéket rejtjenek. Rábukkanhatunk a sziki kocsordra, helyenként megtalálható az orchidea félékhez tartozó agárkosbor és pompás kosbor, nedvesebb helyeken pedig a szibériai nőszirm és a kockásliliom.

A vegyszereket nem ismerő szántók belvizes területein, vízlevezető csatornáknak igen ritka iszapnövények élnek, így az iszapfű, a sűrű csetkaca vagy a pocsolyalátanya.

A térség Európai és nemzetközi jelentőségű madárélőhely és nagy jelentőségű madárvonulási útvonal. A madarak közül kiemelkedik a térség gyepein fészkelő haris, a réti fülesbagoly és a fűrj. A térségben fel-felbukkan, korábban még költött is az egzotikusan kék tollruhás szalakóta és a szürke küllő.

Emlősök közül a régi templom- és harangtornyok egész Európában megritkult lakói, a denevérek emelkednek ki jelentőségükkel. A térség vidra állománya is kiemelt figyelmet érdemel.

Békés-csanádi síkság ÉTT

Érintett települések: *Ambrózfalva, Apátfalva, Árpádhalom, Békéssámson, Csanádalberti, Csanádpalota, Hódmezővásárhely, Kardoskút, Királyhegyes, Köveg, Magyarcsanád, Makó, Nagyer, Nagymágocs, Orosháza, Pitvaros, Székkutas, Tótkomlós*

Az ország egyik legmélyebb fekvésű, a mediterrán és a kontinentális hatások következtében szélsőséges időjárási helyzetek kialakulására hajlamos területe. A Csongrád és Békés megye találkozásánál található Békés-Csanádi síkság ÉTT 16 település területén a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePar) lehatárolt részeket érinti.

A Maros ősi hordalékkúpján fekvő löszháton a Tisza, a Maros és a Hármaskörös folyóktól mentesített árterületen feltöltődött egyenletes síkságot az egykori holtágak és medrek szabdalják fel, teszik változatosabbá. Mindezt puszták (Vásárhelyi-puszt, Kopáncsi-puszt, Montág-puszt, Királyhegyesi-vagy Blaskovics-puszt) láncolata fedte valamikor.

A jelentős tájtalakítások, emberi beavatkozások ellenére is jónéhány értékes növényfajt őriznek a térség nedves kaszálórétjei, padkás szikesei, löszpusztagyepjei, szikes jellegű pusztagyepjei.

Kiemelkedő jelentőségű a terület az itt fészkelő madarak (fogoly, fűrj, széki lile, nagy goda, túzok) és a nagy számban megjelenő vonuló madárfajok (nagy lilik, daru, nagy póling, kis póling) és a déli pusztákon élő túzokpopuláció szempontjából.

A Békés Csanádi síkság ÉTT program célja a táj jellegének, természetes és féltermészetes élőhelyeinek megőrzése a hagyományos gazdálkodási módok újbóli elterjedésének támogatásával.

Az ÉTT északi részét a Vásárhelyi pusztá leg több gyepterületet őrző területei alkotják, kiegészülve a környező szántóterületekkel, ahol az adottságtól függően extenzív jellegű gazdálkodásra való átállás, vagy visszagyepesítés indokolt.

A gyepterületek tekintetében a hagyományos rét-legelő gazdálkodás újraélesztése, fenntartása illetve a területre rendkívül kedvezőtlenül ható vízrendezés káros hatásainak megszüntetése, a munkák előtti állapotok visszaállítása a cél.

A terület egyik legkiemelkedőbb értékét képviselő időszakos szikes tava, a Kardoskúti Fehértó. Az ÉTT déli részén elterülő Csanádi-puszták a Békés-Csanádi löszhát és a Csongrádi-sík találkozásánál találhatók. A terület természetvédelmi kezelésének legfontosabb elemei: a hagyományos rét-legelőgazdálkodás újraélesztése, fenntartása, a vízrendezés kedvezőtlen hatásainak megszüntetése, a gyepterületek környezetében elhelyezkedő szántók extenzív művelésének elősegítése.

Bodrogi ÉTT

Érintett települések: Alsóberecki (1), Balsa (2), Bodroghalom (3), Bodrogolaszi (4), Cigánd (5), Dámóc (6), Dombrád (7), Felsőberecki (8), Fényeslitke (9), Gávavencsellő (10), Györgyarló (11), Ibrány (12), Karcza (13), Karos (14), Kenézlő (15), Kisrosvány (16), Lácacséke (17), Nagyrosvány (18), Olaszliszka (19), Pácin (20), Révleányvár (21), Ricse (22), Sározsádány (23), Sárospatak (24), Sátoraljaújhely (25), Semjén (26), Szabolcsveresmart (27), Timár (28), Tiszabercel (29), Tiszabезд (30), Tiszacsarmely (31), Tiszakanyár (32), Tiszakarád (33), Tiszatelek (34), Tuzsér (35), Vajdác (36), Vámosújfal (37), Viss (38), Zalkod (39), Zemplénagárd (40)

A Bodrogi ÉTT a Tisza és Bodrog folyók között a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePAR) lehatárolt részeket érintve helyezkedik el.

A Bodrogi ÉTT jelentős a „lappangó” természeti értékek aránya. A térség természeti szempontból jelenleg is értékes nedves területei ökológiai állapotának megtartása a környező területeken folytatott gazdálkodástól nagyban függ (kemikáliák bemosódása, a gazdálkodási módok, alkalmazott gépek, eljárások zavaró hatása, stb.).

Az ÉTT rendszer bevezetésével ezért a legfőbb cél a változatos élőhelyszerkezet és az ehhez kapcsolódó, a tájra jellemző hagyományos gazdálkodási formák gazdaságosságának elősegítése. Az élőhelyek fejlesztése, élőhelyrekonstrukció érdekében a védett fajok és védendő élőhelyek számára kedvező gyephasznosítási formák, a legeltető állattartás újbóli elterjedését támogatja a program.

A szomszédos vidékekhez képest a Bodrogi ÉTT éghajlata az átlagnál nedvesebb, erősen széljárta, a tavasz is később kezdődik. A téli csapadék a kora tavaszi időszakban növeli a belvízzel borított területek kiterjedését.

A régen a két folyó széles vízjárása nyomán időszakosan víz borította mocsaras tájat ma sűrű csatornahálózat szeli át (Bereki-főcsatorna, Tiszakarádi főcsatorna, Törökéri főcsatorna). Az ármentesítés után az állandó vízű mélyedések többsége kiszáradt és csak néhány morotva emlékeztet a táj egykori vízi világára. A természetes tavak között a Karcza-tó, a holtágak között a kenézlői, tározók között a vajdác (36) a legnagyobb.

A térségben számos védett területet találunk (Tokaj-Bodrogi ÉTT Tájvédelmi Körzet, Longi Erdő Természetvédelmi Terület, Tiszatelek-Tiszaverceli Ártér Természetvédelmi Terület). A területen élő növény és állatvilág sok nemzeti és nemzetközi jelentőségű értékkel bír.

A Kopasz-hegyen európai ritkaságnak számít a gyapjas őszirózsa, gyapjas csüdfű, valamint 18 orchidea faj. A Bodrogi ÉTT, a Bodrogi ÉTT és közvetlen környékükön költ az ország egyik legerősebb harisállománya, de kiemelkedő értékű megtalálható a területen a parlagi sas is. Nemzetközi jelentőségű vizes élőhely, sok vízimalom zavartalan fészkelő, vonuló, táplálkozó helye.

Védett emlékei közül kiemelendők a denevérek, fokozottan védett emléke a területnek a vidra.

Borsodi mezőség ÉTT

Érintett települések: Ároktő (1), Balmazújváros (2), Borsodivánka (3), Bükkábrány (4), Csincse (5), Egerfarmos (6), Egerlővő (7), Egyek (8), Emőd (9), Folyás (10), Gelej (11), Görbeháza (12), Hajdúböszörmény (13), Hejőpapi (14), Hortobágy (15), Igrici (16), Mezőcsát (17), Mezőkeresztes (18), Mezőkövesd (19), Mezőnagymihály (20), Mezőnyárad (21), Négyes (22), Nemesbikk (23), Szentistván (24), Tiszabábolna (25), Tiszacsege (26), Tiszadorogma (27), Tiszafüred (28), Tiszakeszi (29), Tiszatúrján (30), Tiszavalk (31), Újszentmargita (32), Vatta (33)

Az Észak-alföldi hordalékkúp síkságon található, népiesen Kishortobágnak nevezett területen helyezkedik el a Borsodi Mezőség ÉTT. Mai formáját a Bükkből érkező patakok és a Tisza alakította ki. A száraz szikes pusztától a magasságos mocsárrétekig terjedő változatos élőhelyeit csak körültekintő gazdálkodással őrizhetjük meg.

Az ÉTT rendszer bevezetésével ezért a legfőbb cél a térségre jellemző változatos élőhelyszerkezet megtartása, és az ehhez kapcsolódó hagyományos gazdálkodási formák jövedelmezőségének javítása. Az élőhelyek fejlesztése, élőhelyrekonstrukció érdekében a védett fajok számára kedvező vetésszerkezetet és gyephasznosítási formákat kell elterjeszteni.

A ma nagyrészt kultúrtáj, egykor gazdag és változatos vízi és mocsári növényvilága, miként a löszpuszták flórája is eltűnőben van. A terület flórájában az alföldi erdőpuszta hol löszön, hol sziken kialakult mozaikos fás-füves foltjainak, azok társulásainak a fajai jellemzőek. A terület növényzete a mezőgazdálkodás következményeként nagyobb részben másodlagos. A síkság eredeti állapotát reprezentáló szikesek és a folyamszabályozás után kialakult másodlagos szikesek növényzetére az ürmös és cickafarkos pusztai gyepek jellemzőek, mozaikosan váltakozva nedves sziki rétekkel és löszgyepfoltokkal.

Kiemelt természeti értékek az állatvilágból kerülnek ki. Itt életképes populációja él még hazánk legnagyobb madarának a túzoknak és nagy egyedszámban fészkel az egzotikus megjelenésű szalakóta.

Dévaványai síkság ÉTT

Érintett települések: Biharnagybajom, Bucs, Csökmő, Darvas, Dévaványa, Ecsegfalva, Füzesgyarmat, Gyomaendrőd, Karcag, Kertészsziget, Kisújszállás, Körösladány, Köröstarcsa, Mezőtúr, Nagyrábé, Püspökladány, Sárrétudvari, Szeghalom, Szerep, Túrkeve

A Berettyó és Körösvidék hordalékán kialakult Dévaványai-síkon elhelyezkedő Érzékeny Természeti Területen szinte mindenhol megtalálhatók az egykori folyómedrek, morotvák, erek és az ezekből kiemelkedő szigetek maradványai.

Sok a lefolyástalan mélyedés, leginkább a gyepterületeken találhatunk ilyen elmocsarasodott foltokat. Jelentősebb kiemelkedéseket csak a kunhalmok adnak (Magas-halom, Sártó-halom, Csorda-halom), legmagasabb pontja a Berek-halom.

A terület - bár távol esik a Berettyó folyómedrétől - jellegét tekintve mentett ártéri táj, kiszáritott és elszikesedett puszták és szántóföldek mozaikja.

Az ÉTT rendszer bevezetésével a legfőbb cél a térségre jellemző változatos élőhelyszerkezet megtartása, és az ehhez kapcsolódó hagyományos gazdálkodási formák gazdaságosságának, versenyképességének elősegítése. Az élőhelyek fejlesztése, élőhelyrekonstrukció érdekében a védett fajok számára kedvező vetésszerkezet és gyephasznosítási formák elterjedését támogatja a program.

A terület legjelentősebb ritka, veszélyeztetett, védett növénye a sziki kocsord, melynek élőhelyei a szikeserdei rét kiszáradt és elszikesedett maradványain több helyen előfordulnak. A kocsordos élőhelyek közül legjelentősebb a Szilasok. A szigeti helyen 100-500 fő előfordulása ismert. Ezen az élőhelyen a fő veszélyeztető tényező a környező szántók terjedésével járó beszántás.

A terület gazdag állatvilágnak ad otthont. A pusztai kaszálórétnek jellemző fészkelő fajai a mezei pacsirta, a fűrj, a réti fülesbagoly és a tűzok.

A száraz füves puszták, padkás szikesek nagy része az állattartás visszaszorultával gyomosodásnak indult. Jellegzetes füvespusztai fajok a mezei pacsirta, a bibic, goda, piros lábú cankó.

A ritkán előforduló padkás szikeseken szívesen fészkel az ugartyúk és a parlagi pityer.

Dévaványa térségében jelentős a szántó területek aránya, amelyek számos - jellegzetesen a kultúrterületekhez kötődő - védett és fokozottan védett madárfajnak nyújtanak táplálkozó, vagy fészkelőhelyet. Ezek közé tartozik a tűzok, a székicsér, az ugartyúk, a hamvas rétihéja, a réti fülesbagoly, a bibic, magevő énekesmadarak közül a tengelic, zöldike, sordély.

A területen további előforduló fajok közül említésre méltó a barna rétihéja, egerészölyv, fehér gólya, hamvas rétihéja, kék vércse, nyári lúd, parlagi sas, réti sas, vörös vércse, daru, barna kánya, gatyás ölyv.

Az ország tűzokállományának mintegy 1/3-ad része él itt, jelentőségét pedig tovább növeli az, hogy az itteni populáció Európa szerte az egyik legéleterősebb állománynak mondható

Dunavölgyi síkság ÉTT

Érintett települések: Apaj, Bugyi, Dabas, Dömsöd, Dunavecse, Fülöpháza, Fülöpszállás, Kiskun-lacháza, Kunadacs, Kunbaracs, Kunspezér, Kunszentmiklós, Szabadszállás, Szalkszentmárton, Tass, Tatárszentgyörgy, Táborfalva, Újsolt

A Dunavölgyi-sík Érzékeny Természeti Terület Bács-Kiskun megye északi részén helyezkedik el, lefedve számos község területén a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePar) lehatárolt részeket. A térségben a Duna vízrendezését követően elszikesedett területeken meszes-szódás pusztá alakult ki.

A terület hagyományos gazdálkodási módszereivel biztosítható a természeti értékek fennmaradása, mely egyben hozzájárul kulturális örökségünk fenntartásához.

Az ÉTT program célja a térség jellegzetes arculatának, a táj természeti értékeinek, földtani és felszínalakítási képződményeinek megőrzése, valamint az évszázadok alatt kialakult tanyasi életforma, a hagyományos gazdálkodási módszerek és ősi jellegű háziállat-fajtáink fenntartása.

A Felső-Kiskunsági pusztán szikes rétek, legelők, szikfokok, vakszikes foltok váltogatják egymást a beékelődő löszhátakkal. Növényzetét jórészt sőtűrő-sókedvelő fajok alkotják, pl. sóvirág, kamilla, sziki üröm. A löszfoltok védett növénye a törpe nőszirm és az agárkosbor.

Állatvilágának kiemelt jelentőségű faja a tűzok, amelynek egyik legerősebb hazai állománya található itt. A védett területek közé ékelődő szántók a tűzoknak jelentős táplálkozó és fészkelő helyei. Jellegzetes fajok még a kék vércse, az ugartyúk, a nagy goda, a piros lábú cankó is.

A térség másik része, a Peszér-Adacsi rétek a Duna-Tisza közi hátságelőtér egy máig megmaradt, egykor oly jellemző vízjárta részét, az ún. turjánvidéket őrzi. Változatos élőhelyei közül említést érdemelnek a lápok, láprétek, mocsárrétek és nedves kaszálók, valamint az ezekbe ékelődő homokbuckák.

Különleges tájképi értékei mellett kiemelkedőek a botanikai értékek, melyek több fokozottan védett és veszélyeztetett fajt foglalnak magukba, min a szarvas-, a légy-és pókbangó, a vitézkosbor, a vitézvirág, a szünoglábú bibircsvirág. A mocsári kardvirág, a korcs- és a szibériai nőszirm található még itt.

A terület a veszélyeztetett parlagi vipera élőhelye. Madárvilágának jelentős tagjai az itt fészkelő nagy póling, a hamvas rétihéja, a tűzok, a szalakóta és a gyurgyalag.

Észak-Cserehát ÉTT

Érintett települések: Aggtelek (1), Alsószuha (2), Alsótelekes (3), Becskéheza (4), Bódvalenke (5), Bódvarákó (6), Bódvaszilas (7), Büttös (8), Csenyete (9), Debréte (10), Dövény (11), Égerszög (12), Felsőtelekes (13), Gagybátor (14), Galvács (15), Gömörszőlős (16), Hidvégardó (17), Imola (18), Jákfalva (19), Kánó (20), Kány (21), Kelemér (22), Keresztéte (23), Komjáti (24), Lítka (25), Martonyi (26), Meszes (27), Pamlény (28), Percse (29), Perkupa (30), Ragály (31), Rakaca (32), Rakacaszend (33), Rudabánya (34), Szalonna (35), Szászfa (36), Szemere (37), Szendrő (38), Szin (39), Szögliget (40), Szőlőszárdó (41), Szuhafej (42), Teresztenye (43), Tornabarakony (44), Tornakápolna (45), Tornanádaska (46), Tornaszentandrás (47), Tornaszentjakab (48), Varbóc (49), Viszló (50), Zádorfalva (51), Zubogy (52)

Az Aggtelek-Rudabányai hegyvidék legkeletibb részén járunk: a Tornai-dombság szelíd lankáin, amelyet a Bódva folyóba torkolló Rakaca-patak medencéje tagol, és nyugatról a Sas-patak mészkőszurdoka tesz változatosabbá. A Debréte,

Pamlény, Hidvégardó, Bódvalenke, Rakacaszend, Tornabarakony, Becskeháza, Tornaszentjakab és Viszló települések területén a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePar) lehatárolt részekben elhelyezkedő Észak-Cserehát ÉTT páratlan szépséget hordoz.

A térségben fellelhető természetes karsztbokorerdők, sziklagyepek, láp- és mocsárrétek mellett kiemelkedő fontosságúak az emberi tevékenység hatására kialakult másodlagos élőhelyek: fás legelők, kaszálók, kisparcellás mezőgazdasági területek, melyek természeti értékei a hagyományos gazdálkodás, legeltetés hanyatlásával, a művelés felhagyásával veszélybe kerültek. Az Észak-Cserehát ÉTT program célja a táj jellegének, természetes és fél-természetes élőhelyeinek megőrzése a hagyományos gazdálkodási módok újbóli elterjedésének támogatásával.

Változatos a táj: a vízfolyások mentén égerligeteket, a dombokon cseres-tölgyes, gyertyános-kocsánytalan tölgyes erdőket, a mészkőbukkanásokon foltszerűen karszt-bokorerdőket találunk.

Az év jelentős részében vagy folyamatosan vízborította területeken megjelenő fűzlápok, bokorfüzesek és velük mozaikszerűen megjelenő fátlan társulások jelentős természeti értéket képviselnek. A nedves területek ritka növényfajai között említhető a kígyógyökerű keserűfű, a kockásliliom, a kornistárnics, a mocsári kosbor, a széleslevelű ujjaskosbor, a szibériai nőzirom, a zergeboglár vagy a zsombéksás. Jelentős természeti és tájképi értékkel rendelkeznek az átalakított, másodlagos élőhelyek, melyek számos kiemelkedő természeti értéknek adnak otthont.

A száraz gyepek védett növénye többek között a csinos árvalányhaj, a leánykőkörcsin, a magyar nőzirom és a nagyzezerjófű.

A térségben még fellelhető rövidfűvű legelőkön él az ürge. A területen megtalálhatjuk a parlagi és a békászó sast. A művelt rétek, illetve még be nem erdősült magasságok ritka költő madara a haris.

A hagyományos kisparcellás mezőgazdasági területek ritkuló madara a fogoly és a fűrj. A művelés alól felhagyott területeken a beerdősülés különböző fázisaiban lévő egykori legelők ritkuló madara a búbos banka. Ez az élőhely nagyon kedvező a gébicsféléknek is. Az egyedi tájképi értéket képviselő fás legelőkön kétszáz éves faegyedekkel is találkozhatunk.

Hevesi síkság ÉTT

Érintett települések: Átány, Besenyőtelek, Boconád, Dormánd, Egerfarmos, Erdőtelek, Füzesabony, Heves, Hevesvezekény, Kál, Kisköre, Kömlő, Mezőtárkány, Poroszló, Sarud, Tarnabod, Tarnaszentmiklós, Tenk, Tiszafüred, Tiszanána, Újlőrincfalva

A terület az Észak-alföldi hordalékkúp-síkság, Hevesi-sík és Hevesi ártér kistájain helyezkedik el. A két kistáj éghajlati, geológiai, talajtani és vegetációtörténeti adottságainak megfelelően alakult a terület flórája és vegetációja, amely az utóbbi évszázadokban nem mentesült az emberi hatások alól sem. A ma nagyrészt kultúrtáj, egykor gazdag és változatos vízi és mocsári növényvilága eltűnőben van, miként a löszpuszták flórája is. A terület flórájában az alföldi erdőpuszta hol löszön, hol sziken kialakult mozaikos fás-füves foltjainak, azok társulásainak a fajai jellemzőek. A területen előforduló védett növények közül megtalálható pl. a réti iszalag, a buglyos boglárka, a macskahere, a réti őszirózsa, a sziki őszirózsa és a fátyolos nőzirom.

A terület állatvilágára jellemző, hogy a kételtűeket életmódjukból fakadóan az időszakosan legnagyobb számban vízzel borított részekben találjuk meg. Domináns fajok a vöröshasú unka. Dél-Hevesi térségben a hullóket csak három faj képviseli, közülük szinte mindenhol megtalálhatjuk a gyakori fűrge gyíkot. A terület egyik legkomolyabb értékét jelentik az itt élő ritka és veszélyeztetett madárfajok, melyek védelme is kiemelt szerepet kap. A terület kiemelkedő madártani értékei miatt bekerült az Európai Jelentőségű Madárélőhelyek (IBA) jegyzékébe. Megtalálhatók a jellegzetes pusztai fészkelő fajok (túzok, ugattyúk) és a ritka ragadozómadár fajok (parlagi sas, kerecsensólyom, hamvas rétihéja) jelentős állományai is. Vonulási időszakban partimadarak tömegei lennek biztos pihenőhelyre egyes pusztarészekben, téli időszakban pedig rétisások jelennek meg nagy számban a területen. Az emlősök közül legnagyobb számban a cickány-félék és pocok-félék képviseltetik magukat. Legnagyobb értéket a térségben élő vidra, vadmacska és molnárgeréze jelenti.

Marcal-medence ÉTT

Érintett települések: Adorjánháza (1), Boba (2), Celldömölk (3), Csögle (4), Dabrony (5), Egeralja (6), Hosztót (7), Iszkáz (8), Kamond (9), Karakó (10), Karakószörcsök (11), Kemenespálfa (12), Kerta (13), Kisberzseny (14), Kiscsősz (15), Kispírt (16), Kisszőlős (17), Külsővat (18), Marcalgergelyi (19), Mersevát (20), Nagypírt (21), Nemeskeresztúr (22), Nemeskocs (23), Nemesszalók (24), Veszprémgalsa (25), Zalameggyes (26), Zalaszegvár (27)

A Kisalföldön elhelyezkedő Marcal-medence Érzékeny Természeti Terület a Marcal folyó 62 km hosszú szakaszát és árterét foglalja magába, érintve Adorjánháza, Csögle, Kamond, Kiscsősz, Kispírt, Külsővat, Nagypírt és Zalaszegvár községek területén a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePar) lehatárolt részeket.

Az ÉTT rendszer bevezetésével a legfőbb cél a térség – főként vizes – természetes élőhelyeinek megtartása és az ehhez kapcsolódó speciális mezőgazdálkodási formák jövedelmezőségének javítása. A felszíni vizek jelentős felülete miatt a vegyszerhasználat csökkentésére van szükség. A vizes élőhelyekhez kötődő állatfajok (főként a fokozottan védett haris, ill. fehér gólya) és növényfajok számára kedvező gyephasznosítási formák elterjedését is szorgalmazni kell.

A kistájt egykor égerligeteket, a tölgy-körös-szil liget-erdők és a gyertyános kocsányos tölgyesek borították. Egyes felületeken zsombéksásosok, magassásos és mészkerülő láprétek is meghúzódnak.

Az utóbbi években a gyepek tényleges területe csökkent. A művelt szántók és a gyepek közötti átmenetet több hektár kiterjedésű korábban feltört, művelt, majd magukra hagyott táblák képezik.

A Torna-menti területek igen változatos képet mutatnak. Mozaikos térszerkezettel térszíntől és területhasználatától függően sásos, néhol nádas vizes területek, kaszálók, füzes, cserjés területek, viszonylag száraz legelők delelő helyekkel figyelhetők meg. A térség legjelentősebb összefüggő vizes-zsombékos területe a Csergedi-dűlő.

A területen a fokozottan védett fajok között megtalálható a haris, a fehér gólya, a kerecsensólyom, az emlősök közül a vidra.

A mezőgazdasági területekhez kötődő védett fajok közül a térségben találkozhatunk bibiccel, fűrjjel, pajzsos cankóval, mezei pacsirtával, törpe sárszalonnával, réti cankóval és olyan ragadozó madarakkal, mint a barna rétihéja, vörös vércse, egerészölyv, kékes rétihéja.

Mosoni síkság ÉTT

Érintett települések: *Bezenye, Hegyeshalom, Jánossomorja, Levél, Mosonmagyaróvár, Mosonszolnok, Rajka, Újronafő, Várbalog*

A Mosoni-sík Érzékeny Természeti Terület a Kisalföldön, a Győri-medence részeként, Győr-Moson-Sopron megyében helyezkedik el. A ligetes, magasártéri helyzetű hordalékkúp síkság délről, dél-nyugatról csatlakozik a Szigetközhez. A Mosoni sík nagyobb vízfolyása a Lajta magyarországi szakasza, és a Lajta-balparti-csatorna, valamint a Rét-árok.

Az itt található talajok kiváló fizikai és kémiai tulajdonságai miatt az ÉTT csaknem egésze egészében szántóföldi művelés alatt áll. Gyepterületek és természetes társulások csak elenyésző mértékben vannak jelen, és nagyon csekély az erdők aránya is a területen.

A nagy múltra visszatekintő mezőgazdálkodásnak köszönhetően – olyan állatfajok előfordulása gyakori, amelyek kifejezetten kedvelik a mezőgazdasági műveléshez kötődő élőhelyeket. A terület a Kisalföldi tűzokálomány kedvelt és igen fontos élőhelye. Emellett azonban számos értékes hazai madarunk él itt, így a kék vércse, a réti fülesbagoly, az ugartyúk, a hamvas rétihéja, a gyurgyalag, vagy a kis őrgébics.

A Mosoni-sík ÉTT létesítésének legfőbb célja, hogy a mezőgazdálkodást a védett madárfajok élőhelyeinek fenntartásával, fejlesztésével kombinálja, ezáltal segítve – többek között – a tűzokálomány helybentartását és gyarapodását.

A tűzok – kultúrákövető fajként –, előnyben részesíti a mezőgazdasági területeket, kedveli a pillangósokat, a repcét, az őszi gabonákat. Dűrgőhelyei részben kötődnek az alacsony füves gyepterületekhez, s táplálkozni is szívesen jár ide, fészkei azonban zömében a fent említett növények természetesi területén vannak. Előnyben részesíti azokat a helyeket, ahol zavartalansága biztosított.

Kutatások szerint a tűzoknak ott maradnak meg életképes csoportjai, ahol az élőhely szerkezete (fasorokkal, erdősávokkal) kellően tagolt, s a számára optimális élőhely típusok (gyep, gabona, pillangós) többé-kevésbé azonos arányban maradtak fenn.

Őrség-Vendvidék ÉTT

Érintett települések: *Bajánsenye, Csöde, Felsőjánosfa, Hegyhátszentjakab, Kercaszomor, Kerkáskápolna, Magyarföld, Magyarszombatfa, Nagyváros, Órimagyarósd, Óriszentpéter, Pankasz, Szaknyér, Szalafő, Szentgotthárd, Szentgyörgyvölgy, Szőce, Velemér, Zalaövő*

Keskeny hegyhátak, mélyen bevágódott völgyek és lapos tetők jellemzik az Őrség-Vendvidék Érzékeny Természeti Területet. Erősen felszabdalt, folyók formálta dombvidék az országnak ez a nyugati tája. A terület a felsorolt érintett települések területén a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePar) lehatárolt részeket foglalja magába.

Az Alpokból lefolyó gyors patakok széles kavicstakarót teregettek itt szét, amely alól temérdek forrás bukkan elő. E térség amúgy is hazánk csapadéokban leggazdagabb tájai közé tartozik. Természetes állóvizei apró erdei tavacska, dagadólápok (Fekete-tó).

A terület nagy részét elegyes és elegyetlen erdeifenyvesek, bükkösök borítják, a patakokat égeresek kísérik.

A tipikus őrségi falvakban a patak völgyre tekintő domboldalakon egymástól távol sorakoznak a pár házból álló települési egységek, a szerek, amelyek a gyepterületek részeként a honfoglalás utáni faluformák maradványai. Jellemzőek a vendvidéki szórvány tanyaszerű települések is.

Az Őrség-Vendvidék ÉTT program célja a hagyományos gazdálkodási módok újbóli elterjedésének támogatásával a táj jellegének, természetes és féltermészetes élőhelyeinek megőrzése.

A terület kiemelkedő értékei a rétek, kaszálók. Az erdőirtások helyén ki alakult sovány hegyi rétek számos védett növényfajnak adnak otthont (pl. palástfüfű fajok, kis holdruta, szártalan bábakalács, kígyónyelv, agárkosbor, őszi fűzertekercs). A jó vízellátottságú domboldalakon, domblábakon, árterek és széles patak völgyek magasabb fekvésű részein található kaszálók a korábbi nagyüzemi hasznosítás miatt erősen leromlottak, elvesztve korábbi értékük nagy részét. Ma főleg a magántulajdonú, kisebb méretű kaszálók, kaszáló gyümölcsösök hordoznak olyan védett növényfajokat, mint a réti palástfüfű, major völgycsillag, szártalan bábakalács, erdei ujjaskosbor, sömörös kosbor, kígyónyelv vagy a szártalan kankalin.

Az árterek mélyebb fekvésű részein, patakok mentén, domblábakon mocsár- és láprétek, patakmenti területeken, feltöltődött holtágakban, lefolyástalan mélyedésekben magaskórósok és magassásosok találhatók, amelyek botanikailag egyaránt rendkívül értékesek. A különféle kosbor és gyapjúsás fajok mellett megtalálható a területen a kornistárnics, sárgaliliom, szibériai nőszirm, osztrák zergevirág, zerge-boglár, vidrafű.

A kiterjedt fenyőelegyes lomberdők és fenyvesek, a kaszálók, láprétek, patak völgyek és a vizes élőhelyek láncai fajgazdag állatvilágnak adnak otthont. Rétfői kiemelten gazdag nagylepke fajokban. Gazdag a térség madárvilága, az őrségi dűsfűvű üde rétek ritka fészkelője a haris. Az őrségi települések jellegzetes fészkelő madara a fehér gólya. A ragadozó madarak közül említést érdemel a darázsölyv jelenléte. A lakott településekhez kötődik a gyöngybagoly, az idős gyümölcsösökben a füleskuvik figyelhető meg. Az emlősök közül az idős, odvas gyümölcsösökben számos denevérfaj megtalálható. A terület egyetlen fokozottan védett emlőse a vidra.

Szatmár-Bereg ÉTT

Érintett települések: *Barabás, Beregdaróc, Beregsurány, Csaroda, Gelénes, Hetefejércse, Márokpapi, Tiszaadony, Vámosatya*

Az Alföld és a Kárpátok hegylábi régiójának határán elhelyezkedő Szatmár-Bereg ÉTT, Magyarország egyik legkeletibb sarka. Az érintett községek területén a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePar) lehatárolt részek változatos, természetközeli jellegű, főként legeltetett vagy kaszált gyepek, erdők illetve mocsarak, lápok vagy vízfolyásokhoz kötődő természetes élőhelyek rendszere, amely páratlan természeti értékeket hordoz.

A táj mai arculata változatos földtani események nyomát őrzi. Ősi vulkáni majd folyóvízi tevékenység alakította e táj alapvető vonásait. A kiemelkedő botanikai értékekkel rendelkező barabási Kaszony-hegy, romvulkán, az Alföld legősibb felszíni geológiai képződményei közé tartozik, míg a medrüket intenzíven alakító folyók jó néhány mocsaras területet hagytak hátra (Nyíres-tó, Báb-tava, Zsid, Navat-patak, Kisasszony-erdei lápok), amelyeken az évszázadok alatt kialakult tőzegmohás lápok, égeres láperdők nemzetközi mércével mérve is értékes, alföldi viszonylatban páratlan különlegességet jelentenek, és természetvédelmi szempontból kiemelkedő növény- és állatközösségnek adnak otthont.

A füves térségek fokozottan védett, földön fészkelő madárfajok (haris, réti fülesbagoly, hamvas rétihéja stb.) otthonai, valamint számos ritka, védett növény (agár- és elegáns kosbor, szibériai nőszirm, sziki kocsord, réti őszirózsa, réti iszalag, kornistárnics stb.) termő-helyei.

E területek nagy része enyhén szikesedő nedves legelő, felszáraz kaszáló, amelyek állapota az állattenyésztés elsovadását követően erőteljesen romlik. A térség, a fészkelések mellett nagy jelentőségű madárvonulási útvonalként is működik, ezért nemzetközileg is számon tartott fontos madárelőhely.

A mélyfekvésű, víznyomásos szántók ritka, védett iszapnövények (látonyák, sűrű csetkák, iszapfű stb.) állománya-inak adnak otthont.

Mindezen tájképi és természeti értékek megőrzéséhez a hagyományos gazdálkodás elemeinek fenn-tartására, tájkarbantartó, élőhely-fejlesztő beavatkozásokra van szükség. Ilyen tevékenységeket jelent többek kö-zött a fás legelők/kaszálók őshonos, a tájra jellemző fajokkal való felújítása, a legeltetés újbóli beindítása őshonos (magyar tarka, magyar szürke) szarvasmarhával, a tájjellegű gyümölcsfajtaival telepített gyümölcsösök kétszintű (alatta legeltetett vagy kaszált gyepek) gazdálkodással való környezetkímélő művelése vagy a szántókon az egykor elterjedt „bakhátas” (hátas-árkos) gazdálkodási rendszer alkalmazása, stb.

Szentendrei sziget ÉTT

Érintett települések: Dunabogdány, Kismaros, Kisoroszi, Nagymaros, Nógrád, Pócsmegyer, Szentendre, Szigetmonostor, Szokolya, Tahitófalu, Vác, Verőce

A Dunamenti síkságon elhelyezkedő Szentendrei sziget Érzékeny Természeti Terület természetföldrajzilag az Alföld észak-nyugati kapuja. Mai formáját a szél és a Duna évezredek munkája alakította ki. A terület vízviszonyait ma is döntően a Duna határozza meg. Itt található Budapest legfőbb vízbázisa: parti szűrési kútjai napi hatszázezer köbméter kristálytiszt ivóvízzel látják el a fővárost és a közeli településeket. E vízbázis védelme rendkívül fontos, hiszen elég azt egyszer elszennyezni, hogy emberi fogyasztásra alkalmatlanná váljon. A Szentendrei sziget és környéke - különleges adottságainak és elhelyezkedésének köszönhetően - kiemelkedő természetvédelmi, vízbázisvédelmi és rekreációs funkciókkal bíró rendkívül értékes, érzékeny terület.

Az eredeti ártéri növényzet füzes bokrosai, puhafás és keményfás ligeterdei az emberi behatás eredményeként mára megritkultak, helyüket szabályos időközönként vagy alkalmasszerűen víz járta extenzív nedves rétek foglalták el.

A mélyebb részekben tözezes foltokon mocsárrétek találhatók. Magán a szigeten 25 védett növényfaj tenyészik, közöttük két szigorúan védett faj a gyapjas gyűszűvirág és a homokpusztagyepéken előforduló csikófark.

A Szentendrei sziget a költöző madarak vonulási útvonalának fontos közép-európai állomása a Duna mentén.

A területen 205 madárfaj fordul elő, amelyből 104 rendszeresen költ. A sziget legnagyobb vizes élőhelye a Merzsán tó. Az árterek, vizes élő-helyek szórványos, de rendszeres vendége a kiskócsag, gyakori a nagykócsag. A homokos partoldalokban mintegy 100 pár gyurgyalgal költ. A terület nagy része mezőgazdaságilag hasznosított táj, ezért az ökológiai sokszínűség, a különféle élőhelyek megőrzése, fejlesztése a gazdálkodás minőségén múlik.

Turjánvidék ÉTT

Érintett települések: Alsónémedi, Dabas, Inárcs, Kakucs, Ócsa, Újhartyán

A Turjánvidék ÉTT Pest megye déli részén helyezkedik el, érintve Alsónémedi, Ócsa, Bugyi, Dabas, Kakucs, Inárcs és Újhartyán települések területén a Mezőgazdasági Parcellaazonosító Rendszerben (MePar) lehatárolt részeket.

A Turjánvidék négy kistáj, a Pesti hordalékkúp síkság, a Csepeli-sík, a Pilis- Alpári homokhát és a Kiskunsági homokhát találkozásában helyezkedik el. Jellemzője a homokhátságba mélyedő teknőrendszer, mely a Duna egykori hordalékán alakult ki. A változó méretű és alakú mélyedések gazdag lápvilágnak adnak otthont, míg a homokhátak száraz környezeti adottságai közt pusztagyeppek alakultak ki.

Az ÉTT rendszer bevezetésével a legfőbb cél a térségre jellemző változatos élőhelyszerkezet megtartása, és az ehhez kapcsolódó hagyományos gazdálkodási formák jövedelmezőségének javítására.

A Turjánvidék vegetációját állandóan ható, részben spontán, részben emberi hatások következményeként jelentkező folyamatok alakítják. A területen jellegzetes hidrogeológiai képződmények az emberi beavatkozás, elsősorban a kavicsbányászat (ócsai kavicsbányató) és a tőzegkitermelés (Ócsai Öregturján, kakucsi lápok) következtében kialakuló lápteknők és állóvizek.

A terület növényzete az élőhelyek sokszínűsége miatt igen gazdag, részben lápi, részben homoki növényzet, valamint az ezek között kialakult átmenetek borítják a felszínt.

A Turjánvidék jellegzetes képét kialakító különféle láprétek védett növényei között említhető a szibériai nőszirm és a fokozottan védett vidrafű. Az itt található nagy számú kosborféle populációja országos viszonylatban is kiemelkedő értéket képvisel.

Rendkívül fajgazdag az Ócsai Tájvédelmi Körzet, illetve a Dabas község határában elhelyezkedő üde rétek zöme; a legtöbb védett lápi növény előfordulása ehhez az asszociációhoz kötődik, pl.: szúnyoglábú bibircs-virág, buglyos szegfű, kornistárnics, mocsári nőszőfű.

A Turjánvidék területén kis kiterjedésben előforduló homokpusztagyeppek többségét mezőgazdasági művelésbe vonták, de néhány védett faj még megtalálható rajtuk, így a homoki vértő, a fekete kökörcsin vagy a homoki kikerics.

A terület állatvilágából kiemelkedő fontosságú a rendkívül veszélyeztetett és fokozottan védett parlagi vipera populációja, amely Dabas térségében él.

A Turjánvidék egy része nemzetközi madárvédelmi egyezmény hatálya alá tartozik. Számos védett (szürke gém, búbos, nádírgó) és fokozottan védett (bölömbika, vörösgém, nagy kócsag, fehér gólya, fekete gólya, haris, hamvas rétihéja) madárfaj előfordulását regisztrálták. Az emlősök közül külön kiemelve a fokozottan védett vidra előfordulása. Mielőtt az ÉTT rendszerben 2004-ben pályázható, támogatott gazdálkodási rendszereket, azok intézkedéseit és kifizetési összegeit ismertetnénk, érdemes a mezőgazdasági területeken folyó gazdálkodás néhány általános, természetvédelmi szempontból fontos elemére felhívni a figyelmet.

Természetvédelmi szempontból az agrárterületek, a szántók, a gyepek, az ültetvények, valamint az ezeket összekötő, elválasztó, természetközeli élőhelyek (tarlók, fasorok, élősovények, gyepsávok, táblaszegélyek, földutak, stb.), az üzemi biotópállozati rendszer elemei, a művelt illetve bolygatatlan felületek egyaránt igen fontosak.

Mezőgazdaság ÉTT területeken

A szántó, mint élőhely

A szántóföld fontos élőhelye számos vadonélő növény- és állatfajnak. Ezek legnagyobb része olyan egyéves növény- illetve rovar-, madár- és emlősfaj, amelyek nagymértékben alkalmazkodtak a csupasz talajfelszínnek, így a zártabb, magasabb szinten szerveződött társulásokban (pl. egy bokrosban vagy erdőben) már nem is találnák meg életfeltételeiket.

A haszonnövények beporzásában fontos szerepet játszó számos rovar (pl. a poszméh) is a haszonnövények virágzási idején kívül elsősorban a vadnövényekről, gyomfajokról gyűjti be a számára szükséges nektárt és pollent.

Több száz különböző rovarfaj életciklusának legalább egy része a szántóföldeken és szegélyeiken zajlik, ezek nagy többsége nemhogy nem károsítja a termést, hanem a kártevők elpusztításával egyenesen hasznót is hajt a gazdálkodók számára (pl. katicák, zengőlegyek, fátyolkák és fürkészdarazsak).

A rovarfajok többsége ezen kívül táplálékul szolgál a fácán- és fogolycsibék, illetve más vadonélő madárfajok, mint például a mezei pacsirta vagy a búbos számára. Sok madárfaj fészkel a szántóföldeken illetve szegélyeikben, így pl. a ritka ugartyúk és tűzok, a barna és hamvas rétihéja, a búbos. Szintén a szántóföldeken talál táplálékot a védett ragadozó madarak egy része is (pl. egerészölyv, vörös- és kékvércse, parlagi sas), pusztítva a gazdálkodóknak jelentős károkat okozó pockokat és egereket.

A szántók fontos élőhelyei, főként táplálkozó területei a jelentősebb vadászható vadfajoknak is (pl. fácán, fogoly, mezei nyúl, őz), és kiemelt szerepet töltenek be az apróvadállományok fenntartásában.

Legnagyobb természetvédelmi jelentősége az extenzív szántóföldeknek van, amelyek a kiterjedt területeket elfoglaló intenzív szántókkal szemben az egyes tájegységekre jellemzően, általában gyenge termőhelyi adottságú régiókban találhatók. Az extenzív szántókon jóval kevesebb a növényvédő szer és műtrágya felhasználás, valamint a gépi műveletek száma, így természetvédelmi szempontból értékes élőhelyek maradhatnak.

A szántóföldi gazdálkodás néhány fontos eleme

1. Vetésforgó

A változatos vetésforgó változatos élőhelyeket teremt, ezeken sokféle állat- és növényfaj találja meg életfeltételeit. A vetésforgó a biológiai védekezés egyik módja, és a harmonikus talajhasználat alapmódszere. A talajban áttelelő kártevőlárva kikelve nem a gazdanövényüket találják, nincs módjuk évről-évre tovább dúsulni.

A tavaszi kalászosok agrotechnikája lehetővé teszi az ősszel csírázó ritka szántóföldi gyomok kikelését. A tavaszi kalászos kultúrák lassabban nőnek, mint az őszié, ezért a földön fészkelő madarak szívesebben fészkelnek bennük. A szántóföldön fészkelő mezei pacsirta, búbos, ugartyúk rovarokkal táplálja fiókáit, így ezen fajok jelenléte óriási hasznot hajt a környezetbarát gazdaságnak.

Mérlegelve a vetésforgó előnyeit, előírt kereteit és a termesztési feltételeket, értékesítési lehetőségeket, időben el kell döntenit, hogy milyen növényfajokat kíván termesztetni a gazda, azok területi elhelyezkedését, arányát évekre előre meg kell tervezni.

2. Tápanyag utánpótlás

A műtrágyák alkalmoszerű, nagymennyiségű felhasználása helyett a talajéletet hosszabb távon is kedvezően alakító szerves trágyázást illetve zöldtrágyázást kell előtérbe helyezni, amely gazdaságilag is kedvezőbb, hiszen melléktermékeket használunk fel, szemben az egyre jobban dráguló ipari műtrágyákkal.

A szerves anyagokkal jól ellátott talajban gazdag életközösség van, amelynek minden faja azon munkálkodik, hogy a talajba került hulladékot lebontsa. A szerves trágyákkal a műtrágyákhoz képest jóval többféle tápanyagot juttatunk ki, amelyek csak fokozatosan válnak felvehetővé, ezért sokkal kedvezőbbek a kultúrnövény-állományok, de a védendő, vadonélő növényfajok számára is. Emellett növelik a talaj humusztartalmát, a talajlakó állatok állományának sűrűségét, amelyek elengedhetetlenek az egészséges talajélethez és a talajtermékenységhez is.

3. Növényvédőszer

Az alkalmazott növényvédelem során a kártevő rovarok, kórokozók és gyomnövények káros hatásait igyekszünk csökkenteni, amit megtehetünk úgy is, hogy közben területünk természeti értékei nem sérülnek, és pénzünket sem költjük feleslegesen.

A gyomirtószer alkalmazása következtében több gyomfaj mára igazi ritkasággá vált, ugyanakkor a vegyszerekre rezisztensé váló fajok annyira elszaporodtak, hogy sok helyen már a szegélyterületeket is teljesen elborítják (pl. parlagfű, selyemkóró, mezei acat, betyárkóró,

ragadós galaj). A változatosságot biztosító gyomfajok megfogyatkozása következtében azonban lényegesen csökkent a gerinctelen állatok, a madarak és az emlősök táplálékbázisa is. A szántóföldeken előforduló rovarok többsége nem károsít, sőt több közülük kifejezetten hasznos. A rovarirtó szerek azonban egységesen hatnak valamennyi rovarfajra. A gerinctelen fajok a hullók, kételtűek, madarak és az emlősök fontos táplálékát képezik, így például a fogoly állomány drámai csökkenésének legfontosabb oka, hogy a táplálékhiány miatt a fogolycsibéknek igen rosszak az életbemaradási esélyei. Hasonló gondok jelentkeznek sok más madárfaj, így pl. a világszerte veszélyeztetett tűzok esetében is.

A természetközeli élőhelyek szerepe

1. □Tarlók

Természetvédelmi szempontból különösen jelentősek a téli tarlók.

A betakarításkor elszóródott magvak, az árvakelés, illetve a bolygatatlan területeken kikelő gyomok táplálékkul szolgálnak a telelő madarak számára. A tarló talajában rengeteg rovarfaj lárvája telel át, amelyeket a tavaszi szántás hoz a felszínre, így az ilyenkor jellemző táplálékszegényebb időszakban táplálékot jelentenek a madaraknak. A tarlók ezen kívül számos kisméretű fajnak is táplálékkal szolgálnak, a pockokat és egereket pedig a ragadozó madarak és emlősök fogyasztják a téli hónapokban. A télire meghagyott tarlórészeket lehetőleg március végéig nem szabad felszántani, mert csak így képesek a fent leírt funkciójukat betölteni.

A télire is meghagyott tarlók kiváló táplálkozó területet jelentenek sok énekesmadár számára, így nagymértékben hozzájárulhatnak a tél sikeres átvészeléséhez. A tarlóégetés jelentős környezetszennyezéssel és érthetetlen pazarlással jár.

2. Fasorok, bokorsávok, sövények

A szél szárító hatása elleni védekezésben, a szántóföldek vízellátásában sokat segíthetnek a területek köré, illetve – nagyobb, egybefüggő szántók esetén – a terület belsejébe ültetett sövények, fasorok. A szélvédett szántóknak emiatt mérhetően megnőhet a terméshozama.

A telepítéssel változik az élőhely struktúrája, növekszik fajgazdagsága, és ezáltal egy természeti értékekben gazdagabb mezőgazdasági terület alakul ki. Általában minél több cserje és fafajt tartalmaznak a sövények, bokorsávok és fasorok, annál nagyobb a hozzájuk kötődő állatfajok száma is, ennek következtében természetvédelmi jelentőségük is. A több cserjefajból álló sövények folyamatosabban biztosítanak táplálékot a madarak számára is (pl. bodza, berkenye, mogyoró).

A fasorok, sövények zöld folyosóként is szolgálhatnak, amennyiben a szántóföldeken keresztül egymástól távolabbi természetközeli területeket (pl. erdők, bokrosok) kötnék össze.

3. Gyepes táblaszegélyek

A vetetlen vagy gyepes táblaszegélyek kiváló lehetőséget kínálnak a vadon élő élővilág számára (táplálkozó, fészkelő és búvóhelyek). Emellett segítik a kártevők és a gyomok elleni védekezést is, mert az itt megbúvó hasznos ragadozó és parazita rovarok a tábla belső részein is pusztítják a kártevő rovarokat, valamint a kultúrnövényhez szorosan kötődő gyomok terjedését a gazdanövény hiányában gátolják. A táblaszegélyben növekvő évelő kétszikűek és fűvek nem terjednek a művelt területre, ugyanakkor megakadályozzák a problematikus gyomok (pl. galajok, rozsnokok) terjedését a táblák belsejébe. Az ilyen területeken négyzetméterenként kb. 1500 db futóbogár-lárva telel át, ami jelentős hatása a környezetbarát módon kezelt tábla kártevőinek irtásában.

4. Földutak

A szántók szélein futó és azokat összekötő földutak, dűlőutak és a kísérő árkok kiterjedése és természetvédelmi jelentősége sokkal nagyobb, mint gondolnánk. Változatos talajfelszín és arra települő növényvilágot alakítanak ki. Főként az utak szélei, és az azok mellett futó árkok, fasorok, bokrosok növényzete nyújt búvóhelyet, táplálkozó területet a különböző állatoknak, pl. futrinkák, lepkék, gyíkok, búbospacsirta, erdei pityer, sordély, gébicsek. Egymástól távolabbi természetközeli területek (pl. erdők, bokrosok) mezőgazdasági területeken keresztüli összekötésével a sövényekhez hasonló zöld folyosó szerepét tölthetik be, vándorlási útvonalak lehetnek. Ezen szerepüket akkor tudják megfelelően betölteni, ha elég szélesek az árkok, útszélek, és változatos növényzetűek, több bokrot, esetleg fát tartalmaznak.

Természetkímélő gazdálkodás gyepterületeken

A füves élőhelyek a magyar táj tán legjellegzetesebb alkotóelemei. A természetközeli gyepek területének csökkenése és azok egyre nagyobb mértékű elaprózottsága, illetve gondozatlansága, valamint a legelő háziállatok állományának visszaesése miatt a füves élőhelyek és a hozzájuk kötődő növény- és állatfajok egyre inkább veszélyeztetetté válnak. Hazánk védett növényfajainak közel egynegyede, valamint a veszélyeztetett rovarok egyharmada kötődik a gyepekhez.

Az extenzív réteken és legelőkön nagy lehet a gerinctelen állatfajok, rovarok (elsősorban a lepkék) és kisemlősök állománya is, amelyek zsákmányul szolgálhatnak a vércsék, a sólymok és más ragadozók számára. Különösen fontosak a löszös, vagy homokos talajú gyepeken

fennmaradt ürgetelepek, amelyek a parlagi sas és a kerecsensólyom – két veszélyeztetett, ritka ragadozó madárfajunk – legfontosabb táplálékát jelentik. A gyepek fontosak továbbá számos csökkenő állományú, vagy ritka madárfaj költőhelyeként is, mint például a nagygoda, székicsér, mezei pacsirta vagy haris.

Az intenzíven kezelt gyepek – legyenek azok állandóak vagy időszakosak – természetvédelmi jelentősége sokkal kisebb, mert kevesebb faj számára biztosítanak kedvező életfeltételeket.

Az emberi tevékenység (kaszálás, legeltetés, trágyázás) jelentős hatást gyakorol a gyepek életközösségeire. Közvetlenül befolyásolja például a növényfajok számát, elterjedtségét, stb. Ahhoz, hogy a termelő minél tovább gazdálkodhasson eredményesen az adott gyepon, valamint a területhez kapcsolódó értékek (biológiai sokféleség, védett növények és állatok, tájkép) hosszú távon fennmaradjanak, természetkímélő területhasználati módszer kialakítása szükséges.

A két hasznosítási mód, a legeltetés és a kaszálás, valamint azok különböző megoldásai eltérő hatással vannak az élővilágra.

Legeltetés

A legelőként hasznosított természetközeli gyepek életközösségei a hosszú ideje tartó legeltetés hatására alakultak ki, olyan gyepszerkezet jött létre, amely elsősorban a rövid fűvű illetve a kopárabb talajfelszínt igénylő madár és rovarfajoknak kedvező. A legeltetés révén általában nagyobb szerkezeti változatosság alakul ki, mint a kaszálás nyomán.

Különböző háziállataink fajonként, de még fajtánként is eltérő módon legelnek. Ugyanazon területen több fajhoz tartozó állatok közös vagy egymás utáni legeltetésével a gyepek szerkezete egyenletesebb lesz, mivel az eltérő legelési szokások hatása kiegyenlítődik.

A különböző időben végzett legeltetés hatása eltérő lehet ugyanazon a területen. A gazdaságosság és természeti értékmegővítés miatt területileg és időben is szabályozni kell az állatok mozgását.

Legjobban talán az állatsűrűség befolyásolja a legelő vegetációját. Optimálistól eltérő állatlétszám esetén alul- illetve túllegeltetésről beszélhetünk. Túllegeltetéskor a gyepek nagy kiterjedésű, csupasz foltok keletkeznek, melyeken igen erőteljes gyomosodás indulhat meg. Ezeken a csupasz részeken, főleg a dombvidéki gyepeken eróziós folyamatok is elindulhatnak.

A területre mértén túlzottan kis létszámú állatállomány használatából eredő alullegeltetés nemkívánatos gyomosodást okozhat. Ekkor a magasabb fűvek, bokrok elterjedése várható, aminek hatására a legelőt jellemző alacsony növényzet eltűnik, zártabbá válik a terület.

Mindkét esetben csökken a növényfajok sokfélesége, ami a gyepek élővilágának további értéktelenedéséhez vezet.

A megfelelő állatsűrűség kialakítása érdekében pontos állománylétszámot kell az adott területre meghatározni. Ez minden egyes gyepterület esetében különböző nagyságú. Még az azonos típusú gyepeket sem lehet azonos állattartó képességgel jellemezni!

Kaszálás

A kaszálás időpontját a mezőgazdasági gyakorlatban az időjárás és a domináns fűfajok fejlettségi állapota határozza meg. Hazánkban általában évente kétszer (május végén-június elején, valamint augusztus közepén) kaszálnak. A régi paraszti gazdaságokban emberi- és állati munkaerőre alapuló folyamat sokkal lassabban zajlott, és ez a lépésről-lépésre haladó betakarítás igen előnyösen hatott az élővilágra, mert így a különböző fűfajoknak maradt idejük a magérlelésre. A mezőgazdálkodás gépesítése azonban teljesen átalakította ezt a hagyományos módszert. Az egyszerre, rövid idő alatt nagy területen elvégzett gépi kaszálás nyomán idővel megváltozik, beszűkül a kaszálók fajösszetétele.

Az első növedék kaszálása számos földön fészkelő madárfaj költési idejével esik egybe (pl. tűzok, haris, hamvas rétihéja). A problémát tovább fokozzák a betakarítási módszerek. A gyepeken élő állatfajokat (békákat, gyíkokat, madarakat, emlősöket) nagymértékben veszélyeztetik az általánosan elterjedt, spirálszerűen befelé tartó kaszálási mód. Ezzel az állatok egyre kisebb területre szorúlnak be, mivel igyekeznek takarásban maradni. Az utolsó fogá-sokban kaszált részekben azonban a beszorított állatok rendszerint elpusztulnak. A természetkímélő kaszálási technológia hozzájárul az apróvadak, a földön költő madarak megóvásához.

A területen szétszórva vagy renden hagyva a levágott növényi részek tömege hátráltatja a növedék fejlődését, és esetleg kedvezőtlen irányba tolja el a gyepek fajösszetételét. Ezért a levágott növényi részeket mielőbb el kell távolítani a területről. A tisztító- és gyomirtó kaszálásnak fontos szerepe van a legeltetés után megmaradt értéktelenebb növények, főleg gyomfajok visszaszorításában.

Érzékeny Természeti Területek szántóföldi művelési célprogramjai

Szántóföldi növénytermesztés tűzok élőhelyfejlesztési előírásokkal

Célkitűzések megfogalmazása

Az intézkedés szakmai célja a regionális mezőgazdasági földhasználat és a környezetvédelmi, illetve a természetvédelmi szempontok harmonizációjának elősegítése, olyan gazdálkodási

módok elterjesztése, amelyek megfelelnek a régiók természetiérték-fenntartó kapacitásának. Az intézkedés kiemelt célja a tűzok, az ugartyúk, a szalakóta és a fokozottan védett ragadozó madarak (parlagi sas, kerecsensólyom, kék vércse, hamvas rétihéja) természetes élőhelyei védelmének biztosítása.

Jogosultsági feltételek:

- □ legalább 1 hektár szántóterület az alábbi ÉTT-ken: Dévaványa, Békés Csanádi sík, Mosoni sík, Hevesi sík, Dunavölgyi sík, Borsodi Mezőség;
- egy parcella mérete nem lehet nagyobb 40 hektárnál.

A program előírásai:

1. a program első és utolsó gazdasági évében bővített3 talajvizsgálat elvégzése;
2. a talajvizsgálati eredmények alapján tápanyag-gazdálkodási terv készítése és végrehajtása;
3. a tápanyag-utánpótlás során a ki-juttatott N-hatóanyag mértéke nem haladhatja meg a 90 kg/ha/év mennyiséget,;
4. nagy környezetterhelési kockázattal járó, erősen toxikus növényvédőszer hatóanyagok használata tilos4;
5. a következő vetésszerkezet betartása kötelező5:
 - a. minimum 20 % gabona;
 - b. minimum 20 % pillangós takar-mánynövény (lucerna, fehérhere, vöröshere, somkóró, bükköny stb.);
 - c. minimum 10 % repce;
 - d. maximum 20 % egyéb kultúra;
 - e. minimum 20 % ugar;
6. rovarölő szerek nem alkalmazhatók (kivéve repce esetében);
7. mélyművelés 5 évente egyszer engedélyezett;
8. sorközművelés csak május 1. előtt engedélyezett;
9. min. 6 méter széles vegyszerezetlen parcella szegélyeket kell hagyni;
10. pillangós takarmánynövények esetén:
 - a. a terület legalább 50 %-án az első kaszálást június 15. után lehet elvégezni (kijelölése az illetékes nemzeti park igazgatóság írásos véleménye alapján);
 - b. a többi területen az első kaszálást április 25-éig el kell végezni;
 - c. minden kaszálás esetén legalább 5 % kaszálatlan területet kell hagyni;
 - d. amennyiben fokozottan védett madárfaj fészkel a területen, kaszálatlan területet kell a fészkek körül kialakítani, a területileg illetékes nemzeti park igazgatóság írásos véleménye alapján;

e. kaszálás esetén vadriasztó lánc használata kötelező;

11. repce esetén a terület 10 %-án a nemzeti park igazgatóság írásos kijelölése alapján, a madarak téli táplálékának biztosítása céljából, a hóeltakarítás kötelező.

Kifizetési összeg: 250,98 €/ha (64 000 Ft/ha)

3 pH, KA, vízben oldható sók, humusz, CaCO₃, P₂O₅, K₂O, NO₂+NO₃, Na, Mg, SO₄, Mn, Zn, Cu

4 Az agrár-környezetgazdálkodási végrehajtási NVT rendeletben kerül rögzítésre a tiltott növényvédőszer-hatóanyagok listája.

5 A vetésszerkezetre vonatkozó előírásokat a teljes gazdaságra vonatkozóan, az 5 éves támogatási időtartam alatt kell megvalósítani.

Szántóföldi növénytermesztés madár élőhelyfejlesztési előírásokkal

Célkitűzések megfogalmazása

A természeti értékekre káros hatások csökkentése az alábbiak előírásával: kevésbé ártalmas növényvédő szerek alkalmazása, növényvédőszer-mentes táblaszegélyek kialakítása, megfelelő betakarítási és növényápolási technológiák alkalmazása, kevesebb műtrágya felhasználása. A fontos célok közé tartozik továbbá a parlagi sas, a fűrj és a fogoly élőhelyének és életfeltételeinek biztosítása is.

Jogosultsági feltételek:

- □ legalább 1 hektár szántóterület az alábbi ÉTT-ken: Észak Cserehát, Bodrogház, Szatmár-Bereg, Békés Csanádi sík, Beregi ártér.

A program előírásai:

1. a programba való belépéskor és a program utolsó évében bővített talajvizsgálat elvégzése;
2. a talajvizsgálati eredmények alapján tápanyag-gazdálkodási terv készítése és végrehajtása;
3. tápanyagutánpótlás legfeljebb 90 kg/ha N-hatóanyag mennyiségben megengedett;
4. nagy környezeti kockázattal járó, erősen toxikus növényvédőszer hatóanyagok használata tilos;
5. a következő vetésszerkezet betartása kötelező:
 - a. minimum 30 % gabona;
 - b. minimum 20 % pillangós takarmánynövény (lucerna, fehérhere, vöröshere, somkóró, bükköny stb.);
 - c. maximum 25 % egyéb kultúra;
 - d. minimum 10 % ugar;

6. gabonafélék termesztését követően – aratás után – zöldugar vagy másodvetés alkalmazása kötelező;
7. gyomirtó szerek évente legfeljebb egyszeri, a haszonkultúrát érintő használata;
8. Észak-Cserehát ÉTT esetében a ter-mőtalajnak csak a felső 8-10 cm-ét érintő agrotechnika alkalmazása, 5 évente egyszeri mélylazítás elvégzése engedélyezett;
9. növényvédőszeres használatának mellőzése a táblaszegélyeken (3 méteres sávban);
10. pillangós takarmánynövény kaszálása esetén vadriasztó lánc használata kötelező.

Kifizetési összeg: 203,92 €/ha (52 000 Ft/ha)

6 pH, KA, vízben oldható sók, humusz, CaCO₃, P₂O₅, K₂O, NO₂+NO₃, Na, Mg, SO₄, Mn, Zn, Cu

7 Az agrár-környezetgazdálkodási végrehajtási NVT rendeletben kerül rögzítésre a tiltott növényvédőszer-hatóanyagok listája.

8 A vetésszerkezetre vonatkozó előírásokat a teljes gazdaságra vonatkozóan, az 5 éves támogatási időtartam alatt kell megvalósítani.

Lucernatermesztés tűzok élőhelyfejlesztési előírásokkal

Célkitűzések megfogalmazása

Az intézkedés szakmai célja a regionális mezőgazdasági földhasználat valamint a környezet- és természetvédelmi szempontok harmonizációjának elősegítése, olyan gazdálkodási módok elterjesztése, amelyek megfelelnek a régiók természetiérték-fenntartó kapacitásának. Az intézkedés kiemelt célja a tűzok, az ugartyúk, a szalakóta és a fokozottan védett ragadozó madarak (parlagi sas, kerecsensólyom, kék vércse, hamvas rétihéja) természetes élőhelyei védelmének biztosítása.

Jogosultsági feltételek:

- legalább 1 hektár szántóterület az alábbi ÉTT-ken: Hevesi sík, Dévaványa, Békés Csanádi sík, Dunavölgyi sík, Mosoni sík, Borsodi Mezőség.

A program előírásai:

1. a programba való belépéskor és a program utolsó évében bővített⁹ talajvizsgálat elvégzése;
2. a talajvizsgálati eredmények alapján tápanyag-gazdálkodási terv készítése és végrehajtása;
3. nagy környezeti kockázattal járó, erősen toxikus növényvédő szer hatóanyagok használata tilos¹⁰;
4. rovarölő szerek alkalmazása tilos;
5. a harmadik év során lucerna felülvetése kötelező, 50 %-os vetőmagmennyiséggel;
6. csak a felülvetéskor engedélyezett maximum 90 kg/ha N hatóanyag kijuttatása;

7. 6 méter széles vegyszerezetlen táblaszegélyt kell hagyni;
8. a terület legalább 50 %-án az első kaszálást június 15 után lehet elvégezni (kijelölése az illetékes nemzeti park igazgatóság írásos véleménye alapján);
9. a többi területen az első kaszálást április 25-ig el kell végezni;
 10. minden kaszálás esetén legalább 5 % kaszálatlan területet kell hagyni;
 11. amennyiben fokozottan védett madárfaj fészkel a területen, a fészkek körül – a területileg illetékes nemzeti park igazgatóság írásos véleménye alapján – kaszálatlan területet kell kialakítani;
 12. kaszálás esetén vadriasztó lánc használata kötelező.

Kifizetési összeg: 266,67 €/ha (68 000 Ft/ha)

9 pH, KA, vízben oldható sók, humusz, CaCO₃, P₂O₅, K₂O, NO₂+NO₃, Na, Mg, SO₄, Mn, Zn, Cu

10 Az agrár-környezetgazdálkodási végrehajtási NVT rendeletben kerül rögzítésre a tiltott növényvédőszer-hatóanyagok listája.

Szántóföldi növénytermesztés élőhelyfejlesztési előírásokkal

Célkitűzések megfogalmazása

Ez az intézkedés a tájszerkezet megőrzésének szempontjából fontos. Az intézkedés előírásainak alkalmazásával elkerülhető a növényvédő szerek és műtrágyák talajba mosódása. A környezetterhelés korlátozása mellett ez az intézkedés a védett állatfajoknak is megfelelő körülményeket teremt.

Jogosultsági feltételek:

- legalább 1 hektár szántóföld az alábbi ÉTT-ken: Marcal-medence, Őrség-Vendvidék, Baranya, Turjánvidék, Szentendre;
- ☐ a Marcal-medence ÉTT esetén az intézkedéshez a füves mezsgye kiegészítő intézkedés pályázása kötelező.

A program előírásai

1. a programba való belépéskor és a program utolsó évében bővített¹¹ talajvizsgálat elvégzése;
2. a talajvizsgálati eredmények alapján tápanyag-gazdálkodási terv készítése és végrehajtása;
3. tápanyagutánpótlás legfeljebb 90 kg/ ha N-hatóanyag mennyiségben megengedett, amit istállótrágyával, vagy zöldtrágya növény termesztésével lehet kijuttatni;
4. nagy környezeti kockázattal járó, erősen toxikus növényvédő szer hatóanyagok használata tilos¹²;

5. gyomirtás csak mechanikai úton végezhető;
6. mélyszántás 5 évente csak egyszer engedélyezett;
7. betakarítás után késleltetett (legalább 30 nap) tarlóhántás kötelező;
8. a terület legfeljebb 20%-án tókák, régóta meglevő vízállások, belvizek megőrzése kötelező;
9. zöldségtermesztés esetén hazai nemesítésű fajták termesztése kötelező.

Kifizetési összeg: 192,16 €/ha (49 000 Ft/ha)

6 pH, KA, vízben oldható sók, humusz, CaCO₃, P₂O₅, K₂O, NO₂+NO₃, Na, Mg, SO₄, Mn, Zn, Cu

7 Az agrár-környezetgazdálkodási végrehajtási NVT rendeletben kerül rögzítésre a tiltott növényvédőszer-hatóanyagok listája.

Érzékeny Természeti Területek gyepgazdálkodási célprogramjai

Gyepgazdálkodás tűzok élőhelyfejlesztési előírásokkal

Célkitűzések megfogalmazása

A környezetbarát gazdálkodás módszereinek alkalmazása mellett, amely fenntartja az Érzékeny Természeti Területek természetes élőhelyeit és értékeit, az intézkedés speciális célja a következő madárfajok állományainak védelme, valamint élőhelyeik fenntartása és kialakítása: tűzok, ugartyúk, szalakóta, parlagi sas, kerecsensólyom, kék vércse, hamvas rétihéja.

Jogosultsági feltételek:

- ☐ legalább 1 hektár gyepterület az alábbi ÉTT-ken: Hevesi sík, Borsodi mezőség, Dévaványa, Békés-Csanádi sík, Dunavölgyi sík;
- ☐ a földhasználónak (tulajdonosnak) a gyepterület legeltetéséhez legalább 0,2 állategység/ha állatállománnyal kell rendelkeznie.

A program előírásai:

1. felületetés, műtrágyázás nem engedélyezett, tápanyagutánpótlás csak a legelő állatok által elhullatott trágyából származhat;
2. vegyszeres gyomirtás nem engedélyezett;
3. kaszálás esetén vadriasztó lánc használata szükséges;
4. a gyepterületet szarvasmarha, juh, ló, bivaly legeltetésével, vagy kaszálással lehet hasznosítani, legeltethető állatsűrűség 0,2 - 1 állategység/ha;
5. a legeltetést a tavaszi felszáradás után lehet megkezdeni és az őszi esőzések beálltával fel kell függeszteni, a tűzok költőhelyein csak június 15 után folytatható legeltetés;

6. legeltetni csak pásztoroló vagy szakaszoló legeltetéssel lehet;
7. a gyepterület mechanikai ápolása (pl.: foga-solása) nem engedélyezett;
8. kamillagyűjtés nem engedélyezett;
9. az első kaszálás csak június 15 után engedélyezett, a Dunavölgyi sík esetében csak egy kaszálás engedélyezett július 1-je és október 1-je között a nemzeti park igazgatóság írásos véleménye alapján;
10. kaszáláskor 5 % kaszálatlan területet kell hagyni, kaszálásonként eltérő területen;
11. amennyiben fokozottan védett madárfaj fészkel a területen, a kaszálatlan területet a fészkek körül kell kialakítani, a területileg illetékes nemzeti park igazgatóság írásos véleménye alapján.

Kifizetési összeg: 125,49 €/ha (32 000 Ft/ha)

Gyepgazdálkodás haris élőhelyfejlesztési előírásokkal

Célkitűzések megfogalmazása

A haris élő-, illetve fészkelőhelyének fejlesztése nedves rétek kialakításával, valamint olyan védett növényfajok élőhelyének biztosítása, mint a kockás kotuliliom, a szibériai nőszirm, kígyógyökerű keserűfű, illetve vérfű-hangyaboglárka.

Jogosultsági feltételek:

- ☐ legalább 1 hektár gyepterület az alábbi ÉTT-ken: Észak-Cserhát, Bodroghely, Szatmár-Bereg, Beregi ártér, Marcal-medence;
- ☐ a földhasználónak (tulajdonosnak) a gyepterület legeltetéséhez legalább 0,2 állategység/ha állatállománnyal kell rendelkeznie.

A program előírásai:

1. felületés, műtrágyázás nem engedélyezett, tápanyagutánpótlás csak a legelő állatok által elhullatott trágyából származhat;
2. vegyszeres gyomirtás nem engedélyezett;
3. kaszálás esetén vadriasztó lánc használata szükséges;
4. időjárástól függően legfeljebb kétszeri kaszálás engedélyezett;
5. a gyepterületet szarvasmarha, juh, ló, bivaly legeltetésével, vagy kaszálással lehet hasznosítani;
6. legeltetni csak pásztoroló vagy szakaszoló legeltetéssel lehet;
7. legeltethető állatsűrűség 0,2 - 1 állat-egység/ha;
8. a legeltetést a tavaszi felszáradás után lehet megkezdeni és az őszi esőzések beálltával fel kell függeszteni;

9. a gyepterület fogasolása nem engedélyezett;
10. kaszálás a terület legalább 50 %-án (a területileg illetékes nemzeti park igazgatóság írásos véleménye alapján kijelölve) augusztus 1-je után engedélyezett;
11. felszíni vizek elvezetése nem megengedett.
- Kifizetési összeg: 109,80 €/ha (28 000 Ft/ha)*

Gyepgazdálkodás élőhelyfejlesztési előírásokkal

Célkitűzések megfogalmazása

A régió természetes vízháztartásának helyreállítása, amely korábban az intenzív mezőgazdálkodás miatt károsodott, valamint pufferzónák kialakítása az Érzékeny Természeti Területek körül. Szintén fontos célkitűzés a védett madarak élőhelyei, illetve fészkelőhelyei zavartalanságának biztosítása. Ez a művelési mód hozzájárul a védett növények állományainak növeléséhez is.

Jogosultsági feltételek:

- □ legalább 1 hektár gyepterület az alábbi ÉTT-ken: Őrség-Vendvidék, Szentendre, Baranya, Turjánvidék;
- □ a földhasználónak (tulajdonosnak) a gyepterület legeltetéséhez legalább 0,2 állategység/ha állatállománnyal kell rendelkeznie.

A program előírásai:

1. felületés, műtrágyázás nem engedélyezett, tápanyagutánpótlás csak a legelő állatok által elhullatott trágyából származhat;
2. vegyszeres gyomirtás nem engedélyezett;
3. kaszálni csak száraz időben szabad, magas vízállású, belvizes területeken csak július 15. után lehet kaszálni; a nemzeti park igazgatóság engedélye alapján a kaszálás időpontja ettől eltérhet;
4. kaszálás esetén vadriasztó lánc használata szükséges;
5. a gyepterületet szarvasmarha, juh, ló, bivaly legeltetésével, vagy kaszálással lehet hasznosítani;
6. legeltetni csak pásztorló vagy szakaszoló legeltetéssel lehet;
7. legeltethető állatsűrűség 0,2 - 1 állategység/ha;
8. a legeltetést a tavaszi felszáradás után lehet megkezdeni és az őszi esőzések beálltával fel kell függeszteni, a Turjánvidéken a legeltetés tilos;
9. két kaszálás engedélyezett, de az első kaszálás csak június 15-e után lehetséges;
10. kaszáláskor 10 % kaszátlan területet kell hagyni, kaszálásonként eltérő területen;

11. felszíni vizek elvezetése nem megengedett, belvizes területeket, tókákat meg kell őrizni;
12. a kiszáradt fákat őshonos fafajokkal kell pótolni.

Kifizetési összeg: 98,04 €/ha (25 000 Ft/ha)

Gyeptelepítés

Célkitűzések megfogalmazása

Az Érzékeny Természeti Területeken található, nagy biodiverzitású gyepterületek növelése az adott területre jellemző fűmagkeverék vetésével. A természetkímélő technológia lehetővé teszi a környező természetes gyepterületek karakterfajainak betelepülését az átalakítandó szántóra, és ezzel viszonylag rövid időn belül a természeteshez hasonló gyeptársulás jön létre, emelve a terület természetvédelmi értékét.

Jogosultsági feltételek:

- □ legalább 1 hektár szántóterület bármelyik – a rendeletben felsorolt – ÉTT-en;
- □ a földhasználónak (tulajdonosnak) a gyep legeltetéséhez a 2. évtől legalább 0,2 állategység/ha állatállománnyal kell rendelkeznie.

A program előírásai:

1. gyeptelepítés végrehajtása a területileg illetékes nemzeti park igazgatóság írásos javaslata alapján meghatározott vetőmagkeverék alkalmazásával;
2. a telepítéstől eltekintve, amikor legfeljebb 80 kg/ha N-hatóanyag kijuttatása megengedett, a műtrágyázás és a vegyszeres növényvédelem tilos;
3. az első évben 2 kaszálás engedélyezett, a legeltetés nem megengedett;
4. kaszálás esetén vadriasztó lánc használata szükséges;
5. a gyep mechanikai ápolása (pl.: foga-solása) nem engedélyezett;
6. az első kaszálás legkorábbi ideje július 15;
7. a 2. évtől a beállt gyepet legeltetéssel vagy kaszálással lehet hasznosítani, a termőhelyi adottságok/gyeptípus figyelembevételével az adott ÉTT-re vonatkozó gyephasznosítási program előírásainak betartásával.

Kifizetési összeg: 294,12 €/ha (75 000 Ft/ha)

Az ÉTT program kombinációs lehetőségei más agrár-környezeti intézkedésekkel

Egy parcellán csak egy célprogram alkalmazható a kiegészítő agrár-környezetvédelmi intézkedések kivételével, amelyek a többi célprogramhoz kapcsolódva kiegészítésként igényelhetők. Egy célprogramhoz csak egy kiegészítő intézkedés választható. A táblázatban felsorolt kombinációkon kívül egyéb kombinációk nem lehetségesek.

Tehát az ÉTT területek célprogramjai mellett, szántóföldeken a Fűves mezsgye, gyepterületeken a Cserje irtás kiegészítő agrár-környezetgazdálkodási célprogramok támogatásai is igényelhetők, amennyiben az azokban szereplő jogosultsági kritériumoknak megfelel a terület.

Az igénybe vehető támogatások nem zárják ki, hogy egyidejűleg, ugyanazon területre az alábbi területalapú támogatások is igényelhetők legyenek, amennyiben a kérelmező a jogosultsági feltételeknek megfelel:

- 1) az EMOGA Garancia Részlegéből finanszírozott adott évi egységes területalapú támogatás;
- 2) az EMOGA Garancia Részlegéből finanszírozott egységes területalapú támogatásokhoz kapcsolódó adott évi kiegészítő nemzeti támogatás;
- 3) a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv alapján a központi költségvetés, valamint az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia részlege társfinanszírozásában megvalósuló kedvezőtlen adottságú területek kompenzációs támogatás igénybevételének részletes szabályairól szóló 2004-es FVM rendelet alapján adható támogatás.

A kedvezményezettek köre és a jogosultság feltételei

A célprogramra csak a vonatkozó ÉTT határain belül található földterületekkel lehet pályázni. A gazdaság központjának elhelyezkedése a jogosultságot nem befolyásolja.

A terület alapú támogatást az a földhasználó (természetes vagy jogi személy) veheti igénybe, aki mezőgazdasági tevékenységből származó bevétellel és Magyarországon regisztrációval rendelkezik, megfelel az egyes célprogramok jogosultsági feltételeinek valamint a teljes támogatási időszak alatt gazdaságának teljes területén betartja a „Helyes Gazdálkodási Gyakorlat” előírásait. Amennyiben a támogatást nem a tulajdonos veszi igénybe, akkor a támogatható területre érvényes, legalább 5 évre szóló haszonbérleti szerződéssel, továbbá olyan nyilatkozattal kell rendelkeznie, melyben a föld tulajdonosa hozzájárul ahhoz, hogy a földhasználó a támogatható területre a támogatási időszak teljes időtartamára a rendeletben foglaltak teljesítésére kötelezettséget vállaljon.

Egy gazdaságon belül több agrár-környezetgazdálkodási célprogram megvalósítása is támogatható.

A kötelezettségek vállalása

Az ÉTT célprogramok keretében támogatásra jogosult a támogatási kérelmet jóváhagyó határozat kézhezvételétől számított 30 napon belül köteles bejelentkezni a támogatott terület elhelyezkedése szerint illetékes Nemzeti Park Igazgatóságnál.

A támogatásra jogosult minden gazdálkodási évben egyszer köteles az FVM által szervezett agrár-környezetgazdálkodási képzésen részt venni.

A vállalt kötelezettségeket érintő változások (területnövekedés, célprogram módosítás, vállalt kötelezettségek átruházása) tekintetében a vonatkozó FVM rendelet 11. §-a ad iránymutatást.

A támogatási kérelem benyújtása és folyósítása

A támogatási kérelmet az MVH által rendszeresített formanyomtatványon, postai úton, az MVH területileg illetékes megyei kirendeltségén, 2004. október 1. és október 31. között lehet benyújtani. A támogatási kérelemhez mellékelni kell a blokkterkép eredeti példányát, az egyes célprogram(ok) igénybevételéhez szükséges kötelezően csatolandó igazolásokat valamint a mezőgazdasági tevékenység folytatásáról szóló igazolást.

A támogatás egy összegben történő folyósítása a kifizetési kérelmet jóváhagyó határozatban foglaltak alapján évente, forintban történik.

A támogatási kérelem elbírálása

A támogatási kérelmeket az MVH – célprogram-csoportonként külön-külön felállított – pontozási rendszer alapján bírálja el. A támogatási kérelmek országos rangsorának összeállítása az egyes célprogram csoportokon belül külön-külön történik.

A támogatási kérelmek pontozása mezőgazdasági parcellánként történik. A pontozás során a szántó- és gyepterületeken az alábbi szempontok kerülnek figyelembe vételre:

- a) az ügyfél lakhelyén/székhelyén a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya;
- b) a programba bevitt földterület(ek) aránya a gazdaság összes – ugyanazon hasznosítási irányhoz tartozó – földterületéhez viszonyítva;
- c) a kérelem alapját képező földterületek átlagos távolsága a gazdálkodó lakhelyétől/székhelyétől;
- d) a gazdaságban a mezőgazdasági foglalkoztatottak területegységre vetített száma;
- e) korábbi részvétel a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programban, amennyiben a földhasználó/állattartó, mint jogosult támogatott a minisztérium 2003. évi nyilvántartásában szerepel;
- f) a terület vízbázisvédelmi szempontból való besorolása;
- g) a terület nitrátérzékenysége;
- h) a választott célprogram gazdálkodási előírásainak környezetre gyakorolt hatása.

Az a)- g) pontoknál szereplő szempontokra összesen az összpontszám 80 %-a, a h) pont esetében pedig az összpontszám 20 %-a adható.

A támogatási kérelmet benyújtó az elutasító döntése ellen annak kézhezvételétől számított 15 napon belül jogorvoslati kérelemmel fordulhat az MVH -hoz.

Ellenőrzés és jogkövetkezmények

A jogosultsági feltételek és a kötelezettségvállalások teljesítését az MVH évente ellenőrzi.

Jogosulatlanul igénybevett támogatásnak a bizonyíthatóan hamis adatszolgáltatás minősül.

A támogatásra jogosult vagy a támogatható területre vonatkozó szabálytalanságok mértékének megállapítása pontozási rendszer alapján történik. A támogatáshoz tartozó előírások teljesítése pontértékhez kötött, megszegése különböző mértékű pontlevonással jár. A pontlevonás alapját az elkövetett szabálytalanság gyakorisága és mértéke képezi. A kapott pontok összegzésével állapítható meg a szankcionálás mértéke.

Amennyiben a támogatásra jogosult a támogatási időszak bármely évében nem nyújtja be a kifizetési kérelmét határidőre, akkor a határidő elmulasztása az adott tárgyévi támogatásból való kizárást vonja maga után.

Amennyiben a támogatási időszak alatt második alkalommal következik be a tárgyévre vonatkozó támogatás teljes egészének visszavonása, az a programból való végleges kizárást jelenti.